DAVID **TEURTRIE**

RUSSIE

LE RETOUR DE LA PUISSANCE

ARMAND COLIN

DAVID **TEURTRIE**

RUSSIE
LE RETOUR DE LA PUISSANCE

ARMAND COLIN

Kapak resmi: Adrià Fruitós
Haritacılık: Carl Voyer

© Armand Colin, 2021
Armand Colin bir markadır.
Dunod Yayınevi, 11 rue Paul Bert, 92240 Malakoff

ISBN: 978-2-200-63358-5
Bu dijital belge PCA tarafından oluşturulmuştur.

Masa

Copyright

Introduction

1 Un phénix géopolitique

La Russie-Eurasie au cœur de la géopolitique mondiale

Des concepts géopolitiques et identitaires en héritage

La Russie : une géopolitique incarnée

Aux sources de la puissance

Des ressources abondantes

Un pays multi-ethnique

Russie européenne : Moscou et le désert russe

Russie d'Asie : l'hinterland de la puissance russe

Le Grand-Nord russe : un espace stratégique

2 La Russie a-t-elle encore les moyens
de ses ambitions ?

Relever le défi démographique

Une crise démographique en héritage

Un grand pays d'immigration

La Russie face à la crise du Covid-19

Le syndrome de la « puissance pauvre »

De l'effondrement au relèvement

Années 2010 : une décennie perdue ?

Une économie russe sous-évaluée ?

Inégalités et dépense publique : des choix idéologiques

La Russie face à la crise sanitaire : un changement de cap ?

3 Une grande puissance énergétique

La stratégie pétrolière du Kremlin : contrôle et diversification

La reprise en main du secteur pétrolier

Gazprom, Kremlin'in silahlı kanadı

Les limites de la rente énergétique

La Russie face à la révolution du pétrole de schiste américain

La baisse des revenus pétroliers

Nord Stream : le bras de fer russo-américain

Le retour de la puissance énergétique russe

Moscou face à l'après-pétrole

4 Économie : la tentation de l'autarcie

Tek bir anahtar kelime: ithalat ikamesi

Le renouveau de la puissance agricole

Le consensus patriotique et ses limites

İhracat ikamesine doğru mu?

Dédollarisation et indépendance financière

Le développement d'un système de paiement indépendant

Döviz rezervleri: birikim ve çeşitlendirme arasında

La dédollarisation du commerce extérieur

"Yurtdışından üretime geçişin" zorlukları

Doların Dedolarizasyonu: Kopuş ve Süreklilik Arasında

5. Sanayi: Gücün Temellerinin Yeniden İnşası

Rus gücünün kalbindeki askeri-sanayi kompleksi

La difficile réorganisation du secteur de la défense

L'impact des sanctions occidentales

Le deuxième exportateur d'armes au monde

Rus havacılık ve uzay sanayisi: Sovyet mirasının geriye kalanı nedir?

Sivil havacılık: Yenilenmenin zorlu arayışı

Uzay: Yarışta kalmak

Rosatom: Rus nükleer enerjisinin başarılı uluslararasılaşması

Le retour improbable du nucléaire russe

İnovasyon ve çeşitlendirme arasında

6 Le retour de la Russie-Eurasie

Rusya-Batı: Yeni bir Soğuk Savaş mı?

Rus liberalleri ve Batı: Hayal kırıklıkları

Le tournant de 1999 : élargissement de l'OTAN et guerre contre la Serbie

2000'ler: Pragmatizmden Anlaşılmazlığa

Rusya ile Batı arasındaki kopuş

Rusya'nın Avrupa merkezciliğinin sonuna doğru mu?

De l'Union eurasiatique à la Grande Eurasie

Le pivot eurasiatique de la Russie

L'Organisation du Traité de sécurité collective : une OTAN eurasiatique ?

Avrasya Ekonomik Birliği: SSCB-2 mi?

"Büyük Avrasya"nın yapılandırılması: başarılar ve sınırlamalar

Rusya-Çin: hegemonya karşıtı bir ortaklık tout en nuances

Avrasya Birliği ve Yeni İpek Yolları

Şanghay İşbirliği Örgütü'nün belirsizlikleri

uluslararası arenada

Retour en grâce d'une armée russe réformée

1990'lar: Aşağılanmış ve çöküşte olan bir ordu

Yavaş yavaş yeniden itibar kazanmak

Reformlar ve iyileştirmeler

La marine russe en position défensive

Hipersonik füzeler: yeni ve ölümcül bir silah mı?

Une armée aguerrie face à la montée des tensions internationales

Le bras armé de la politique extérieure russe

Yakındaki yabancı ülkelere öncelik verilir.

Rusya'nın Orta Doğu'ya dönüşü

La Russie en Méditerranée et en Afrique : une puissance d'équilibre ?

Stratejik eşitliğin zorunluluğu

Büyük Oyun: Afganistan Epilog'u

8. *Yumuşak güç* : birleştirmenin zorluğu puissance et influence

La cyberpuissance russe : entre souveraineté numérique et stratégie d'influence

Kremlin'in en önemli varlığı: "Rus GAFAM"

La inşaat "İnternet hediyelik eşyası"

L'enjeu des infrastructures

Siber saldırı gücü mü?

Politique d'influence : entre Eurasie, « monde russe » ve uzaktaki yabancı

Kremlin: "geleneksel değerlerin" habercisi mi?

De l'Eurasie au monde russe

"Rus dünyasının" kalbindeki Ortodoksluk

Etki diplomasisi: kültür, spor ve medya

Sputnik V: Küresel etkinin geri dönüşü mü?

Çözüm

Notlar

GİRİİŞ

Rusya, "gizemlerle dolu bir bilmece gibidir. Ama belki de bir anahtar vardır.
Bu anahtar da Rusya'nın ulusal çıkarlarıdır."

Winston Churchill, 1 Ekim 1939.

Ukrayna krizinden Suriye savaşına, Amerikan seçimlerine müdahale iddialarından Sputnik V aşısına kadar Rusya, Batı ile Rusya arasındaki benzeri görülmemiş soğuk ilişkilerin arka planında, son yıllarda uluslararası sahnenin ön saflarına geri döndü. Ancak 1990'ların sonunda Rusya Federasyonu o kadar zayıflamıştı ki, hakim algı geri döndürülemez bir düşüş yönündeydi. Aksine, 2000'ler, güçlü ekonomik büyüme ve Rusya'nın Federasyon toprakları üzerindeki devlet egemenliğinin yeniden teyit edilmesiyle birlikte iç toparlanma ile işaretlendi. Ancak uluslararası sahnede Rusya nispeten pasif kaldı ve ne Avrupa-Atlantik genişlemesine, ne Orta Asya'da Amerikan üslerinin kurulmasına, ne de Irak işgaline karşı koyamadı.

Bu açıdan bakıldığında, 2008 Rusya-Gürcistan Savaşı gerçek bir dönüm noktasıydı: Rusya sadece kendi sınırlarının ötesine askeri müdahalede bulunmakla kalmadı, aynı zamanda Güney Osetya ve Abhazya'nın "bağımsızlığını" tanıyarak SSCB tarafından belirlenen uluslararası sınırları da sorguladı. Böylece Rusya'nın stratejik hedefi gerçekleşti: Avrupa güçleri NATO'nun Gürcistan ve Ukrayna'yı da kapsayacak şekilde genişlemesini veto etti.

Beş yıl sonra Rusya, Suriye meselesinde doğrudan Amerika Birleşik Devletleri ile karşı karşıya gelerek daha da ileri gitti. Soğuk Savaş'ın sona ermesinden bu yana ilk kez Kremlin, Batı'nın dışlamasıyla karşı karşıya kalan bir rejime kapsamlı destek verdi ve bu, geleneksel etki alanından

nispeten uzak bir bölgede gerçekleşti. Kaçınılmaz görünen askeri müdahaleden Amerikan geri çekilmesi ve Suriye'nin kimyasal silahsızlanmasının sunduğu fırsat, Vladimir Putin için büyük bir diplomatik zafer olarak yorumlandı. Rusya'nın diğer uluslararası konulardaki (İran, Ukrayna vb.) aktifliğinin bu bağlamında, 2014 Soçi Olimpiyatları, Rus gücünün uluslararası sahnenin ön saflarına "muzaffer" dönüşünün bir örneği olarak göründü. Aynı yıl Kırım'ın ilhakı da, Soğuk Savaş sonrası uluslararası ilişkilerin mimarisine gerçek bir meydan okuma oluşturduğu için bu görüşü destekler nitelikteydi.

Ancak, Batı yaptırımları, Avrupa ile kötüleşen ilişkiler ve "yakın komşu" bir ülke olarak uluslararası izolasyon riski, tam tersine, Rus stratejisinin sınırlılıklarını göstermektedir. Nitekim bu, Rusya'yı "güçlü olduğu için değil ’ zayıf olduğu için komşularına zorluk çıkaran bölgesel bir güç" olarak tanımlayan ABD Başkanı Barack Obama'nın öne sürdüğü yorumdur. Aslında, birbirine tamamen zıt iki yorum çatışıyor. Bazılarına göre, bu Rus aktivizmi aldatıcıdır çünkü sadece yeni Rusya'nın yapısal zayıflıklarını maskelemektedir: ciddi bir demografik kriz, yavaş ekonomik büyüme, emtia fiyatlarına bağımlılık ve ülkenin bütünlüğünü tehdit eden sosyal ve bölgesel eşitsizlikler. Diğerleri ise tam tersine, Rusya'nın büyük bir güç olarak daha kalıcı bir dönüşünü işaret eden bir dizi temel gelişmeye dikkat çekiyor: hem konvansiyonel hem de stratejik ordusunun başarılı modernizasyonu, bazı geleneksel sektörlerin (silahlanma, nükleer enerji vb.) dinamizmi, Rusya'nın tarımsal bir güç olarak yeniden kendini kanıtlaması, siber alandaki başarıları ve Rusya'yı dünyanın en az borçlu ülkelerinden biri haline getiren finansal bağımsızlık stratejisi. Nitekim, 2021'de ABD Başkanı Joe Biden, akıl hocasıyla çelişerek Rusya'yı defalarca büyük bir güç olarak tanımladı. Bu Rus dönüşü, Amerikan elitlerinin tahmin ettiğinden daha önemli ve kalıcı olabilir mi? Eğer öyleyse, Rus gücünün yeniden yükselişinin ardındaki itici güçler nelerdir? Rusya, hedeflerine ulaşmak için hâlâ ekonomik ve insan kaynaklarına sahip mi?

Bu kitap, Moskova'nın uluslararası sahneye dönüşünün sürdürülebilirliğini ve kapsamını değerlendirmek amacıyla, çağdaş Rus gücünün temellerinin jeoekonomik ve jeopolitik bir analizini sunmaktadır. Rus elitlerinin güç politikalarında kullandığı tarihsel ve jeopolitik anlatıları

daha iyi anlamayı ve Rusya'nın uluslararası alanda konumunu sağlamlaştırmada karşılaştığı sayısız zorluğun üstesinden gelme kapasitesini incelemeyi amaçlamaktadır. Bu zorluklar arasında, yaşanan demografik krizin yönetimi, Rusların refahını artırmak için daha adil bir şekilde servet yaratma ve dağıtma zorluğu ve yeni teknolojiler alanındaki uluslararası yarışta rekabetçi kalabilmek için ekonominin gerekli modernizasyonu yer almaktadır. Ayrıca, Kremlin'in Avrasya'ya yönelişini ve hegemonya karşıtı Rus-Çin ortaklığının doğasını daha iyi anlamak için Rus-Batı ilişkilerinin bozulmasını bağlamsallaştırmayı hedeflemektedir. Batı yaptırımlarıyla ve Rus ekonomisini çeşitlendirme arzusuyla karşı karşıya kalan Moskova, askeri-sanayi kompleksinden nükleer sanayiye, havacılık ve uzay da dahil olmak üzere stratejik kabul edilen tüm sektörlerde ithal ikamesi ve kendi kendine yeterlilik politikası uyguluyor. Benzer bir politika hem finans sektöründe hem de bilgi teknolojisi sektöründe uygulanıyor. Aynı zamanda, Rus güç politikasının temellerine dönecek olursak, silahlı kuvvetler, özellikle Akdeniz, Orta Doğu ve Afrika'da hem riskleri hem de fırsatları artıran yeniden militarize edilmiş uluslararası ilişkiler bağlamında, Kremlin'in endişelerinin merkezinde yer alıyor. Peki, Rus diplomasisi siber alan da dahil olmak üzere açıkça *sert güce dayandığında,* Kremlin'in etki politikası ne hale geliyor? Ve Rus elitleri, Rus siyasi sisteminin dengesinin her zamankinden daha çok Rus cumhurbaşkanının düzenleme yeteneğine bağlı olduğu Putin sonrası döneme nasıl hazırlanıyor?

Bu soruların cevapları, küresel jeopolitiğin kalbinde yer alan Rusya'daki dinamikleri daha iyi anlamamızı sağlayacak ve çağdaş uluslararası ilişkilerin yapısını etkileyen derin dönüşümleri daha iyi kavramamıza katkıda bulunacaktır.

1

Jeopolitik bir anka kuşu

Kremlin, güç politikasını sürdürmek için Rusya'nın binlerce yıllık tarihine dayanan jeopolitik kavramları harekete geçiriyor ve kıtasal boyutlardaki bir ülkenin kaynaklarından yararlanıyor. Rusya'nın zaman ve mekân algısı, güncel olayların iniş çıkışlarına indirgenemez; uzun vadeli eğilimlerin ve geniş toprakların alanıdır. Bu nedenle, Moskova'nın uluslararası ilişkilere dönüşünü anlamak, Rusya'nın büyük stratejisinin bölgesel ve kavramsal temellerini daha derinlemesine anlamayı gerektirir.

Rusya-Avrasya, küresel jeopolitiğin kalbinde yer alıyor.

Haziran 1988'de Sovyetler Birliği, "Rusya'nın Vaftizi"nin bininci yılını büyük bir ihtişamla kutladı. Kutlamaların büyüklüğü ve yarattığı beklenmedik coşku, Rus kimliğinin yeniden canlanması karşısında Marksizm-Leninizmin yenilgisini işaret ediyordu: Bu, 70 yıllık uluslararası ateizmden sonra hem kimlik hem de maneviyat arayışıyla yönlendirilen Ortodoksluğun önemli bir canlanmasının başlangıç noktasıydı. Bastırılmış tarihsel, ulusal ve dini unsurların geri dönüşü, iki yıl sonra yıkıcı kayıplarla çöken Sovyetler Birliği için ölümcül olacaktı.

1990'larda Rusya'yı saran çok yönlü kriz o kadar derindi ki, 17. yüzyılın başlarında Rus devletinin yaşadığı şiddetli karışıklık dönemine atıfta bulunarak yeni bir "Karışıklıklar Dönemi" olarak adlandırıldı. Rus yetkililerinin Halk Birliği Günü'nü ulusal bayram olarak yeniden ilan etme kararı bu nedenle tesadüf değildi; çünkü bu bayram, 1612'de Moskova'nın Polonya işgalinden kurtuluşunu anmaktadır. Bu bayram, Karışıklık Dönemi'nin sonunu simgeliyor ve Rus-Polonya ilişkilerinin Batı Avrupa'da sıklıkla algılandığı kadar tek taraflı olmadığını hatırlatıyor. Bununla birlikte, Rus toplumunun tüm nesillerini ve katmanlarını birleştiren gerçek ulusal bayram, 9 Mayıs'ta kutlanan Zafer Günü'dür. Rejim

TARAFINDAN NEREDEYSE KUTSAL BİR BAYRAM STATÜSÜNE YÜKSELTİLEN BU BAYRAM, RUSLARIN TARİHLERİNİN EN TRAJİK AMA AYNI ZAMANDA EN ŞANLI BÖLÜMÜ OLARAK KABUL EDİLEN "BÜYÜK VATANSEVERLİK SAVAŞI" HAKKINDAKİ ANILARINA DAYANMAKTADIR.

Vladimir Putin'in, en karanlık bölümlerini örtbas etme riskine rağmen, her kesimden Rus'u tarihleriyle uzlaştırma arzusu, 2020'de kabul edilen ve Rusya Federasyonu'nu "Sovyetler Birliği'nin halefi" olarak tanımlayan yeni Rus anayasasında yansıtılıyor. Bu, Moskova'nın kendi etki alanı içinde saydığı, SSCB'nin çöküşünden doğan diğer cumhuriyetlere belirsiz bir mesaj gönderiyor. Gerçekten de, Rus liderler, bazıları çok eski kökenlere sahip olan jeopolitik kavramlar için ülkenin tarihinden yararlanıyorlar. Ancak bu kavramlar güç politikası çerçevesinde pragmatik amaçlar için kullanılırken, araçsal boyutlarına indirgenemezler ve genellikle Rus halkının *dünya* görüşünde derin köklere sahiptirler.

Miras alınan jeopolitik ve kimlik kavramları

Moskova “Üçüncü Roma”

Rus tarihinin kültürel, kimlikle ilgili ve jeopolitik etkileri açısından temel olayı, şüphesiz ki 988 yılında Büyük Prens Vladimir'in Hristiyanlığı resmen benimsemesidir. Hükümdar, din değiştirmeye karar verdi ve Dinyeper Nehri sularında yapılan toplu vaftizlerle tebaasını da aynı şeyi yapmaya teşvik etti. "Rus'un vaftizi" Rus uygarlığının gelişiminde önemli bir etkiye sahipti. Gerçekten de, Doğu Hristiyanlığının benimsenmesi, Orta Çağ Rusyası'nın (*Rus'*), Batı Avrupa'nın aksine Greko-Romen antik çağıyla bir kopuş yaşamamış, parlak bir uygarlığa sahip olan Doğu Roma İmparatorluğu'na (*daha sonra* Batılılar tarafından "Bizans" olarak adlandırılan) daha da yaklaşmasını sağladı. Ruslar, "Yunan dinini" benimseyerek sadece bir uygarlık seçimi yapmakla kalmadılar, aynı zamanda Yunan rahipler tarafından Slav nüfusunu Hristiyanlaştırmak için yaratılan Kiril alfabesini de eş zamanlı olarak benimseyerek tarihe geçtiler. Rus kronikleri, Büyük Prens Vladimir'in başlıca tek tanrılı dinler (Yahudilik, İslam, Hristiyanlık) arasında yaptığı seçimi kasıtlı bir eylem olarak sunarken, "Alman" Hristiyanlığını diğer mezheplerle aynı seviyeye koyuyor; sanki Katoliklik ve Ortodoksluk iki ayrı dinmiş gibi. Bu algı, 1054'teki Büyük Bölünme sırasında gerçekleşen Rusya'nın Hristiyanlaşmasının tarihsel bağlamıyla

bağlantılıdır ve böylece Rus kültürünü en başından itibaren Latin Batı'ya karşıt bir konumda yerleştirir. Doğu Hristiyanlığının seçimi, özellikle Konstantinopolis'in düşüşünden sonra Rusya'nın tek bağımsız Ortodoks güç olarak kaldığı dönemde, Rusya'nın tüm komşularına kıyasla benzersizliğini giderek pekiştirdi.

Gerçekten de, 16. yüzyıldan itibaren Moskova, "Üçüncü Roma" kavramını geliştirerek özerk bir manevi ve medeniyet merkezi olarak kendini kurmuştur. Bu teori, en ünlü ifadesini 1508 yılında keşiş Philotheus'un Moskova Büyük Prensi III. Vasili'ye yazdığı bir mektupta bulmuştur: "Unutmayın ki, Hristiyan dinine ait tüm imparatorluklar şimdi sizin imparatorluğunuzda birleşmiştir ve bundan sonra sonu gelmeyecek olan İmparatorluğu bekliyoruz… İki Roma yıkıldı, ama üçüncüsü ayakta ve dördüncüsü olmayacak." Bu vizyon, Roma'nın iki kez yıkıldığı fikrine dayanmaktadır: Birincisi, barbar istilaları sırasında İmparatorluğun başkenti olma statüsünü kaybettiği için; ikincisi ise, 1054'te Ortodokslar ve Katolikler arasındaki bölünmeden sonra Hristiyanlığın başkenti olma statüsünü kaybettiği için. Konstantinopolis'in düşüşü de iki yönlüydü; zira sadece 1492'de Osmanlılar tarafından fethedilmekle kalmadı, aynı zamanda bu siyasi çöküşten önce dini bir uzlaşma da yaşandı. Bizans imparatoru ve patriği, 1439'daki Floransa Konsili'nde Katolik Kilisesi ile birleşmeyi kabul etmişti. Bu birlik hiçbir zaman gerçekleşmedi, ancak Moskova'dan şiddetli bir muhalefetle karşılaştı. Moskova, Konstantinopolis'e danışmadan Rus bir metropolit seçerek *fiilen* otosefal bir devlet haline gelme fırsatını değerlendirdi. Moskova'nın "Üçüncü Roma" teorisi, eskatolojik bir boyuta sahip olmakla birlikte, çok somut siyasi sonuçlar da doğurdu. Konstantinopolis'in zayıflaması ve ardından düşüşü, Moskova'nın iktidara yükselişiyle paralel olarak gerçekleşti. Rusların vaftizinden beri Konstantinopolis, Ruslar için siyasi ve dini referans merkezi olarak kalmıştı; Ruslar şehre, kelimenin tam anlamıyla imparatorun (Sezar) şehri anlamına gelen Çargrad adını vermişlerdi. İkinci Roma'nın düşüşüyle birlikte Moskova, tek Ortodoks güç haline geldi: Rus prensi bu nedenle İmparatorluğa hak iddia edebilir ve bundan böyle Çar unvanını taşıyabilirdi. Rus Kilisesi'nin başı da mantıksal olarak patrik olacaktı ve bu unvanı 16. yüzyılın sonundan itibaren taşıyacaktı. "Üçüncü Roma" olarak da bilinen Moskova'nın, Batı'daki muadiline göre keskin bir şekilde farklı olsa da, mesihçi bir boyutu da vardı. Bu, misyonerlik ve evrenselcilik iddiasından ziyade, Yunanlılardan miras kalan ve her şeyden önce korunması gereken gerçek inancın (Ortodoksluk) sahipliğinin bir teyidiydi ve bu da "Kutsal Rusya" kavramında yansıtılmaktadır. Bu muhafazakâr ve paradoksal bir şekilde hoşgörülü tutum, 16. yüzyıldan itibaren Müslüman halkların yanı sıra Sibirya'dan gelen animist ve Budist toplulukların da entegrasyonu sırasında doğrulanacaktır.

"Üçüncü Roma" olarak anılan Moskova, Batı ile ilişkisinde çok erken bir dönemde ifade edilen bir egemenlik biçimine de işaret eder. Rus Çarı bir otokrat (*samoderjets*) idi; yani Tanrı'dan başka hiçbir otoriteyi kabul etmiyordu ve Bizans'ın güçler senfonisi anlayışına göre Ortodoks Kilisesi'nin başı en iyi ihtimalle onun manevi alandaki *alter egosuydu* . Bu

nedenle, Roma'nın Rus yöneticilerini Papa'nın en yüksek otorite olduğu Batı hiyerarşisine dahil etme girişimleri, Moskova'yı Brüksel'de kurulan kurallara tabi kılma yönündeki mevcut Avrupa girişimleri kadar başarısızlığa mahkumdu. Bununla birlikte, Moskova'nın "Üçüncü Roma" olarak algılanması, 18. yüzyılda Rus Ortodoksluğu içindeki bölünme (*raskol*) ve ayrıca **Patrikhaneyi** kaldıran, Kilise'yi imparatorluk bürokrasisine tabi kılan ve başkenti Saint Petersburg'a taşıyan Büyük Petro'nun etkisiyle ciddi şekilde zayıfladı. Üstelik, Çar unvanını korurken, I. Petro [er] aynı zamanda kendisini İmparator olarak da taçlandırdı; bu, Rusya'yı Avrupalılaştırma arzusundan kaynaklanıyordu, ancak aynı zamanda prensipte yalnızca bir imparatoru (Kutsal Roma İmparatorluğu'nun imparatoru) olan Avrupa sistemine bir meydan okuma gibi de görünüyordu.

20. yüzyılda Sovyetler Birliği, Ortodoks "Üçüncü Roma"dan çok daha misyoner bir boyuta sahip olan Üçüncü Enternasyonal'e kısa bir süre liderlik etti, ancak Stalin İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra tek bir ülkede komünizmi dayatti ve kitasal bir imparatorluk yeniden kurdu. Rusya Federasyonu, Sovyet şemsiyesi altında imparatorluğunun büyük bir bölümünü kaybetti (Varşova Paktı'nın dağılması, SSCB'nin çöküşü), ancak 1993 gibi erken bir tarihte, yeni Rus devletinin armasi için seçilen imparatorluk sembolleriyle yeniden bağlanti kurdu: Çarlık anlayışına göre "Üçlü Rus halkı"nı (Büyük Ruslar, Küçük Ruslar (Ukraynalılar) ve Beyaz Ruslar (Belaruslular)) simgeleyen, hem Doğuya hem de Batıya bakan, elinde asa ve küre tutan, Aziz George'un ejderhayı öldürüşünü tasvir eden bir ikon taşıyan ve üzerinde haç bulunan üç taçla süslenmiş çift başlı kartal. Rusya'da her yerde karşımıza çıkan ve tüm büyük devlet kurumlarının armalarında yer alan çift başlı kartal, emperyal özlemlerinden vazgeçmemiş ve çağdaş uluslararası sahnede bağımsız bir medeniyet gücü olarak rolünü hâlâ savunan bir Rusya'nın sembolü olarak yorumlanabilir. Nitekim Vladimir Putin, Rusya'yı geleneksel değerlerin koruyucusu olarak konumlandırmaya çalışırken, Rusya'nın sınırları dışındaki tüm Ortodoks cemaatlerini kendi yetki alanı altına almayı başaran (1917'de yeniden kurulan) Moskova Patrikhanesi, *fiilen* Ortodoks dünyası üzerinde bir tür otorite iddiasında bulunmaktadır.

"Rus Toprakları": savunma duruşu ve genişleme arasında

Günümüze ulaşan en eski Rus metni olan " *Geçmiş Zamanların Kroniği* ", alt başlığında da belirtildiği gibi "Rus topraklarının nereden geldiğini" açıklamayı amaçlamaktadır. 1110'lu yıllarda Kiev'de rahip Nestor tarafından yazılan bu metin, Rus kimliğinin temelleri konusunda özellikle aydınlatıcıdır: Metin, hem ağırlıklı olarak Slav halklarından (kabilelere bölünmüş) oluşan hem de çok etnikli (Finno-Ugric, Baltık, İskandinav vb.) bir Orta Çağ Rusya'sını tanımlar; bu, Rus tarihinin sürekli bir özelliğidir.

Metinde geçen "Rus toprakları" (*russkaya zemlia*) ifadesi, değişen sınırlara sahip etnokültürel, bölgesel ve jeopolitik boyutları kapsayan çok anlamlı bir kavramdır, ancak kökenlerinden beri Rus kimliğini ve stratejik düşüncesini yapılandırmıştır. Bu, Rus halkının anavatanlarına, tıpkı Volga gibi bazı nehirler gibi sevgiyle "Küçük Anne" olarak adlandırılan topraklarına olan derin ve samimi bağlılığını yansıtır. Bu bağlılık, "Rus topraklarının" ardı ardına gelen işgallere karşı savunulmasında Rus vatanseverliğinin itici güçlerinden biri haline gelecekti.

Ancak 14. yüzyıldan itibaren bu kavram, Moskovalı yöneticiler tarafından, Moğol istilası nedeniyle birliğini kaybeden Rus topraklarını "yeniden birleştirme" arzusunu öne sürerek yayılmacı politikalarını haklı çıkarmak için kullanıldı. Başlangıçta, Moskova Büyük Prensi, Fransa'daki kraliyet topraklarının genişlemesine oldukça benzer bir süreç izleyerek tüm Rus prensliklerini ilhak etmeyi üstlendi. 16. ve 17. yüzyıllarda, Rus yöneticiler, "Rus topraklarını" yeniden birleştirme ve Ortodoks Slavları Katolik egemenliğinden kurtarma ihtiyacını öne sürerek, Litvanya Büyük Dükalığı ve ardından Lehistan-Litvanya Birliği'nin aleyhine fetihleri meşrulaştırdılar. Bu süreç, 18. yüzyılın sonunda, başlangıçtaki amacın çok ötesine geçen ve Leh devletinin ortadan kalkmasına yol açan Polonya Bölünmeleri ile doruğa ulaştı. 20. yüzyılda Sovyetler Birliği, II. Dünya Savaşı'nın sonunda, etnolinguistik ve dini gerekçelere dayanarak, savaşlar arası dönemdeki Büyük Polonya'nın aleyhine Belarus ve Ukrayna topraklarını genişleterek bu politikayı örtük olarak benimsemiştir. Vladimir Putin, Ukrayna ve Belarus'a yönelik politikasını haklı çıkarmak için bu kavramı resmi olarak kullanmasa da, Rusya Federasyonu, Kremlin'e göre "Rus dünyası"nı (*russky mir*) oluşturan yakın çevredeki Rusların ve Rusça konuşanların savunmasını dış politikasında öncelikli bir konuma yükseltmiştir. Rusya Devlet Başkanı, Rusları, Ukraynalıları ve Belarusluları aynı halkın parçası olarak gördüğünü yinelemek için hiçbir fırsatı kaçırmıyor. Temmuz 2021'de, "Rusların ve Ukraynalıların Tarihsel Birliği Üzerine" başlıklı uzun bir makaleyi Rus-Ukrayna ilişkilerinin tarihine ayırdı.

Ukrayna için ideal olanın Avrupa Birliği çizgileri doğrultusunda Rusya ile bütünleşme geliştirmek olduğunu savunan ve Ukrayna'yı milliyetçi bir "Rusya karşıtı" ülke haline getirme yönündeki Batı projesini kınayan Vladimir Putin, Ukrayna yetkililerinin mevcut politikalarının devam etmesinin ciddi sonuçlar doğurabileceği konusunda uyarıda bulunuyor: "Tarihi topraklarımızın ve orada yaşayan, bize yakın olan insanların Rusya'ya karşı kullanılmasına asla müsamaha göstermeyeceğiz. Ve böyle bir girişimde bulunanlara şunu söylemek istiyorum ki, böylece **ülkelerini** yok edeceklerdir." Bu, Kremlin liderinin yalnızca Rusların ve Rusça konuşanların varlığıyla değil, aynı zamanda bu toprakların geçmişte Rus devletine ait olmasıyla da gerekçelendirdiği, Ukrayna'ya Rus müdahalesine yönelik gizemli *bir* göndermedir.

İmparatorluk Rusyası'nın genişlemesi

Kaynaklar: C CANNON J., *Rusya Tarihi Atlası* , Autrement, 1997; M ARCHAND P., *Rusya Jeopolitik Atlası* , Autrement, 2007; “1914'te Rusya, 22 milyon km²'lik bir imparatorluk”, *L'Histoire* , Eylül 2021.

Tarihi Rusya, bin yıllık bir tarih

"Naziler, birkaç hafta içinde Sovyetler Birliği'ni, bin yıllık tarihi Rusya'yı ele geçirebileceklerini sandılar. Bu [işe] yaramadı."

Vladimir Putin, 9 Mayıs 2019.

1862'de İmparator II. Aleksandr, Rusya'nın Bininci Yılını kutlayan bir anıtı büyük bir ihtişamla açtı. Bu anıt, 9. YÜZYILDAN 17. YÜZYILA KADAR ÖNCE KIEV'DE, SONRA VLADIMIR'DE VE NIHAYET MOSKOVA'DA HÜKÜM SÜREN İLK RUS HANEDANININ KURUCUSU VARANGIAN PRENSI RURIK'IN 862'DE NOVGOROD'A GELIŞINE ATIFTA BULUNUYORDU. ROMANOVLAR IÇIN BU, RUSYA'NIN KADERINE HÜKMETMIŞ IKI HANEDAN ARASINDAKI SÜREKLILIĞI YENIDEN TEYIT ETMENIN VE AVRUPA'LILAŞMAYLA BOĞUŞAN RUS KIMLIĞI HAKKINDAKI YOĞUN TARTIŞMALARIN ORTASINDA RUS TARIHININ KADIMLIĞINI VURGULAMANIN BIR YOLUYDU. GERÇEKTEN DE, BIN YILLIK BIR TARIHI VURGULAMAK, RUS ELITININ RUS KÜLTÜRÜNÜN KADIMLIĞINI SAVUNMA VE KIEV RUS'U, RUS IMPARATORLUĞU VE ÇAĞDAŞ RUSYA ARASINDAKI SÜREKLILIĞI TEYIT ETME ARZUSUNU YANSITMAKTADIR. ILK AMAÇ, RUSLARIN TARIHSEL VE KÜLTÜREL DERINLIĞI OLMAYAN BIR HALK OLDUĞU VE BU NEDENLE MODERNLIĞE GIRMEK IÇIN BATI KÜLTÜRÜNÜ BENIMSEMELERI GEREKTIĞI FIKRINI SAVUNAN RUS BATILILAŞMACILARIN BIR KESIMINE KARŞI KOYMAKTIR. PYOTR CHAADAEV, 1837'DE YAZDIĞI " *BIR DELI IÇIN SAVUNMA*" ADLI ESERINDE ŞÖYLE DEMIŞTIR: "BÜYÜK PETRO EVINDE BOŞ KAĞITTAN BAŞKA BIR ŞEY BULAMADI VE GÜÇLÜ ELIYLE ŞU SÖZLERI YAZDI: AVRUPA VE BATI; O ANDAN ITIBAREN AVRUPA VE BATI'DAN OLDUK. [...] BU HALKIN GERÇEK TARIHI, ANCAK KENDILERINE EMANET EDILEN VE

gerçekleştirmeleri istenen fikri kavradıkları [GÜN] başlayacaktır.""Bu radikal *'tabula rasa'* yaklaşımı, Rus kültürünü Avrupa'dan ödünç alınan uluslararası Marksizmle değiştirmeye çalışan Bolşeviklerin 1917'de iktidarı ele geçirmesiyle gerekli hale geldi." Kanadalı araştırmacılar Yann Breault, Pierre Jolicœur ve Jacques Lévesque'nin belirttiği gibi, deney 1990'larda daha geniş bir biçimde tekrarlandı.:

> " 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarındaki selefleri gibi, Yeltsin'i çevreleyen radikal Batıcılar da [...] hem Sovyet geçmişini hem de eski Rusya'yı silmeyi, böylece yeni Rusya'nın tamamen 'uygar dünya' saflarına katılmasını sağlamayı amaçlıyorlardı [...]. Devrimci durumlara özgü ve nadiren, sadece kısa süreliğine bir devletin başında görülen dizginsiz bir idealizm sergilediler. Demokrasi ve piyasa ekonomisi temelinde, Rusya, Avrupa ve Amerika Birleşik Devletleri arasında artık temel çıkar farklılıklarının kalmadığına inanıyorlardı. Francis Fukuyama'nın 'tarihin sonu' hakkındaki görüşünü doğrulamak istiyor gibiydiler [...]. Onların dünya görüşünde, jeopolitik ve hesaplamaları neredeyse tamamen [ORTADAN KALKMIŞTI] ."

Aslında, 19. yüzyıldan beri Rusya'da iki farklı Rus kimliği görüşü çatışmıştır: Batılılaşmacılar (*ZAPADNİKLER*), sosyalist veya liberal olsun, Avrupa modellerinden ilham alarak Rus toplumunu dönüştürmeyi arzularken, Slavseverler ise Rusya'nın Ortodoksluğa ve özgün bir Rus toplumsal örgütlenmesine (köylü komünü) dayalı kendi gelişim yolunu bulması gerektiğini savunmuştur. Bu iki seçenek, çeşitli biçimlerde günümüze kadar devam etmekte (Batı yanlısı liberaller ve Avrasyacı muhafazakarlar arasındaki karşıtlık) ve Rus elitlerinin bütünlüğünü ve tutarlı, uzun vadeli bir strateji yürütme kapasitesini zayıflatma eğilimindedir.

Kremlin'in Rus tarihini seferber etmesi, mevcut Rus elitlerinin 1990'lardaki Batılılaşma dönemine verdiği açık bir tepkidir ve bu dönem Rus gücüne bir tehdit olarak yorumlanmaktadır. Nitekim, tarihsel süreklilik iddiası, Vladimir Putin için merkezi bir temadır ve bunu 2020 anayasasına şu şekilde dahil etmiştir: "Bin yıllık bir tarihle birleşmiş, bize idealleri ve Tanrı'ya olan inancı aktaran atalarımızın hatırasını koruyan ve Rus devletinin gelişiminde sürekliliği sağlayan Rusya Federasyonu, tarihsel olarak kurulmuş devlet birliğini tanır" (Madde 67.1). Rusya Devlet Başkanı ayrıca, Rus diasporası içinde geliştirilen ve imparatorluk sınırları içindeki Rusya'yı tanımlamak için kullanılan ve toprak gelişiminin bir tür idealine karşılık geldiğini ima eden "tarihsel Rusya" kavramını da benimsemiştir. Temmuz 2021'de şunları yazmıştır:

> "Modern Ukrayna […] büyük ölçüde tarihi Rusya'nın pahasına yaratıldı. 17. yüzyılda Rus devletine katılan toprakları, Ukrayna Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin Sovyetler Birliği'nden ayrıldığı topraklarla karşılaştırmak yeterlidir. Bolşevikler, Rus halkını sosyal deneyleri için tükenmez bir malzeme kaynağı olarak gördüler. Onlara göre ulus devletleri tamamen ortadan kaldıracak bir dünya devrimi hayal ettiler. Bu yüzden keyfi olarak sınırlar çizdiler ve cömert toprak 'hediyeleri' dağıttılar. […] Ayrıntıları, şu veya bu kararın mantığını tartışabiliriz. Ama bir şey kesin: Rusya aslında [ÇALINDI] ."

Gördüğümüz gibi, Vladimir Putin Rusya'nın bin yıllık tarihinden tarihsel Rusya'ya geçerek, SSCB'den miras kalan sınırları sorgulamaya doğru kayıyor.

Rusya: Jeopolitik Bir Bütünlük

2020 yılında Ursula von der Leyen, "jeopolitik" bir Avrupa Komisyonu'nun başına geçme niyetini açıkladı; bu hamle, genellikle şüpheyle karşılanan bir şekilde, Avrupa Birliği'nin ABD, Çin ve Rusya karşısında büyük bir güç olarak kendini gösterme arzusunun bir işareti olarak algılandı. Almanya'da uzun zamandır tabu olarak kabul edilen jeopolitik yaklaşımın açıkça kullanılması, Alman elitlerinin Avrupa'daki sınırsız liderliğinin bir başka örneğidir. Rus elitleri ise, Sovyetler Birliği'nin çöküşünün çok farklı bağlamında jeopolitiği yeniden keşfettiler: 1990'larda, Marksizm-Leninizmin kısıtlamalarından kurtulup Batı liberalizminden hayal kırıklığına uğrayan Ruslar, 19. yüzyıl Rus düşünürlerini yeniden okudular, Avrasyacı teorilerle tanıştılar ve Batı, özellikle Anglo-Sakson jeopolitik düşüncesiyle ilgilendiler. Bu, hem Rus stratejik düşüncesiyle yeniden bağlantı kurmayı hem de Vladimir Putin'in "yüzyılın en büyük jeopolitik felaketi" olarak tanımladığı SSCB'nin çöküşünün nedenlerini anlamak ve yeni Rusya'nın Soğuk Savaş sonrası dünyadaki yerini kavramak için Batı yaklaşımlarını benimsemeyi içerir. Rus elitinin jeopolitiğe olan bu ilgisi, bir güç projesini yeniden inşa etmek için gerekli kavramsal araçlarla donanma arzusunu yansıtmaktadır. Bununla birlikte, büyük ölçüde jeopolitik bir yapı olarak kalan Avrupa Birliği'nin aksine, " kıtasal gücün arketipi" olan Rusya, büyük jeopolitik teorilerdeki merkezi rolü göz önüne alındığında, somutlaşmış jeopolitik olarak tanımlanabilir.

Jeopolitikte Rus-Amerikan muhalefetinin doğuşu

Rusya'yı Amerikan gücüne karşı küresel bir güç olarak ilk kez dile getiren bir Fransızdı. Jeopolitik düşüncenin büyük öncülerinden olan ve bu düşünceyi Amerikan yayılma süreçlerinin analizine mükemmel bir şekilde uygulayan Alexis de Tocqueville, 1840 gibi erken bir tarihte dünyanın Rusya ve Amerika Birleşik Devletleri arasında bölüneceğini çarpıcı ifadelerle öngörmüştü:

> “Bugün yeryüzünde, farklı noktalardan yola çıkarak aynı hedefe doğru ilerliyor gibi görünen iki büyük halk var: Ruslar ve Anglo-Amerikalılar. Her ikisi de bilinmezlik içinde büyüdü; ve insanların gözleri başka yerlerdeyken, birdenbire kendilerini ulusların ön

> saflarına yerleştirdiler ve dünya neredeyse eş zamanlı olarak onların doğuşunu ve büyüklüğünü öğrendi. Hedefine ulaşmak için [Amerikalı] kendi çıkarlarına güvenir ve bireylerin gücünün ve aklının onları yönlendirmeden hareket etmesine izin verir. [Rus] ise, adeta, toplumun tüm gücünü tek bir adamda toplar. Birinin başlıca eylem aracı özgürlüktür; diğerinin ise kölelik. Başlangıç noktaları farklı, yolları çeşitli; yine de, her biri, bir gün dünyanın yarısının kaderini ellerinde tutmak üzere, ilahi takdirin gizli bir planı tarafından çağrılmış gibi görünüyor."

Demokrasi Amerika'da adlı eserden alınan ve iki kutuplu dünyayı bir yüzyıl öncesinden öngören bu pasajın kehanet niteliği çarpıcı olsa da, Tocqueville'in tanımadığı bir ülke olan Rusya ile Amerika Birleşik Devletleri arasındaki karşılaştırma birkaç açıdan tartışmalıdır. Örneğin, iki ulusun kendilerini dünyaya neredeyse eş zamanlı olarak ifşa ettiği iddiası, en hafif tabirle, yanıltıcıdır. Tocqueville bu satırları yazdığı sırada, toprak bütünlüğünün zirvesine yaklaşan Rus İmparatorluğu, Napolyon Savaşları'ndaki zaferleri sayesinde Avrupa'nın polisi olarak kabul ediliyordu; bu savaşlar, askerlerini Paris'e kadar batıya götürmüştü - ülkenin en geniş kapsamlı askeri müdahalesi. Buna karşılık, Amerika Birleşik Devletleri henüz elli yaşındaydı ve büyük ölçüde topraklarını fethetme ve geliştirme ile meşguldü. Bu nedenle, iki güç "eski çağları" açısından karşılaştırılabilir olmaktan çok uzaktır; Tocqueville, Batı dışı dünyanın tarihteki rolünün küçümsenmesiyle sonuçlanan ve Batılı elitler arasında bugün bile mevcut olan bir eğilim olan Avrupa merkezcilik geleneğine boyun eğmiştir. Bununla birlikte, Amerika Birleşik Devletleri söz konusu olduğunda, Tocqueville, 20. YÜZYILDA GELİŞECEK OLAN AMERİKAN GÜCÜNÜN TEMEL UNSURLARINI BELİRLEMEYİ BAŞARMIŞTIR: AYRICALIKLI BİR COĞRAFİ KONUM VE TOPRAK, GÜÇLÜ DEMOGRAFİK VE EKONOMİK DİNAMİZM VE OKYANUSLARA HAKİMİYET SAYESİNDE KENDİSİNİ KÜRESEL ARENAYA YANSITMA YETENEĞİ: "[AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ] BİR GÜN DÜNYANIN EN BÜYÜK DENİZ GÜCÜ OLACAKTIR." ONLAR, ROMALILARIN DÜNYAYI FETHETME ARZUSU GİBİ, DENİZLERİ ELE GEÇİRME ARZUSU İÇİNDELER. »

Alexis de Tocqueville, Amerikan amiral Alfred Mahan'dan elli yıl önce, deniz gücünün önemini kavramış ve Amerika Birleşik Devletleri'nin bu alanda öncü bir rol oynadığını görmüştü. Mahan, küresel *denizcilik* alanına hakim olmak için gerekli tüm kilit noktaları kontrol etmenin Amerika Birleşik Devletleri için gerekli olduğunu vurgulamıştı. Bu amaca ulaşmak için, ülkesi ile bu stratejik noktaların ve önemli deniz geçitlerinin çoğunu elinde bulunduran İngiltere arasında stratejik bir ittifak önermişti: Cebelitarık, Hürmüz ve Singapur Boğazları, Ümit Burnu, Süveyş Kanalı vb. Aslında, Amerika Birleşik Devletleri, küresel ölçekte, Büyük Britanya'nın

jeopolitik halefidir. Dolayısıyla, Amerikan genişlemesinin hızlı doğası, yüzyıllar süren Anglo-Sakson genişlemesinin dünya tarihi bağlamında değerlendirilmelidir.

Ancak Tocquevilly'nin Rus ve Amerikan güçleri arasında bölünmüş bir dünya vizyonu, yeni yeni gelişen Rus jeopolitik düşüncesinde de yankı buldu. Rusya'da uygarlık kavramının gerçek teorisyeni ve Rus jeopolitik okulunun kurucusu olarak kabul edilen Slavsever Nikolay Danilevsky, 1869'da şöyle yazdı: "Avrupa'yı dünya hegemonyasına giden yolda durdurabilecek ve gerçek bir dünya dengesi kurabilecek tek iki yeni engel Amerika Birleşik Devletleri ve **Rusya'dır** ." Ancak dünya istikrarı için bir Rus-Amerikan ittifakı vizyonu, Rusya'da monarşik sosyalizmin kurulmasını ve ülkeyi "dondurmayı" ve Batı'dan gelen liberal etkilerden korumayı savunan anti-modern Rus düşünür Konstantin Leontiev tarafından reddedildi. Leontiev, 1889'da, Rusya'nın ana rakibinin **Büyük** Oyun çerçevesinde Büyük Britanya olduğu bir dönemde, Rus-Amerikan muhalefetini ilan etti. Yakın bir arkadaşına yazdığı bir mektupta, bu muhalefeti, yalnızca Sovyet dönemine indirgenemeyecek, kadim ideolojik köklere sahip olduğunu düşündüren ifadelerle dile getirdi:

> “Rusya'nın geleceğini düşündüğümde, bu tür bir nefreti, şu anda çaresiz kalbimin derinliklerinde hissettiğim bu her şeyi kapsayan Amerika'ya uygulayabilecek düşünürlerin ve liderlerin ortaya çıkmasını vazgeçilmez bir koşul olarak görüyorum! İçimden bir ses, Slav Ortodoks çarın sosyalist hareketin dizginlerini ele geçireceği ve Kilise'nin kutsamasıyla liberal burjuvazinin yerine sosyalist bir yaşam biçimi kuracağı bir günün geleceğini söylüyor. […] Ve tüm bu Amerika… cehenneme **gitsin** !”

Tocqueville ve Mahan, Amerika Birleşik Devletleri'nin gelecekte dünyanın deniz gücü olacağını öngörmüş, Danilevsky ise Amerika Birleşik Devletleri ve Rusya'nın Avrupa hegemonyasına meydan okuyacağını tahmin etmiş, Tocqueville ve Leontiev ise gelecekteki Rus-Amerikan muhalefetinin ideolojik bir boyutu olduğu konusunda hemfikir olmuşlardır.

Rusya-Avrasya, küresel jeopolitiğin *kalbi*

Rusya, jeopolitik düşüncenin başlıca okullarında merkezi bir yer edinmesi ancak 20. YÜZYILIN BAŞLARINDA MÜMKÜN OLDU. NİTEKİM, KITASAL GÜCÜ TEORİLERİNİN MERKEZİNE YERLEŞTİREN KİŞİ, İNGİLİZ AKADEMİSYEN VE POLİTİKACI SİR HALFORD J. MACKİNDER'DI. O, AVRASYA'NIN KALBİNDE KONUMLANDIRDIĞI BİR " **TARİHİN** COĞRAFİ EKSENİ"NİN VARLIĞINI KAVRAMSALLAŞTIRDI. " *KALP BÖLGESİ* " OLARAK ADLANDIRDIĞI BU ALAN, ONU KONTROL EDEN GÜÇ İÇİN, DÜNYAYI FETHETME

GİRİŞİMLERİNİ BAŞLATABİLECEĞİ AŞILMAZ BİR KALE TÜRÜ OLACAKTI. MACKİNDER'A GÖRE, GEZEGENİN EVRİMİ, *KALP BÖLGESİ* İLE DENİZCİ GÜÇLER ARASINDAKİ GÜÇ DENGESİNDEN KAYNAKLANIYORDU. AÇIKÇA BELİRTMESE DE, MACKİNDER, ANGLO-SAKSON GÜÇLERİ İLE *KALP BÖLGESİNİ* KONTROL EDEN RUSYA DEVLETİ ARASINDAKİ ÇATIŞMAYI ETKİLİ BİR ŞEKİLDE TEORİZE ETTİ.

Ancak Mackinder sadece bir teorisyen değildi; aynı zamanda dünya jeopolitiğinin gidişatını doğrudan etkiledi. Versay Antlaşması'nı müzakere eden İngiliz heyetinin bir parçası olmakla kalmadı, aynı zamanda Güney Rusya'ya İngiliz Yüksek Komiseri (1919-1920) olarak atanarak teoriyi sahada pratiğe döktü ve Rus İç Savaşı sırasında dış müdahalelere aktif olarak katıldı.

20. YÜZYIL TARİHİNİN BU KRİTİK YILLARI, MACKİNDER'İN TEORİLERİNİ İLK KEZ DOĞRULAR GİBİ GÖRÜNÜYOR. GERÇEKTEN DE, İÇ SAVAŞIN İLK AŞAMALARINDAKİ KARMAŞANIN ARDINDAN, 1920 CİVARINDA BOLŞEVİKLERİN KONTROLÜNDEKİ BÖLGE, *MERKEZ BÖLGEYE* OLDUKÇA İYİ KARŞILIK GELİYOR: YENİ KOMÜNİST İKTİDAR, MERKEZİ BİR KONUMDAN KOALİSYON DÜŞMANLARINI YENMEYİ BAŞARARAK, *MERKEZ BÖLGENİN DOĞASINDA* VAR OLAN AVANTAJLARI TEYİT ETMEKLE KALMIYOR, AYNI ZAMANDA MACKİNDER'İN "TARİHİN COĞRAFİ EKSENİ"NDEN DIŞLADIĞI ÇEVRE BÖLGELERİN TAMAMI KAYBEDİLİYOR VEYA YABANCI BİRLİKLER TARAFINDAN İŞGAL EDİLİYOR: BATIDA FİNLANDİYA, POLONYA VE ORTA AVRUPA'NIN BİR KISMI BAĞIMSIZLIĞINI KAZANIYOR; GÜNEYDE ALMAN BİRLİKLERİ UKRAYNA'NIN BİR KISMINI, İNGİLİZ-FRANSIZ BİRLİKLERİ KARADENİZ KIYILARINI İŞGAL EDERKEN, DOĞUDA DOĞU SİBİRYA JAPONYA VE AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ TARAFINDAN İŞGAL EDİLİYOR. AYRICA, İÇ SAVAŞ SIRASINDA RUSYA TARAFINDAN AZ ÇOK GEÇİCİ OLARAK KAYBEDİLEN TOPRAKLARIN, 1991'DEN İTİBAREN BAĞIMSIZLIĞINI KAZANAN ESKİ SOVYET CUMHURİYETLERİNİN TOPRAKLARINA AZ ÇOK KARŞILIK GELDİĞİ DE BELİRTİLEBİLİR.

1920'lerin başlarından itibaren, Mackinder'den etkilenen ancak tamamen farklı amaçlara sahip Alman Karl Haushofer, Anglo-Sakson güçlerine karşı koymak için büyük bir " **geleceğin** Avrasya bloğu"nun kurulmasını savundu. Bu bakış açısıyla, 1939'da imzalanan Alman-Sovyet Paktı'nı ve Japonya ile SSCB arasındaki saldırmazlık paktını alkışladı. Alman jeopolitikçi, Avrasya fikrini, iki dünya savaşı arasındaki Rus göçmen topluluğu içinde Avrasyacılığın şekillendiği bir dönemde kendi yöntemleriyle geliştirdi. Bu hareketin önde gelen isimleri dilbilimci Nikolai Trubetskoy, coğrafyacı Pyotr Savitsky ve tarihçi George Vernadsky idi. Avrasyacılar için Rusya-Avrasya, kendi başına bir kıta-medeniyet oluşturuyordu.

Mackinder'e benzer şekilde, ancak ona açıkça atıfta bulunmadan, Rusya-Avrasya bölgesinin küresel jeopolitiğin kalbinde merkezi bir konumda olduğunu düşünüyorlar:

> “Rusya'nın kendisini 'Orta Krallık' olarak adlandırması için Çin'den çok daha büyük bir gerekçesi var […]. Rusya-Avrasya, Eski Dünya'nın merkezidir. Bu merkezi ve diğer tüm parçaları ortadan kaldırırsanız, tüm çevre sistemi (Avrupa, Yakın Doğu, İran, Hindistan, Çinhindi, Çin, Japonya) bir tür 'harabe tapınağına' dönüşür. Avrupa sınırlarının doğusunda ve 'klasik' Asya'nın kuzeyinde yer alan bu dünya, hepsini birleştiren bağdır. Bu, modern zamanlarda açıkça görülmektedir; **gelecekte** daha da belirginleşecektir.”

Moğol egemenliği dönemini Tatar-Moğol boyunduruğu olarak adlandıran geleneksel tarih yazımının aksine bir duruş sergileyen Avrasyacılar, Rusya'yı Cengiz Han'ın imparatorluğunun varisi olarak sunarlar. Rus nüfusunun Slav kökenlerini ve Bizans'ın kültürel etkisini kabul ederken, Rus kültürünün özgünlüğünü vurgularlar ve bunu "Avrasya" olarak tanımlarlar. Avrasyacılığın en büyük özgünlüğü de buradadır: tek bir etnokültürel mirasın önceliğinden ziyade, çok etnikli bir imparatorluğun tarihsel ve coğrafi sürekliliğini tercih etmesi. Dolayısıyla, "Rusya-Avrasya", İskitlerin, Hunların ve Moğolların varisi olacaktır. Bu anlayışlar, Avrasyacıları, Avrasya imparatorluğunun bütünlüğü için gerekli gördükleri etnik ve dini hoşgörüyü savunmaya yönlendirir. Ancak motivasyonlarından biri de Batı'nın Rusya'ya tamamen yabancı olduğunu göstermektir.

Nikolay Trubetskoy, SSCB'yi Rusya'nın ve ondan önce Moğol İmparatorluğu'nun mirasçısı olan bir Avrasya imparatorluğu olarak algılarken, bu bakış açısıyla komünist hükümetin yalnızca I. Petro'nun başlattığı Rusya'nın Avrupalılaşmasını kendi yöntemleriyle sürdürdüğünü, "Rus yaşamının manevi temellerini, ulusal özgünlüğü yok ettiğini, Rusya'ya Avrupa ve Amerika'da *fiilen* egemen olan materyalist temsilleri **getirdiğini** " iddia etmektedir.

Aslında Avrasyacılar sadece Rus tarihini yeniden yorumlamıyorlar; Rusya'nın komünizmden kurtulduktan sonraki dönemi için bir program geliştirmeye çalışıyorlar. Nikolay Trubetskoy 1925'te şöyle yazmıştı:

> “Uluslararası ilişkilerde, Cengiz Han'ın mirasını bilinçli bir şekilde devralan geleceğin Rusyası, bir Avrupa gücü olmayı hedeflemeyecek, bunun yerine Avrupa'dan ve Avrupa medeniyetinden uzak durmayı amaçlayacaktır. Geçmişin derslerini aklında tutarak, Avrupa teknolojisinin gelişimini takip edecek ve ihtiyaç duyduğu unsurları benimseyecek, ancak her türlü yolla Avrupa fikirlerinden, Avrupa dünya görüşünden ve Avrupa kültürünün ruhundan kendini koruyacaktır. ”

20. YÜZYILIN BAŞLARINDA MACKİNDER VE AVRASYACILAR TARAFINDAN GELİŞTİRİLEN JEOPOLİTİK DÜŞÜNCE, HEM RUSYA'DA HEM DE BATI'DA ELİTLERİN ALGILARINI ETKİLEMEYE DEVAM EDİYOR. 1997'DE

YAYINLANAN **BÜYÜK SATRANÇ TAHTASI ** ADLI ESERİNDE, AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ BAŞKANI'NIN ESKİ DANIŞMANI VE AMERİKAN *KURULUŞUNUN* ETKİLİ BİR ÜYESİ OLAN ZBİGNİEW BRZEZİNSKİ, BU DÜŞÜNCEYE DOĞRUDAN ATIFTA BULUNUYOR. ANALİZİNİN BÜYÜK BİR KISMI, ASLINDA MACKİNDER VE AMERİKALI ÖĞRENCİSİ SPYKMAN'IN FİKİRLERİNİN GÜNCEL JEOPOLİTİK KOŞULLARA UYARLANMIŞ BİR GELİŞİMİDİR. VE BRZEZİNSKİ'NİN SİSTEMİNDE, SELEFLERİNİN SİSTEMİNDE OLDUĞU GİBİ, AVRASYA KÜRESEL JEOPOLİTİĞİN MERKEZİNDE YER ALIYOR VE RUSYA HALA ANGLO-SAKSON GÜÇLERİNİN BİR NUMARALI RAKİBİ KONUMUNDA BULUNUYOR.

Bu durum, yazarın 1990'ların ortalarında, Rusya'nın benzeri görülmemiş bir krizin içinde olduğu ve analistlerin büyük çoğunluğunun Moskova'nın en iyi ihtimalle bölgesel bir güç statüsüne ulaşabileceği sonucuna vardığı bir dönemde yazmış olması göz önüne alındığında daha da dikkat çekicidir. Brzezinski bu görüşü paylaşmıyordu. Sadece Rusya'yı ABD için stratejik bir rakip olarak Çin'e tercih etmekle kalmadı, aynı zamanda Moskova'nın muhtemel yeniden yükselişine karşı koymak için Çin ile daha yakın ilişkiler kurulmasını da önerdi.

> "Avrasya genelinde, çoğulculuğu ancak Amerika Birleşik Devletleri ve Çin arasındaki stratejik anlayışın derinleştirilmesi sağlayabilir. Dolayısıyla, Çin'i ciddi bir stratejik diyaloğa dahil etme politikası […] onu Amerika ile bir anlayış geliştirmeye teşvik etmek için gerekli ilk adımı temsil etmektedir; bu anlayış, bu iki ülkenin (özellikle Kuzeydoğu Asya ve Orta Asya'da) ortak jeopolitik çıkarlarını yansıtacaktır. [18.] "

Brzezinski'ye göre, ABD'nin Sovyet sonrası alandaki temel hedeflerinden biri, Rusya ile Ukrayna arasında herhangi bir yakınlaşmayı engellemektir; çünkü ona göre Ukrayna olmadan Rusya bir imparatorluk olmaktan çıkacaktır. Gördüğümüz gibi, 1990'ların Rus liberal elitlerinin aksine, tarihin ve jeopolitiğin sonuna inanmış gibi görünen Amerikan elitleri, güç dinamikleri açısından düşünmeye devam ediyor ve Boris Yeltsin'in Rusya'sını demokratikleşme sürecinden geçen bir ortak olarak değil, Brzezinski'nin uluslararası sahneye dönüşünü öngördüğü potansiyel bir düşman olarak görüyorlar.

> "Rusya, devletin zayıflamasına ve ülkenin uzun süredir devam eden bunalımına rağmen, tartışmasız bir şekilde önemli bir oyuncu olmaya devam ediyor. Varlığı, eski Sovyetler Birliği'nin yeni bağımsız devletleri üzerinde büyük bir etki yaratıyor. Rusya'nın yüksek jeopolitik hedefleri var ve bunları giderek daha açık bir şekilde ifade ediyor. Gücünü yeniden kazandığı anda, doğudaki ve batıdaki tüm komşuları onun etkisini hesaba katmak zorunda kalacak. "

Zbigniew Brzezinski'nin 1990'larda öngördüğü Moskova'nın uluslararası sahneye dönüşü senaryosu, Rus devletinin ciddi iç zorluklar dönemlerinin üstesinden gelme kapasitesini gösteren tarihi örneklere dayanmaktadır. Ayrıca, Rusya'nın coğrafi konumu ve toprak büyüklüğü nedeniyle büyük güç siyaseti için gerekli potansiyeli koruduğu gözlemine de dayanmaktadır.

Güç Kaynaklarında

SSCB'nin çöküşünden kaynaklanan önemli toprak kayıplarına rağmen, Rusya, boyutlarını üstün sıfatlarla kavramanın zor olduğu kıtasal bir ülke olmaya devam ediyor. Rusya Federasyonu, 17 milyon km²'lik alanıyla, yani Fransa'nın 33 katı ve Brezilya'nın iki katı büyüklüğünde, gezegendeki en büyük devlettir. Rusya topraklarının alanı, Güney Amerika kıtasının alanına eşdeğerdir. Kaliningrad ile Vladivostok arasındaki kuş uçuşu mesafesi 7.350 km iken, Moskova Paris'e sadece 2.500 km uzaklıktadır; bu da Rus gücünün kontrol ettiği enginliği ve fiziksel yakınlık ile siyasi gerçekler arasındaki keskin zıtlığı göstermektedir. Bu enginlik, ülkenin gelişimini şekillendiren doğal kaynaklardaki zenginlikle eş anlamlıdır. Rusya aynı zamanda çok uluslu bir devlettir ve Moskova, bu konuda Sovyet mirasının ağırlığını taşıyarak etnik ve dini çeşitliliğini yönetmek zorundadır. 145 milyonluk nüfusunun dörtte üçü Avrupa Rusyası'nda yaşarken, ülkenin Asya kısmı (Sibirya ve Uzak Doğu) nüfusun yalnızca dörtte birini oluşturuyor ve bu da nüfus yoğunluğunun özellikle düşük olduğu bir bölgenin dörtte üçünü kapsıyor.

Bol kaynaklar

1869'da periyodik element tablosunu icat eden kişinin Rus Dmitri Mendeleev olması ve bu tabloda yer alan elementlerin tamamının ülkenin yer altı kaynaklarında farklı oranlarda bulunması kesinlikle tesadüf değildir. Rusya, gaz rezervlerinde dünyada birinci, kömür rezervlerinde ise ikinci sırada yer almaktadır. Dördüncü en büyük uranyum rezervine ve beşinci en büyük konvansiyonel petrol rezervine sahiptir. Gaz, petrol ve kömür tek başına Rusya ihracatının yaklaşık üçte ikisini oluşturmaktadır.

Dünyanın ikinci büyük elmas üreticisi olan Rusya, aynı zamanda önemli miktarda demir dışı metal (nikel, platin, altın vb.) üretmekte ve çelik ve alüminyum üretiminde de önemli bir konumda yer almaktadır. Moskova, 17. yüzyılın başlarından itibaren, öncelikle ülkenin silahlanma ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik bir sanayi geliştirmek için bu kaynaklara güvenmiştir; bu gelenek daha sonra Sovyetler Birliği tarafından benimsenmiş ve sistemleştirilmiştir; Sovyetler Birliği, ağır sanayiyi son derece militarize edilmiş bir ekonominin çekirdeği haline getirmiştir. Ülke ayrıca yeni endüstriyel teknolojilerde kullanılan stratejik minerallerin üretimini de geliştirmektedir: Paladyumun önde gelen üreticisi olan Rusya, bol miktarda sahip olduğu ancak üretimi tamamen Çin'in hakimiyetinde olan nadir toprak elementlerine yatırım yapmaktadır. Gerçekten de, Rusya'nın yer altı kaynaklarının zenginliğinin ötesinde, rezervlerinin büyüklüğü mineral türüne bağlı olarak önemli ölçüde değişmekte ve bunların işletilmesi, değişen derecelerde karlılığa sahip önemli yatırımlara bağlıdır. Rusya ayrıca sanayisi için gerekli olan bir dizi ham maddeyi (örneğin boksit veya uranyum) ithal etmektedir. Nitekim, yataklar bilindiğinde bile, iklimsel kısıtlamalar ve ulaşım altyapısının uzaklığıyla ilgili erişim zorlukları nedeniyle kaynaklara erişim genellikle zordur; bu durum, yeni yataklar daha kuzeye (Arktik bölgeler) ve doğuya (Doğu Sibirya ve Uzak Doğu) doğru yerleştikçe artma eğilimindedir.

Rusya aynı zamanda yüksek enlemlerde yer alan bir ülkedir; bu da topraklarının önemli bir bölümünde zorlu yaşam ve kalkınma koşulları anlamına gelir. Rusya topraklarının %90'ından fazlası 50. paralelin kuzeyinde yer alır; bu durum Kanada'nınkine benzer. Dahası, Avrasya kara kütlesi, Rusya'yı sıcak su limanlarından uzaklığı nedeniyle hiperkontinental bir konuma yerleştirir: "Mevcut toprak sınırları içinde, yüzey alanının %91'i ve nüfusunun %88'i yıl boyunca seyrüsefer yapılabilen bir kıyı şeridinden 500 km'den daha uzakta yer almaktadır," [20] bu durum, nüfusu ve faaliyetleri büyük ölçüde kıyı bölgelerinde yoğunlaşmış olan insanlığın geri kalanının durumunun tam tersidir.

Ancak kaynak zenginliği yer altında sınırlı kalmıyor. Geniş ve sert iklim bölgelerine ve elverişsiz ortamlara (tundra, tayga, bataklıklar ve dağlar) rağmen, Rusya tarım arazileri açısından oldukça zengin olup, kullanılabilir tarım alanı topraklarının %13'ünü oluşturmaktadır. Ekilebilir arazi, toplamın yaklaşık %8'ini veya kişi başına 0,9 hektar ekilebilir araziyi oluştururken, bu oran Fransa için 0,3 hektardır. Ülke, büyük nehirleriyle, kısmen Volga ve Güney Sibirya'da geliştirilen önemli hidroelektrik enerji üretim potansiyelinden de yararlanmaktadır. Rusya ayrıca, topraklarının yaklaşık yarısını kaplayan ormanlarıyla da bilinir: Dünyanın toplam orman alanının

%20'sine sahip olan Rusya, Brezilya'nın önünde, dünyanın en büyük orman örtüsüne sahiptir. Avrupa Birliği ve Çin'e önemli miktarda kereste ihraç eden ülke, Kremlin'in Rusya içinde işlemeyi teşvik etmek için sektör üzerindeki kontrolünü giderek sıkılaştırmasıyla da dikkat çekmektedir.

Gerçekten de, bu kaynak bolluğu Rus devleti için önemli gelir sağlarken, asıl zorluk işleme sanayilerini geliştirmek, ekonomiyi çeşitlendirmek ve modernize etmektir. Özellikle nispeten seyrek nüfuslu bölgeleri birbirine bağlamak için uzun mesafeleri kapsaması gereken ulaşım altyapısının maliyeti göz önüne alındığında, bu kadar geniş bir bölgenin geliştirilmesi de bir zorluktur.

Çok etnikli bir ülke

Rusya topraklarının genişliği, kaynaklarının ve coğrafyasının çeşitliliğinin yanı sıra, etnolinguistik ve dini çeşitlilikle de eş anlamlıdır. Şüphesiz ki, SSCB'nin çöküşü sırasında çevre bölgelerinin kaybedilmesiyle, etnik Ruslar yeni Rusya'da nüfusun yaklaşık %80'ini oluşturan büyük çoğunluğu oluşturmuştur. Bununla birlikte, ülke, topraklar genelinde eşit olmayan bir şekilde dağılmış, birkaç yüz ila birkaç milyon arasında değişen nüfusa sahip 190'dan fazla milliyet (etnik grup) barındırmaktadır. Etnik Rusların yanı sıra, Tatarlar 5 milyondan fazla kişiyle (toplam nüfusun %3,7'si) en büyük milliyeti oluştururken, onları Ukraynalılar (yaklaşık 2 milyon), Başkırlar (1,6 milyon) ve Çuvaşlar (1,4 milyon) takip etmektedir. Rus olmayanların en yüksek oranına sahip bölge Kuzey Kafkasya'dır, ancak buradaki nüfus, bazıları kendi cumhuriyetlerine sahip (Çeçenya, İnguşetya, Güney Osetya, vb.) çok sayıda etnik gruba bölünmüştür. Rus yasaları tarafından geleneksel dinler olarak tanınan ve ayrıcalıklı bir statüye sahip olan başlıca tarihi dinler Ortodoks Hristiyanlık (%75), İslam (%10'dan az), Budizm ve Yahudiliktir.

Sovyet ulusal yönetim sisteminden miras kalan Rus idari yapısı, ülkenin federal örgütlenmesi aracılığıyla bu çeşitliliği yansıtmaktadır. SSCB'den doğan Rusya Federasyonu, farklı statülere sahip 89 bölgeden (özne) oluşuyordu: 46 oblast ve 9 krai (sadece idari bölümlerdi ve büyük çoğunluğu etnik Ruslardan oluşuyordu); iki federal şehir (Saint Petersburg ve Moskova) (ki bunlar aynı zamanda en kalabalık iki "özne" idi); 21 cumhuriyet; ve etnik temelde oluşturulmuş on özerk bölge. 1990'larda, bu

idari karmaşa, Rus devletini saran çok yönlü krizin ortasında açıkça ortaya çıkan merkezkaç güçler için zemin oluşturdu. Çeçenistan çatışması bunun en ciddi tezahürüydü, ancak Tataristan gibi diğer bölgelerden gelen özerklik talepleri de ayrılıkçılığa yaklaşıyordu. Merkezi hükümet o kadar zayıflamıştı ki, "à la carte federalizm" sistemi altında federal öznelerin yarısıyla güç paylaşımı anlaşmaları imzalamak zorunda kaldı. 2000'li yılların başlarında Vladimir Putin, tüm tebaayı yedi federal bölgeye ayırarak "güç dikeyini" yeniden kurma girişiminde bulundu. Her bölgenin başında, cumhuriyet anayasalarını ve bölgesel yasaları federal anayasa ve yasalarla uyumlu hale getirmekle görevli bir süper vali bulunuyordu. Dahası, valiler senatörlük statülerini (ve dolayısıyla parlamenter dokunulmazlıklarını) kaybettiler ve 2004 yılında Kremlin, onları görevden alma hakkını geri kazandı.

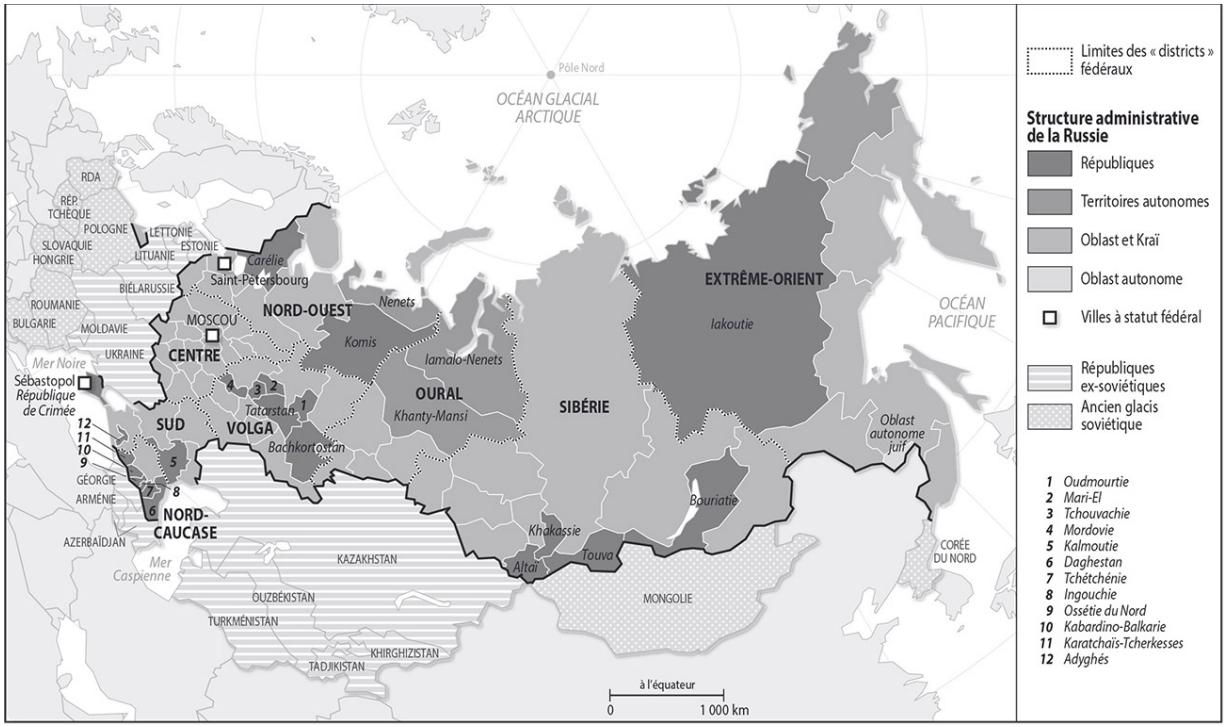
Rus hükümeti bu durumdan yararlanarak vergi tahsilatını federal hükümet lehine reforme ediyor ve böylece yeniden dağıtım kapasitesini geri kazanıyor. Daha geniş anlamda, Vladimir Putin, bazı bölgelerin (cumhuriyetlerin) diğerlerine kıyasla ayrıcalıklı muamele görmesini kabul edilemez buluyor. Bu nedenle, merkezi hükümet ile bölgeler arasındaki ilişkilerin standartlaştırılmasını dayatıyor ve etnik bölgelerin (cumhuriyetler ve özerk bölgeler) dil ve kültür konularında daha fazla özerkliğe sahip olmasını sağlıyor. Bununla birlikte, cumhuriyetlerin ve özerk bölgelerin yarısından fazlasında etnik Ruslar büyük çoğunluğu oluştururken, ondan az küçük cumhuriyette önemli bir Rus olmayan çoğunluk bulunuyor. Bu durum, Kuzey Kafkasya hariç, ülkenin toprak bütünlüğüne yönelik gerçek riskleri önemli ölçüde sınırlandırıyor. 2000'li yılların başlarında bazı özerk bölgelerin asıl bölgeleriyle birleştirilmesiyle özerk bölge sayısı 83'e düşmüş olsa da, 2014'te Kırım'ın ilhakı (uluslararası toplum tarafından tanınmasa da) Rus hukuk sistemine zorla entegre edilen iki ek özerk bölgenin (Kırım Cumhuriyeti ve Sivastopol Federal Şehri) ortaya çıkmasına yol açmıştır.

Bir yandan, Putin'in yeniden merkezileştirme politikası, anarşiye yakın bir durumu sona erdirdi, Rusya'nın yasal ve düzenleyici çerçevesini birleştirdi ve valiler ile bölgesel ekonomik çevreler arasındaki aşırı iş birliğini dizginledi. Öte yandan, bölgesel bağları olmayan valilerin rotasyonu ve bütçe gelirlerinin merkezileştirilmesi, bölgesel yöneticilerin kendi bölgelerinin yapılandırılmış gelişimine yatırım yapma alanını sınırlandırıyor.

Avrupa Rusyası: Moskova ve Rus Çölü

Yaklaşık 3,8 milyon km²'lik yüzölçümüyle Avrupa Rusyası, ülkenin toplam alanının dörtte birinden biraz daha azını temsil ederken, Avrupa kıtasının üçte birini kaplamakta ve Fransa'nın yedi katı büyüklüğündedir. Ülkenin batı sınırlarından (Baltık cumhuriyetleri, Belarus ve Ukrayna ile) kuzeyde Ural Dağları ve Barents Denizi'ne, güneyde ise Kafkas Dağları'na kadar uzanır. Yaklaşık 110 milyon nüfusuyla Rusya nüfusunun dörtte üçünden fazlasını oluşturur ve büyük şehirlerin büyük çoğunluğuna ev sahipliği yapar.

Yeni Rusya

Kaynak: Yazarın derlemesi.

Rusya'nın başkentlerinde, özellikle de Moskova ve çevresinde, zenginliğin ve hizmetlerin yoğunlaşması, Rusya genelinden, özellikle de çevre bölgelerden (Kafkasya, Sibirya ve Uzak Doğu) güçlü bir göç akışı yaratmakta ve bu da mevcut bazı demografik ve bölgesel dengesizlikleri daha da kötüleştirmektedir. Dolayısıyla, Rusya SSCB'nin sona ermesinden bu yana demografik bir krizden etkilenirken, Moskova ve çevresi, Rusya'nın geri kalanından ve eski Sovyet cumhuriyetlerinden gelen

göçmenlerin akını sayesinde istikrarlı bir nüfus artışı yaşamıştır: Moskova metropolünün 1990 yılında 15,6 milyon (Rus nüfusunun %11'inden azı) nüfusu varken, 2020 yılında bu sayı 20,4 milyona (toplamın %14'ü) ulaşmıştır. Gerçekten de Moskova, siyasi (Rusya federal hükümeti, parlamento vb.), ekonomik (neredeyse tüm büyük Rus şirketlerinin genel merkezleri) ve iç ve dış finansal akışları yoğunlaştıran dünyanın en büyük metropollerinden biridir. Sovyetler Birliği'nin çöküşüne rağmen, Rus başkenti, önemli mali kaynakları, yakın çevresindeki Rusya'nın etkisi ve etki alanı içindeki rekabetin olmaması sayesinde Rusya Federasyonu sınırlarının çok ötesinde önemli bir etkiyi sürdürmektedir: Moskova metropol alanı, Avrupa kıtasının en kalabalık metropol alanıdır ve her şeyden önemlisi, Kuzey Avrasya'nın tamamı için tek dünya standartlarında kentsel merkezdir. Şehir aynı zamanda Sovyet sonrası Avrasya genelinde ve Rusça konuşan diasporalar (İsrail, Almanya, vb.) arasında önde gelen bir kültürel ve medya etkisine sahiptir (Moskova'nın *eğlence sektörü* önemli mali kaynaklardan yararlanmaktadır). Ancak bu durum, Rusya'nın küresel ağlara entegre olmasını ve yakın çevresindeki etkisini güçlendirmesini sağlarken, aynı zamanda Moskova ile "Rus çölü" arasında ve Rusya'nın Avrupa ve Asya bölgeleri arasında bölgesel dengesizlikler yaratmaktadır. Bu dengesizlikler, sosyal ve ulaşım altyapısındaki eksikliklerle daha da kötüleşmektedir.

Gerçekten de, başkenti çevreleyen Orta Rusya, Moskova metropolünün çekim gücü ve tarımın zorluk çektiği kırsal alanların birleşik etkileri nedeniyle adeta çölleşme yaşıyor. Bununla birlikte, bölgenin orta büyüklükteki şehirlerinin, son yıllarda iç turizmin gelişmesi ve Moskova mega kentinden kaçan yeni gelenlerin sayesinde bir canlanma yaşadığı dikkat çekiyor.

Ancak diğer iki kutup, Avrupa Rusyası ölçeğinde belirli bir bölgesel yeniden dengelemeye olanak tanır.

Öncelikle, Moskova gibi "ikinci başkent" olan Saint Petersburg, federal şehir statüsüne sahip ve 5,3 milyon nüfusa (geniş Leningrad Oblastı dahil 7 milyondan fazla) ev sahipliği yapıyor. Finlandiya Körfezi'nde yer alan şehir, Baltık devletlerinin bağımsızlığından bu yana Rusya'nın Avrupa'ya açılan kapısı haline geldi. Rus yetkililer, aslında ticareti Saint Petersburg ve bölgesine yönlendirme politikası izliyor (Finlandiya Körfezi kıyılarında

limanlar inşa ediyor) ve Gazprom gibi büyük Rus şirketlerini buraya yatırım yapmaya teşvik ediyor (*bkz.* Bölüm 3).

Öte yandan, ülkenin güneyinde, 5,6 milyon nüfusuyla Rusya'nın üçüncü büyük bölgesi olan Krasnodar Krai, liman gelişimi (petrol ve tahıl ihracatı için Novorossiysk limanı) ve Karadeniz kıyısındaki turizmden faydalanan, aynı zamanda dinamik ve çeşitlendirilmiş bir tarım sektörüne dayanan cazip bir bölgedir. Rivierası ve kayak pistleriyle önemli bir turizm merkezi olan Soçi şehri, Başkan Putin tarafından o kadar yüksek bir değerde görülüyor ki, Putin düzenli olarak burada kalıyor ve seçkin konuklarını ağırlıyor; bu nedenle Soçi, Rusya'nın üçüncü başkenti olarak kabul ediliyor. Güney Rusya ve Karadeniz kıyıları, Kırım ve Sivastopol'un ilhakıyla daha da güçlendi; bu durum, federal yetkililerin altyapı yatırımlarını (Kırım Köprüsü gibi) artırmasına ve bölgeye fayda sağlamasına yol açtı.

Daha doğuda, Volga Nehri üzerindeki Kazan (Tataristan'ın başkenti) ve Uralların başkenti olarak kabul edilen Yekaterinburg şehirleri, çeşitlendirilmiş sanayileri, nispeten gelişmiş altyapıları ve uluslararası bağlantıları sayesinde belirli bir dinamizme sahiptir. Moskova'nın rekabetinden uzak, yeterince uzakta bulunan bu şehirler, Rus başkenti ile daha kuzey ve doğudaki hammadde üretim bölgeleri arasında aracı görevi görmektedir. Volga bölgesinde bir milyondan fazla nüfusa sahip birkaç Rus şehri daha bulunmaktadır (Nizhny Novgorod, Samara, Volgograd). Prensip olarak, bölgesel merkezler olarak hareket ederek bölgesel ağa katkıda bulunmaları gerekir, ancak tekrarlayan ekonomik zorluklar ve işlevsel bir şehir planlamasının eksikliği nedeniyle yerlerini bulmakta zorlanmaktadırlar.

Ağırlıklı olarak Müslüman olan Kuzey Kafkasya, doğal nüfus artış oranı önemli ölçüde pozitif olan az sayıdaki bölgeden biridir, ancak aynı zamanda yüksek işsizlik oranı, sosyal ve etno-dini gerilimler ve ülkenin büyük kent merkezlerine önemli ölçüde göç ile birlikte Federasyonun en yoksul bölgelerinden biridir. Kremlin, bölgenin kendine özgü özelliklerini daha iyi ele almak amacıyla 2010 yılında Kuzey Kafkasya için özel bir federal bölge oluşturmuştur.

Asya'da Rusya: Rus gücünün arka planı

"Rus gücü Sibirya'da ve Kuzey Kutbu Okyanusu'nda gelişecektir."
Mikhail Lomonosov, 1763.

Sibirya ve Rus Uzak Doğusu'nu kapsayan Asya Rusyası, geniş topraklarıyla karakterize edilir ve bu da Rusya Federasyonu'nun kıtasal bir ülke statüsüne katkıda bulunan önemli bir faktördür. Gerçekten de, 13,2 milyon km²'lik Asya kısmı, toplam topraklarının %74'ünden fazlasını temsil eder ve bu alan, dünyadaki diğer tüm ülkelerden daha büyüktür. Sadece bu Asya toprakları bile Rusya'yı Asya'nın en büyük ülkesi yapar ve Çin'i (9,6 milyon km²) çok geride bırakır. Asya kıtasının kuzey kısmının tamamını kaplayan Asya Rusyası, doğudan batıya 6.000 km (Ural Dağları'ndan Pasifik Okyanusu'na) ve kuzeyden güneye 2.000 km (Arktik Okyanusu'ndan Çin ve Moğolistan sınırlarına) uzanan devasa bir kara parçasıdır. 33 milyondan az nüfusuyla (bu sayı Kanada'nın toplam nüfusuna eşdeğerdir), oldukça düşük bir nüfus yoğunluğuna (kilometrekare başına 2,3 kişi) sahiptir ve bu yoğunluk, dağınık yerleşimin olduğu kuzey bölgeleri ile nispeten daha kalabalık güney ve batı bölgeleri arasında büyük ölçüde değişir.

Asya Rusya'sının yerleşimi uzun süre, bu bölgeleri daha iyi kontrol etmeyi ve kaynaklarını kullanmak için yeterli iş gücü sağlamayı amaçlayan merkezi bir hükümetin uyguladığı kasıtlı bir stratejinin sonucuydu. Ancak Sovyet sisteminin sağladığı sosyal yardımların sona ermesiyle göç akışları aniden tersine döndü ve batı ve güney Rusya'ya büyük bir göç yaşandı. Toplamda, Asya Rusya 1989 ile 2006 yılları arasında 2,6 milyon insan kaybetti.

Bu endişe verici durum karşısında Rus yetkililer, doğu bölgelerinin kalkınmasını, 2012'de kurulan Rus Uzak Doğu Kalkınma Bakanlığı tarafından uygulanan kapsamlı bir stratejiye yeniden entegre etmeyi taahhüt ettiler. Rus yetkililer ulaşım yollarını modernize ediyor ve yeni enerji altyapısı inşa ediyor. Moskova ayrıca mali teşvik politikasını da yeniden canlandırıyor: Rus Uzak Doğusu ile Avrupa Rusyası arasındaki hava bağlantıları için vergi indirimleri ve sübvansiyonlar. Son olarak, Kremlin, geniş Asya topraklarının bölgesel özelliklerini daha fazla dikkate alıyor gibi görünüyor.

Batı Sibirya, Avrupa Rusyası ekonomisine derinden entegre olmuş ve ona hammadde sağlamaktadır. Bu bölgedeki petrol ve doğalgaz üretimi, çağdaş Rusya'nın ekonomik refahı için merkezi bir öneme sahiptir: özellikle karmaşık çıkarma koşullarına rağmen, Batı Sibirya Rusya'nın petrol üretiminin üçte ikisini ve doğalgaz çıkarımının %90'ından fazlasını karşılamaktadır. Çıkarma endüstrisi, Batı Sibirya'nın kuzey kesiminde, özellikle Tyumen Oblastı'nın bir parçası olan Yamalo-Nenets ve Hantı-Mansi Özerk Bölgelerinde yoğunlaşmıştır. Federal hükümet gelirlerin büyük çoğunluğunu ele geçirmesine rağmen, bölge Moskova'dan sonra Rusya'nın en zengin bölgesidir. Daha az müreffeh olan Batı Sibirya'nın güney kesimi ise daha çeşitlendirilmiş bir ekonomiye sahiptir. 1,5 milyon nüfusuyla Rusya'nın üçüncü büyük şehri olan Novosibirsk, Sibirya'nın gerçek "başkenti" olarak kabul edilir.

Doğu Sibirya, yavaş yavaş yeni bir hidrokarbon üretim merkezi olarak kendini kanıtlıyor. Rusya ve Avrupa'nın önemli tüketim bölgelerine göre çevresel konumu ve Asya'daki talebin güçlü büyümesi, Rus yetkililerini Doğu Sibirya-Pasifik boru hattı gibi Rus Uzak Doğusu ve Çin'e yönelik boru hatlarının inşasına öncelik vermeye yöneltiyor. Trans-Sibirya Demiryolu yakınlarındaki Krasnoyarsk metropol alanı, 2012 yılında bir milyon nüfusa ulaşarak, özellikle alt Yenisey havzasının öncü cepheleri için bir arka üs rolüyle bağlantılı belirli bir dinamizme geri dönüşü teyit etti.

Rusya'nın geri kalanından farklı olarak, Rusya Uzak Doğusu, alanının neredeyse %90'ını kaplayan ve Doğu Sibirya'yı Pasifik kıyısından ayıran geniş dağ sıralarıyla çevrilidir. Bu geniş, neredeyse ıssız dağlık bölgelerde altyapı inşa etmenin maliyeti ve teknik zorlukları, birleşik ve tutarlı bir ekonomik alanın gelişimini engellemiştir. Örneğin, Baykal-Amur Ana Hattı (BAM) demiryolunun inşası 1930'larda başlamış ve yarım yüzyıldan fazla sürmüş, 1970'ler ve 1980'lerde çok yüksek harcamalara yol açmıştır. Yaklaşık 4300 km uzunluğundaki BAM, Baykal Gölü'nün kuzeyinden geçerek Sahalin Adası'nın karşısındaki Tartar Boğazı'nda sona ermektedir.

Rus yetkililer şu anda öncelikle ağır yüklerin (kömür ihracatı) taşınması için kullanılması beklenen BAM demiryolunun kapasitesini genişletmeye yatırım yapıyor; Trans-Sibirya Demiryolu ise yolcu ve konteyner taşımacılığına öncelik vermeyi amaçlıyor. Ayrıca, Trans-Sibirya Demiryolu'nun tamamlanmasından neredeyse bir yüzyıl sonra, 2010 yılında

Moskova'yı Vladivostok'a bağlayan karayolunun son bölümü de Transbaykalya'da tamamlandı.

Uzak Doğu'nun Pasifik kıyısında yer alan güney kısmı, en yoğun nüfuslu ve en gelişmiş bölge gibi görünüyor: Uzak Doğu nüfusunun dörtte üçünden fazlası ve tarımının neredeyse tamamı burada yoğunlaşmış durumda. İki ana kent merkezi olan Habarovsk (570.000 nüfus) ve Vladivostok (620.000 nüfus) da burada bulunuyor ve her ikisi de Çin sınırına sadece birkaç düzine kilometre uzaklıkta. Rusya'nın Çin nüfus baskısıyla ilgili endişelerinin en haklı olduğu bölge de burası gibi görünüyor. Bununla birlikte, tüm Rus Uzak Doğusu için yaklaşık 150.000 olarak tahmin edilen nüfusla, Çin'in varlığı nispeten mütevazı ve 20. YÜZYILIN BAŞINDAKİ HALİNDEN DAHA KÜÇÜK KALIYOR. DAHASI, KUZEYDOĞU ÇİN, ÜLKENİN DAHA MÜREFFEH GÜNEY BÖLGELERİNE GÖÇ NEDENİYLE NÜFUS AZALMASI YAŞAYAN TEK BÖLGE. BU NEDENLE, ÇİN'İN DEMOGRAFİK BASKISI ABARTILIYOR VE GİDEREK DAHA AZ ÖNEM KAZANIYOR, ÇÜNKÜ ÇİN'İN KENDİSİ DE YAŞLANAN NÜFUS VE DOĞUM AÇIĞI GİBİ ÖNEMLİ SORUNLAR YAŞIYOR. HER HALÜKARDA, PRİMORSKY KRAİ VE BAŞKENTİ VLADİVOSTOK, ASYA KOMŞULARIYLA TİCARETE BÜYÜK ÖLÇÜDE AÇILMIŞ DURUMDA VE RUS YETKİLİLER ŞİMDİ BUNU RUSYA'NIN ASYA-PASİFİK EKONOMİK DİNAMİKLERİNE ENTEGRASYONU İÇİN BİR AVANTAJ OLARAK KULLANMAYA ÇALIŞIYOR.

Rusya'nın Uzak Kuzeyi: stratejik bir bölge

Rusya'nın Uzak Kuzeyi, Sovyetler Birliği döneminde proaktif bir kalkınma ve yerleşim politikasının konusu oldu. Başlangıçta büyük ölçüde zorlayıcı olan bu politika, zorunlu çalışma (Gulag) yoluyla uygulanırken, daha sonra sembolik "kuzey bonusu" da dahil olmak üzere bir dizi teşvik önlemiyle desteklendi.

SSCB'nin çöküşü bu politikayı aniden durdurdu ve merkezi hükümet nüfusları kaderlerine terk etti. Bu bölgeler daha sonra Rusya'nın geri kalanına göre çok daha büyük bir demografik düşüş yaşadı ve kötüleşen sosyo-ekonomik sorunlarla bağlantılı çok yüksek ölüm oranları görüldü. Bununla birlikte, Uzak Kuzey'i etkileyen büyük ölçekli göç, genellikle Rusya'nın yerleşim alanının küçülmesi olarak tamamen olumsuz bir ışık altında sunulmuştur. Oysa, Uzak Kuzey'den kitlesel ayrılışlar bazen aşırı olsa da, şüphesiz ki, on yıllarca süren çok maliyetli ve (yüksek enlemlerdeki zorlu yaşam koşulları göz önüne alındığında) ekonomik veya insani olarak haklı çıkarılamayan müdahalelerden sonra gerekli bir düzeltmeyi temsil

etmektedir. Aslında, Sovyet döneminden miras kalan durumun paradokslarından biri, Rusya'nın Uzak Kuzey'inin aynı enlemdeki bölgelere (Alaska, Kanada'nın Uzak Kuzeyi) kıyasla nispeten "aşırı nüfuslu" görünmesidir.

2000'li yılların sonlarından itibaren Rus devleti, kaynaklar açısından stratejik öneme sahip bir çevre bölgesini kademeli olarak yeniden kontrol altına almak amacıyla Kuzey Kutbu'na geri dönüşe girişti. Bu "yeniden fetih", 2008 yılında Kremlin'in "Rusya Federasyonu'nun Kuzey Kutbu'ndaki Devlet Politikası İlkeleri"ni kabul etmesiyle resmileştirildi; bu ilkeler, "Arktik bölgesi"nin sınırlarını Sovyetler Birliği döneminde benimsenen tanımlarla uyumlu hale getiriyor. Bu çerçeve, bölgesel idari sınırları aşan özel kalkınma programlarını içeriyor. İki tamamlayıcı kalkınma stratejisi vurgulanıyor: Rusya'nın maden ve hidrokarbonların çıkarılması ve ihracatından elde edilen gelirleri konsolide etmesini sağlamak amacıyla mineral kaynaklarının, özellikle hidrokarbonların, yoğun bir şekilde işletilmesi; ve Asya ile Avrupa arasında bir transit güzergahı haline getirme hedefiyle Kuzey Deniz Yolu'nun (*sevmorput*) geliştirilmesi.

Rusya'nın hidrokarbonlarının büyük çoğunluğu zaten Uzak Kuzey'de (Batı Sibirya) çıkarılıyor. Ancak Arktik bölgelerinin alt toprakları, bazıları Sovyetler Birliği döneminde geliştirilen diğer mineral kaynaklarını da içeriyor. Bu açıdan Norilsk şehri en önemli örneklerden biridir. Dünyanın en kuzeydeki şehri olarak kabul edilen (yaklaşık 180.000 nüfuslu) bu şehir, 1930'larda Gulag mahkumları tarafından inşa edildiği metalurji kompleksiyle bağlantılı birçok üstün özelliğe sahiptir. Kompleks, dünyanın paladyumunun %35'ini, platininin %25'ini ve nikelinin %20'sini üretiyor. Elde edilen gelirler o kadar büyük ki, şu anda bir grup oligark tarafından kontrol edilen kompleks, enlemin getirdiği aşırı yaşam koşulları ve yaygın kirliliğe rağmen, yetenekli işçileri çekmeye devam etmek için önemli teşvikler sunabiliyor.

18. YÜZYILDA LOMONOSOV TARAFINDAN RUS GÜCÜNÜ GELİŞTİRMENİN BİR YOLU OLARAK TASARLANAN KUZEY DENİZ YOLU, SOVYETLER BİRLİĞİ DÖNEMİNDE ÜLKENİN KUZEY BÖLGELERİNİ AÇACAK BAĞIMSIZ BİR DENİZ TAŞIMACILIĞI KORİDORU OLUŞTURMAK AMACIYLA GELİŞTİRİLDİ. İKLİM DEĞİŞİKLİĞİNİN DENİZ SEZONUNUN UZAMASINA YOL AÇMASIYLA BİRLİKTE, RUS YETKİLİLER BU ROTAYI ASYA VE AVRUPA ARASINDAKİ DENİZ BAĞLANTILARI İÇİN BİR ALTERNATİF OLARAK TANITIYOR. GERÇEKTE, 2010'LARIN BAŞINDAN BERİ TRAFİK SÜREKLİ OLARAK ARTARKEN, BU ARTIŞ ESAS OLARAK RUS KAYNAKLARININ KÜRESEL PAZARA İHRACATINDAN KAYNAKLANMAKTADIR. NİTEKİM, ULUSLARARASI DENİZ TAŞIMACILIĞI İÇİN BİRÇOK

KISITLAMA DEVAM ETMEKTEDİR: SAĞLAM GÖVDELERE DUYULAN İHTİYAÇ, ZAYIF LİMAN VE NAVİGASYON ALTYAPISI, BUZ KIRICILARIN KULLANIMI, KUTUP GECESİ VB. BUNUNLA BİRLİKTE, RUS YETKİLİLER LİMAN ALTYAPISINA YATIRIM YAPMIŞ, ÖZELLİKLE KURTARMA MERKEZLERİ KURMUŞ VE DÜNYADA EŞSİZ BİR NÜKLEER ENERJİLİ BUZ KIRICI FİLOSU İNŞA ETMEKTEDİR.

Ayrıca Rusya, Kuzey Kutbu'na kadar uzanan ve yaklaşık 1,2 milyon km²'lik bir alanı kapsayan deniz sınırını genişletmeyi amaçladığı Arktik havzasındaki toprak iddialarını desteklemek için BM Deniz Hukuku Sözleşmesi'ne dayanmaktadır. Bu, yalnızca muazzam potansiyel açık deniz rezervlerini ele geçirmekle kalmayıp, eriyen Arktik buz örtüsü bağlamında Kuzey Deniz Yolu üzerindeki kontrolünü de güçlendirmeyi hedeflemektedir. Moskova, 2001 yılında, Rus topraklarının doğal uzantıları olarak sunulan Lomonosov ve Mendeleev Sıradağları'na dayalı olarak, kıta sahanlığının genişletilmesinin tanınması için BM'ye resmi bir talepte bulunmuştur. Bu bölgenin Rusya için stratejik önemi, Rus Arktik kıyı şeridini oluşturan yaklaşık 22.600 km'lik kıyı şeridi boyunca askeri altyapının yeniden aktif hale getirilmesini açıklamaktadır. Amaç, hem Rus ekonomisi için stratejik bir alanı kontrol etmek hem de özellikle Arkhangelsk yakınlarındaki Severodvinsk'te inşa edilen ve Barents Denizi ile Kola Yarımadası'nda konuşlandırılan nükleer denizaltılara dayanan Rus nükleer caydırıcılığını pekiştirmektir.

*

* *

Rus gücünün temelleri, topraklarının genişliği ve Avrasya'nın kalbindeki (*kalp bölgesi*) coğrafi konumuyla tanımlanır. Bu genişlik, bol doğal kaynaklar ve stratejik derinlik anlamına gelirken, Rusya'nın coğrafi konumu, Avrasya kıtasının çevresinde yer alan çok sayıda devlet ve bölgeyle doğrudan ve bağımsız ilişkiler kurmasına olanak tanır. Merkezi bir kıta gücü olarak bu konum, ona dış (deniz) güçlere karşı bir dereceye kadar koruma ve dolayısıyla belirli bir hareket özgürlüğü sağlar. Anglo-Sakson jeopolitik geleneğinde iyi bilinen bu unsurlar, Zbigniew Brzezinski gibi birinin, birçok kişinin Rusya'yı tamamen oyun dışı olarak gördüğü bir dönemde, Rusya'nın yeniden yükselişini öngörmesine (ve bunu önlemek için her türlü çabayı savunmasına) olanak tanır.

Ancak, bu özellikler aynı zamanda kısıtlamalar da yaratmaktadır; bunlar arasında toprak kontrolünde zorluklar (mesafeler, çevre ve nüfus çeşitliliği, kıtasallık), bir dereceye kadar izolasyon (dünya okyanuslarına sınırlı erişim) ve sınır komşusu güçlerden gelen baskı yer almaktadır. Nitekim, çağdaş Rusya, Avrupa Birliği, Çin, Japonya ve Amerika Birleşik Devletleri gibi büyük ekonomik güçlerle sınır komşusudur ve aynı zamanda istikrarsız ancak stratejik bölgesel bloklarla (Orta Doğu, Kafkasya, İran, Orta Asya/Afganistan, vb.) mücadele etmektedir.

Rusya'nın "merkezi" konumu, mevcut jeopolitik durum tarafından güçlendirilmiş gibi görünüyor ve bu da Avrupa ile ekonomik ilişkilerini yeniden dengelemeye devam etmesine ve Asya-Pasifik bölgesiyle bağlarını güçlendirmesine olanak tanıyor. Ancak aynı zamanda, batıya doğru Euro-Atlantik yapılarının genişlemesi ve doğuya doğru Çin'in dinamizmi, Rus devletini marjinalleşme tehdidiyle karşı karşıya bırakıyor. Rusya için risk, Avrupa ve Asya güçlerinin egemen olduğu geniş bir çevre alanına dönüşmesidir. Jeopolitik merkezilik ile ekonomik ve demografik marjinalleşme riski arasındaki bu diyalektik, Rus tarihinin bağlamında tamamen yeni olmasa da, çağdaş Rus siyasi elitlerinin davranışları üzerinde büyük bir etkiye sahiptir.

2

Rusya hâlâ emellerine ulaşabilecek imkanlara sahip mi?

Rusya, sık sık kil ayakları olan bir dev olarak nitelendirilmiştir. Rus İmparatorluğu'nun yıkılmasından yetmiş yıl sonra SSCB'nin çöküşü, bu benzetmenin doğruluğunu teyit eder gibi görünüyor. Bazıları için Moskova, bir kez daha imkanlarının ötesinde bir güç politikası izliyor. Bu kişiler, rant ekonomisinin zayıflıklarına ve Rusya'nın demografik krizinin büyüklüğüne işaret ediyorlar. Gerileme ve yenilenme arasında, yeni Rusya, gücünün temellerini sağlamlaştırmak ve uluslararası sahneye kalıcı bir dönüş yapmak için bu zorlukların üstesinden gelebilecek mi?

Demografik zorlukla başa çıkmak

"Demografik yapımız çok zor bir durumda."
Kremlin sözcüsü Dmitry Peskov, 31 Mart 2021.

2010'ların başlarındaki birkaç yıllık bir rahatlama dönemi hariç, Rusya yaklaşık 30 yıldır negatif doğal nüfus artış oranıyla mücadele ediyor. Bu durum, İkinci Dünya Savaşı'nın önemli insan kayıplarının, yaş piramidine ağır bir yük getirmesinin, 1990'lardaki ekonomik durgunluğun ve Sovyet döneminden miras kalan ve etkileri bugün bile hissedilen olumsuz sosyo-ekonomik ve çevresel faktörlerin birleşmesinin uzun vadeli bir sonucudur. Rus hükümeti 2000'lerin sonlarından beri doğum oranını artırmaya yönelik bir politika uygularken, yaşam beklentisi son 15 yıldır hızla artmaktadır. Ancak, durumu istikrara kavuşturabilen tek şey komşu ülkelerden gelen

kitlesel göç olmuştur ve bu da entegrasyon ve etnolinguistik ve dini dengenin korunması açısından önemli zorluklar içermektedir.

Demografik Kriz Bir Miras Olarak

1990'ların felaketi

Sovyetler Birliği, II. Dünya Savaşı'ndan yaklaşık 28 milyon insan kaybıyla (yaklaşık 20 milyon sivil dahil) önemli ölçüde zayıflamış olarak çıktı. Nazi Almanyası, ateş gücünün üçte ikisini Sovyet cephesinde harcamakla kalmadı, işgal korkunç düzeyde şiddet ve yıkıma yol açtı. Rus yaş piramidi kalıcı olarak etkilendi ve nesiller boyunca devam etme eğiliminde olan boş gruplar oluştu. 1990'larda, sosyo-ekonomik ve sağlık koşullarındaki hızlı bozulma, hem bireyler hem de ülke genelinde aşağı doğru hareketlilik duygusunun yarattığı psikolojik şokla birleşince, ciddi bir demografik krize yol açtı. 1993'ten 2005'e kadar Rusya, yıllık 750.000'den fazla insan kaybı yaşadı; bu rakam bazı yıllarda neredeyse bir milyona ulaştı. Bu insan kayıpları, savaş halindeki bir ülkenin yaşadığı kayıplarla karşılaştırılabilir düzeydeydi. Bu göçü büyük ölçüde ancak önemli ölçüde telafi edebildi; başlangıçta Rusların geri dönüş göçü, ardından diğer eski Sovyet cumhuriyetlerinden gelen ekonomik göçmenlerin akını. Bu felaket durum, kaçınılmaz olarak Rus halkının geleceğine dair en kötü korkuları körükledi ve geri dönüşü olmayan bir çöküş duygusuna katkıda bulundu.

2000'lerin yeniden canlanması

2000'li yıllardaki siyasi istikrar ve yaşam standartlarındaki güçlü artışın ardından demografik durumda yavaş bir iyileşme yaşandı. Aynı zamanda hükümet, sosyal harcamaları artırarak ve halk sağlığı alanında (sigara karşıtı yasalar vb.) mevzuat çıkararak ülkenin demografik yapısını iyileştirmeye yönelik proaktif bir politika izledi. 2007 yılında Kremlin, "Rusya Federasyonu'nun 2025'e Kadar Nüfus Politikası Tasarımı" başlıklı bir politika belgesi yayınladı ve bu belge, ülkenin nüfusunu yaklaşık 145 milyonda istikrara kavuşturmayı hedefleyen, ılımlı bir nüfus artışına geri dönme amacını ortaya koydu. Bunu başarmak için hükümet politikası, ölüm oranlarında azalmaya ve doğum oranında artışa katkıda bulunacak bir dizi sosyo-ekonomik ve sağlık sorununu ele almayı amaçlıyordu. Aynı yıl, Rus hükümeti, enflasyon nedeniyle çok düşük bir seviyeye düşmüş olan aile

ödeneklerini ikiye katlayarak ve daha da önemlisi, ikinci çocuktan itibaren verilen yaklaşık 7.000 €'luk bir "anne sermayesi" oluşturarak doğum oranını artırma politikasını yeniden başlattı. Bu önemli miktar, konut koşullarının iyileştirilmesi veya çocukların eğitimi gibi belirli giderler için ayrılmıştı. Bu programın amacı, Rusları en az ikinci bir çocuk sahibi olmaya teşvik etmekti; oysa 1990'lardan beri sosyo-ekonomik zorluklar ve toplumsal değişimlerin etkisiyle tek çocuk modeline bağlı kalmışlardı. 2000'li yılların başında Rusya'nın doğurganlık oranı, kadın başına 1,1 ile 1,3 çocuk arasında değişen, dünyanın en düşük oranlarından biriydi. Aynı zamanda, Rus hükümeti yaşam koşullarını iyileştirmek ve demografik zorluğun üstesinden gelmek için sağlık, eğitim ve konut odaklı üç öncelikli ulusal program başlattı. Gerçekten de, temel göstergeler hızla iyileşti ve 2012'de Rusya, SSCB'nin sona ermesinden bu yana ilk kez pozitif bir doğal nüfus artışı yaşadı. Bin kişide 13 doğum oranı ve kadın başına 1,7 çocuk ile Rusya, Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin yanı sıra birçok Batı Avrupa ülkesini de geride bıraktı.

Son yirmi yılda başka olumlu gelişmeler de yaşandı. 1990'larda doğum sayısını aşan kürtaj sayısı, 2000 ile 2020 yılları arasında dörtte bir oranında azaldı. Ancak, Fransa'da her üç doğumda bir kürtaj varken, Rusya'da her iki doğumda bir kürtaj oranıyla yüksek kalmaya devam ediyor. Demografik durumu gerekçe gösteren muhafazakar gruplar, Ortodoks Kilisesi'nin desteğiyle, kürtaja erişimi kısıtlamak ve devlet destekli kürtajı sona erdirmek için kampanya yürütüyorlar; bu öneri, kadınlara psikolojik destek ve farkındalık kampanyalarını tercih eden Rus yetkililer tarafından reddedildi. Bir diğer olumlu sosyal gelişme ise, son on yılda yetim sayısında önemli bir azalma olmasıdır; 2008'de 115.000 olan sayı, 2018'de 48.000'e düştü. Buna katkıda bulunan faktörler arasında, daha fazla devlet desteği ve artan sosyal kabulden yararlanan evlat edinmelerdeki artış yer alıyor. Benzer şekilde, alkol tüketiminin 2006 ile 2018 yılları arasında %40 oranında azaldığı bildirildi; bu bulgu, alkolle ilgili ölüm oranlarındaki benzer bir düşüşle de doğrulandı. Hükümet, 2010'ların başından bu yana, gece saatlerinde alkol reklamı ve satışının yasaklanması ve sahtecilikle mücadele de dahil olmak üzere çok sayıda önlem uygulamaya koydu; ancak sahtecilik hâlâ büyük bir sorun olmaya devam ediyor. Genel olarak, çoğu göstergedeki (kazalar, bulaşıcı hastalıklar vb.) iyileşmeler sayesinde ölüm oranları 2000'lerin başından beri istikrarlı bir şekilde azaldı. Bu nedenle

Rusya'da ortalama yaşam süresi 2003 ile 2019 yılları arasında sürekli olarak artarak 65 yaşın altından 73 yaşın üzerine, yani tarihi zirvesine ulaştı.

Bu olumlu gelişmeler, 2010'lu yıllardaki ekonomik durgunluğa rağmen sosyo-demografik durumun iyileşmeye devam ettiğini göstermektedir; ancak Rusya'nın ölüm oranları ve yaşam beklentisi açısından Avrupa seviyelerine ulaşması için daha yapılacak çok şey vardır.

Boş sınıfların geri dönüşü

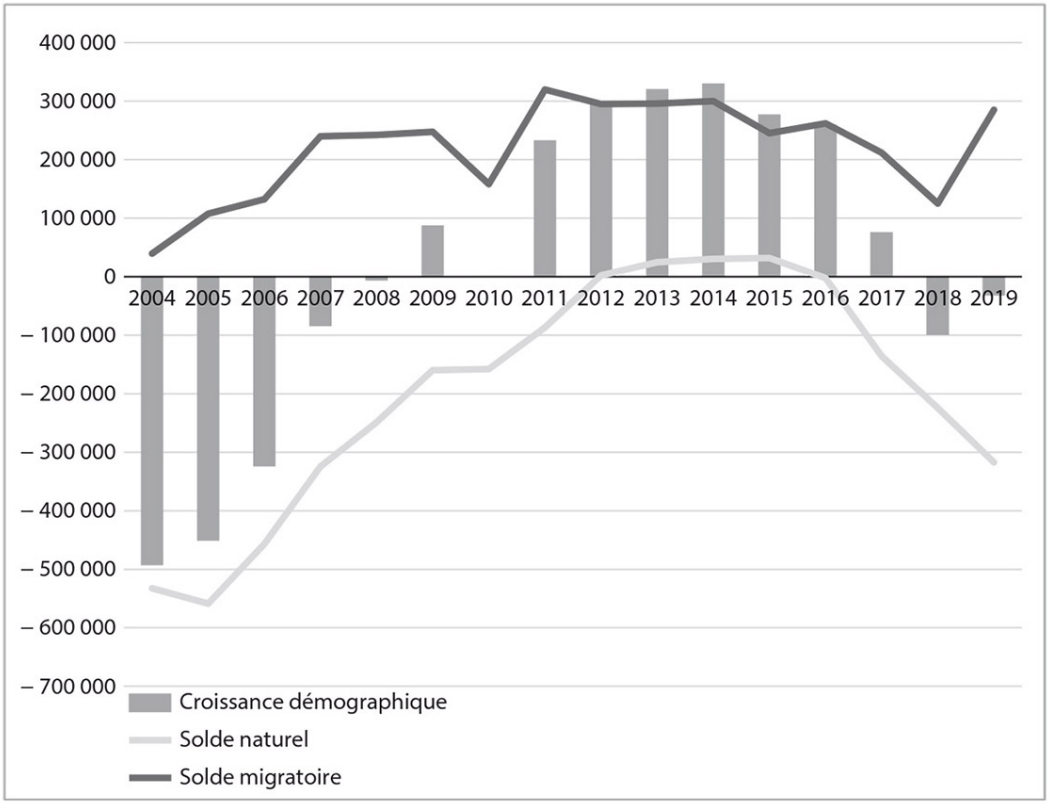
Ancak, Rusya dört yıl boyunca pozitif bir nüfus dengesi yaşarken, 2016'da tekrar negatife döndü ve o zamandan beri durum istikrarlı bir şekilde kötüleşerek 2019'da 300.000'den fazla kişilik bir azalmaya ulaştı. Bu eğilim, doğurganlık çağındaki genç nüfusun azalması nedeniyle tahmin edilebilirdi, ancak Putin'in demografik durumda ve daha geniş anlamda Rus gücünün temellerinde yavaş ama istikrarlı bir iyileşme anlatısını açıkça baltalıyor. Nüfus artışı yılları, Ruslara, Batı ile çatışmayla bağlantılı zorluklara rağmen, ülkelerinin gerçekten belirli bir dinamizmi yeniden kazandığı ve demografik, ekonomik ve devletsel güç temellerini yeniden inşa etmeyi başardığı izlenimini vermiş olabilir. Bu nedenle, nüfus kayıplarının geri dönüşü hem Rus hükümetinin güvenilirliği için kötü bir haber hem de ülkenin dinamizmi için büyük bir sorundur. Rus yetkililer, yaşlanmayla daha da artan bu nüfus azalmasının olumsuz etkilerini hafifletmek için bir dizi önlem almak zorunda kalıyor. 2000'li yıllarda, demografik durum paradoksal olarak ekonomik büyümeye elverişliydi; geniş bir çalışma çağındaki nüfus ve çok düşük bir bağımlılık oranı (az sayıda çocuk ve yaşlı) söz konusuydu. Çin'in çok daha uzun bir süre boyunca deneyimlediği bu elverişli yapı, 2000'li yılların güçlü ekonomik büyümesine ve Rus devletinin üstlenmesi gereken sosyal yükümlülüklerin az olması nedeniyle düşük vergi oranından yararlanan Rusların gelirlerinin artmasına katkıda bulundu.

2010'ların sonuna gelindiğinde durum tamamen farklıydı; devlet ve toplum, 2005 ile 2015 yılları arasında doğan nispeten büyük yeni nesillerin yanı sıra, yaşam beklentisindeki yavaş artış ve Sovyet bebek patlaması kuşağının emekliliğinin bir sonucu olarak büyüyen yaşlı nüfusla da ilgilenmek zorundaydı. Doğum oranlarındaki düşüş sosyal alanda tasarrufları zorunlu kılarken, Rus devleti aynı anda çalışma çağındaki nüfus azalırken doğum oranlarını artırmaya yönelik harcamalarını da artırdı. Tüm bu faktörler, ekonomik büyümeyi ve devlet maliyesini olumsuz etkileyerek,

devleti Batı'da iyi bilinen popüler olmayan önlemleri almaya zorladı: daha yüksek vergiler, daha uzun emeklilik yaşı ve göçmenliğe daha fazla bağımlılık. 2018'de Rus hükümeti, kadınlar için emeklilik yaşını 55'ten 60'a, erkekler için ise 60'tan 65'e 10 yıl kademeli olarak artıran bir emeklilik reformu benimsedi. Bu reform kadınları Batı standartlarına daha yakın hale getiriyor gibi görünse de, yaşam beklentisi düşük kalan erkekler için özellikle ağır bir yük oluşturuyor. Gerçekten de, Rus kadınlarının ortalama yaşam süresi 78 yıl olup, bu Batı'dakine kıyasla daha düşük olsa da, erkeklerin ortalama yaşam süresi 70 yılın altında kalmaktadır (2019'da 68 yıl). Rus erkekleri, Avrupa'da en kısa potansiyel emeklilik dönemine sahiptir. Bu nedenle reform, Rus halkı arasında önemli bir hoşnutsuzluğa yol açtı; özellikle de çalışma hayatının uzatılması, emekli maaşlarını işleriyle birleştiren birçok yaşlı insan için *fiilen* gelir kaybı anlamına geldiği için. Dahası, büyükanneler, özellikle de büyük anneler (*babuşka*), torunlarının yetiştirilmesinde önemli bir rol oynayarak çok önemli bir sosyal role sahiptirler ve çalışma hayatının uzatılması bu rolü tehlikeye atabilir.

Aslında, son yirmi yıldaki olumlu gelişmelere rağmen, Rusya'nın en büyük sorunu, Avrupa ortalamasının üzerinde olan ölüm oranıdır. Bulaşıcı hastalıklar alanında durum zorlu olmaya devam ediyor ve HIV salgını, Rusya'nın dünyadaki en yüksek enfeksiyon oranlarından bazılarını yaşadığı göz önüne alındığında, açık ara en endişe verici olanıdır. Yeni enfeksiyon sayısı 2017'den beri istikrarlı bir şekilde azalıyor, ancak 2020'de 88.000 yeni vakaya ulaşarak, resmi olarak hastalıkla yaşayan toplam 1,1 milyon Rus'a ulaştı; bu da nüfusun %1,2'sini temsil ediyor ve Avrupa kıtasındaki en yüksek yaygınlık oranıdır. Ve ayrılan fonlardaki düzenli artışa rağmen, HIV ile yaşayan kişilerin %50'sinden azı federal hükümet tarafından uygulanan tedavi programından yararlanıyor. Yetkililer, bakım alan kişilerin yüzdesini artırmaya yönelik çabalara devam etmeyi planlıyor, ancak sorunun boyutunu kavramakta yavaş kaldıkları açık. Bu sorun kısmen, Rus yetkililerinin baskıcı önlemleri tercih ettiği bir alan olan sert uyuşturucuların (özellikle Afganistan'dan gelen eroinin) önemli ölçüde tüketimiyle de bağlantılı.

Rusya Federasyonu'nda Nüfus Artışı (2004-2019)

Kaynak: Rusya Devlet İstatistik Komitesi (Rosstat).

Önemli bir göç ülkesi

Göçmenlerin entegrasyonunun zorluğu

Rus nüfusunun istikrara kavuşması, her zamankinden daha çok göçmenliğe bağlıdır (yıllık yaklaşık 250.000 kişilik net göçle). 11 milyondan fazla göçmenle Rusya, Amerika Birleşik Devletleri'nden sonra ve Almanya'nın önünde, dünyanın en büyük ikinci göçmen ülkesidir. 1990'ların başından beri, yakın komşularıyla büyük ölçüde pozitif bir net göç dengesine ve dünyanın geri kalanıyla hafif negatif bir dengeye sahiptir. En büyük gruplar Orta Asya'nın Müslüman cumhuriyetlerinden ve daha az ölçüde Kafkasya'dan gelmektedir; bu da özellikle Orta Asya cumhuriyetlerinden gelen birçok göçmenin Rusça bilgisine yalnızca temel düzeyde sahip olması nedeniyle önemli entegrasyon zorlukları yaratmaktadır. 2019 yılında Orta Asya'dan gelen göçmen sayısı yaklaşık 5 milyondu: çoğunlukla düşük vasıflı ve kırsal kesimlerden gelen bu göçmenler, ağırlıklı olarak Özbekistan, Tacikistan ve Kırgızistan'dan gelmektedir.

Göçmenlerin entegrasyonu sorunu, Rus toplumunun tamamı için giderek daha büyük bir endişe kaynağı haline geliyor. Örneğin, Moskova'nın bazı mahallelerinde, göçmen çocukları okul sistemindeki öğrenci nüfusunun önemli bir bölümünü oluşturuyor ve bu durum gerilim yaratıyor: Bazı Ruslar, göçmenlerin Rusça bilgisinin yetersizliği nedeniyle akademik standartlarda düşüş olduğunu öne sürerek çocuklarını başka okullara nakletmeyi tercih ediyor. Okullardaki göçmen çocuk sayısını yaklaşık 140.000 olarak tahmin eden yetkililer, gettolaşma riskini taşıyan bu durumdan endişe duyuyor. Bunun büyük bir endişe kaynağı olduğunun bir işareti olarak, Vladimir Putin, göçmen çocukların ağırlıklı olarak Rus topluluklarına dilsel ve kültürel entegrasyonlarını kolaylaştırmak için sınıf başına düşen göçmen çocuk sayısını düzenlemeyi bile önerdi.

Rus toplumu göç konusunda hâlâ kararsız. Bir yandan, göç son otuz yıldır büyük bir olgu haline gelirken, diğer yandan da faydası hakkındaki tartışmalar devam ediyor. Rus yetkililer artık Rus ekonomisinin işleyişini sürdürmek için göçün gerekliliğini açıkça tartışırken, bazen oldukça beklenmedik bir şekilde muhalif sesler de duyuluyor. Örneğin, Rusya'nın en büyük tarım üreticilerinden biri olan ve düşük ücretleri ve mevsimlik iş gücüne bağımlılığıyla bilinen Miratorg holding şirketinin başkanı, göçün ücretleri düşürdüğünü belirterek, Rusya'daki düşük ücretlerin artırılmasına olanak sağlamak için göçmen kotalarının önemli ölçüde kısıtlanmasını önerdi. Gerçekten de, Rusların yaşam standardı, ülkenin en dinamik iş gücünü elinde tutma yeteneğiyle de ilgili bir endişe kaynağıdır. Resmi rakamlar sınırlı göçü gösteriyor, ancak çeşitli çalışmaların bu rakamların olduğundan düşük tahmin edildiğini göstermesinin yanı sıra, sorun aynı zamanda göçün niteliğiyle de bağlantılı; bu göç, maaş nedenleri, yaşam kalitesi veya otoriterliğin yükselişine tepki olarak özellikle yöneticileri etkiliyor gibi görünüyor.

Seçici göçmenlikten pasaportlamaya

Rusya'nın göç politikası, Rus ekonomisinin taleplerini karşılamak için göçmen çekme ihtiyacı ile entegrasyon sorunları ve yabancı düşmanlığıyla ilgili korkular arasında gidip gelmektedir. Mevzuat bu tereddütleri yansıtmaktadır: "Yurtdışındaki yurttaşların" yerleşmesini teşvik etmeyi amaçlayan yasalar, göçü kısıtlayan önemli sayıda yasayla birlikte mevcuttur. Federal hükümet uzun süre hem iç gerilimleri önlemek hem de Sovyet sonrası cumhuriyetlerle iyi ilişkileri sürdürmek için göç

politikasında herhangi bir resmi etnikleştirme (etnik Ruslar lehine) yapmaktan kaçınmaya çalışmıştır.

2015 yılından itibaren, doğal nüfus artışının yeniden sürekli bir negatif trende girdiğinin farkında olan Rus yetkililer, öncelikle yakın çevredeki Slav nüfusuna Rus vatandaşlığı verme konusunda proaktif bir politika uygulamaya koydu. Vatandaşlığa kabul yoluyla verilen yeni Rus vatandaşlarının sayısı beş yılda üç katına çıkarak 2012'deki 210.000'den 2020'de 656.000'e yükseldi. Bu politika, hakları ve entegrasyon kapasiteleri vatandaşlık kazanarak önemli ölçüde güçlenen göçmenler için Rusya'nın çekiciliğini artırdı. Ayrıca Kremlin'in Rus nüfusunun resmi büyüklüğünü korumasını sağladı: aslında, yıllık vatandaşlığa kabul rakamları, doğal nüfus artışındaki düşüşü yakından yansıtıyordu. Bu ivmeyi daha da güçlendirmek için Rus yetkililer, 2020 yılının başlarında Rus vatandaşlığı edinme kurallarında seçici bir liberalleşme uyguladı.

En önemli önlem, özellikle Ukrayna örneğinde olduğu gibi, menşe ülkesinin kayıtlarını silmeyi reddetmesi durumunda birçok göçmen için önemli bir engel olan, menşe ülkesindeki vatandaşlıktan vazgeçme şartının kaldırılmasıydı. Daha da önemlisi, Rus yasa koyucular Belarus, Moldova, Ukrayna ve Kazakistan vatandaşlarının vatandaşlığa kabulünü kolaylaştırmak için hedefli önlemler getirdiler. Bu kişiler artık normalde beş yıllık ikamet şartı aranmaksızın Rus vatandaşlığı alabiliyorlar. Bu ülkelerin seçimi herhangi bir kurumsal mantığa dayanmıyor: Belarus ve Kazakistan Avrasya Ekonomik Birliği üyesidir, Ukrayna ve Moldova ise Avrupa Birliği ile bir ortaklık anlaşması imzalamıştır. Bu nedenle, Rusya'ya göç etmesi muhtemel Rus ve Rusça konuşan nüfusun çoğunluğunun yoğunlaştığı komşu ülkeleri hedef alan pragmatik bir seçimdir. Kremlin, açıkça belirtmese de, etnolinguistik ve dini kriterlere dayalı seçici bir göç politikası uyguluyor: Ukrayna, Belarus ve Moldova büyük ölçüde Slav ve/veya Ortodokstur. Kazakistan'ın durumu daha karmaşık; çünkü nüfusun yaklaşık dörtte üçünü oluşturan Kazaklar, Türkçe konuşan ve geleneksel olarak Müslüman bir topluluktur. Bu grubun içinde yer almalarının *birkaç* nedeni olduğu düşünülebilir: Birincisi, Kazakistan nüfusunun yaklaşık dörtte birini oluşturan Rusya'dan göçü teşvik etmeyi amaçlamaktadır. Öte yandan, bu durum Orta Asyalılara yönelik ayrımcılık suçlamalarından kaçınmayı kolaylaştırıyor; çünkü yaşam standartları nispeten yüksek olan Kazaklar, Orta Asya'nın diğer halklarının aksine Rusya'ya nispeten az göç ediyor.

Ancak, Rus nüfusunu artırmak için daha egzotik ve radikal öneriler de ortaya atıldı. Rusya Federasyonu nüfusunu 2,4 milyon artıran Kırım'ın ilhakından ilham alan, ülkenin önde gelen siyasi partilerinden birinin başkan yardımcısı olmadan önce Donbas'ta Rus yanlısı ayrılıkçılarla birlikte savaşan yazar ve siyasetçi Zakhar Prilepin, Donbas'ın ilhakının Rusya'nın demografik kayıplarını telafi edeceğini belirtti. Bu öneriyi resmen desteklemese de, Kremlin 2019'da Donbas'taki ayrılıkçı cumhuriyetlerin sakinlerine Rus pasaportu dağıtmak için bir kampanya başlattı. İki yıl içinde 500.000'den fazla kişi Rus vatandaşlığı aldı; ancak bunların çoğunun Ukrayna'da mı kaldığı yoksa ekonomik krizden ve Donbas'taki bitmek bilmeyen çatışmadan kaçmak için Rusya'ya mı göç ettiği bilinmiyor. Bu yeni vatandaşların resmi Rus istatistiklerine nasıl dahil edildiği de anlaşılması zor. Her halükarda, bazıları bunu bu bölgelerin ve sakinlerinin kademeli olarak ilhakına doğru atılan ilk adım olarak görüyor.

Rusya, Covid-19 kriziyle karşı karşıya.

Sputnik'in paradoksları

Covid-19 salgını, Rus yetkililerinin proaktif bir sağlık politikası uygulamada karşılaştığı zorlukları ortaya koymuştur. Elbette, salgını durdurmak için kısıtlayıcı önlemler ile ekonomiye ve istihdama zarar vermekten kaçınma ihtiyacı arasında doğru dengeyi bulmakta zorlanan tek ülke Rusya değildir. Dahası, Rus yetkililer, yatak sayısını artırmak için *tamamen yeni* tesisler inşa etmek de dahil olmak üzere, hastane sektörüne oldukça hızlı bir şekilde önemli kaynaklar ayırmıştır. Bu açıdan bakıldığında, Rus yönetiminin seferberlik kapasitesi oldukça belirgindir. Bununla birlikte, kriz yönetiminin bazı yönleri eleştiriye daha açıktır.

Bir yandan Rusya, dünyada birçok aşı geliştiren (küresel olarak sunulan ünlü Sputnik V de dahil olmak üzere) ve aşılama kampanyasını başlatan ilk ülkelerden biri olmakla övünürken, bu kampanya 2021 yılının ilk yarısının neredeyse tamamında yavaş ilerledi. Rusya, sadece Batı ülkeleri tarafından değil, birçok gelişmekte olan ülke tarafından da hızla geride bırakıldı. Yetkililerin gerçek bir kamuoyu bilinçlendirme kampanyası başlatması ve ardından ekonominin çeşitli sektörlerinde aşılama zorunluluğu getiren önlemleri uygulamaya koyması, Haziran 2021'de çok ölümcül bir üçüncü

dalganın patlak vermesiyle mümkün oldu. Bu gecikmenin öncelikle halkın aşıya olan güvensizliğinden mi yoksa Rus aşı üretiminin beklenenden daha uzun sürmesinden mi kaynaklandığını belirlemek zordur; bu da kitlesel aşılama kampanyasının geç başlatılmasını açıklayabilir.

Öte yandan, federal yetkililer bölgelere sağlık önlemlerinin uygulanmasında (çoğu zaman gevşek ve yetersiz bir şekilde takip edilen) ve aşılama kampanyasının yönetiminde önemli ölçüde serbestlik tanıdı. Bu durum bir dereceye kadar kafa karışıklığına yol açtı ve virüsün yayılmasıyla mücadelede büyük ölçüde etkisiz görünüyor. Son olarak, aşılama Temmuz 2021'den itibaren hızla artarak Batı ülkelerindekine benzer oranlara ulaştı. Ancak ülke, salgın nedeniyle ağır bir bedel ödedi; Rosstat verilerine göre Nisan 2020 ile Ağustos 2021 arasında 400.000'den fazla Covid-19 ölümü gerçekleşti ve bu da zaten doğum oranından önemli ölçüde yüksek olan ölüm oranını daha da kötüleştirdi.

Rus ekonomisi göçmen kıtlığıyla karşı karşıya.

Pandemiye bağlı sınır kapatmaları, Rusya'daki göçmen sayısında keskin bir düşüşe neden oldu: İçişleri Bakanlığı'na göre, sayıları 2019'da yaklaşık 11 milyondan 2020'de 6 milyona düştü. Kremlin, kriz sona erdikten sonra birçok sektördeki işgücü açığını gidermek için göçmenleri tekrar çekmek için çaba gösterileceğini belirterek yanıt verdi. Tarım sektörü ve daha özel olarak sebze yetiştiriciliği, önemli bir yapısal işgücü ihtiyacı nedeniyle özellikle etkileniyor: 2021'de sadece bu sektördeki açığın 44.000 kişi olduğu tahmin ediliyor; bu kişilerin Rusya içinde işe alınması zor, çünkü işsiz Rusların çoğu kentsel alanlarda yaşıyor ve tarım sektöründeki çalışma koşullarını ve ücretlerini kabul etmek istemiyorlar. Sektör temsilcileri, bu durumun meyve ve sebze hasadını olumsuz etkileyebileceği ve üretimde azalmaya yol açabileceği konusunda uyardı. Göçmen eksikliği, ekonominin çeşitli sektörlerinde önemli ücret artışlarına yol açarak enflasyonu körükledi. Rus yetkililere göre, 2020'de yeni konut fiyatlarındaki keskin artışın bir nedeni de inşaat sektöründeki ücret enflasyonuydu.

Dolayısıyla, Covid-19 krizi, Rus ekonomisinin birçok sektörünün göçmen işçilere olan bağımlılığının boyutunu ortaya koymuştur.

Doğum oranını artırmaya yönelik politikaların yeniden canlanması

Kremlin, Covid-19 krizine yanıt olarak uyguladığı sosyal önlemlerin büyük bir bölümünü doğum oranını artırmaya yönelik politikalara ve aile desteğine odakladı. 2021'de Rusya Devlet Başkanı, tek ebeveynli aileler ve düşük gelirli hamile kadınlar için ek, kalıcı yardımın yanı sıra tüm okul çağındaki çocuklar (6-18 yaş) için tek seferlik bir ikramiye açıkladı. Sağlık krizinin olağanüstü koşullarıyla gerekçelendirilen bu son önlem, Eylül 2021 parlamento seçimlerinden sadece birkaç ay önce gelmesiyle açık bir seçim boyutuna sahip. Bu önlemler, büyük ailelerin ev sahibi olmalarına yardımcı olmak için Eylül 2019'da başlatılan üç yıllık bir programın devamı niteliğinde.

Sorun şu ki, Rus toplumunun önemli bir kısmı büyük ailelere oldukça olumsuz bir bakış açısıyla yaklaşıyor ve onları kolektif hayal gücünde kırsal ve ataerkil bir geçmişle ve yoksullukla ilişkilendiriyor. Elbette, mali kaynaklar ve konut koşulları olumsuz bir etkiye sahip, ancak sosyal algılar da önemli bir rol oynuyor: birçok Rus için iki veya üçten fazla çocuğa sahip olmak, en iyi ihtimalle bir tür başarı olarak, daha sıklıkla ise çocuklarının geleceğini güvence altına alamayacak ebeveynlerin sorumsuz bir yaklaşımı olarak görülebiliyor. Rus hükümeti, Vladimir Putin'in Mayıs 2021'de yaptığı açıklamada olduğu gibi, farklı derecelerde başarıyla bir karşı anlatı geliştirmeye çalışıyor:

> “Büyük aileler cömertlik geleneklerini, empati, dostluk, karşılıklı destek ve iş sevgisi gibi zamansız değerleri korur ve nesilden nesile aktarır. […] Çok çocuklu bir aile, Rusya'nın geleceğinin temelidir; bir ülke, bir millet, bir **halk** olarak bin yıllık tarihimizin devamıdır.”

Son otuz yıldır Rusya, yaşam beklentisindeki iyileşmeye ve orta vadeli etkileri henüz görülmemiş olan doğum oranını artırmaya yönelik politikalara rağmen, kurtulamadığı bir demografik kriz yaşıyor. Ancak Rusya'nın durumu, atipik yaş piramidi ve yetişkin erkekler arasında aşırı ölüm oranı nedeniyle dikkat çekici olsa da, çok daha geniş bir eğilimin parçasıdır. Örneğin, Almanya 1972'den beri negatif bir doğal nüfus artışı yaşıyor; bu açık, yalnızca büyük göçlerle telafi ediliyor ve toplam nüfusunu yaklaşık 82 milyonda tutmasını sağlıyor. Son on yılda, Almanya'nın doğal nüfus artışındaki açık 1,5 milyon, Japonya'nın 3 milyon, Rusya'nın ise 1 milyon oldu. Benzer şekilde, küresel bir demografik güç merkezi olan komşu Çin, nüfusunun hızlanan yaşlanmasıyla kendini gösteren ve

önümüzdeki on yıllarda ciddi bir nüfus azalmasıyla devam etmesi beklenen bir demografik krizin ilk belirtilerini yaşıyor.

Almanya gibi Rusya da, kitlesel göç sayesinde son 30 yıldır nüfusunu yaklaşık 145 milyon kişi civarında tutmayı başardı. Bu, çağdaş tarihindeki gerçek bir kırılmayı temsil ederken, aynı zamanda bu konuda Batı'nın bilinen sorunlarına da yaklaştırıyor. Ülkenin, kısmen seçici göç yoluyla nüfusunu istikrara kavuşturma konusunda da avantajları var: Eski Sovyet cumhuriyetlerinde yaşayan milyonlarca Rus ve Rusça konuşanı, ayrıca kültürel ve dilsel olarak benzer Slavları (Ukraynalılar ve Belaruslular) çekmeyi deneyebilir. Bu, entegrasyon sorunlarını en aza indirmeye yardımcı olmalıdır. Bununla birlikte, Rusya'nın özellikle Avrupa Birliği, özellikle de göç ihtiyaçları çok önemli olan ve kültürel olarak benzer ülkelerden gelen göçmenleri tercih eden Orta Avrupa üye devletleriyle rekabet ederken, işgücünü elinde tutmak ve Slav komşularından göçmen çekmek için yeterince cazip olması gerekecektir.

"Düşük güç" sendromu

1993 yılında, Rusya SSCB'nin yıkıntıları arasından çıkmaya başlarken, tarihçi ve ekonomist Georges Sokoloff, **Yoksul Güç* adlı bir kitap yayınladı*. Bu kitapta, iki yüzyıl boyunca Avrupa ve dünya güçleri arasında yer alan bir ülkenin, ekonomisi ve nüfusunun yaşam standardı Batı'nın gerisinde kalmasının paradoksunu inceledi. Gerçekte, sadece gerçekleri ortaya koymakla kalmayan Sokoloff, Rusya'nın güç politikalarını sürdürmek için gerekli kaynaklara sahip olmadığı tezini geliştirdi. Bu fikri, Rusların bir yük olarak taşıdığına ve kimliklerini yok etme tehdidi oluşturduğuna inandığı (Sovyet) İmparatorluğu'nun sonunu savunan yazar Alexander Solzhenitsyn ile bir bakıma paylaşıyordu. Benzer şekilde, birçok analist, Sovyetler Birliği'nin çöküşünün, ekonomisinin ABD ile olan silahlanma yarışını sürdürememesinden kaynaklandığına inanmaktadır.

Bununla birlikte, eski SSCB'nin çevre cumhuriyetlerini ortadan kaldırmanın ve ekonomik reformlar uygulamanın Rusya'nın hızla "uygar dünyaya" katılmasını sağlayacağına inanan Rus liberallerinin vaat ettiği parlak gelecek gerçekleşmedi. Aksine, ülke eşi benzeri görülmemiş bir sosyo-ekonomik krize sürüklendi ve bundan kurtulmak için mücadele

ediyor. Aslında, Rus elitlerinin 1980'lerin sonlarında ve 1990'ların başlarında büyük güç politikasından vazgeçmesi, Ruslar için yoksulluk ve aşağı doğru hareketlilik anlamına geldi. Dolayısıyla, Rus kamuoyunun ve elitlerinin güç politikasına olan mevcut desteği, kısmen Sovyetler Birliği'nin çöküşüyle birlikte gelen sosyo-ekonomik başarısızlıktan kaynaklanmaktadır. Yine de, 2000'li yılların göreceli refahı, Rusya'yı yaşam standardında iyileşme, mütevazı askeri harcamalar ve genel olarak temkinli bir dış politika ile bir tür normalleşmeye doğru götürüyor gibi görünüyordu. Ancak 2010'lar, uluslararası alanda güçlü bir aktivizm ve askeri harcamalarda artışla birlikte "yoksul güç"ün geri dönüşüne denk geliyor gibi görünüyor; bu sırada Rus ekonomisi ve Rusların satın alma gücü durgunlaşıyor.

Rus elitleri, ülkenin gerçek imkanlarının ötesinde bir güç politikası izleyen Sovyet Rusya'nın eski yöntemlerine geri mi döndüler?

Çöküşten toparlanmaya

Sovyetler Birliği'nin çöküşü, etkileri bugün bile hissedilen jeopolitik bir çalkantıyı tetiklemekle kalmadı, aynı zamanda diğer eski Sovyet cumhuriyetleriyle olan sanayi bağlarının kopması yoluyla Rus ekonomisine de yıkıcı bir darbe vurdu. Bu ekonomik bağların kopması, IMF'nin himayesinde uygulanan liberal ve parasalcı politikalarla ("şok terapisi") daha da kötüleşti. Rusya daha sonra, yalnızca Rus İç Savaşı'ndan sonra görülen ölçekte bir ekonomik felaket yaşadı. Sanayi ve tarım üretimi beş yılda yarıya indi. Hiperenflasyon nedeniyle tasarrufları yok olan Rus halkı hızla yoksullaştı. Bir oligarşinin ortaya çıkışını, Sovyet mirasını yağmalamasını ve başarısız bir Rus devletini manipüle etmesini dehşetle izlediler. Yeltsin döneminin (1991-1999) sonunda, ağır borçlu ve uluslararası kreditörlere bağımlı olan Rusya Federasyonu, iflasın eşiğindeydi (1998 mali krizi).

2000'ler ise tam tersine, güçlü büyüme ve petrol dolarlarının akışı sayesinde büyük borç azaltımına ve ardından finansal rezervlerin birikmesine (devlet varlık fonlarının oluşturulmasına) yol açan mali kemer sıkma politikasıyla karakterize edilen bir ekonomik toparlanma dönemiydi. Rusya şimdi, Batı ekonomik hegemonyasını tehdit eden büyük (yeniden)

yükselen güçler olan BRICS'in bir parçasıdır. Bununla birlikte, bu Rus başarıları, Rus ekonomik durumunun gerçek veya algılanan zayıflıklarına odaklanan Batı analizlerinin çoğunluğu tarafından sorgulanmaktadır: köhne altyapı, modası geçmiş endüstri, yenilik eksikliği… Bu, diğer büyük "yükselen" ekonomileri karakterize ettiği varsayılan çılgın dinamizme hiç benzemiyor: Bu nedenle Rusya'nın bu gruptaki varlığı oldukça yapay ve ekonomik faktörlerden ziyade jeopolitik faktörlerden kaynaklandığı düşünülüyor. Bu olumsuz unsurlar elbette 1990'lardan miras kalan Rus gerçekliğinin bir parçasına karşılık geliyor, ancak çok daha olumlu gelişmeler de çoğu zaman analiz kapsamının dışında kalıyor. Gelişmekte olan ülkeler olan Çin ve Hindistan'ınkinden daha düşük olsa da, Rusya'nın 2002-2012 yılları arasındaki ortalama ekonomik büyümesi Brezilya'nınkinden bir puan daha yüksekti (%4,8'e karşı %3,8). Bu dinamizm, küresel ekonomik güçler sıralamasında hızla yükselmesini sağladı. 2002'de dünyanın 16. büyük ekonomisi olarak kabul edilirken (Avustralya ve Hollanda'nın gerisinde), on yıl sonra Brezilya ve İtalya arasında 8. sıraya yükseldi.

2010'lar: Kayıp bir on yıl mı?

Ancak, 2010'lu yıllarda Rusya'nın ekonomik büyümesi önemli ölçüde yavaşlayarak yıllık ortalama %1,8'e geriledi. Rus ekonomisi, Ukrayna kriziyle ilgili Batı yaptırımları ve petrol fiyatlarındaki keskin düşüşün, rublenin kontrolsüz bir şekilde değer kaybetmesine yol açmasıyla 2014 sonlarında krize girdi ve Rusya Merkez Bankası'nı temel faiz oranlarını önemli ölçüde artırmaya zorladı. O zamandan itibaren, Rus yetkililerinin birincil amacı, Batı ülkelerine olan bağımlılığını sınırlayarak ülkenin ekonomik ve finansal özerkliğini ve istikrarını sağlamak oldu. Başlıca Rus ekonomik aktörleri, Batı finans piyasalarına sınırlı erişim nedeniyle kısmen zorunlu olarak borçlarını azaltırken, hükümet de borç artışını önlemek ve olası yeni yaptırımlarla başa çıkmak için rezerv oluşturmak amacıyla sıkı bir mali politika izledi.

2017 yılında Rus hükümeti, "petrol fiyatlarındaki artış durumunda konjonktürle paralel harcamaları önlemeyi amaçlayan" "mali kuralı" uygulamaya koydu. Beklenenden yüksek hidrokarbon fiyatlarından elde edilen ek gelir, **Ulusal** Refah Fonu'nda biriktiriliyor. Bu durum, kriz

zamanlarında kullanılabilecek bir finansal rezerv oluştururken, aynı zamanda bu gelirleri fiilen sterilize ediyor ve zaten yatırım eksikliğinden muzdarip olan Rus ekonomisi için bir yük haline geliyor. Aynı zamanda, Rusya Merkez Bankası para politikasını enflasyonla mücadeleye ve rubleyi istikrara kavuşturmaya odakladı. Bu politika, yüksek reel faiz oranlarının korunmasına yol açarak, politikayı aşırı kısıtlayıcı ve ekonomiyi boğucu olarak kınayan iş dünyasından eleştiriler aldı. Bu bağlamda, ekonomik toparlanma sınırlı kalırken, yaklaşık 15 yıldır (2008/2009 krizi hariç) istikrarlı bir şekilde büyüyen Rusların reel harcanabilir geliri düşmeye başladı ve Kremlin ile olan sosyal sözleşmeyi sorgulamaya başladı. Kremlin başlangıçta Kırım'ın ilhakından doğan "vatansever uzlaşmadan" faydalandı ve bu da kasvetli sosyo-ekonomik duruma rağmen kamuoyunun güvenini korumasını sağladı. Nitekim, ekonomik durgunluk ve satın alma gücündeki düşüşle birlikte büyük güç politikalarının geri dönüşü, Rusya'nın imkanlarının ötesinde hedeflere ulaşmayı amaçlayan yoksul bir güç tuzağına geri döndüğü fikrini destekler niteliktedir.

Ancak, bu görüşü sorgulayan birkaç faktör bulunmaktadır: Birincisi, Rusya'nın ekonomik büyümesindeki düşüş eğilimi 2014 krizinden önce de gözlemlenebiliyordu. Nitekim, 2000'ler, 1990'lardaki durgunluğun ardından yaşanan toparlanma etkisi, yükselen emtia fiyatları ve Rusya'daki elverişli demografik yapı nedeniyle özellikle olumlu bir dönemdi. 2010'larda ekonomik büyüme artık baz etkisine dayanamaz hale geldi ve ancak artan yatırımlar ve ekonominin modernizasyonuyla teşvik edilebildi. Dahası, özellikle önemli dalgalanmalara tabi olan hidrokarbonlar başta olmak üzere emtia fiyatları, 2000'lere göre ortalama olarak daha düşüktür. Son olarak, Rusya, sıkı bir işgücü piyasası ve artan sosyal harcamalarla sosyo-demografik açıdan çok daha karmaşık bir döneme giriyor. Tüm bu faktörler Rus devletinin uluslararası politikasıyla ilgisizdir ve ekonomik büyüme potansiyelini önemli ölçüde sınırlamaya katkıda bulunmaktadır.

Rus ekonomisi değerinin altında mı işlem görüyor?

Ancak ülkenin ekonomik durgunluğunun açıklamaları ne olursa olsun, gerçek şu ki: nominal GSYİH açısından Rusya, uluslararası sıralamalarda durgunluk yaşadı ve hatta 2020'de Güney Kore ve Brezilya (12.) arasında 11. sıraya geriledi. Brezilya'nın düşüşü, Rusya'nın 2010'lu yıllarda

ekonomik performansında düşüş yaşayan tek BRICS ülkesi olmadığını da gösteriyor. Bu sıralama, ülkenin mütevazı ekonomi büyüklüğüne kıyasla Rusya'nın jeopolitik emellerinin temelsiz olduğu değerlendirmelerini doğrular gibi görünüyor. Bununla birlikte, çeşitli ekonomik göstergeler daha incelikli bir bakış açısı sunuyor.

Dolayısıyla, Rusya'nın satın alma gücü paritesi (PPP) bazında GSYİH sıralaması çok daha olumlu: 2020 yılında bu göstergeye göre Rus ekonomisi Çin, Amerika Birleşik Devletleri, Hindistan, Japonya ve Almanya'dan sonra 6. sırada yer aldı. Vladimir Putin'in Rusya'yı 2025 yılına kadar dünyanın 5. büyük ekonomisi yapma hedefini bu sıralama ışığında anlamamız gerekiyor. Rusya örneğinde, bu göstergenin kullanımı kısmen, Rus-Batı ilişkilerinin iklimine bağlı siyasi baskı ve döviz kurunun güçlenmesini önlemeye yönelik finansal rezerv biriktirme para politikası nedeniyle rublenin yapısal olarak düşük değerde olmasından kaynaklanmaktadır. Bu nedenle *The Economist*, 2021 yılının başlarında rublenin dünyanın en düşük değerli para birimi olduğunu hesaplamıştı. Bazı önde gelen göstergeler, Rusya'nın ekonomik gücünün hafife alındığını doğrular niteliktedir: Örneğin, bir ülkenin sanayi gücünün iyi bir göstergesi olan Rusya'nın elektrik üretimi dünyada 4. sırada yer almaktadır (Çin, Amerika Birleşik Devletleri ve Hindistan'ın gerisinde). Dahası, Rus ekonomisinin gerçek büyüklüğü, GSYİH'nin yaklaşık %20'sini oluşturan kayıt dışı ekonominin önemli payı nedeniyle de şüphesiz hafife alınmaktadır; oysa Batı'da bu oran GSYİH'nin %10'undan daha azdır.

Kişi başına düşen GSYİH açısından Rusya'nın sıralaması hesaplama yöntemine de bağlıdır: nominal olarak hesaplandığında, satın alma gücü paritesine göre önemli ölçüde daha düşük bir sıralamada yer almaktadır. İlk durumda, Rusya'nın kişi başına düşen zenginliği dünya ortalamasının biraz üzerinde ve Çin ile aynı seviyededir. İkinci durumda ise Rusya, diğer BRICS ülkelerine göre önemli ölçüde daha müreffeh görünmektedir. Her iki durumda da, kişi başına düşen GSYİH'si Bulgaristan'dan biraz daha yüksek, Avrupa Birliği'nin en yoksul iki ülkesi olan Romanya'dan ise daha düşüktür. Burada da, 2000'li yılların ivmesi Rusya'nın Polonya gibi Orta Avrupa ülkelerinin zenginlik seviyelerine yaklaşmasına olanak sağlarken, 2010'lu yıllarda biraz geride kaldığı görülmüştür. Aynı zamanda, Rusya, (Avrupa Birliği üyesi olan Baltık cumhuriyetleri hariç) Sovyet sonrası coğrafyada en zengin ülke olmaya devam etmektedir; bu da bu ülkelerden Rusya'ya doğru yönelen göç akışlarını açıklamaktadır.

Eşitsizlik ve kamu harcamaları: ideolojik tercihler

Ancak Rusya'nın tekrarlayan sorunlarından biri, son derece eşitsiz gelir dağılımıdır; bu dağılımda süper zengin bir sınıf (en etkili olanlarına "yeni Ruslar" veya "oligarklar" denir), küçük bir orta sınıf ve nispeten büyük bir yoksul nüfus bulunmaktadır. Gelir eşitsizliğini ölçen Gini katsayısı, Rus toplumunun Avrupa'dakinden önemli ölçüde daha eşitsiz olduğunu, ancak yine de Çin ve Amerika Birleşik Devletleri'nden daha iyi performans gösterdiğini ortaya koymaktadır. Aslında, Rusya'da gelir eşitsizliği 2000'li yılların sonlarından beri azalma eğilimindedir; bu da Rus devletinin sosyal politika alanındaki çabalarını doğrular gibi görünmektedir. Bununla birlikte, eşitsizlik azalırken, sadece yüksek kalmakla kalmıyor, aynı zamanda genel olarak düşük gelirler bağlamında da ortaya çıkıyor. Yine de, zayıf ekonomik büyümeye rağmen, Ruslar 2010'ların başından beri neredeyse tam istihdam durumunun tadını çıkarıyor ve işsizlik oranı aktif nüfusun yaklaşık %5,5'i civarında istikrarlı kalıyor.

Kısmen demografik faktörler nedeniyle kısıtlı bir işgücü piyasasına bağlı olan ve sektörler ile bölgeler arasında oldukça farklı durumları kapsayan bu durum, Rus ekonomisinin iş yaratma kapasitesini göstermektedir. Dolayısıyla sorun, nüfusun önemli bir bölümünü güvencesiz koşullarda tutan düşük ücretlerde yatmaktadır. Resmi istatistiklere göre, ekonomik kriz ve rublenin değer kaybı nedeniyle 2015 yılında sıçrama yapan yoksulluk oranı, o zamandan beri istikrarlı bir şekilde azalarak 2020 yılında nüfusun %12,1'ine ulaşmıştır. Bu oran, kriz öncesi seviyeden biraz daha yüksek olup, her halükarda yoksulluğun oldukça kısıtlayıcı bir tanımını yansıtmaktadır.

Aslında, Rus hükümetinin sosyal harcamaları artarken, özellikle "insan sermayesi" olarak adlandırılan alanda yetersiz olduğu düşünülüyor. Örneğin, Rus federal hükümetinin 2020 yılı bütçe taslağında eğitime %4,5, savunmaya ise %15,5 oranında harcama ayrılmıştır. Ancak, Rus federal sisteminde merkezi hükümet harcamaları toplam bütçe harcamalarının yarısından azını temsil etmektedir. Bu nedenle, karşılaştırma için toplam kamu harcamalarını (federal hükümet, bölgeler, sosyal ve emeklilik fonları) GSYİH'nin yüzdesi olarak kullanmak daha uygun olacaktır: Rusya'nın sosyal harcamaları, özellikle sağlık hizmetleri alanında (Rusya'da GSYİH'nin %3,5'i, Avrupa Birliği ortalaması %9,8 iken) Avrupa

seviyelerine göre orantılı olarak daha düşüktür. Askeri harcamalara gelince, Rusya Avrupalılardan daha fazla harcama yaparken, özellikle Fransa gibi bir ülkeyle karşılaştırıldığında fark paradoksal olarak daha az önemlidir.

2019 yılında kamu harcamaları (GSYİH'nin yüzdesi olarak)

	Rusya	Fransa	Avrupa Birliği
Sosyal harcamalar	12,1	21	17
Sağlık	3,5	10,9	9,8
Eğitim	3,6	5,3	4,7
Savunma	2,8	1,7	1,3
Güvenlik	2,2	1,6	1,7
Toplam	34,5	55,6	45,8

Kaynaklar: Rusya Maliye Bakanlığı, Eurostat.

Gerçekte bu, sosyal ve askeri harcamaların dengelenmesinden ziyade, öncelikle hükümet harcamalarını sınırlayan ve mali rezerv biriktirmeyi amaçlayan kısıtlayıcı bir mali politikayla bağlantılı bir sorundur. Bu nedenle, Rusya'da kamu harcamaları GSYİH'nin üçte birinden biraz fazlasını temsil ederken, Avrupa'da genellikle GSYİH'nin %40'ını aşmakta ve Fransa örneğinde %55'i bile geçmektedir. Kabul etmek gerekir ki, Avrupa ülkeleri çok uygun borçlanma koşullarından yararlanırken ağır borç yükü altındadırlar; bu durum Rusya için geçerli değildir. Bununla birlikte, ülkenin çok düşük borcu, mali rezervleri ve ılımlı vergi yükü göz önüne alındığında, Rus yetkililerinin sosyal harcamaları artırmak için yeterli hareket alanı bulunmaktadır.

Nitekim, 2019 yılında net kamu borcu negatif hale geldi; bu da tüm kamu kuruluşlarının (federal hükümet, bölgeler ve belediyeler) borcunun, Rus devletinin biriktirdiği mali rezervlerden daha az olduğu anlamına geliyordu. Bu politikanın, zorlu jeopolitik bir bağlamda mali özerklik arzusunu yansıtırken, aynı zamanda Rus ekonomik elitleri arasında liberal düşüncenin etkisiyle de bağlantılı olduğu belirtilmelidir; bu elitlerin önemli bir kısmı hükümet harcamalarını sınırlamayı ve mali rezerv biriktirmeyi savunmaktadır. Başlıca argümanları iki yönlüdür: Birincisi, orta vadede petrol ve doğalgaz gelirlerinin azalması beklendiği için "gelecek nesiller için" rezerv oluşturmak; ikincisi ise, büyümeyi engelleyebilecek, bazı ekonomik faaliyetleri kayıt dışı sektöre kaydırabilecek ve sermaye kaçışını körükleyebilecek vergi yükünü artırmaktan kaçınmaktır.

Rus hükümetinin Covid-19 krizinin sosyo-ekonomik sonuçlarına yaklaşımı, başlangıçta Batı'nın açıklamalarının gerisinde kalarak muhafazakar bir mali yaklaşıma sadık kalmış gibi görünüyordu. Kremlin'e göre, 2020'de taahhüt edilen meblağlar Rusya'nın GSYİH'sının %4,5'ini temsil ederken, Fransa ve Almanya GSYİH'nın %8'ine denk gelen teşvik paketleri uyguladı. Ancak, Rusya ve Avrupa'da yapılan çabalar arasındaki farkın, başlangıçta açıklanandan nihayetinde daha az önemli olduğu görülüyor. Dahası, Moskova, Soğuk Savaş'ın sona ermesinden bu yana ilk kez krizi Batı ülkelerinden daha iyi atlattığı için Batı'dan daha iyi bir sonuç elde ettiğini gösterebilir. 2020'de Rusya'daki durgunluk GSYİH'nın %3'üne ulaşırken, bu oran ABD'de %3,5, Almanya'da %4,9 ve hatta Fransa'da %8,2 oldu. 2021'deki ekonomik büyüme, Rusya'nın 2020-2021'de pozitif büyüme yaşayan birkaç büyük ekonomiden biri olmasını sağlayacaktır. Ayrıca, sosyal harcamalar krize rağmen yoksulluk oranının düşmesine yardımcı oldu. Batı'da olduğu gibi, Rusya'nın bu performansı da kamu borcunda önemli bir artışla elde edildi; borç, sadece bir yılda GSYİH'nin %13,6'sından %19'una yükseldi. Bununla birlikte, bu oran dünyadaki en düşük kamu borcu seviyelerinden biri olmaya devam ediyor ve büyük ölçüde, paradoksal olarak 2020'de büyümeye devam eden finansal rezervlerle dengeleniyor. Dahası, Rus devlet borcunun büyük çoğunluğu iç piyasada ruble cinsinden ihraç edilirken, birikmiş finansal rezervler yabancı para birimi ve altın cinsinden ifade ediliyor.

*

* *

Rusya'yı "fakir insanların zengin ülkesi" olarak tanımlayan yaygın oksimoron, bol kaynaklara sahip bir ülkenin nüfusunun büyük çoğunluğu için tatmin edici bir yaşam standardı sağlayamaması paradoksunu çok iyi ifade ediyor. Bu, büyük güçlerin ülkenin potansiyeliyle uyumsuz politikalarının bir sonucu mu, yoksa devrimin trajik sonuçları, II. Dünya Savaşı ve 1990'ların acımasız liberal reformlarıyla bağlantılı tarihsel şokların bir araya gelmesinin bir sonucu mu?

Çok sayıda faktör ve çelişkili argümanlar göz önüne alındığında kesin bir cevap vermek zordur. 2010'lu yılların, nispeten yüksek askeri harcamalar, zayıf ekonomik büyüme ve kısıtlı sosyal harcamalarla karakterize edilen "zayıf güç" modeline bir tür geri dönüşü doğruladığı gözlemlenebilir. Aynı zamanda, Rusya dünyanın en az borçlu ülkelerinden biri olmaya devam ederken, kamu harcamaları nispeten düşük seviyelerde kalmaktadır. Nitekim, Rus yetkililer her ne pahasına olursa olsun aşırı borçtan kaçınmak istemektedir, çünkü bu onlara 1990'larda Rusya'nın IMF'den fon dilenmek zorunda kaldığı aşağılanmayı hatırlatmaktadır. Dahası, Rus ekonomik elitinin önemli bir kısmı, Sovyet döneminin aşırılıklarını hatırlatan ve sosyal alanda bazen hala refah bağımlılığıyla ilişkilendirilen kamu harcamalarına karşı belirli bir güvensizlikle damgalanmıştır. Bu nedenle, eğitim ve sağlık hizmetlerine yapılan düşük harcamalar, askeri harcamaların ağırlığından ziyade, devlet harcamalarını sınırlama yönündeki ideolojik tercihle daha yakından bağlantılıdır, ki bu durum askeri harcamaların Avrupa'dakinden daha yüksek olmasına rağmen geçerlidir. Ancak, Rus elitleri arasında birikmiş mali rezervlerin kullanımıyla ilgili tartışmalar ve kamuoyunun baskısı, bu politikanın kademeli olarak gözden geçirilmesine yol açabilir. Covid-19 krizi sırasındaki hükümet politikası, bu yönde atılan ilk adım olabilir.

Rus ekonomisinin büyüklüğüne ilişkin rakamlar belirsizdir, ancak göstergelerin karşılaştırılması, büyüklüğünün hafife alındığını düşündürmektedir. Gerçekten de, Rusya'nın ekonomik gücü alışılmadık bir durumdadır: nominal GSYİH'si birçok orta ölçekli gücünkinden daha düşüktür, ancak Rusya aynı anda birçok stratejik sektörde lider konumdadır.

Carnegie Vakfı'nda çalışan eski yüksek rütbeli ABD yetkilileri Eugene Rumer ve Richard Sokolsky, "Büyük Yanılgı: Rusya Hakkındaki Yanlış Algıların ABD Politikası Üzerindeki Etkisi" başlıklı çalışmalarında şu gözlemlerde bulunuyorlar:

> “Rusya'nın ulusal gücü, gayri safi yurt içi hasılasının büyüklüğünden daha fazladır. Ekonomisinin büyüklüğü, ekonomik potansiyelinin ve diğer ülkelerle karşılaştırıldığında konumunun yararlı bir ölçüsünü sağlarken, Rusya'nın dünya sahnesindeki konumu ve dış politika hedefleri, tarihsel, coğrafi, ideolojik ve siyasi faktörlerin birleşimiyle şekillenmiş ve güçlendirilmiştir. ”

Aslında, Rusya'nın ekonomik kalkınma, demografik veya çevresel sorunlar açısından karşı karşıya olduğu zorluklar, jeoekonomik ve jeopolitik alanlardaki yadsınamaz güçlü yönleriyle dengelenmektedir; bu da Rusya'yı kesinlikle zayıf bir güç, ancak uluslararası sahnede vazgeçilmez bir güç haline getirmektedir.

3

Büyük bir enerji gücü

Hidrokarbonlar, Rus devletinin başlıca gelir kaynağıdır. Ekonomiyi petrol dolarlarıyla besler ve aynı zamanda jeopolitik etki için önemli bir araç oluşturur. Kremlin, hem ekonomik faydalar hem de jeopolitik kazanımlar açısından ülkenin enerji gücünü pekiştirmek için önemli çabalar sarf etmektedir: kaynakların, ulaşım ve ihracat ağlarının kontrolü; ihracat rotalarının ve pazarlarının çeşitlendirilmesi; ve petrol fiyatlarına aşırı bağımlılıktan kaçınmak için gelir akışlarının çeşitlendirilmesi. Gerçekten de, petrol fiyatları keskin bir şekilde dalgalanmakta ve baskı altındadır: bir yandan, Amerikan kaya petrolü ve doğalgaz üretimindeki artış küresel piyasayı istikrarsızlaştırarak Moskova'yı OPEC ile daha yakın ilişkiler aramaya yöneltmiştir; diğer yandan, henüz uygulanmayı bekleyen karbonsuzlaştırma projeleri yeni bir zorluk teşkil etmektedir. Hidrokarbonlara bağımlılık, hem çevresel hem de sosyoekonomik olarak yüksek bir maliyete de sahiptir (**Hollanda** hastalığı, yolsuzluk).

Kremlin'in petrol stratejisi: kontrol ve çeşitlendirme

Rusya Federasyonu'nun 2000'li yılların başlarında yaşadığı ekonomik canlanma büyük ölçüde yer altı kaynaklarının ve daha özel olarak hidrokarbon ihracatının kullanımına bağlıdır. Dünyanın rezervlerinin neredeyse dörtte birine sahip olan ülke, İran'ı çok geride bırakarak dünyanın en büyük doğal gaz yataklarına sahipken, petrol rezervleri de küresel olarak ilk on arasında yer almaktadır. 2020 yılında Rusya, 2014'ten beri kaya

petrolü patlaması sayesinde birinciliği elinde tutan ABD ve on yılı aşkın süredir başa baş yarıştığı Suudi Arabistan'ın ardından dünyanın üçüncü büyük petrol üreticisiydi. Rusya'nın üretimi 2000'li yılların başlarından beri istikrarlı bir şekilde artarak 2019'da günde 11,5 milyon varilin üzerine çıktı. Rusya ayrıca Suudi Arabistan'dan sonra ikinci büyük petrol ihracatçısıdır. Doğalgaz sektöründe, Amerika Birleşik Devletleri 2010 yılında kaya gazı geliştirme çalışmaları sayesinde dünyanın önde gelen üreticisi konumunu yeniden kazanmış olsa da, Rusya Katar ve **Norveç'in** çok önünde dünyanın en büyük ihracatçısı olmaya devam etmektedir. Dolayısıyla Rusya, dünyanın önde gelen hidrokarbon ihracatçısıdır ve bu konumunu önümüzdeki yıllarda da koruyacağından emin olunabilir.

Petrol sektörünün ele geçirilmesi

Rus yetkililer, hem ekonomik faydalar hem de jeopolitik kazanımlar açısından ülkenin enerji gücünü pekiştirmek için önemli çaba sarf ediyor. Bu amaçla Kremlin, iki kelimeyle özetlenebilecek bir strateji uyguladı: *kontrol* ve *çeşitlendirme* . 2000'li yılların başlarında Rus yetkililer, oligarklar ve yabancı çokuluslu şirketler pahasına ulusal kaynaklar üzerindeki kontrollerini yeniden tesis etmeye girişti. Önce Transneft boru hattı tekelinin kontrolünü yeniden ele geçirdiler, ardından kamulaştırma (Yukos olayı) ve varlık alımları (TNK-BP'nin satın alınması) yoluyla devlet kontrolünde bir petrol devi yaratmaya çalıştılar. Bu, Vladimir Putin'in yakın bir ortağı olan Igor Sechin'in liderliğinde, 2000'li yılların başlarında mütevazı büyüklükte bir devlet şirketinden büyük bir petrol şirketine dönüşen Rosneft'tir. Günde 4 milyon varilden fazla üretimle Rusya üretiminin yaklaşık %40'ını temsil ediyor ve Suudi Aramco'dan sonra dünyanın en büyük ikinci petrol şirketi haline geldi.

Aynı zamanda, Rus devleti petrol ve doğalgaz gelirlerinin büyük çoğunluğunu (ihracat vergileri, çıkarma vergileri ve devlet şirketlerinin ödediği temettüler) ele geçirmeyi üstlendi. Son olarak, Rusya, Baltık ve Ukrayna limanları ile Orta Avrupa'ya yapılan boru hattı ihracatı pahasına, petrol akışını Baltık Denizi'ndeki (Saint Petersburg ve dış limanları) ve Karadeniz'deki (Novorossiysk) Rus limanlarına yönlendirdi. Bu strateji, transit devletlerin etkisini en aza indirdi ve her şeyden önce Rus petrolünün

işlem gördüğü fiyatları artırdı. Rusya daha önce petrolünü eski Sovyet bloğu ülkelerine piyasa değerinin önemli ölçüde altında fiyatlarla ihraç etmek zorunda kalırken, ihracatını Londra Brent petrolüne eşdeğer seviyelerde satabilecek kadar çeşitlendirmeyi başardı.

Rusya, ihracat yollarını çeşitlendirmenin yanı sıra, Avrupa'ya olan bağımlılığını azaltmak ve Asya-Pasifik bölgesinin dinamizminden yararlanmak için pazarlarını da çeşitlendiriyor. Bu amaçla Rusya, Doğu Sibirya ve Rus Uzak Doğusu'nda boru hatlarına büyük yatırımlar yaptı. Çin ve Asya-Pasifik bölgesine yapılan ham petrol ihracatındaki artış, 2012 yılında tamamlanan Doğu Sibirya-Pasifik boru hattının inşası sayesinde mümkün oldu. 4.000 kilometreden uzun olan bu boru hattı iki kola ayrılıyor: biri Vladivostok'ta sonlanıyor (Rusya Uzak Doğusu bölgelerine teslimat ve deniz yoluyla ihracat), diğeri ise doğrudan Çin topraklarına bağlanıyor. Sadece birkaç yıl içinde Çin, Rus petrolünün önde gelen ithalatçısı haline gelirken, Rusya da Çin'e en çok petrol tedarik eden ülkeler arasında Suudi Arabistan ile rekabet ediyor.

Ayrıca hükümet, Rus şirketlerini rafineri sektörüne yatırım yapmaya teşvik ediyor. Bu, üretim kapasitesinin artırılmasını ve Rus rafinerilerinin modernize edilmesini içeriyor; böylece ağır ürünler (akaryakıt) pahasına hafif ürünlerin (benzin, dizel) payı artırılıyor ve Avrupa Birliği tarafından belirlenen çevre kirliliği önleme standartları karşılanıyor. Amaç, iç tüketimdeki sürekli artışla (araç filosu ve hava yolculuğundaki büyüme) başa çıkmak ve rafine ürünlere Rus petrol ihracatında daha belirgin bir yer kazandırmak; bu pay 2004'te %25'in altında iken 2015'te %40'ın üzerine çıktı. Rusya, rafineri kapasitesinin tüketici ülkelerden üretici ülkelere kademeli olarak kaydırılması genel eğiliminin bir parçasıdır ve bu gelişme esas olarak Avrupa'nın aleyhine gerçekleşmektedir.

Gazprom, Kremlin'in silahlı kanadı

Benzer bir mantık doğalgaz sektöründe de uygulandı: Devlet, doğalgaz tekeli Gazprom'daki hissesini %51'e çıkararak Rus doğalgazının hem üretimini hem de taşınmasını kontrol altına aldı. Rus doğalgaz devi, dünyanın doğalgaz rezervlerinin % [16'sına] , dünyanın en büyük doğalgaz

boru hattı ağına ve küresel doğalgaz üretiminin %12'sine sahip. Şirket aynı zamanda Rusya'nın dördüncü büyük petrol üreticisi ve elektrik üretiminde de önemli varlıklara sahip. Rusya'nın GSYİH'sının yaklaşık %4'ünü ve ülke ekonomisindeki yatırımların yaklaşık %10'unu temsil ediyor.

Doğalgaz ihracatına gelince, bunlar büyük ölçüde Sovyet döneminden miras kalan bir boru hattı ağı üzerinden Avrupa'ya yönlendirilmektedir. Ancak 1990'lardan beri Moskova'nın tek bir amacı vardı: SSCB'nin çöküşünden sonra Rus doğalgazının Avrupa ve Türkiye'ye transitinde neredeyse tekel konumunda olan Ukrayna'ya olan bağımlılığını azaltmak. Bu öncelikle ekonomik bir meseledir, çünkü Moskova, Rus doğalgazının transitindeki rolü nedeniyle Ukrayna'ya tercihli tarifeler sunmak ve ülkenin doğalgaz borcunu düzenli olarak silmek zorunda kalmaktadır. Bu alandaki ilk başarı, 1999 yılında Belarus ve Polonya'dan geçen Yamal-Avrupa doğalgaz boru hattının inşası oldu. Ancak bu, Ukrayna'nın tekelini kırmaya yardımcı olurken, Avrupa'nın geri kalanına doğalgaz ihracatı için iki yeni transit ülke daha eklemektedir. Bu iki komşuyla enerji ilişkileri her zaman sorunsuz değildir. Bu nedenle, 2000'lerin başlarından itibaren Gazprom, Rusya'yı Karadeniz ve Baltık Denizi üzerinden tüketici ülkelere doğrudan bağlayan "deniz" doğalgaz boru hatlarının inşasına başladı. 2005 yılında, Güney Rusya'yı Türkiye'ye bağlayan Mavi Akım tamamlandı ve Ankara ile gelişen enerji ortaklığının ilk adımı oldu. Aynı prensip, Rusya'yı doğrudan Gazprom'un ana müşterisi olan Almanya'ya bağlayan Nord Stream 1'in inşası için de benimsendi. 2012'de tamamlanan bu hat, 1240 kilometreden fazla bir mesafede Baltık Denizi'ni geçmesiyle benzersizdir. Bu durum, özellikle Polonya ve Baltık cumhuriyetleri olmak üzere, kendilerinin dışlandığı Alman-Rus enerji ortaklığının güçlenmesini şüpheyle karşılayan komşu ülkelerden çekincelere yol açmıştır. Bu çeşitli bağlantıların devreye alınması, Gazprom'un Ukrayna'nın Avrupa ve Türkiye'ye olan ihracatındaki payını 1998'deki %95'ten 2014'te %40'a düşürmesini sağladı. Dolayısıyla uygulanan strateji meyvesini veriyor: Rus devinin ihracat rotalarını çeşitlendirmesine, Avrupa'ya önde gelen doğalgaz tedarikçisi konumunu sağlamlaştırmasına ve Ukrayna'yı doğalgaz için piyasa fiyatlarından ödeme yapmaya zorlamasına olanak tanıdı.

Bu stratejinin tamamı, üretimdeki keskin artış ve elverişli fiyatlarla birleştiğinde, Rusya'nın hidrokarbon ihracatından (petrol, petrol ürünleri ve

doğal gaz) elde ettiği gelirleri 2000 yılında 53 milyar dolardan 2013 yılında 355 milyar dolarlık zirveye çıkarmasını sağlamıştır.

Enerji rantının sınırları

Ancak, hidrokarbonların devasa ihracatına bazı sınırlamalar getirilmeye başlandı. 2010'ların başlarında, Rus ekonomisinin petrol gelirlerinin akışını absorbe etmedeki zorlukları çeşitli olumsuz etkiler yarattı: yüksek yolsuzluk seviyesi, hızlandırılmış büyümeyi sağlamak için yetersiz yatırım oranı, yapısal sermaye kaçışı ve Rusya'yı "Hollanda hastalığı" ile tehdit eden sürekli fiyat ve ücret baskısı.

Gazprom'un Rusya'daki zorlukları

Bu bağlamda, Rus yetkililer enerji devlerinin Rus ekonomisindeki yeri ve rolünü yeniden incelemeye başlıyor. Kremlin'in "silahlı kanadı" olan Gazprom'un çıkarlarının Rus devletinin çıkarlarından ayırt edilemez olduğu algısı uluslararası alanda kısmen doğru kalırken, ülke içinde bu algı sorgulanıyor. Nitekim, Gazprom'un Rus ekonomisindeki rolü ve yeri hakkındaki tartışmalar 2010'ların başlarında yoğunlaştı. Şirket, Rus sanayisinin karşılaştığı zorluklardan kısmen sorumlu olmakla suçlandı: İç piyasa fiyatlarının Avrupa pazarından daha düşük olduğunu savunan gaz devi, Rus devletini iç piyasadaki düzenlenmiş tarifeleri artırmaya zorladı. Ancak aynı zamanda, Amerika Birleşik Devletleri'ndeki gaz fiyatları düşmeye devam etti ve Rusya'dakilerden daha düşük hale geldi. Bu, Rusya'nın yerli sanayinin ihtiyaçları pahasına tamamen ihracat stratejisini sorgulayan temel bir sorundur. Uzun zamandır ABD'nin izlediği, sanayi sektöründeki yatırımları desteklemek amacıyla hidrokarbon üretimini iç pazara ayırma politikası, ekonomik modernleşme ve yeniden sanayileşmeyi önceliklendiren Rus yetkililerinin düşüncelerini daha da güçlendirebilir.

Rus hükümeti, iç pazarda rekabet yaratmak amacıyla birkaç büyük oyuncunun ortaya çıkmasını teşvik ederek Gazprom'un emellerini dizginlemeye çalıştı. Rus yetkililer, Gazprom'dan diğer doğalgaz üreticilerine boru hatlarına eşit erişim sağlamasını istedi; bu da artık sanayi ve enerji üreticilerinin rekabetçi fiyatlarla tedarik edilmesine olanak tanıyor. Sonuç olarak, Gazprom'un Rus doğalgaz üretimindeki payı, "bağımsız"

üreticiler lehine önemli ölçüde azalarak 2005'teki %85'ten 2020'de %49'a düştü.

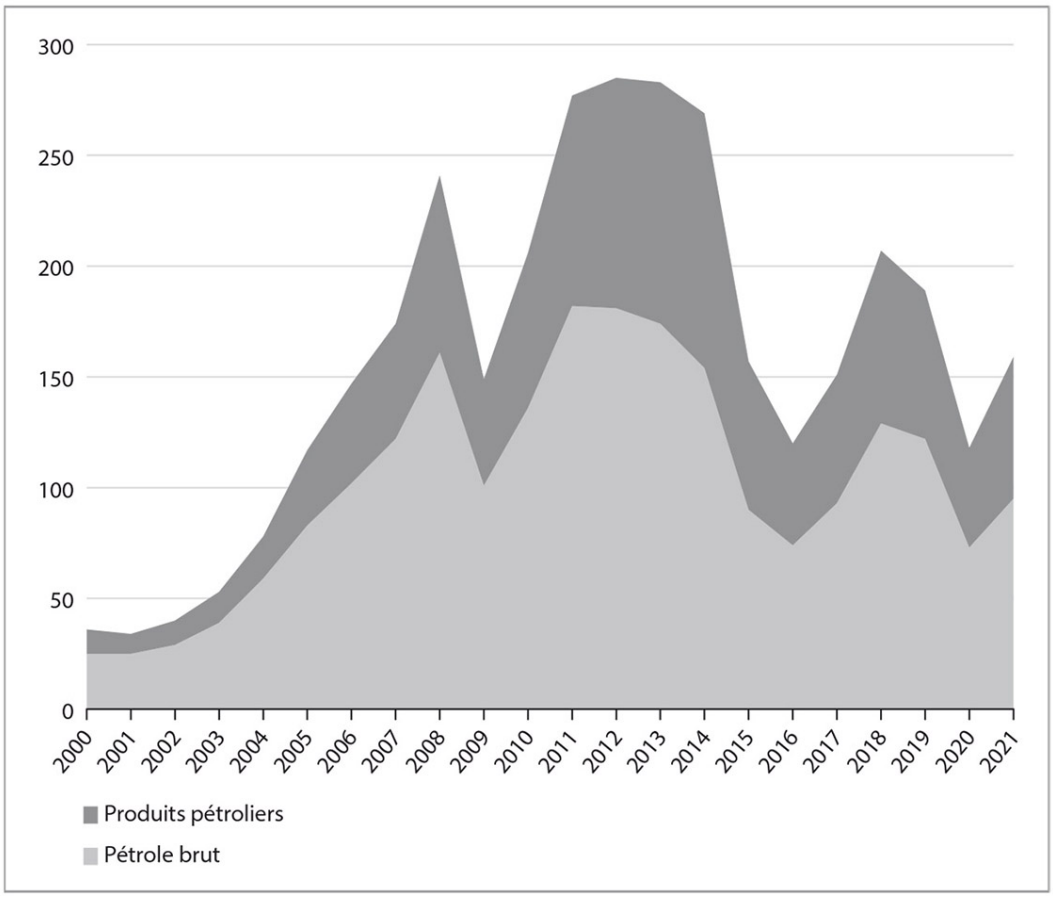
Bu gelişme hem küçük üreticilere hem de petrol devi Rosneft'e ve Rusya Devlet Başkanı'na yakınlığıyla bilinen Gennady Timchenko'nun kontrolündeki özel doğalgaz üreticisi Novatek'e fayda sağlıyor. Bu politika, 2014'teki ruble devalüasyonuyla birlikte, Rusya'daki iç piyasa fiyatlarını daha rekabetçi seviyelere geri getirdi. Dahası, Asya'daki büyüme fırsatlarından yararlanmaya kararlı olan Novatek ve Rosneft, Gazprom'un ihracat tekelinin gevşetilmesini sağlayarak sıvılaştırılmış doğalgaz (LNG) ihracatına izin verilmesini sağladı. Amaç, iklim değişikliği nedeniyle Kuzey Deniz Yolu'nun giderek daha fazla açılmasından yararlanarak Rus doğalgazını Asya pazarlarına ihraç etmektir. Rus yetkililer, Gazprom ve rakipleri arasında, esasen bir rol paylaşımı olan bir uzlaşmaya vardılar: Gazprom, boru hatları aracılığıyla ihraç edilen doğalgaz pazarında tekelini korurken, "bağımsız" üreticiler LNG ihracatından sorumlu olacak. Gazprom ile Rus rakipleri arasındaki iş bölümü sadece taşıma yöntemiyle ilgili değil, aynı zamanda prensip olarak coğrafi bir meseledir: LNG öncelikle fiyatların en yüksek olduğu Asya-Pasifik bölgesine ihraç edilirken, Gazprom Avrupa'ya yapılan ihracatı kontrol altında tutmaktadır.

Petrol: Üretimde düşüş mü bekleniyor?

Dahası, Rusya mevcut petrol üretim seviyelerini korumakta giderek artan zorluklarla karşılaşma riski taşıyor ve muhtemelen zaten petrol üretiminin zirve noktasına ulaşmış durumda. Yeni petrol yatakları, yüksek işletme maliyetlerine (altyapı eksikliği, soğuk hava, kutup geceleri vb.) sahip, giderek daha erişilemez bölgelerde (Uzak Kuzey, Doğu Sibirya ve Uzak Doğu) bulunuyor. Ayrıca, son 20 yıldır ilk üç petrol üreticisi arasında yer almasına rağmen, kanıtlanmış rezervleri kaynağa bağlı olarak küresel olarak yalnızca altıncı ile sekizinci sırada yer alıyor. Bu nedenle, Rusya'nın mevcut üretim seviyelerini orta vadede koruyabilme yeteneği, topraklarının genişliği şüphesiz önemli yeni rezervlerin keşfedilmesine yol açabilecek olsa bile, garantiden çok uzaktır. Bu belirsizliklere ek olarak, 2014'ten beri özellikle petrol sektörünü hedef alan ve teknoloji ihracatını yasaklayan Batı yaptırımları da var. Birçok analist, ülkenin petrol yataklarının önemli bir bölümünün yaşlanmasının, Batılı firmalar tarafından geliştirilen daha gelişmiş teknolojilerin kullanımını gerektirmesi nedeniyle Rus üretiminde

bir düşüş öngördü. Rus şirketleri, 2019 yılına kadar üretimde sürekli bir artış sağlayarak (yeni petrol sahalarının geliştirilmesi, Çin ekipmanlarının kullanımı ve ithalatın Rus muadilleriyle değiştirilmesi) bu tahminlere meydan okumayı başardılar. Ancak, Rusya'nın rezervlerinin önemli bir kısmı Arktik kıyılarında bulunmasına rağmen, denizaşırı yatırımlarını dondurmak zorunda kaldılar. Bu alanda Batı uzmanlığının neredeyse hiçbir alternatifi yok; bu da Rusya'nın bu kaynakları kullanma kapasitesi sorusunu gündeme getiriyor, özellikle de yaptırımların orta vadede kaldırılmasının son derece düşük bir ihtimal olduğu ve Arktik'teki çevresel hususların da göz önünde bulundurulması gerektiği düşünüldüğünde. Ancak Rus petrol üretiminin ötesinde, hidrokarbon ihracatından elde edilen gelir düzeyi de soru işareti oluşturuyor.

Rus petrol ihracatı
(milyar dolar cinsinden)

Kaynaklar: Rusya Merkez Bankası; Federal Gümrük Servisi.

Rusya, Amerikan kaya petrolü devrimiyle karşı karşıya.

Petrol gelirlerindeki düşüş

2010'lu yıllarda, Amerika Birleşik Devletleri'nde kaya petrolünün geliştirilmesi küresel piyasayı kökten değiştirdi: Amerikan petrol üretimi on yılda iki katından fazla artarak 2008'deki günlük 5 milyon varilden 2019'da 12 milyon varilin üzerine çıktı. Amerika Birleşik Devletleri artık onlarca yıldır olduğu gibi büyük bir petrol ithalatçısı değil, hatta net ithalatçı olmasına rağmen üretiminin bir kısmını ihraç ediyor. Bu dönüşümün Amerikan gücü için bir miktar belirsiz olmasına rağmen, Rusya'nın sektördeki konumu üzerinde olumsuz etkileri oldu. Nitekim, Amerikan pazarına bu büyük miktarda kaya petrolü girişi, Asya'daki artan talebe rağmen küresel petrol fiyatları üzerinde önemli bir baskı oluşturdu. Sonuç olarak, 2010'lu yılların ikinci yarısında petrol ve doğalgaz gelirlerinde düşüş eğilimi görüldü. Rusya'nın petrol ihracatı (ham petrol ve petrol ürünleri) 2013'te 283 milyar dolardan 2020'de 118 milyar dolara düştü. Aynı dönemde doğalgaz ihracatı da 73 milyar dolardan 2020'de 33 milyar dolara geriledi. Bu dönem önemli fiyat dalgalanmalarıyla ve 2020'nin COVID-19 kriziyle aynı zamana denk gelmesiyle karakterize olsa da, genel eğilim, 2010'ların başlarındaki zirveye kıyasla gelirlerde belirgin bir düşüşü açıkça göstermektedir.

Benzer şekilde, Amerika Birleşik Devletleri'ndeki kaya gazı geliştirme faaliyetlerinin sonuçları, Gazprom'un pozisyonları üzerinde önemli doğrudan veya dolaylı etkilere sahip olmuştur.

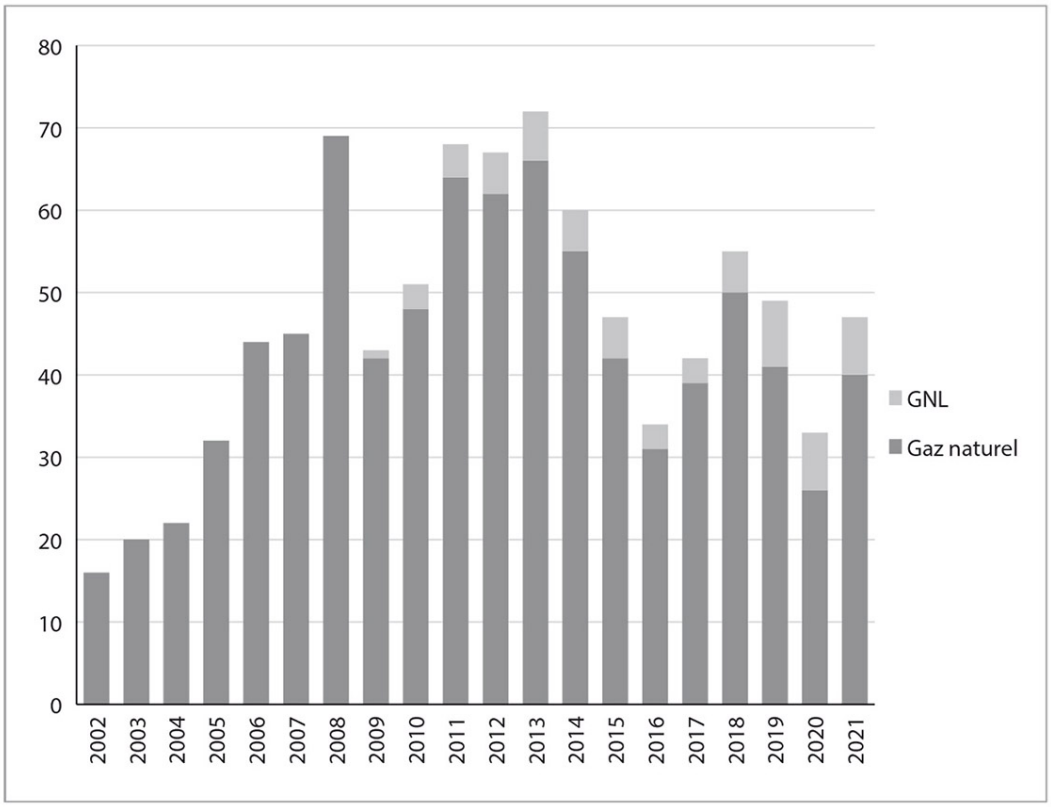
Başlangıçta, 2010 civarında neredeyse kendi kendine yeterli hale gelen Amerika Birleşik Devletleri, küresel LNG (sıvılaştırılmış doğal gaz) ihracatında Avrupa pazarına doğru bir kaymaya neden oldu ve bu da kısa vadeli (*spot*) piyasalarda işlem gören gaz fiyatlarında keskin bir düşüşe yol açtı. Gerçekten de, tankerlerle deniz yoluyla taşınan sıvılaştırılmış doğal gaz, petrole benzer spekülatif bir piyasaya tabidir. Spot piyasa fiyatları ile Gazprom ve Avrupa şirketleri arasında petrol ürünlerine endeksli uzun vadeli sözleşmelerin fiyatları arasındaki giderek büyüyen fark, Avrupa şirketlerinin fiyat indirimleri talep etmesine neden oldu. Gazprom

başlangıçta bu taleplere direndi ve durumun geçici olduğunu ve ortaklarının kısa vadeli alternatiflerinin olmadığını savundu: Almanya ve Doğu Avrupa ülkelerinde o dönemde LNG ithalat terminalleri yoktu. Ancak bu, Amerika Birleşik Devletleri'ndeki kaya gazı patlamasının bir diğer dolaylı sonucunu göz ardı etti: Yurtiçi gaz fiyatlarındaki düşüş, Amerikalı elektrik üreticilerini kömürden gaza geçmeye teşvik etti. Sonuç olarak, ABD'nin kömür ihracatı 2009 ile 2012 yılları arasında iki kattan fazla arttı ve bu ihracatın büyük kısmı Avrupa'ya yönelikti. Kömür fiyatlarındaki düşüş, Avrupalı elektrik üreticilerinin doğalgaz yerine tekrar kömüre yönelmesine yol açtı. Bu yeni durum, durgun ekonomiyle birleşince, 2010 ile 2015 yılları arasında Avrupa'da doğalgaz tüketiminde düşüşe neden oldu. Bu durum karşısında Gazprom, Avrupa'daki ana müşterileri için önemli fiyat indirimleri yapmak zorunda kaldı.

Sonrasında, ABD gaz üretiminin fazlalık haline gelmesiyle birlikte, Amerika Birleşik Devletleri 2016'dan itibaren Avrupa'ya LNG ihracatına başladı. ABD ihracatı daha sonra önemli ölçüde artarak, Amerika Birleşik Devletleri'nin Avrupa Birliği'ne önde gelen LNG tedarikçisi konumunu sağlamlaştırmasını sağladı. Özellikle kaya gazı ve petrol çıkarımının (hidrolik kırılma teknolojisi kullanılarak) son derece zararlı sonuçlarına rağmen, Avrupa Birliği gaz tedarik kaynaklarını çeşitlendirme adına ABD LNG ithalatını desteklemektedir.

Nitekim Komisyon, Avrupa'nın Rus gazına aşırı bağımlı olduğunu düşünüyor ve alternatif ithalat altyapısını teşvik ederek ve Rus devinin çıkarlarına aykırı bir dizi direktif benimseyerek etkisini sınırlamaya çalışıyor. Bu konuda, Rus gaz devinin fiyatlandırma uygulamalarındaki şeffaflık eksikliğinden şikayet eden ve Brüksel'in Eylül 2012'de rekabeti engelleme soruşturması başlatmasına yol açan bazı Doğu Avrupa üye devletleri (Polonya ve Baltık Devletleri) tarafından destekleniyor. Brüksel, Gazprom'u Orta ve Doğu Avrupa'daki hakim konumunu kötüye kullanmakla ve müşterilerinin teslim edilen gazı yeniden ihraç etmesini engelleyerek Avrupa pazarını parçalamakla suçluyor. Burada da Gazprom, Komisyon ile dostane bir anlaşmaya varmak için -sınırlı da olsa- tavizler vermek zorunda kaldı.

Rusya'nın toplam doğalgaz ihracatı (değer olarak)
(milyarlarca dolar)

Kaynaklar: Rusya Merkez Bankası; Federal Gümrük Servisi.

Nord Stream: Rus-Amerikan çıkmazı

Quand le South Stream se transforme en Turkish Stream

2014 yılında Ukrayna krizi başladığında, Gazprom gerçekten de Ukrayna'nın Avrupa'ya doğalgaz transitindeki payını önemli ölçüde azaltmayı başarmıştı, ancak ülke yine de Rus doğalgazı için birincil ihracat rotası olmaya devam etti. Bununla birlikte, iki ülke arasındaki çatışma enerji konusundaki pozisyonları radikalleştirdi: Kiev, Rus doğalgazının doğrudan ithalatını sona erdirmeye karar verirken, Gazprom ihracatında Ukrayna transitini tamamen ortadan kaldırana kadar Ukrayna'yı bypass etme politikasını sürdürdü. Gazprom'un bu politikası Ukrayna tarafından bir tür saldırganlık olarak yorumlanırken, Avrupa Komisyonu, ilişkilerin önemli ölçüde kötüleştiği Rusya'ya Avrupa'nın bağımlılığını güçlendiren projelere şüpheyle bakıyor.

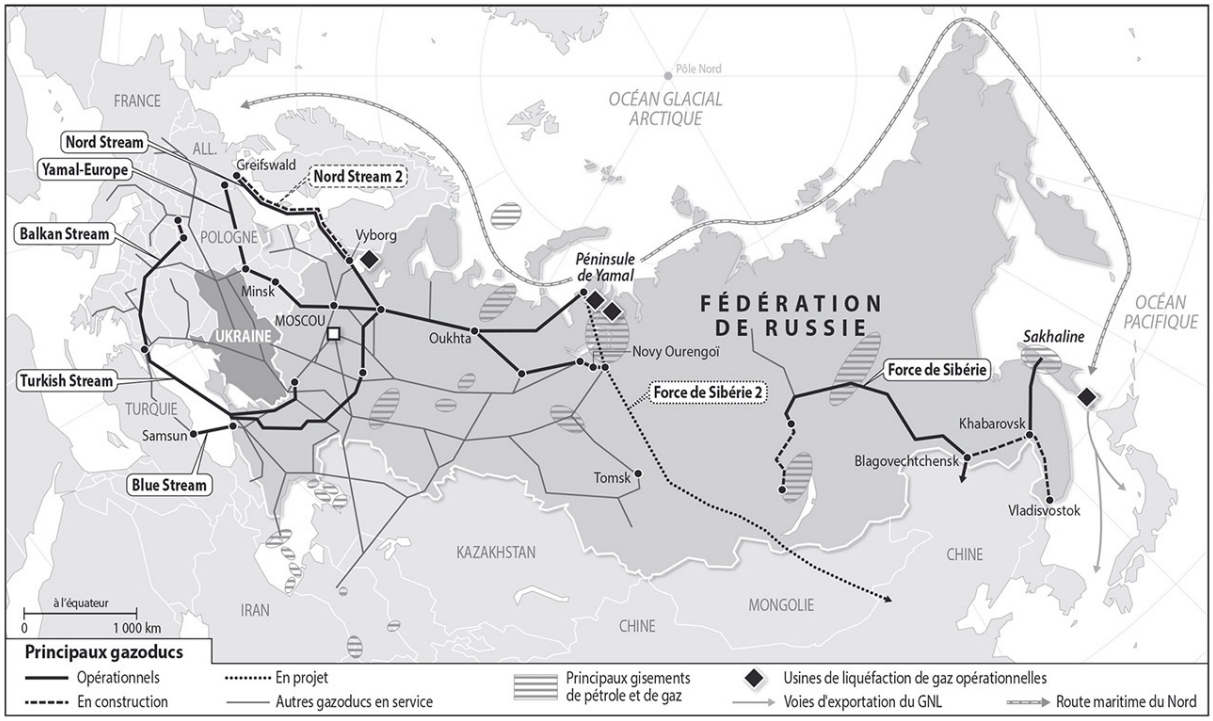
Gazprom, özellikle Rusya'yı Karadeniz üzerinden Balkanlar'a bağlamayı amaçlayan Güney Akım adlı bir denizaltı doğalgaz boru hattı projesi geliştiriyor. Avrupa Komisyonu açısından bu boru hattı, Avrupa Birliği'nin enerji arzını çeşitlendirmede kilit bir unsur olarak görülen Azerbaycan doğalgazı ithalat projeleriyle rekabet ettiği için özellikle istenmeyen bir durum. Avrupa tarafında ise Gazprom'un projelerinden en çok fayda sağlayacak ülke Bulgaristan olacaktır: doğrudan Rus doğalgazıyla beslenecek ve Balkan ve Doğu Avrupa komşuları için önemli bir transit ülke haline gelecektir. Ancak Avrupa Birliği'nin en yoksul ülkesi için bu altyapıyı inşa etmenin açık ekonomik avantajlarına rağmen, Bulgar yetkililer hem Brüksel hem de Washington'dan gelen baskı altında defalarca projeyi erteledi. Projenin terk edilmesi anlamına gelen bu gecikmeyle karşı karşıya kalan Vladimir Putin, Aralık 2014 sonunda boru hattının güzergahında bir değişiklik duyurdu: Türk Akımı olarak yeniden adlandırılan hat, Balkanlar'a ulaşmadan önce Türkiye'ye bağlanacak. 2019 yılının sonunda deniz bölümü tamamlanan doğalgaz boru hattı, Gazprom'un Türkiye, Yunanistan, Bulgaristan, Kuzey Makedonya, Romanya ve Sırbistan'a yaptığı teslimatlarda Ukrayna üzerinden transit geçişi ortadan kaldırmasına olanak tanıyor. Kara uzantısı nedeniyle Balkan Akımı olarak adlandırılan bu hat, Moskova ile iyi ilişkiler sürdüren iki Avrupa Birliği üyesi ülke olan Macaristan ve Avusturya'ya da doğalgaz sağlıyor. Böylece, birkaç yıllık gecikme ve güzergah ile sermaye modelinde yapılan ayarlamalar pahasına, Kremlin Balkanlar'daki hedeflerine ulaşmış oldu.

Ancak, Türk Akımı adını alan Güney Akım'ın kaderi çalkantılı olsa da, tutkuları alevlendiren ve Moskova ile Washington arasında bir enerji çekişmesine dönüşen proje, Kuzey Akımı'nı ikiye katlama projesidir.

Nord Stream 2: Enerjinin Gordion Düğümü

Nord Stream 2 projesi, Nord Stream ile aynı güzergahı izleyerek Rusya ve Almanya'yı birbirine bağlayacak bir doğalgaz boru hattı inşa etmeyi ve böylece boru hattının kapasitesini yılda 110 milyar metreküpe çıkarmayı içeriyor. Bunu başarmak için Gazprom, finansal destek sağlayan çeşitli Avrupalı enerji şirketleriyle ortaklık kurdu: Bunlar arasında Alman şirketi Wintershall ve Fransız şirketi Engie (Nord Stream'in hissedarları), Hollandalı şirket Shell, Alman şirketi Uniper ve Avusturyalı şirket OMV yer alıyor.

Doğalgaz boru hatları savaşı

Kaynak: Gazprom.

Ancak proje başlangıcından itibaren Polonya, Baltık ülkeleri ve Ukrayna'nın birleşik muhalefetiyle karşılaştı; Ukrayna ise Amerika Birleşik Devletleri'nden kesin destek aldı. Amerika'nın Nord Stream 2'ye karşı çıkmasının birkaç nedeni var. Birincisi, bu altyapı, Washington'ın Avrupa'daki liderliğini sürdürmek için Almanya ile olan ittifakına her zamankinden daha fazla güvendiği bir dönemde, Alman-Rus ortaklığını güçlendiriyor. İkincisi, net LNG ihracatçısı haline gelen Amerika Birleşik Devletleri, Avrupa'ya ihracat yapabilmek istiyor ancak daha rekabetçi Rus doğal gazıyla rekabetle karşı karşıya. Son olarak, Moskova, Nord Stream 2'nin özellikle çok yüksek olduğu düşünülen transit ücretlerinden kaçınmak için Ukrayna'yı bypass edecek şekilde tasarlandığını gizlemiyor. Ancak Kiev, Avrupa'yı Rusya'ya kendi toprakları üzerinden bağlayan enerji altyapısının varlığının en iyi güvenlik garantisi olduğunu savunuyor: Rus gazı Ukrayna topraklarından geçtiği sürece, Moskova komşusuna karşı büyük ölçekli bir askeri saldırı başlatamaz. Bununla birlikte, Rus gazının Ukrayna üzerinden geçişinin Moskova'nın Kırım'ı ilhak etmesini ve Donbas'taki ayrılıkçıları desteklemesini engellemediğini belirtmek gerekir.

Daha basit bir ifadeyle, sorun öncelikle ekonomiktir: Gazprom'un Ukrayna'ya ödediği transit ücretlerinden elde edilen gelir, Ukrayna'nın GSYİH'sının %3'ünü temsil etmektedir. Bununla birlikte, Baltık Denizi'nden geçen iki Nord Stream boru hattı, Gazprom'a tüm transit ücretlerini ortadan kaldırma avantajı sunmaktadır. Dahası, seçilen rota önemli ölçüde daha kısadır çünkü bu altyapıları besleyen gaz yatakları Rusya'nın Uzak Kuzeyinde bulunmaktadır. Kremlin, Rusya'nın Batı'nın kuklası olarak kabul edilen düşman bir rejime bu önemli gelir kaynağını sunmasının hiçbir nedenini görmediğini defalarca belirtmiştir. Dolayısıyla, Moskova ve Washington arasındaki bu konudaki çıkmaz, her iki tarafta da hem ekonomik hem de siyasi motivasyonları içermektedir.

Ancak, ABD yetkililerinin Kasım 2019'da uyguladığı yaptırımlar, inşaat çalışmalarını en azından geçici olarak durdurmuş olsa da, projeye dahil olan Avrupalı şirketleri hedef aldığı için Avrupa ve Amerika Birleşik Devletleri arasındaki ilişkilere de bir meydan okuma oluşturmaktadır. Şirketlerine Avrupa yasal çerçevesi içinde iş yapma özgürlüğünü garanti etmesi gereken Avrupa Birliği tarafından resmen reddedilmesine rağmen, Brüksel bu konuda özellikle belirsizliğini korumaktadır. 2019'un başlarında Brüksel, Avrupa tek pazarına giren boru hatlarını Avrupa Birliği içindeki boru hatlarıyla aynı rekabet kurallarına tabi tutmak için doğalgaz altyapısı mevzuatını değiştirdi. Boru hattının yarı boş kalması tehdidiyle Nord Stream 2'yi açıkça hedef alan bu önlem, Fransız Senatosu'ndan durumu uygun bir şekilde özetleyen gerekçeli bir görüşe yol açtı:

> “Dünyanın en büyük doğalgaz sahasından büyük bir üye devlete doğalgaz sağlayan bir doğalgaz boru hattının inşasını engellemek, Birliğin arz güvenliğini güçlendirmez. […] Üçüncü bir ülkeye bağlantı sağlayan bir altyapının Avrupa direktifine uymasını şart koşmak, bir tür **yargı yetkisi dışı** uygulama anlamına gelir.”

Gördüğümüz gibi, Avrupa Birliği, ABD'den birkaç ay önce Rus projesine karşı bir tür sınır ötesi yaptırım uygulamaya koydu. Ancak Fransız senatörlerin Komisyonun Nord Stream 2'nin tamamlanmasını engelleme yönündeki bu açık isteğini açıklamak için öne sürdüğü nedenlerden biri, en hafif tabirle, beklenmedik: "Avrupa Komisyonunun muhtemel gerçek amacı, **Kiev'e** bütçe yardımı sağlamaktan kaçınmak için Ukrayna transitini sürdürmektir." Gerçekten de, doğalgaz boru hattının inşasındaki gecikmeler, Gazprom'u Avrupa Birliği'nin himayesinde imzalanan ve Rus doğalgazının

Ukrayna topraklarından 2024 yılına kadar transitini garanti eden yeni bir transit anlaşması müzakere etmeye zorladı. Bu anlaşma , *"al ya da öde"* formülüne göre hacimleri ve nispeten yüksek transit tarifelerini garanti ettiği için Kiev için bir zafer olarak görülüyor. Bu, Ukrayna'nın önemli gelir elde etmesini sağlayarak, Avrupalıların Rusya ile geleneksel bağlarını feda ederek Avrupa Birliği ile ortaklık anlaşması imzalamayı seçen bir ülkeye yardımlarını artırmak zorunda kalmalarını fiilen önlüyor. Ancak bu, Ukrayna için Pirus zaferi olabilir; zira Ukrayna, bu konuda Berlin tarafından desteklenen Kremlin'in kararlılığıyla mücadele etmek zorunda kalacaktır.

Kremlin için bir zafer daha mı?

Moskova, ABD yaptırımlarına karşı koyma çabalarının yükünü kesinlikle omuzladı; örneğin Gazprom, Avrupa şirketlerinin yarım bıraktığı işleri tamamlayabilecek gemileri modernize etmeye yatırım yaptı ve siyasi iradeyle ABD yasalarının uluslararası alanda geçerliliğine karşı koymanın mümkün olduğunu gösterdi. Berlin de projeyi hem şüpheci Avrupalı ortaklarına hem de Washington'a savundu. Berlin için proje stratejik öneme sahip: Almanya'nın enerji karışımında hala önemli bir paya sahip olan nükleer ve kömürden kademeli olarak vazgeçme taahhüdünü desteklemek için ucuz ve nispeten "yeşil" enerjiye erişim sağlıyor. Son olarak, bu altyapı Almanya'yı Avrupa gaz piyasasının merkezi haline getirerek Avrupa'daki jeo-ekonomik konumunu daha da güçlendiriyor.

Joe Biden'ın Nord Stream 2'ye yönelik yaptırımları daha da artırmama kararı, öncelikle Amerikan elitlerinin gözünde Avrupa'nın önde gelen gücü Almanya ile yakın bir ilişkiye dayanan transatlantik ilişkileri yeniden inşa etme arzusundan kaynaklanmaktadır. Temmuz 2021'de kabul edilen "Ukrayna'ya destek, Avrupa enerji güvenliği ve iklim" konulu ortak Alman-Amerikan deklarasyonu, Nord Stream 2 doğalgaz boru hattının başlatılmasının önünü açması beklendiği için Kremlin için bir zafer olarak sunuldu. Ancak bu deklarasyonun içeriği, Berlin'in Washington'a olan bağımlılığının derecesini göstermektedir. Özünde, özellikle ikiyüzlü görünmektedir, çünkü Amerika Birleşik Devletleri ve Almanya, Rus doğalgaz ihracatının yönünü dikte etme hakkını talep ediyor gibi görünmektedir ve Kremlin bunu yalnızca bir tür emperyalizm olarak algılayabilir. Dahası, bu bildiriyle Almanya, Washington'a enerji sektöründe

Avrupa Birliği tarafından belirlenen kurallara saygı gösterme taahhüdünde bulunuyor; bu da en hafif tabirle paradoksal görünüyor, çünkü Brüksel tarafından çıkarılan kuralların Berlin'inkinden çok Washington'ın çıkarlarıyla daha uyumlu olacağı anlamına geliyor.

Dolayısıyla, eğer bu Alman-Amerikan deklarasyonu Nord Stream'in başlatılmasının önünü açarsa, Moskova bunun Alman elitlerinin Washington'a boyun eğmesini teyit ettiğini kaydedecektir; bu durum, Rusya'nın transatlantik ilişkiler pahasına Almanya ile yakınlaşma hedefinden çok uzaktır.

Rus enerji gücünün geri dönüşü

Avrupa'da doğalgaz fiyatları 2021 yılında rekor seviyelere ulaşarak bin metreküp başına 800 doları aştı; bu, son 16 yıldır görülmemiş bir seviye. Gazprom, 2021 yılının sonuna kadar tamamlanması planlanan ve yapımı her zaman Avrupa doğalgaz piyasasına ek hacimler sağlama ihtiyacıyla gerekçelendirilen Nord Stream 2'yi piyasaya sürmek için daha iyi bir zaman dilimi hayal edemezdi. Bu fiyat artışı büyük ölçüde Asya'daki ekonomik toparlanmadan kaynaklanıyor; Asya, neredeyse tüm LNG teslimatlarını absorbe ederek Avrupa'da göreceli bir doğalgaz açığı yaratıyor. Bu durum ayrıca, Washington tarafından Nord Stream'e alternatif olarak sunulan LNG'nin, müşteriyi tedarikçiye bağlayan boru hatlarının aksine, dünyanın dört bir yanında en yüksek teklifi verene satıldığı için gerçek bir alternatif olmadığını da gösteriyor. Bununla birlikte, Avrupa ve Asya arasındaki fiyat farkı, başta Katar olmak üzere LNG ihracatçılarını ihracatlarını Asya pazarlarına yönlendirmeye itiyor. Daha geniş anlamda, Asya'nın başta doğalgaz, kömür ve petrol olmak üzere ham maddeye olan iştahı, uluslararası pazarlardaki potansiyel fazlalıkların büyük bir bölümünü absorbe ediyor. Ancak, Kuzey Avrupa'daki doğalgaz yataklarının tükenmesi, Almanya'daki nükleer santrallerin kapatılması ve kömürle çalışan enerji üretiminin aşamalı olarak sonlandırılması planı nedeniyle Avrupa'nın doğalgaz ithalatının yüksek kalması bekleniyor.

Ancak Ukrayna, Gazprom'u Ukrayna toprakları üzerinden ihracatını artırmayı reddederek Avrupa pazarındaki bu açığı kasıtlı olarak sürdürmekle

suçluyor. Rus analistler, Gazprom'un özellikle yüksek tarifeler nedeniyle Ukrayna transitini kullanmakta aceleci davranmadığını savunuyor. Her halükarda, Nord Stream 2'nin gerçekten devreye girmesi durumunda Ukrayna'nın kendisini oldukça karmaşık bir durumda bulma riski taşıdığı açıktır. Gerçekten de, Rus gazının transitine bağlı geliri kaybetme riskinin yanı sıra, gaz teslimatları için Moskova'ya son derece bağımlı hale de gelebilir. Aslında, Ukrayna 2015 yılında Rus gazı ithalatını resmen durdurmuş olsa da, bu büyük ölçüde Rus gazının Ukrayna toprakları üzerinden transiti sayesinde mümkün olan bir hilekarlıktır: Kiev Rus gazı ithal etmeye devam ediyor, ancak bu gaz Avrupa tüccarlarından yüksek bir fiyata satın alınıyor ve daha sonra ya sanal olarak (gaz zaten Ukrayna'da) ya da Orta Avrupa'dan fiziksel olarak teslim ediliyor. Rus doğalgazının Ukrayna topraklarından geçişinin kesintiye uğraması halinde, bu pahalı ve siyasi amaçlı planın uygulanması neredeyse imkansız hale gelecek ve Ukrayna'yı Moskova karşısında özellikle rahatsız edici bir duruma sokma riski taşıyacaktır.

Avrupa pazarına gelince, Amerikan LNG'si fiyatların rekor seviyelere yükselmesini engelleyememekle kalmıyor, Rusya da Avrupa Birliği'ne önemli bir LNG tedarikçisi haline geliyor. Nitekim, Rus üretici Novatek, Fransız şirketi Total ve Çinli şirket CNPC ile ortaklık yaparak Yamal Yarımadası'nda birçok doğalgaz sahasını hızla geliştiriyor ve tüm üretimini LNG olarak ihraç ediyor. Novatek'in dinamizmi o kadar büyük ki, 2020 yılında Avrupa Birliği, Rusya'dan neredeyse ABD'den ithal ettiği kadar LNG ithal etti (yaklaşık 20 milyon ton). Aslında, Avrupa Birliği'nin Rusya'nın aleyhine doğalgaz tedarikini çeşitlendirme politikası tamamen başarısız oldu: Gazprom'un toplam AB tüketimindeki payı 2010'da %23'ten 2018'de %37'ye yükseldi. Gazprom'un AB ithalatındaki payı 2021 yılının ilk yarısında toplamın %45'ine ulaştı. Rusya'dan gelen LNG'yi de dahil edersek, Rus gazının payı toplam Avrupa ithalatının %50'sine ulaşıyor. [6] Avrupa'da doğalgaz üretiminin düşüş eğilimini sürdürmesi ve Avrupa'yı ithalatını artırmaya zorlaması nedeniyle bu eğilimin tersine dönmesi olası görünmüyor. Rusya, rekabetçi fiyatlarla üretimini önemli ölçüde artırma kapasitesine sahip tek komşu ülkedir.

LNG ihracatındaki keskin artış, Rus gazının Avrupa için vazgeçilmezliğini gösterirken, Rus devletinin çıkarları açısından şüpheli bir

durum da ortaya koymaktadır. Nitekim, Yamal'dan çıkarılan LNG, Gazprom'un Avrupa'ya ihraç ettiği doğal gazın aksine, bir dizi vergi muafiyetinden yararlanmaktadır. Dolayısıyla, ilk fikir Rus LNG'sini Asya pazarlarına yönlendirmekti: amaç, Avrupa'da Gazprom ile rekabetten kaçınmak ve vergi gelirlerini korumaktı. Ancak, özellikle daha kısıtlı bir nakliye sezonu ve Kuzey Deniz Yolu'nun doğu kesimindeki daha az gelişmiş altyapı nedeniyle işler farklı gelişti ve bu da Asya'ya doğrudan ihracata olanak sağladı. Bununla birlikte, Rus yetkililer Novatek'e verdikleri desteği sorgulamıyor gibi görünüyor. Novatek'e yaklaşık on yıldır verilen vergi avantajları, beklenen olumlu sonuçlarla haklı çıkarılıyor: bir yandan, Rusya'nın dünya pazarının %20'sine ulaşmayı hedefleyerek üretimi üç katına çıkarmak amacıyla LNG üretiminde teknolojik beceriler edinmesi söz konusu; diğer yandan, LNG ihracatı, ilgili altyapının inşasıyla Kuzey Deniz Yolu'nun geliştirilmesine olanak sağlıyor; Son olarak, LNG Rusya'nın ihracat pazarlarını Avrupa pazarının ötesine çeşitlendirmesine olanak tanıyor ve kullanımı boru hattıyla yapılan ihracata kıyasla çok daha az siyasallaştırılmış durumda; bu da Gazprom'un Avrupa'da karşılaştığı sorunların büyük bir kısmından kaçınmaya yardımcı oluyor.

Gazprom ise Avrupa pazarına olan bağımlılığını azaltmak amacıyla Asya'ya ilk doğalgaz boru hattını inşa etmeyi başardı. Rus yetkililerinin seçtiği plan, Doğu Sibirya-Pasifik petrol boru hattında petrol sektöründe benimsenen plana benzer. Yeni "Sibirya'nın Gücü" doğalgaz boru hattı, petrol boru hattının güzergahını takip ediyor; bir kolu Vladivostok'ta son bulurken, diğer kolu doğrudan Kuzeydoğu Çin'e bağlanıyor. Çin'e doğalgaz ihracatı 2020 yılında başladı ve kademeli olarak artarak 2024 yılına kadar yılda 38 milyar metreküpe ulaşması bekleniyor. Gazprom, güney Sibirya'ya doğalgaz tedarik edecek ve daha da önemlisi Moğolistan ve Çin'e ihracatı sağlayacak yeni bir doğalgaz boru hattıyla doğuya doğru kaymasını sürdürmeyi hedefliyor. Tamamlandığı takdirde, bu yeni bağlantı Gazprom'un Avrupa karşısındaki hareket alanını artıracaktır çünkü bu güzergah üzerinden ihraç edilen doğalgaz, şu anda Avrupa pazarına yönelik olan doğalgazla aynı olabilir.

Petrol sektöründe, Amerikan kaya petrolünün yükselişi, Rusya ve Suudi Arabistan'ın 2016'dan itibaren daha yakın ilişkiler kurmasına yol açtı. Bu yakınlaşma, OPEC+ adı verilen bir petrol ihraç eden ülkeler grubunun oluşmasına neden oldu. Belirtilen amaç, Amerikan üretimindeki sürekli

artışın yarattığı yeni durum karşısında piyasayı istikrara kavuşturmak için büyük ihracatçı ülkelerin çabalarını koordine etmekti. Ancak Rus petrol şirketleri, bu politikanın aslında petrol fiyatlarını Amerikan kaya petrolünün karlı olmasını ve rakiplerinden pazar payı kazanmasını sağlayacak bir seviyede tutmakla sonuçlandığından şikayetçi oldular. Bu, Rusya ve Suudi Arabistan tarafından 2020'nin başlarında başlatılan fiyat savaşının nedenlerinden biridir ve kaya petrolü patlamasına son vermiş gibi görünüyor: Amerikan üretimi, 2020'nin başındaki 13 milyon varillik zirveden **2021'de** ortalama 11 milyon varile düştü. Fiyatların tekrar yükselmesi mümkün, ancak belirli bir dengeye ulaşıldığı ve OPEC+'ın piyasayı dengeleme yeteneğini kısmen geri kazandığı görülüyor. Bu gelişmeler, Moskova'nın ihracat yollarını ve pazarlarını çeşitlendirme politikasını tutarlı bir şekilde sürdürdüğünü gösteriyor. Dahası, Batı'daki ekonomik teşvik önlemleri ve Asya'da enerji talebindeki sürekli artış, emtia fiyatlarında daha da yükselişe yol açıyor. Hatta bazıları yeni bir fiyat artışı süper döngüsünden bahsediyor. Ancak, ekonomik durumun özellikle istikrarsız olmasının yanı sıra, Rusya, Avrupa'nın ekonomiyi karbondan arındırma çabalarını veya özellikle yüzyılı aşkın süredir yoğun bir şekilde sömürülen petrol gibi yer altı kaynaklarının sınırlı doğasını göz ardı edemez.

Moskova petrol sonrası döneme giriyor.

Rus yetkililer, Rusya federal bütçesindeki petrol ve doğalgaz gelirlerinin payını sınırlamaya çalışıyor. Ancak kademeli etkileri olabilecek Rus ekonomisini çeşitlendirme çabalarının ötesinde, hükümet vergi gelirlerini çeşitlendirmeyi hedefliyor: 2019 başlarında KDV'de artış, 2020 başlarında tasarruf faizlerinin vergilendirilmesi ve 2021'de (çok sınırlı da olsa) kademeli gelir vergisinin geri getirilmesi. 2010'ların başlarında hidrokarbonlar bütçe gelirlerinin yarısını oluştururken, payları o zamandan beri istikrarlı bir şekilde azalarak 2020'de %28'e düştü. Kabul edilebilir ki, bu rakam kısmen o yılki petrol fiyatlarındaki düşüşle bağlantılıdır, ancak aynı zamanda ekonomik iklimden bağımsız olarak son on yılda petrol dışı bütçe gelirlerinin sürekli büyümesini de yansıtmaktadır. Vergi gelirlerinin çeşitlendirilmesi ve ihtiyatlı bir mali politika, Rus hükümetinin bütçe dengesini sağlamak için nispeten düşük bir petrol fiyatı belirlemesine

olanak tanıdı: 2021'de petrol fiyatı varil başına 45 dolar olarak belirlendi ve bu da Rusya'nın ortalama petrol fiyatının varil başına yaklaşık 60 dolar olması sayesinde bütçe fazlasına geri dönmesini sağladı. Buna karşılık, Suudi Arabistan'ın bütçesini dengelemek için varil başına yaklaşık 80 dolarlık bir petrol fiyatına ihtiyacı var.

Son olarak, Rusya, hidrokarbonların yerini en azından kısmen alabilecek diğer ham maddelere güvenebilir. Nitekim, ekonominin karbondan arındırılmasında kullanılan teknolojiler (özellikle elektrikli araçlar), Rusya'nın bol miktarda rezervine sahip olduğu ve zaten önemli bir ihracatçısı olduğu demir dışı metallere ve nadir toprak elementlerine dayanmaktadır.

Rus enerji sektörü oyuncuları da ekonomiyi karbondan arındırma amacıyla hidrojen sektöründe konumlanıyor. Rusya, doğal gazı Avrupa Birliği'nin karbondan arındırma stratejisinin kilit bir bileşeni ve kömürün yerini alacak en az kirletici fosil yakıt olarak sunmaya çalışıyor. Ayrıca, gazdan üretilen ve boru hattıyla Avrupa'ya taşınan "mavi [8] " hidrojeni ihraç etmeyi hedefliyor: Nord Stream 2'nin, kısmen çevresel kaygılara dayanan boru hattına karşı çıkanların endişelerini aynı anda giderebilecek bir gaz ve hidrojen karışımı ihraç etmesi bekleniyor. Rus nükleer devi Rosatom da bu yeni pazarda konumlanmayı amaçlıyor: Yöneticileri, Kola Yarımadası nükleer santralinden (Murmansk yakınlarında) elde edilen fazla elektriği kullanarak 2023 gibi erken bir tarihte "sarı" hidrojen üretimine başlama planlarını açıkladı. Dünyanın önde gelen nükleer enerji santrali ihracatçısı Rosatom, Rus enerji gücünün başka bir boyutunun parçası olup, bu nedenle devam eden dönüşümler karşısında çeşitli avantajlara sahip.

*

* *

Kremlin, başlangıçta dünyanın en büyük doğalgaz ve petrol üreticileri arasında yer alan iki ulusal devi (Gazprom ve Rosneft) güçlendirerek Rus hidrokarbon sektöründeki kontrolünü pekiştirdi. Daha sonra Rus yetkililer, yeni oyuncuların yükselişi yoluyla iç pazarda rekabeti teşvik ederek bu devlerin iştahını dizginlemeye çalıştı. Bu oyunculardan biri de, sadece birkaç yıl içinde önemli bir LNG ihracatçısı olarak kendini kanıtlayan

Novatek'tir. Rus komşusuna aşırı bağımlılıktan korkan Brüksel'in düşmanlığına rağmen, Moskova, Avrupa Birliği'ne önde gelen doğalgaz tedarikçisi konumunu sağlamlaştırmayı ve hidrokarbon ihracatını başta Çin olmak üzere Asya-Pasifik bölgesine çeşitlendirmeyi başardı. Rus hükümeti ayrıca, Rus bütçesinin hidrokarbon gelirlerine olan bağımlılığını azaltmayı amaçlayan bir politikaya da bağlı kaldı. Gerçekten de, fiyatlar önemli dalgalanmalara tabidir ve Amerika Birleşik Devletleri'ndeki kaya petrolü ve doğalgaz devrimi ile Avrupa Birliği tarafından uygulanan karbonsuzlaştırma politikası tarafından baskı altındadır.

4

Ekonomi: Kendi kendine yeterliliğin cazibesi

Uluslararası yaptırımlar, Rusya'nın Batı finans sistemine ve ekonominin hayati önem taşıyan birçok sektöründeki ithalata olan bağımlılığını ortaya koymuştur. Gerçekten de, Rusya ticaret fazlası verirken, dış ticaret yapısı ekonominin rekabet gücünden yoksun olduğunu göstermektedir; ihracat ağırlıklı olarak ham maddelerden, ithalat ise çoğunlukla imalat ürünlerinden oluşmaktadır. Rus hükümeti, stratejik kabul edilen sektörlerde (tarım, savunma, yeni teknolojiler vb.) Rus özerkliğini korumayı ve böylece Rus ekonomisinin çeşitlendirilmesine ve modernizasyonuna katkıda bulunmayı amaçlayan iddialı bir modernizasyon programı uygulamıştır. Bu politika daha sonra yeni, otarşik bir slogan altında ekonominin neredeyse tüm sektörlerine uygulanmıştır: ithal ikamesi (*importozamescheni*).

Tek bir anahtar kelime: ithalat ikamesi

Rus yetkililer, Ukrayna krizi doruk noktasında, Batı yaptırımlarının Rus ekonomisi için önemli sonuçlar doğuracağının açıkça ortaya çıktığı dönemde, yerli üretim yoluyla ithal ikame politikalarını resmileştirmeye başladılar. Nisan 2014'te hükümet, "Sanayinin Geliştirilmesi ve Rekabet Gücünün Artırılması" başlıklı bir programı kabul etti. Bu program, Sovyetler Birliği'nde zaten zayıf bir nokta olan ve 1990'larda çöken stratejik bir sektör olan makine aletleri üretimine özel önem verdi. Yılda yaklaşık 6 milyon avro gibi mütevazı bir fon alan bu program, devletin 2030 için bir

dizi hedefle bir sanayi politikası tanımlamasını sağlayan yalnızca kavramsal bir çerçeve görevi görüyor. İthal İkame Hükümet Komisyonu ancak Ağustos 2015'te kuruldu ve iki organdan oluşuyordu: biri sivil sanayiye, diğeri ise askeri-sanayi kompleksine adanmıştı. Rusya, Batı ve Ukrayna arasındaki karşılıklı yaptırımlar nedeniyle iki sektör gerçekten de kritik bir durumla karşı karşıya kaldı: Ukrayna ve bazı Batı ülkeleri tarafından tedarik edilen bileşenlere ve ekipmanlara bağımlı olan savunma sanayii ve Batı gıda ürünlerinin ithalatına yönelik Rus ambargosuyla karşı karşıya kalan tarım ve gıda sektörü.

tarımsal gücün yeniden canlanması

Karşı yaptırımlar: riskli bir kumar

2010'ların başlarında, mağaza raflarındaki ithal gıda ürünlerinin yoğunluğu, "Hollanda hastalığı"ndan muzdarip bir Rusya'yı mükemmel bir şekilde gösteriyordu: Geniş topraklarına rağmen, ülke, Rusların tükettiği gıdanın üçte birine varan bir kısmını ithalata başvurmadan nüfusunu besleyemediğini kanıtlamıştı. Bu nedenle, Vladimir Putin'in 2014 yılında Batı ülkelerinden (Avrupa Birliği, Amerika Birleşik Devletleri, Kanada, Avustralya ve Norveç) tarım ürünleri ithalatına ambargo uygulayarak yaptırımlara misilleme yapma kararı gerçek bir riskti, çünkü bu durum Rus tüketicileri için gıda kıtlığına veya en azından gıda maliyetinde önemli bir artışa yol açabilirdi. Bununla birlikte, bu proaktif önlem genel olarak Ruslar tarafından iyi karşılandı; çoğunluğu bunu Batı yaptırımlarına haklı bir yanıt olarak gördü ve yerli üretimi teşvik etme fikrine sıcak baktı. Elbette, bu önlemden etkilenenler sadece onlar değildi; Avrupa ihracatçılarının Rus ambargosu nedeniyle yılda yaklaşık 2 milyar avro gelir kaybına uğradığı tahmin ediliyor. Ancak Rusya pazarındaki açığın bir kısmı diğer coğrafi bölgelerden (Türkiye, Latin Amerika, yakın ülkeler vb.) ithalatın yeniden yönlendirilmesiyle telafi edilirken, Rus üreticiler bu durumdan yararlanarak üretimlerini birçok sektörde kendi kendine yeterlilik noktasına kadar artırdılar ve tahıl sektöründe önemli ihracatçı oldular.

Yapılandırılmış bir politikanın ikna edici sonuçları

Ancak ithal ikame politikasının tarım sektöründe en büyük başarıları elde etmesinin nedeni, çeşitli faktörlerin birleşimidir: Batı gıda ürünlerine

uygulanan ambargo ve rublenin değer kaybına ek olarak, sektör 2000'li yılların ortalarından itibaren sektörü desteklemeye yönelik yapılandırılmış bir politikanın uygulanmasından da faydalandı: 2006 yılında "Tarım ve Gıda Sektörünün Geliştirilmesi" ulusal programı başlatıldı, ardından 2012 yılında ülkenin gıda güvenliğini sağlamayı amaçlayan "2013-2020 Tarım Sektörünün Geliştirilmesi Devlet Programı" uygulamaya konuldu.

Bu proaktif politikanın sonuçları açıkça ortada. Rosstat verilerine göre, Rusya'nın toplam et tüketimindeki ithalat payı 2005'te %46'dan 2020'de %6'ya düştü. Bu olumlu trend, domuz ve kümes hayvanı yetiştiriciliğine yapılan önemli yatırımlar sayesinde elde edildi; bu sektörlerde üretim 2013 ile 2019 yılları arasında sırasıyla %40 ve %30 arttı: Rusya artık bu iki sektörde kendi kendine yeterli durumda. İthal sığır eti ve süt ürünlerinin payı da azaldı, ancak bu azalma hayvan sayılarındaki durgunluktan daha az etkilendi. Rus pazarının Avrupa ürünlerine kapanması, Rusların yeni sektörler geliştirmesine olanak sağladı ve peynir üretiminde keskin bir artış yaşandı: böylece Rus mağaza raflarındaki Camembert peynirleri artık Rusya'da, ya yerel üreticiler tarafından ya da üretimi oraya taşıyan Fransız markaları tarafından üretiliyor. Ayrıca, 2014'te uygulanan ambargo sayesinde şehirlerin banliyölerinde sera sebze yetiştiriciliği güçlü bir büyüme gösterdi. Benzer şekilde, Kuzey Kafkasya'da meyve üretimi 2015 ile 2020 yılları arasında dört katına çıktı. Aslında, Kremlin'in Batı tarım ürünlerine uyguladığı karşı yaptırımlar, ülkenin on yıldan kısa bir sürede gıda öz yeterliliğine ulaşmasını sağladı; oysa Rusya 1990'lardan beri tarım ve gıda ürünlerini büyük ölçüde ithal ediyordu.

Tahıllar: Yeni bir yeşil yağ mı?

Sovyetler Birliği, kolektivist sistemin başarısızlığının en önemli örneklerinden biri olarak büyük bir buğday ithalatçısı haline gelirken, Rusya 2000'li yılların başlarında net tahıl ihracatçısı konumunu yeniden kazanmaya başladı. Bu eğilim, Rusya'nın Ukrayna'nın bağımsızlığıyla verimli topraklarının önemli bir bölümünü kaybetmesine rağmen, Bolşevik Devrimi'nden bu yana sahip olmadığı bir konum olan dünyanın önde gelen ihracatçılarından biri olarak ortaya çıktığı 2010'lu yıllarda hız kazandı. Rusya'nın küresel pazara bu dönüşünü öncelikle tahıl ihracatının %70'inden fazlasını oluşturan buğdaya borçludur. Dünya buğday ticaretinin %20'sini temsil eden ülke, Amerika Birleşik Devletleri ve Fransa gibi büyük

ihracatçılar için giderek daha ciddi bir rakip haline geldi. Bu durum, Rus ihracatının Karadeniz limanlarından doğal olarak aktığı Akdeniz bölgesinde özellikle geçerlidir.

2020 yılında Rusya'nın tarım ve gıda ürünleri ihracatı rekor seviyeye ulaşarak 30 milyar dolara çıktı ve aynı yıl doğal gaz ihracatından elde edilen geliri (26 milyar dolar) geride bıraktı. Başlangıçta tahıl ve yağlı tohumlar tarafından yönlendirilen bu büyüme, artık et ihracatı tarafından da destekleniyor. Rus tarım ve gıda ürünleri ihracatının ana destinasyonları Çin (güçlü bir büyüme yaşıyor), Türkiye ve komşu ülkelerdir. Tarım sektörünün performansı, Rusya'nın yakın tarihindeki ilk kez 2020 yılında tarım ürünleri net ihracatçısı olmasını sağladı: 2013 ile 2020 yılları arasında Rusya'nın tarım ve gıda ürünleri ihracatı üç katına çıkarken ithalatı yarıya indi.

Tarım üretimindeki istikrarlı artış, üretim ekipmanlarının modernizasyonu ve gübre kullanımının artması sayesinde daha yüksek verim ve üretkenlikle sağlanmaktadır. Bu sonuçlar, Sovyet döneminden bu yana ekili alanların önemli ölçüde azalmasına rağmen elde edilmiştir: büyük ölçekli tahıl ürünleri artık elverişli doğal koşullara (iklim ve verimli kara toprak) sahip güney bölgelerinde yoğunlaşırken, tarıma daha az uygun olan orta ve kuzey bölgelerde hayvancılık daha yaygındır. Üretimi daha da artırmak için Rus yetkililer, SSCB'nin çöküşünden sonra nadasa bırakılan 13 milyon hektara kadar tarım arazisini organik tarıma odaklanarak yeniden ekime kazandırmayı planlamaktadır.

Tarım işletmelerinin verimsiz etkileri

Ancak, Rus yetkililerinin Sovyet döneminde ekili olan bazı toprakları yeniden tarıma kazandırma arzusu, kırsal kesimden göç nedeniyle ortaya çıkan işgücü kıtlığı nedeniyle sekteye uğrama riski taşıyor; bu da tarımsal gerilemeye ve köylerin tamamen yok olmasına yol açabilir. Nitekim, üretimdeki olumlu gelişmeler, özellikle yetkililer tarafından desteklenen tarımsal kalkınma modeliyle bağlantılı olarak belirli sınırlara ulaşıyor. Bu yetkililer, yatırım kapasiteleri sayesinde verim ve üretim açısından hızlı sonuçlar elde edebilen büyük sanayi gruplarını tercih ediyor. Sektördeki büyük şirketlerin elde ettiği sübvansiyonlar, tarım arazisi ağına ve kırsal yaşamın sürdürülmesine katkıda bulunan küçük çiftlikler için genellikle erişilemez durumda. Dahası, belirli sektörlerde (özellikle kümes hayvanları ve domuz eti üretimi) aşırı yoğunlaşma, tekelci durumlara yol açıyor. Bu

durumlar ayrıca, daha küçük hacimlere ihtiyaç duyan ve küçük yerel üreticilerle çalışmayı daha kolay bulan küçük perakendecilerin aleyhine büyük dağıtım gruplarını da destekliyor. Aynı nedenlerle, büyük tahıl şirketleri genellikle Rus bölgelerinde satış yapmak yerine, yabancı para birimiyle ödenen büyük hacimleri ihraç etmeyi tercih ediyor. Dolayısıyla, Rus yetkililer özel ve aile çiftçiliğine güvenmek yerine endüstriyel tarımı tercih ederek, kırsal nüfusun azalması ve Rusların daha düşük kaliteli gıdalar için daha fazla ödeme yapmak zorunda kalması gibi önemli sorunlarla karşı karşıya kalma riskiyle karşı karşıyadır.

Son yıllarda, hükümetin sübvansiyonlarını kısmen küçük çiftliklere yönlendirmesiyle bu sorunlar daha iyi ele alınmış gibi görünüyor. Gerçekten de, endüstriyel çiftlikler tahıl sektörünün yanı sıra domuz ve kümes hayvancılığına da hakimken, Rus halkına ait aile arazileri hala sebze üretiminin büyük çoğunluğunu ve süt ürünleri üretiminin yaklaşık %40'ını karşılıyor. Dahası, uzun yıllar süren direnişin ardından Duma, 2018'de organik tarım yasasını kabul etti; bu da Rus üreticilerinin uluslararası sertifikalara olan bağımlılığını azaltmasına ve sektörün gelişimini kolaylaştırmasına olanak sağladı. Organik tarım yasası, 2016'da kabul edilen genetiği değiştirilmiş organizmaların (GDO) üretimi ve ithalatının yasaklanmasının ardından geldi. Şimdi Rus hükümeti, Rus tarımını "yeşillendirme" konusundaki kararlılığını vurguluyor.

Vatansever uzlaşma ve sınırları

Bazı önyargılara rağmen, Rus yetkililer tarımda ithal ikamesini bir başarı olarak görüyor ve bu politikayı ekonominin tüm sektörlerine genişletmeye yöneliyorlar. Gemi inşa sektöründe, Rus hükümeti 2017 yılında Rus tersanelerinde gemi inşası karşılığında kota veren bir balıkçılık kotası programı uygulamaya koydu. Yabancı ekonomik aktörler için ithal ikamesi, Rus pazarında varlık göstermede önemli bir faktör haline geliyor: örneğin, otomotiv sektöründe hükümet, Rusya'da üretimin kademeli olarak artırılması karşılığında yedek parçaların gümrüksüz ithalatını öngören anlaşmalar imzalıyor. Fransız yatırımlarının önemli olduğu büyük ölçekli perakende sektöründe, vatanseverlik argümanı siyasi otoritelerle ilişkilerde ve tüketicilerle iletişimde de kullanılıyor: Nisan 2021'de Kremlin'de

Vladimir Putin ile yapılan görüşmenin ardından, Rusya'da 110 hipermarketi bulunan yapı market zinciri Leroy Merlin'in başkanı, "Leroy Merlin Vostok'ta Rusya'da üretilen malların satışlardaki payı %67'ye ulaştı. Rus yapımı ürünlerin toplam satışlardaki payını %80'e çıkarmayı hedefleyen şirket, yerel üreticilerle uzun vadeli ortaklıklarını güçlendirmeye ve Rus mallarının ihracatının geliştirilmesine katkıda bulunmaya devam edecektir. " açıklamasını yaptı.

Yerli üreticileri desteklemek amacıyla Rus hükümeti, kamu ihalelerinde Rus şirketlerini tercih etmeye zorlayan çok sayıda önlem de uygulamaya koymuştur (bu işletmeler ekonominin önemli bir bölümünü temsil etmektedir). Başbakan Yardımcısı Yuri Borisov'a göre, bu proaktif politika şimdiden sonuç vermiştir ve 2020 yılında kamu sözleşmelerinin %75'ini Rus şirketleri oluşturmuştur. Bununla birlikte, ithal ikame politikası, hükümetin kendi içinde bile güçlü bir direnişle karşılaşmaktadır. Devlet kurumları, özellikle yabancı tedarikçilerden alım sağlamak için tasarlanmış şartnameler aracılığıyla hükümet düzenlemelerini aşarak, vatanseverlik zorunluluğuna sıklıkla karşı çıkmaktadır.

Bu nedenle, Mayıs 2021'de Rus elektronik ve yazılım endüstrisi dernekleri, Rus bilgisayar üreticilerinin yabancı rakipleriyle eşit şartlarda rekabet edebilmesi için "Okulların Dijitalleştirilmesi" ulusal projesinin askıya alınmasını talep etti. Nitekim, Rus üreticiler bölgesel yetkilileri, belirli yabancı markalar tarafından üretilen bilgisayarları özellikle kayırmak üzere tasarlanmış teknik kriterler uygulamakla suçluyor. Rus üreticilere göre, bu nedenle bu ulusal proje kapsamında sipariş edilen bilgisayarların sadece %22'si Rus yapımı. Bu örnek, hükümetin ithal ikamesini teşvik etme çabalarının sınırlılıklarını ve Rus endüstrisinin hükümetin taleplerini karşılamada karşılaştığı zorlukları açıkça göstermektedir. Bu özel durumda, sorunun ürünün içsel kalitesinden mi yoksa ithal bilgisayar ekipmanı satın almayı *önceden* daha prestijli bulan bölgesel yetkililerin algılarından mı kaynaklandığını belirlemek zordur. Daha genel olarak bakıldığında, Ruslar tüketim ürünlerinin menşei konusunda oldukça pragmatik bir tutuma sahipler: VTsIOM (Tüm Rusya Kamuoyu Araştırma Merkezi) tarafından yapılan bir ankete göre, aynı fiyatlarda Rusların sadece %55'i Rus ürününü yabancı muadiline tercih ediyor.

Rus hükümeti ayrıca hizmet sektöründe ithal ikamesini teşvik etmeye çalışıyor. Bu durum özellikle, ülkenin yeniden açılmasıyla birlikte uluslararası destinasyonlara büyük ölçüde yönelen turizm sektörü için geçerli. 2020 ve 2021 yıllarındaki sınır kapatmaları, yurtdışına yönelik kitlesel turizmin kesintiye uğramasının ödemeler dengesi üzerindeki olumlu etkilerini, iç turizmin potansiyelini ve Rusya'nın turizm altyapısının zayıflığını ortaya koydu. Nisan 2020'de Rus hükümeti, iç turizmi geliştirmeyi ve yabancı turistleri ağırlamayı amaçlayan "Turizm ve Otelcilik Sektörü" ulusal projesinin başlatıldığını duyurdu. Turizm için 12 makro bölge tanımlayan ve yaklaşık 300 otel ve sanatoryumun inşasını planlayan program, özellikle aile turizmine yönelik olup, genç Rusların devlet sübvansiyonları sayesinde yılda iki seyahat yapabilmelerini hedefliyor. Rus yetkililer iç turizmi ülkeyi canlandırmak için bir fırsat ve bir tür vatanseverlik biçimi olarak görüyor; bu da Rusların, genellikle kendi bölgeleri dışında pek tanımadıkları ülkeleri hakkında olumlu bir imaj geliştirmelerini amaçlıyor. Aynı zamanda, 2020-2021 yıllarındaki ülke genelindeki karantina, iç turizmin gelişimini şüphesiz hızlandırırken, özellikle Karadeniz kıyısındaki altyapının potansiyel doygunluğuyla ilgili olarak, bu turizmin sınırlılıklarını da ortaya çıkardı.

Bu durum, Rus yetkililerini, kitlesel plaj turizminin uygun fiyatlarla kaliteli altyapıdan faydalanabilmesi için Türkiye ve Mısır'a uçuşları yeniden başlatmaya yöneltti.

Nitekim, 2021 yılının başlarındaki enflasyonist artış, bu yaklaşımın sınırlılıklarını göstermektedir: İthal ikame politikası, zayıf ruble ve korumacı önlemlerle birleştiğinde, ithalatın arz ve talebi düzenlemedeki rolünü engellemektedir. Sonuç olarak, gıda fiyatlarındaki keskin artış, Rusların satın alma gücünü olumsuz etkilemekte ve nihayetinde kamuoyunda hoşnutsuzluğu körüklemektedir. Temmuz 2021'de, Vladimir Putin'in geleneksel televizyon canlı yayınında, bir Rus tüketici, havuç ve patatesin kilogram fiyatının muz fiyatından daha yüksek olduğunu gösteren video kanıtı sunmuştur. Bu bağlamda, Avrupa tarım ve gıda ürünlerine yönelik ambargoya kamuoyu desteğinin, hâlâ çoğunlukta olmasına rağmen, son yıllarda önemli ölçüde azaldığı semptomatiktir: VTsIOM verilerine göre, 2014 yılında Rusların %84'ü ambargoyu desteklerken, bu oran 2021'de sadece %57'ye düştü. Nitekim, 2013 ile 2018 yılları arasında tereyağının fiyatı %79, dondurulmuş balığın fiyatı %68 artarken, un (Rus üretimindeki fazlalığa rağmen) %25 oranında zamlandı. Ancak Rus

yetkililer, Temmuz 2021'de Ukrayna gıda ürünlerine yönelik ambargoyu sıkılaştıracaklarını açıklayarak politikayı değiştirmeye hazır görünmüyorlar. Aslında, Rusya'nın karşı yaptırımlarına verilen destek gıda fiyatlarındaki artış nedeniyle azalma eğilimindeyken, Batı yaptırımlarının Rusya üzerindeki genel etkisine ilişkin algı tam tersi bir seyir izliyor: 2015'te Rusların %52'si yaptırımların olumsuz etkileri olduğunu düşünürken, 2021'de bu oran sadece %25'e düştü[3] .

Dolayısıyla, satın alma gücü üzerindeki bazı olumsuz etkilere rağmen, Rus toplumunun yaptırımların sonuçlarına ilişkin algısı, Rus yetkililerini ithal ikamesinin ekonomik karşılığı olan stratejik özerklik politikasını sürdürmeye teşvik edebilecek bir tür vatansever uzlaşmayı teyit ediyor gibi görünüyor.

İhracat ikamesine doğru mu?

Ancak enflasyon sorunları yalnızca ithalat kısıtlamalarıyla bağlantılı değildir. Bunlar aynı zamanda Rus ekonomik aktörlerinin iç piyasa pahasına küresel piyasaya ihracatı tercih etme eğiliminden de kaynaklanmaktadır. 2021 yılının başlarında, bu sorun, ekonominin çeşitli sektörlerinde fiyatlarda keskin bir artışla yetkililer için endişe verici bir hal aldı. Tarım sektöründe, küresel piyasadaki yükselen fiyatlardan yararlanan Rus tahıl üreticileri, iç piyasa pahasına büyük miktarda ihracatı tercih etti. Benzer bir durum, Rusya'nın büyük miktarda fazla ürettiği ancak 2020-2021 yıllarındaki yüksek ihracatının iç piyasada açığa yol açarak ayçiçek yağı üretiminde düşüşe neden olduğu ayçiçeği için de gözlemlendi. Bu durum karşısında Rus yetkililer, Rusya'da işlenmesini teşvik etmek ve iç piyasadaki fiyatları düşürmek için ayçiçeği ve buğdaya ihracat vergisi getirdi.

Benzer bir durum metalurji sektöründe de yaşandı: Küresel fiyatlardaki artış iç piyasayı etkiledi ve bu da devlet altyapı projelerinin maliyetlerinin artmasına ve konut fiyatlarının yükselmesine yol açtı. Ekonomiden sorumlu Başbakan Yardımcısı Andrei Belousov, sağlık krizi sırasında metalurji şirketlerinin elde ettiği aşırı kârlar konusunda endişelerini dile getirdi; ona göre bu kârlar Rus ekonomisinin geri kalanının pahasına elde edilmişti. Bu

kârların bir kısmının devlete iade edilmesini talep eden Belousov, Rus metalurji sanayi derneği başkanı Vladimir Lisin'den sert bir tepki aldı ve Lisin, bakanı "silinmez Gosplan [4] sendromu: kırmızı göz hastalığı"ndan muzdarip olmakla suçladı. Bu tartışma, devlet ile iş dünyası arasındaki güç dengesinin hiç de basit olmadığını gösteriyor, ancak sonucu, terazinin giderek Rus hükümeti lehine döndüğünü gösteriyor gibi görünüyor: Yetkililer, 2021 yılının ikinci yarısı için metal ihracatına (çelik, alüminyum, bakır ve nikel) özel bir vergi uyguladı; fiyatlar yüksek kalmaya devam ederse bu önlemin orta vadede de sürdürülmesi bekleniyor. Hükümet, bu ek gelirleri altyapı projelerine yeniden yatırma niyetini açıkladı. Dahası, Vladimir Putin'in talebi üzerine Rus yetkililer, metalurji şirketlerinin çoğunun hala vergi cennetlerinde kayıtlı kuruluşlar tarafından kontrol edildiği göz önüne alındığında, sermaye kaçışına yol açacak olan temettülere dönüştürmek yerine, karları Rusya'ya yeniden yatırmaları için sektör temsilcilerine baskı yapıyor. Son olarak, Rus hükümeti altyapı projeleri ve savunma sanayisi için tercihli tarifeler istiyor. Sektör temsilcileri ise metalurji sektörünün kârlarının devlet için önemli vergi gelirine dönüştüğünü ve Rusya'daki yatırımlarının son yirmi yılda rekor seviyeye ulaştığını savunuyor. Gerçekte, Rus hükümeti ile metalurji sektörü arasındaki bu çıkmazda söz konusu olan, ülkenin kalkınma modelidir. Sektör temsilcileri, büyük bir ihracat sektörü ve döviz kaynağı (hidrokarbonlardan sonra ikinci sırada) olarak ayrıcalıklı konumuna alışmışlardı; bu da Rus devletiyle ayrıcalıklı ilişkilerden ve önemli lobi gücünden faydalanmalarını sağlıyordu. Bu model şimdi Rus yetkililerinin yeni öncelikleriyle çatışıyor: ekonomik çeşitlendirme ve dış kaynak kullanımının azaltılması. Bununla birlikte, Rus oligarklarını kârlarını ekonomiyi modernize etmeye yeniden yatırmaya teşvik etmede karşılaşılan zorluklar göz önüne alındığında, Rus hükümeti devlet müdahalesini artırmaya yöneliyor. Nitekim, bu önlemler hem enflasyon baskılarını azaltmayı hem de devlet gelirlerini artırmayı amaçlayan kısa vadeli bir tepki olarak görülebilir. Bunlar ayrıca, "ihracat ikamesi" olarak tanımlanabilecek bir kalkınma stratejisini desteklemek amacıyla devlet müdahalesinde atılan bir başka adım olarak da yorumlanabilir. Bu yaklaşımın genel mantığı, Rus ekonomik aktörlerini ham madde veya asgari düzeyde işlenmiş malzeme ihracatı mantığından, işleme ve daha yüksek katma değerli üretime yatırım yaparak üst pazara geçme mantığına teşvik etmektir.

Ormancılık sektöründe de tam olarak bu mantık uygulanıyor. İhracat vergilerini önemli ölçüde artırdıktan sonra Vladimir Putin, ekonomik aktörleri işleme tesislerine yatırım yapmaya zorlamak amacıyla 1 Ocak 2022'den itibaren ham kereste ihracatını yasaklayan bir yasa çıkardı; oysa çoğunluk bu değerli kaynağı Çin ve Avrupa fabrikalarına kütük şeklinde teslim etmekten memnundu. Bu proaktif önlemler, ağaç işleme endüstrisinin büyük bölümünün yoğunlaştığı ülkenin Avrupa kısmında ve Batılı rakiplerine göre çok daha düşük üretim maliyetlerinden yararlanan sektörde yatırım projelerinin çoğaldığı Sibirya'da yadsınamaz etkiler yarattı. Bu nedenle, Rus çelik fabrikaları 2015'ten beri ihracatlarını önemli ölçüde artırdı. Buna karşılık, sektörün ekonomik modelinin Çinli ithalatçılara ham kereste tedarikine dayandığı Rus Uzak Doğusu'nda direnç çok güçlü. Bu ithalatçılar, işçilik, hacim ve zaten amortize edilmiş yatırımlardan tasarruf ettikleri için yüksek fiyatlar sunabiliyorlar. Bu durumdan etkilenen tek ülke Rusya değil; Fransız kereste sektörü de Çin ile ilgili aynı sorunla karşı karşıya. Ancak, Rusya Uzak Doğusu'ndaki durum, komşu Çin ile olan sınır nedeniyle daha da zorlaşıyor; zayıf altyapı ve söz konusu hacimleri absorbe edemeyecek kadar küçük bir iç pazar da durumu daha da karmaşık hale getiriyor. Oligarklar Roman Abramovich ve Alexander Abramov'un kontrolündeki sektörün en büyük şirketlerinden biri olan Rusya Orman Ürünleri (RFP), Amur bölgesinde dev bir işleme tesisi kurma fikrinden, destekleyici çalışmalarla birlikte, karlı olmayacağını iddia ederek vazgeçti. RFP direktörü daha küçük üretim birimlerinin inşasından bahsederken, aynı zamanda 2022'den sonra ham kereste ihracatına devam etmek için Rus yetkililerinden izin almaya çalışıyor. Beklemek,RFP hissedarları, Rus orman kaynakları pahasına kar maksimizasyonuna dayalı iş modelinin sona ermekte olduğu görünen şirketteki hisselerini satmaya çalışıyorlar.

Kereste endüstrisi örneği, Rus yetkililerinin özellikle çevre bölgelerde rant arayışıyla mücadelede karşılaştığı zorlukları ve işleme sektörüne yatırım yapılmasını teşvik etmeye yönelik proaktif önlemlerin olumlu etkilerini göstermektedir. Daha geniş anlamda, Rus yetkilileri ihracatı iyileştirmeyi ve çeşitlendirmeyi amaçlayan araçlarla donanmaktadır: 2011 yılında kurulan Rusya Doğrudan Yatırım Fonu, yenilikçi ekonomik projelere yabancı yatırım çekmeyi amaçlamaktadır; 2015 yılında kurulan Rusya İhracat Merkezi ise ihracat çeşitlendirmesini teşvik etmektedir. Benzer şekilde, Vladimir Putin'in yeniden seçilmesinin ardından 2018

yılında başlatılan on iki ulusal projeden biri, "Uluslararası İşbirliği ve İhracat" adını taşımakta ve özellikle lojistik, sanayi, inşaat, tarım ve bilgi teknolojisi sektörlerindeki ihracatı iyileştirmeye odaklanmaktadır.

Direniş ve sayısız sınırlamaya rağmen, 2014'ten beri uygulanan Rusya'nın ithal ikame politikası, Rus devletinden artan destekten faydalanan ekonominin çeşitli sektörleri üzerinde yadsınamaz olumlu etkiler yarattı. Rusya, gelişmiş ekonomilerdeki daha geniş yeniden sanayileşme eğiliminin bile önünde olduğunu iddia edebilir; bu hareket, mevcut krizin ardından Batı'da yeni bir slogan haline geldi. Rus yetkililer, haklı olarak, Rusya'nın krizi diğer, daha açık ekonomilerden daha iyi atlatmasını sağlayan şeyin kısmen birkaç yıldır izlenen bu politika olduğuna inanıyor. Gerçekten de, Rus ekonomisi hem sağlık krizi hem de petrol fiyatlarındaki çöküşle bağlantılı çifte şok yaşamasına rağmen, 2020'de GSYİH'de sadece %3'lük bir düşüşle, Rusya dünyanın en büyük 15 ekonomisi arasında (Çin, Güney Kore ve Avustralya'dan sonra) dördüncü en iyi büyüme oranına ulaştı. En önemlisi, Rusya, imalat sektörünün 2020'de pozitif büyüme (+%0,6) yaşadığı birkaç büyük ekonomiden biridir. Rus analistler bu performansı, ithal ikame ilkelerine dayalı yeni üretim hatlarının devreye alınmasına bağlıyor.

> "Son yıllarda polietilen, kağıt ve türev ürünlerinin üretimindeki yatırımlar artmış, bu da kimya ve ağaç endüstrilerinin yanı sıra 2020 yılında ihracatını hızla artıran gıda endüstrisinin büyümesine güçlü bir ivme kazandırmıştır."

Dahası, Rus ekonomisi sağlam bir büyüme ivmesi yakalayarak 2021 yazında kriz öncesi seviyesine ulaşmayı başardı ve yıl için büyüme tahminlerini %4'ün üzerine çıkardı; bu da Rusya'yı 2020-2021'de pozitif büyüme kaydeden az sayıdaki ülkeden biri yapacak.

Doların etkisinin azaltılması ve finansal bağımsızlık

"Amacımız dolardan yüz çevirmek değil, doların bizden yüz çevirmesi."
Vladimir Putin, Kasım 2018.

2014 yılında Batı tarafından ilk yaptırımlar uygulandığında, Rusya'nın uluslararası finans ve para sistemine entegrasyon derecesi özellikle yüksekti. Bu entegrasyon, 1990'larda çok özel koşullar altında başlamıştı.

Hiperenflasyon başlangıçta Rusları, tasarruflarının kalanını korumak için dolara yönelmeye itti. Ardından, IMF'nin dikte ettiği parasalcı politikalar, para arzında keskin bir daralmaya yol açarak Rus ekonomik aktörlerini takasa başvurmaya veya erişimi olanlar için doğrudan dolara yönelmeye zorladı. Para biriminin değer kaybetmesi o kadar büyük bir boyuta ulaştı ki, bazı Rus bölgeleri kendi para birimlerini oluşturmayı düşündü. 1998 mali krizinden sonra Rus yetkililer durumu düzeltmeyi başardı, ancak dolar hem işletmelerin hem de Rus vatandaşlarının günlük yaşamında üstünlüğünü korudu. 2000'li yıllarda sosyo-politik durumun istikrara kavuşması ve ekonomik büyümenin geri dönmesi, rublenin Rus ekonomisinde kademeli olarak yeniden zemin kazanmasını sağladı. Ancak aynı zamanda, Rus Merkez Bankası ve hükümet (egemen varlık fonları), petrol dolarlarının akışı sayesinde büyük miktarda ABD Hazine tahvili satın alıyor. Rus bankalarına gelince, bankalararası işlemler için Batı'nın SWIFT sistemini kullanıyorlar; Visa ve Mastercard ise Rusya'da neredeyse tek geçerli banka kartı haline geldi. Son olarak, çok sayıda büyük Rus şirketi Batı vergi cennetlerinde kayıtlı. Rusya, Batı finans sistemine derin bir entegrasyon benimsemiş durumda ve bu nedenle Ukrayna krizi sonrasında potansiyel olarak büyük ölçekli Batı finansal yaptırımlarıyla başa çıkmaya hazırlıksız. Bu, şüphesiz Kremlin'in Doğu Ukrayna'ya doğrudan müdahale etmemesine ve ardından Minsk [6] sürecinin prensiplerini kabul etmesine yol açan faktörlerden biridir.

Bağımsız bir ödeme sisteminin geliştirilmesi

Mir, Visa ve Mastercard'a meydan okuyor.

2014 yılında uygulanan ilk ABD yaptırımları, Rusya'yı olası bir gerilimde nelerin beklediğine dair bir ipucu verdi: Washington, rejimin "kara para aklama kolu" olmakla suçlanan Bank Rossiya ile yapılan işlemleri yasakladı ve bu da Visa ve Mastercard'ın banka tarafından verilen kartları devre dışı bırakmasına yol açtı. Rossiya, Kırım'da şubeler açarak ve Rus

pazarına yeniden odaklanarak karşılık verdi. Ancak Kremlin, bu tür yaptırımların tüm Rus bankacılık sektörüne yayılması tehdidini, 1999 NATO saldırısı sırasında Sırbistan'a uygulanan benzer bir önlemi daha da ciddiye aldı. Bu nedenle Rus yetkililer, bağımsız bir ulusal ödeme sistemi geliştirmeye başladı.

Nisan 2015'te Rusya, Batı yaptırımları durumunda bile ülke içindeki Rus bankaları tarafından çıkarılan tüm kartların işlevselliğini garanti eden Ulusal Ödeme Kartı Sistemi'ni (NSPK) başlattı. Aynı zamanda Rusya Merkez Bankası "Mir" kart ödeme sistemini oluşturdu. Ancak bu önlem Rus bankaları arasında fazla bir coşku yaratmadı. Batı kartlarıyla çalışmaya alışkın olan bankalar, özellikle 2015'te kurulan ulusal ödeme sisteminin olası yaptırımlara dayanacak kadar yeterli görünmesi nedeniyle, belirsiz beklentiler için ek yatırım gerektiren bu yeni ödeme yöntemini yaygınlaştırmak için acele etmediler. Bu direniş karşısında yetkililer, Rus banka kartının gelişimini hızlandırmak için yasal düzenleme yapmaya karar verdiler: 2018'den itibaren, memurların maaşlarının ve tüm sosyal yardımların Mir kartlarıyla ödenmesi zorunlu hale geldi; bu önlem, Rus yetkililerinin devletin bağımsız işleyişini ve sosyal yükümlülüklerini güvence altına alma arzusuna dayanıyordu. Bu proaktif politika meyvesini verdi; 2021'de Rus nüfusunun %87'si Mir kartına sahipti ve bu kart, Rusların %42'si için birincil ödeme aracı haline gelerek popülerlik açısından Batılı rakiplerini geride bıraktı. Mir kartları ayrıca, Batı yaptırımlarının etkilerinden topluca muzdarip olan Kırım sakinleri tarafından da yaygın olarak kullanılmaktadır. Benzer şekilde, Rus kartları kullanılarak yapılan işlemlerin payı 2018'de %14,5'ten 2020'de %24'e yükseldi [1] Ancak Mir kartlarının popülaritesi ile işlem payları arasındaki fark, bu kartların ağırlıklı olarak işçi sınıfı ve emekliler tarafından kullanıldığını göstermektedir. OOrta ve üst sosyal sınıflar, daha fazla uygulama alanına sahip ve uluslararası olarak kullanılabilen Batı menşeli kartları tercih ediyor.

Bu sınırlamaların farkında olan Rus yetkililer, ulusal ödeme sistemini kademeli olarak uluslararasılaştırmaya çalışıyor: Çoğu BDT ülkesinde zaten kabul edilen Mir kartlarının kullanımı, Türkiye ve Vietnam gibi Ruslar için popüler turistik destinasyonlara da yayılıyor. Aslında, sınırlamalarına rağmen, Mir ödeme sistemi Rusya'ya yaptırımlardan muaf bağımsız bir araç

sağlıyor ve kendi bankacılık araçlarını ve teknolojilerini geliştirmesine olanak tanıyor. Bu nedenle, Rusya Merkez Bankası, 2022'de test etmeyi planladığı dijital rubleyi piyasaya sürme niyetini açıkladı.

"Rus SWIFT"inin oluşturulması

İkinci büyük finansal risk, SWIFT bankalararası ödeme sisteminden kopma tehdididir. Gerçekten de, bankalararası işlemlerin büyük çoğunluğu 1973 yılında kurulan bu sistem üzerinden gerçekleşmekte ve bu nedenle sadece finansal sistemi değil, ülkelerin uluslararası ticarete katılma yeteneğini de büyük ölçüde etkilemektedir. Bununla birlikte, yaklaşık 3.500 uluslararası banka ve finans kuruluşunun katıldığı SWIFT kooperatifi fiilen Avrupa ve Amerika Birleşik Devletleri tarafından kontrol edilmektedir: genel merkezi Belçika'da bulunurken, sistemin iki merkezi sunucusu sırasıyla Hollanda ve Amerika Birleşik Devletleri'nde yer almaktadır. Bu nedenle, 2014 yılında Avrupa Parlamentosu, Ukrayna krizindeki rolü nedeniyle Rusya'nın SWIFT'ten bağlantısının kesilmesini talep eden bir karar kabul etmiştir. Bu tehdit Moskova tarafından da çok ciddiye alınmaktadır, çünkü Avrupa Birliği 2012 ile 2016 yılları arasında İran bankalarının SWIFT'i kullanmasını yasaklama kararı almış ve bu önlem 2018'den itibaren Amerika Birleşik Devletleri tarafından yeniden uygulamaya konmuştur.

Bu nedenle, 2014 yılında Rusya Merkez Bankası, Rus bankalarının bağımsız olarak işlem yapmaya devam etmelerini sağlamak amacıyla SWIFT'in ulusal eşdeğeri olarak tasarlanan Rus Finansal Mesajlaşma Sistemi'ni (SPFS) kurmaya karar verdi. Daha fazla Rus bankasının ağa katılmasıyla SPFS kullanımı arttı ve 2020 yılında Rusya'daki bankalararası işlemlerin %20'sini aşarak güçlü bir büyüme kaydetti. Moskova şimdi, Avrasya Ekonomik Birliği içinde zaten başlamış olan uluslararasılaşmasını, gelişmekte olan ülkeler ve Çin'e doğru da teşvik etmeye çalışıyor.

Döviz rezervleri: birikim ve çeşitlendirme arasında

Ancak, 2014'teki ilk Batı yaptırımlarının Rusya Merkez Bankası (RCB) tarafından tutulan rezervlerdeki dolar payı üzerinde çok az etkisi oldu. Gerçekten de, parasal rezervlerin birikimi uzun zamandır ülkenin finansal

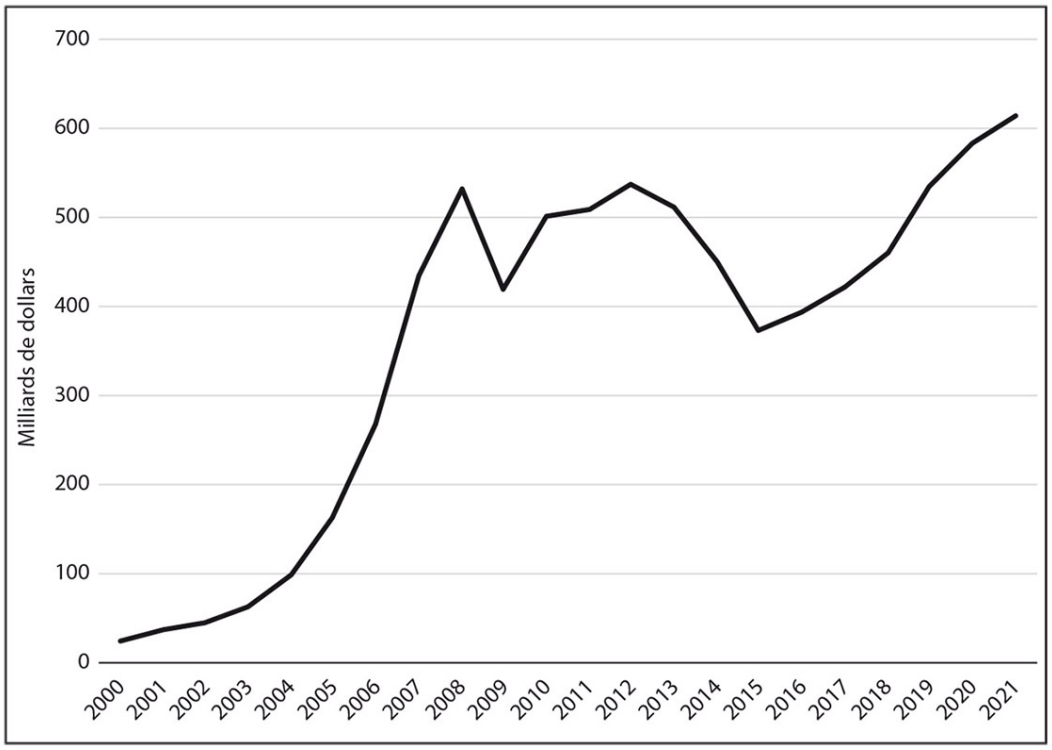
istikrarının ve özerkliğinin birincil garantisi olarak görülüyordu. Bununla birlikte, ABD Hazine tahvilleri merkez bankalarının tercih ettiği araç gibi görünüyor ve birçok ekonomist onlarsız yapmanın pratikte imkansız olduğuna inanıyordu. Rusya Merkez Bankası, 2018'de ABD yaptırımlarının sıkılaştırılmasına kadar daha radikal önlemler almadı: RCB, ABD Hazine tahvillerinin büyük çoğunluğundan vazgeçerek miktarı 100 milyar dolardan 10 milyar doların altına düşürdü. Bu, politikasında önemli bir dönüm noktasıydı ve büyük gelişmekte olan güçler arasında emsalsizdi. Aynı zamanda, Rusya Merkez Bankası 44 milyar doları yuan'a çevirdi; bu da küresel yuan rezervlerinin neredeyse dörtte birini temsil ediyordu. Böylece Rusya, Çin hazine tahvillerine en büyük yabancı yatırımcı oldu. Ayrıca, Rusya Merkez Bankası altın rezervlerini artırmaya yönelik proaktif bir politika izledi. Rusya Merkez Bankası (CBR), altın alım politikasında, dünyanın üçüncü büyük altın üreticisi olan Rusya'nın önemli altın üretiminden faydalanmayı başardı ve yıllardır bu üretimin büyük bir kısmını elinde bulunduruyor. Sadece 2017 yılında 224 ton altın satın alarak, 2018'de Çin'i geride bırakarak en büyük beşinci altın rezervi sahibi ülke oldu. 2.300 ton altın rezerviyle Rusya, İtalya ve Fransa'nın (sırasıyla üçüncü ve dördüncü sırada) hemen arkasında yer alırken, Almanya ve özellikle de dünyanın resmi altın rezervlerinin neredeyse dörtte birini elinde bulunduran Amerika Birleşik Devletleri'nin çok gerisinde kalıyor. 2020 yılının sonunda, Rusya Merkez Bankası'nın (CBR) rezervlerinin bileşimi, Rus yetkililerinin izlediği çeşitlendirme politikasını yansıtıyordu: toplamın %29'unu euro, %23'ünü altın, %21'ini dolar, %13'ünü yuan ve %6'sını sterlin oluşturuyordu. Bu rezervler, 2020 krizine rağmen büyümeye devam etti ve Haziran 2021'de 600 milyar doları aşarak yeni bir rekora ulaştı. Yükselen petrol fiyatlarının tetiklediği bu artış, doların büyük para birimleri karşısında değer kaybetmesi ve altının kriz sırasında değerinin keskin bir şekilde artmasıyla kolaylaştı.

Doların kullanımının azaltılması, varlıkları toplam 185 milyar dolar olan Ulusal Refah Fonu'nu (NWF) da etkiledi. Rus yetkililer, doların payını euro ve sterlin lehine azalttıktan sonra, fonun yapısını Asya para birimleri (yuan ve yen) ve değerli metallere doğru çeşitlendirmeye girişti. Temmuz 2021'de Maliye Bakanlığı, NWF'nin dolar cinsinden tüm varlıklarını tasfiye ederek daha da ileri gitti; bu varlıklar hala toplamın %35'ini temsil ediyordu. Yeni

tahsisat büyük ölçüde euroya (%40), yuana (%30) ve altına (%20) ağırlık veriyor. [8]

Dolayısıyla, Rus yetkililerinin para politikası, doların küresel döviz rezervlerindeki hakimiyetine meydan okumaya katkıda bulunuyor: aslında, hakimiyetini korurken, payı 2020 yılının sonunda toplamın %59'una düşerek son 25 yılın en düşük seviyesine geriledi. [9] Ancak Rus rezervleri, yuan ve euronun aşırı temsil edilmesiyle küresel rezervlerden belirgin şekilde farklılık gösteriyor. Kremlin'in politikası, AB ile son derece kötü siyasi ilişkiler göz önüne alındığında küçük bir paradoks olmayan bir şekilde, euronun konumunu güçlendirmeye yardımcı oluyor. Bu, ikili ticaret ilişkisinin önemini, dünyanın ikinci büyük rezerv para birimi olarak euronun avantajlarını ve belki de Avrupa ile orta vadeli bir yakınlaşma hedefini yansıtıyor. Yuanın Rus rezervlerindeki payı, Çin'in Rus dış ticaretindeki ağırlığını aşması ve Çin para biriminin henüz yeni başlayan uluslararasılaşmasına Rusya'nın katkısını temsil etmesi bakımından daha politik bir boyuta sahip; Çin para birimi, ikili düzeyde de dahil olmak üzere ticarette çok küçük bir azınlığı oluşturuyor.

Rusya Merkez Bankası parasal rezervleri

Kaynak: Rusya Merkez Bankası.

Dış ticaretin dolardan arındırılması

2020'nin dördüncü çeyreğinde, dolar, Sovyetler Birliği'nin sona ermesinden bu yana ilk kez Rusya'nın mal ve hizmet ihracatının yarısından daha azını oluşturdu. Bu sembolik rakam, OPEC+ anlaşmaları kapsamında azalan petrol ihracatı bağlamında elde edilmiş olsa da (yani tekrar yükselebilir), yine de temel bir eğilimi yansıtıyor: doların Rus ihracatındaki payı istikrarlı bir şekilde azalıyor. 2017'de toplamın %68'ini temsil ederken, 2020'de %56'ya düştü; oysa 2013'ün başında hala toplamın %82'sini temsil ediyordu. Aslında, petrol de dahil olmak üzere Rus ihracatının giderek artan bir kısmı, öncelikle ABD yaptırımlarıyla ilişkili risklerden kaçınmak için alternatif para birimleriyle ifade ediliyor. Bu nedenle, neredeyse tüm Rus silah ihracatı artık ruble veya ulusal para birimleriyle gerçekleştiriliyor. Doların kullanılmaması, işlemlerin Amerikan finans sisteminden geçmeden gerçekleştirilmesine ve böylece sözleşmelerin tutarı ve varış yeri hakkında hassas bilgilerin iletilmesinin önlenmesine olanak tanıyor; Yaptırımlar meselesini bir kenara bırakırsak, bu bilgiler Amerika Birleşik Devletleri için açık bir rekabet avantajı oluşturmaktadır. Rus yetkililer de bu düşünceyle BRICS ortaklarını ulusal para birimleriyle ticaret yapmayı tercih etmeye teşvik etmektedir. Benzer şekilde, Moskova Ekim 2019'da Ankara ile ikili ticarette ulusal para birimlerinin kullanımını teşvik etmek amacıyla bir anlaşma imzalamıştır.

Rusya Merkez Bankası (CBR) tarafından yayınlanan rakamlara göre, rublenin ihracattaki payı 2013 ile 2020 yılları arasında %10'dan %15'e yükselirken, ithalat açısından ruble artık dolar ve euro ile neredeyse eşit seviyede olup her ikisinin de payı %30'dur. Bu rakamlar önemli olup Rusya'nın dış ticaretinin dolardan arındırılmasına katkıda bulunmaktadır, ancak ruble keskin döviz kuru dalgalanmaları ve uluslararası likiditesini güvence altına alacak finansal araçların eksikliği nedeniyle engellenmeye devam etmektedir. Gerçekte, durumdan tam olarak faydalanan euro'dur, zira ihracattaki payı 2013'te %9'dan 2020'de %27'ye yükselmiştir. Bu gelişme özellikle Çin ile ilgili olarak etkileyicidir; Avrupa para biriminin Çin'e yapılan ihracattaki payı 2017'de %3'ten 2020'de %65'e yükselmiştir. Bu

çarpıcı artış, Rus şirketi Rosneft'in Çinli ortaklarına petrol teslimatlarını euro cinsinden faturalandırma kararıyla yakından ilişkilidir.

Rubleye gelince, kullanımı ağırlıklı olarak yakın komşu ülkelerle, özellikle de Avrasya Ekonomik Birliği (AEB) üye devletleriyle gerçekleşmektedir: 2013 ve 2019 yılları arasında rublenin AEB ile ticaretteki payı ihracatta %53,8'den %69,8'e, ithalatta ise %60,7'den %75,3'e yükselmiştir; bu da Rusya'nın yakın komşularıyla entegre bir ekonomik bölge sürdürme konusundaki güçlü ilgisini göstermektedir. Dahası, dış ticaretin dolardan arındırılması, Venezuela, İran ve Suriye gibi Batı yaptırımlarına tabi ülkelerle ticareti kolaylaştırmaktadır. Bu ülkeler Rusya'nın dış ticaretinde minimal bir paya sahip olsa da, onlarla yapılan ticaret, ABD merkezli finansal sistemi aşmak için mekanizmalar oluşturmaya yardımcı olmaktadır; bu eğilim, Batı ülkeleri uluslararası ilişkilerde yaptırımlara öncelik vermeye devam ederse yoğunlaşabilir. Aynı zamanda, yaptırımlar Rus ihracatçıları için önemli bir engel olmaya devam etmektedir; çünkü potansiyel müşterilerinin tamamı ulusal para birimlerini kullanmaya istekli değildir ve bu para birimleri uluslararası ödemelerde genellikle daha karmaşıktır ve önemli dalgalanmalara maruz kalmaktadır. Euro, Batı para birimi olmasına rağmen cazip bir alternatiftir; öte yandan Rusya'nın bazı müşterileri, özellikle silah sektöründe, yaptırımları aşmak için takas yöntemini kullanmayı öneriyor ve böylece Moskova'yı ekonomik ve finansal faydaları hiç de açık olmayan eski planlara geri döndürüyor.

"Yurtdışından üretime geçişin" zorlukları

Rus yetkililer ayrıca, Rus şirketlerini vergi cennetlerinden ayrılıp Rusya yargı yetkisine taşınmaya teşvik etmeyi amaçlayan bir "yurtdışından üretime geçişi geri alma" politikası da izliyor. Bu alanda Kremlin, uluslararası kuralların sıkılaştırılmasından ve Batı yaptırımlarından yararlanmaya çalışarak havuç ve sopa yaklaşımını benimsiyor. Kaliningrad bölgesindeki Oktyabrsky Adası ve Vladivostok yakınlarındaki Russky Adası'nda Rus "vergi cennetleri" oluşturulması gibi çeşitli önlemler hayata geçirildi. Bunlar, yaptırım uygulanan Rus şirketlerinin Rusya yargı yetkisine taşınmasına olanak sağlamak amacıyla 2018 yılında kuruldu. Özellikle bu önlem, dünyanın en büyük alüminyum üreticisi Rusal'ı kontrol

eden oligark Oleg Deripaska'ya karşı ABD yaptırımları nedeniyle alındı. Bu yaptırımlar Rusal'ın fabrikalarının kapanmasını tehdit etti, ancak Rusal'ın küresel pazardaki ağırlığı o kadar büyük ki, Avrupa ülkeleri alüminyum fiyatlarında artış ve tedarik sorunlarını önlemek için Rus şirketinin durumunu Washington'a savundu. Oleg Deripaska'nın Jersey'deki faaliyetlerinin Oktiabrsky'ye taşınması, yaptırımların kaldırılması için Washington ile müzakere edilen uzlaşmanın bir parçasıydı. Bu deneyim, Rus yetkililerini daha da ileri giderek, genel olarak yurt dışında kayıtlı Rus şirketlerini Rusya'ya taşınmaya teşvik etmeye yöneltti. Ancak, bu önlemin vergi geliri ve ülke için ekonomik faydalar açısından sağladığı kazanımlar net görünmüyor. Dahası, bu oluşumlara yaklaşık yirmi şirket katılmış olsa da, çoğunluğu özellikle Rus yetkililerinin özel ekonomik bölgeler oluşturma konusunda yeni olmaması ve bu bölgelerin hepsinin yarı başarısızlıkla sonuçlanması ve sık sık statü değiştirmesi nedeniyle yurt dışında kalmayı tercih etmiştir.

Aslında, Rus oligarkları ve iş çevreleri sadece yabancı yargı bölgelerindeki vergilendirme seviyesiyle ilgilenmiyor: Bu yargı bölgeleri, Rus devlet yetkililerinin denetiminden uzakta servetlerini gizlice yönetmelerine olanak tanıyor ve onlara Anglo-Sakson iş hukuku tarafından sağlanan yasal güvenceyi sunuyor. Bu nedenle Moskova, 2020'den itibaren daha sıkı bir yaklaşım benimseyerek, Rusların en sık kullandığı vergi cennetlerinden, çoğu 1990'lara dayanan ve Rus devletinin çıkarlarına özellikle aykırı olan çifte vergilendirmeyi önleme anlaşmalarını yeniden müzakere etmelerini istedi. Moskova'nın amacı, yurt dışında kayıtlı kuruluşlar tarafından kontrol edilen Rus şirketlerinin ödediği temettülere %15 oranında vergi uygulamaktır. Rus iş çıkarlarının ana merkezi olan Kıbrıs, Malta ve Lüksemburg ile birlikte Rusya'nın tekliflerini kabul ederek 2020 yılında yeni anlaşmalar imzaladı. Buna karşılık, Rus şirketleri tarafından en "saygın" yabancı yargı bölgesi olarak kabul edilen Hollanda (internet devi Yandex, Rus perakende grubu X5 Retail ve Gazprom'un uluslararası iştiraki burada kayıtlı), Rusya'nın tekliflerini reddetti ve bu da Moskova'nın Haziran 2021 başlarında iki ülke arasındaki 1996 tarihli vergi anlaşmasını feshetmesine yol açtı. Bu karar, Kremlin'in büyük Rus şirketleri üzerinde Rusya'da yeniden kayıt yaptırmaları veya en azından karlarının daha büyük bir kısmını ülkeye yeniden yatırarak devlet hazinesine katkıda bulunmaları için baskıyı artırma kararlılığını göstermektedir.

Bu bağlamda, Rus yetkililer, şirketlere yönelik "küresel vergi" oluşturma yönündeki Batı girişimini anımsatan bir politika uyguluyorlar.

Doların Dedolarizasyonu: Kopuş ve Süreklilik Arasında

Dolarizasyondan vazgeçme politikası, yaptırımların tetiklediği bir rota değişikliği olarak görülebilir. Ayrıca, 2000'li yılların başından beri izlenen finansal bağımsızlık politikasının yeni bir aşaması olarak da yorumlanabilir: başlangıçta, Sovyet dönemi ve 1990'lardan miras kalan borçları ödemek için petrodolarlar kullanılıyordu. Rusya şu anda dünyanın en az borçlu ülkelerinden biri ve GSYİH'sının yaklaşık %30'unu temsil eden önemli finansal rezervlere sahip; bu oran, büyük gelişmekte olan ekonomiler arasında en yüksek orandır. Daha sonra, Batı yaptırımlarının tehdidiyle karşı karşıya kalan Rus hükümeti ve Merkez Bankası, altın rezervlerini büyük ölçüde artırarak, rezervleri dolardan uzaklaştırarak çeşitlendirdi ve "Rus SWIFT" sistemi ile ulusal bir ödeme sistemi (Mir kartları) oluşturdu. Bu açıdan Rusya, Avrupa'ya yol gösterdi; zira 2022 yılında on altı büyük Avrupa bankası tarafından Avrupa banka kartının piyasaya sürülmesi bekleniyor.

Döviz rezervlerinin çeşitlendirilmesi öncelikle iki ana ekonomik ortağının (Avrupa Birliği ve Çin) para birimlerine odaklanmıştır. Gerek dış ticaret gerekse parasal rezervler için Rusya artık euroyu tercih etmektedir. Bu, dünyanın ikinci büyük rezerv para birimi için pragmatik bir seçim olmakla birlikte, Moskova'nın orta ve uzun vadede Avrupa ile daha yakın ilişkiler kurma olasılığına hala inandığını da göstermektedir. Aynı zamanda, rezervlerinin bir kısmını yuan'a yatırarak Rus yetkililer hem Çin'e hem de Batı'ya bir mesaj göndermektedir. Moskova böylece Çin ile yakınlaşmasının sadece retorik veya tamamen politik olmadığını, aynı zamanda ekonomik düzeyde de yansıyan stratejik bir boyutu olduğunu göstermektedir. Rusya-Çin ticareti, Çin'in ABD veya Avrupa ile olan ticaret ilişkilerinin seviyesinden kesinlikle çok uzakta olsa da, Rusya'nın yuan'a en büyük yabancı yatırımcı olması, politikasına yatırım yaptığını ve yuan'ın rezerv para birimi olarak hizmet edebileceğini göstermektedir; bu da Pekin tarafından memnuniyetle karşılanacak bir durumdur. Dolayısıyla, Rusya'nın döviz rezervlerinin yapısı, Moskova'nın, uzun zamandır Batı ülkelerinin

münhasır alanı olarak kabul edilen para ve finans sektörü de dahil olmak üzere tüm sektörlerde kendini göstermesi gereken çok kutuplu bir dünya vizyonunu göstermektedir. Gerçekten de, büyük yükselen güçlerin dolara olan bağımlılıklarını azaltma yönündeki açık istekleri büyük ölçüde sembolik kalacak gibi görünürken, Rusya son yıllarda önemli sonuçlar veren proaktif bir politika izlemiştir. Bu politika, Batı yaptırımlarına bir yanıt olmakla birlikte, 2000'li yıllardaki dolardan arındırma sürecinin ilk aşamasının da devamını temsil etmektedir. Bu önceki aşama, Rusların günlük yaşamlarında her yerde bulunan ABD dolarının aksine, rublenin Rusya Federasyonu içindeki rolünün yeniden teyit edilmesini içeriyordu. Bu açıdan bakıldığında, Rusya'nın son yirmi yılda finansal ve parasal egemenliğini yeniden kazanmada kaydettiği önemli ilerlemeyi takdir etmek mümkündür.

*

* *

2021 yılında Kremlin ve Dışişleri Bakanlığı temsilcileri, Rusya'nın SWIFT'ten, ayrıca Visa ve Mastercard sistemlerinden ayrılması olasılığından defalarca bahsettiler. Batı ile artan gerilimler göz önüne alındığında bu olasılık göz ardı edilemez, ancak bu, Rus yetkililerinin sorunun önemini küçümseyerek sorunu yatıştırmayı amaçlayan kasıtlı bir stratejisi gibi görünüyor. Gerçekten de, böyle bir önlem Rus ekonomisi için acı verici olsa da, Rusya'nın son yıllarda bankacılık ve finans sistemini güçlendirme konusunda önemli ilerleme kaydettiği yadsınamaz. Rus yetkililerinin bu alanda aldığı önlemlerin, ABD yaptırımlarını sıkılaştırma açısından daha ileride olduğu görülüyor. Örneğin, Washington'ın Nisan 2021'de Amerikalı yatırımcıların Rus hükümeti ve merkez bankası tarafından çıkarılan borçları doğrudan satın almasını yasaklama kararı, rublenin değeri üzerinde neredeyse hiçbir etki yaratmazken, Moskova'da borsa bir sonraki ay tarihi zirveye ulaştı.

5

Sanayi: Gücün Temellerini Yeniden İnşa Etmek

2010'ların başından beri , özellikle savunma sanayisi olmak üzere "stratejik" sanayi sektörleri, Rus yetkililerinin endişelerinin yeniden ön saflarında yer almaktadır. İmparatorluk ve Sovyet geleneklerinin kapitalist bir varyantı olan bu yeni güç projesi, Rusya'nın stratejik bağımsızlığını korumasını sağlamak amacıyla, hammadde ihracatından elde edilen gelirlerin teknolojik sektörlere (askeri-sanayi kompleksi, havacılık, nükleer enerji, uzay ve yeni teknolojiler) yeniden yatırılmasından oluşmaktadır. Askeri-sanayi kompleksine (MİK) üç ana nedenden dolayı yeniden öncelik verilmektedir: Rusya'nın dünya standartlarında mükemmellik nişlerini korumayı başardığı az sayıdaki sektörden biridir; Rus MİK'i, Rus ordusunun modernizasyon çabalarının bir parçası olarak seferber edilmektedir; ve türev uygulamaların yaygınlaşması yoluyla, Rus ekonomisinin geri kalanının Amerikan çizgileri doğrultusunda modernizasyonunu sağlaması beklenmektedir.

Rus gücünün kalbindeki askeri-sanayi kompleksi

Savunma sanayisi Rusya'nın bilinen güçlü yönlerinden biri olmaya devam etse de, Kremlin'in gözünde yeniden itibar kazanması nispeten yeni bir durumdur. Rus savunma sanayisi uzun bir süre yetersiz finansmanla karşı karşıya kaldı ve bu durum, Sovyet döneminden kalma eski teknolojilere aşırı derecede bağımlı kalmasına ve inovasyon kapasitesinin sınırlanmasına yol açtı. 1990'larda Rus hükümeti, savunma sanayisine verilen siparişleri aniden sonlandırdı ve bu da sektörün tüketim malları üretimine yönelmesine

neden oldu. Bu, Sovyet yetkililerinin savaş çabalarından miras kalan savunma sanayisinin bir bölümünü yeniden yapılandırmaya çalıştığı 1950'lere kadar uzanan uzun soluklu bir hedeftir. Soğuk Savaş silahlanma yarışı bu hedefi baltaladı ve sektörün acı verici bir yeniden yapılanmadan kaçınmasını sağladı, ancak tüm Sovyet ekonomisini olumsuz etkiledi. Bununla birlikte, Yeltsin döneminde çok radikal ve desteksiz bir şekilde yeniden ön plana çıkarıldı. Yeltsin'in "yaratıcı yıkım" politikası, Çin-Makine Sanayii (CMI) için büyük ölçüde başarısızlıkla sonuçlandı; sadece en şanslı şirketler, askeri havacılık gibi belirli ayrıcalıklı sektörlerdeki ihracat sayesinde hayatta kalmayı başardı, diğer birçok şirket ise hayatta kalma stratejilerine başvurdu veya iflas etti.

Sektörün durumu 2000'li yıllarda iyileşmiş olsa da, Rus hükümeti borç azaltmaya ve halkın yaşam standardını yükseltmeye öncelik verdiğinden, finansman nispeten sınırlı kaldı. Kremlin, toparlanmakta olan bir ekonomiyi zorlayacak bir silahlanma yarışını yeniden başlatmak konusunda isteksizdi. Dahası, Rus yetkililer, Rus ordusunun modernizasyonunun kapsamlı reformlar gerektireceğinin farkındaydılar. Kremlin, Rus silahlı kuvvetlerinde büyük bir revizyona ancak 2010'lu yıllarda yatırım yaptı ve böylece sektör, yirmi yılı aşkın bir süredir devam eden kemer sıkma politikalarının ardından nihayet önemli bir finansmandan faydalanabildi.

Savunma sektörünün zorlu yeniden yapılanması

Ancak 2000'li yıllar, yetkililerin savunma sanayisi üzerindeki kontrolünün yeniden artmasıyla damgasını vurdu. 2001 yılında Kremlin, silah ihracatında tekel elde eden devlet şirketi Rosoboronexport'u kurdu. Bu, sektördeki şirketlerin uluslararası faaliyetlerini ve ilgili finansal akışları kontrol etmek için önemli bir kaldıraç sağladı. Vladimir Putin'in yakın çalışma arkadaşı olan bu yeni kuruluşun yöneticisi Sergei Chemezov, bu ayrıcalıklı konumunu tüm sektörü yeniden organize etmek için kullandı. Kremlin'in amacı, Merkezi Askeri Sanayi (CMI) şirketlerini sektöre özgü bir yaklaşımla (havacılık, füzeler, helikopterler vb.) devlet kontrolündeki holding şirketlerinde (*goskorporatsii*) birleştirmekti.

Daha sonra, yeni kurulan holding şirketleri de dahil olmak üzere tüm askeri-sanayi kompleksi, Rostec (Rus teknolojileri anlamına gelir) adlı

tamamen devlete ait bir holding şirketinin kontrolüne verildi. Savunucuları, bu piramidal yapının parçalanmış bir sektörü birleştirdiğini ve şirketler ile taşeronları arasındaki bağlantıları yeniden kurduğunu savunuyor. Ayrıca, askeri-sanayi kompleksinin şirketlerinin sektörlere göre gruplandırılması, kaynak tahsisini kolaylaştırdı. Bununla birlikte, daha eleştirel analizler, Sovyet modellerini kopyalayan bir organizasyonun risklerini vurgulamaktadır. Birincisi, Rostec ve iştiraklerinin çeşitli şirketlerdeki hisseleri, tam mülkiyetten basit bir bloke edici azınlığa kadar değişmekte olup, bu da genel yönetimi karmaşıklaştırmaktadır. İkincisi, askeri-sanayi kompleksinin tek bir çatı altında birleştirilmesi gerçek bir yeniden yapılanmaya yol açmadı: çoğu şirket, birleşme veya sinerji girişimleri olmadan özerkliklerini korudu. Potansiyel sosyal sonuçlar (işten çıkarmalar, fabrika kapanmaları) şüphesiz bu muhafazakar yaklaşımda rol oynamıştır ve bu yaklaşım, bir tür iç rekabeti sürdürme arzusuyla da haklı gösterilmektedir.

Soru şu ki, Rusya'nın bu endüstriyel işten çıkarmaları finanse edecek kaynakları var mı ve taşeronlar arasında nispeten sınırlı siparişler için yaşanan bu rekabet, karlılık sorunlarına ve endüstriyel modernizasyon için kaynak yetersizliğine yol açma riski taşıyor mu? Nitekim, sektörün kamu alımlarının geri dönüşünden faydalanması beklenmesine rağmen, son on yıldır CMI şirketlerine yönelik mali kurtarma paketleri düzenli olarak açıklanıyor. Bazıları bunu yolsuzluğun kanıtı, diğerleri ise yeni modelin verimsizliğinin kanıtı olarak görüyor. Rostec ise, Sovyet döneminden miras kalan çok sayıda gereksiz varlıkla da yük altında olan bir sektörü temizlemenin karmaşık bir süreç olduğunu savunuyor. Her halükarda, devletin zor durumdaki şirketleri kurtarması veya Rostec şirketleri için tercihli şartlar elde etmesi yönündeki eğilim, Rus yetkililerinin de yüzleşmesi gereken bir gerçek. 2019 yılında Rus hükümeti, CMI şirketleri için bir borç yeniden yapılandırma planı uygulamaya koydu: 350 milyar ruble (3,9 milyar €) silindi ve yaklaşık 400 milyar ruble (4,5 milyar €) yeniden yapılandırıldı [1] .

Ancak, savunma sanayine özgü verimlilik ve üretkenlik sorunlarının ötesinde, bu borç sorunlarının, Rus ordusunun (düşük maliyetli silahlar için lobi yapan) çıkarlarını savunma sanayi şirketlerinin aleyhine destekleyen bir fiyat kontrolü politikasıyla da bağlantılı olduğu görülüyor. Bu şirketlerin kamu sözleşmelerinden elde ettikleri karların, etkin bir şekilde faaliyet

göstermelerine ve yatırım yapmalarına yetmeyecek kadar sınırlı olduğu düşünülüyor. Durum, 2021 yılında metalurji sektöründe olduğu gibi, savunma sanayi tedarikçilerinin küresel piyasa gelişmelerinden dolayı fiyatlarını önemli ölçüde artırmasıyla daha da kötüleşiyor. Son olarak, sektörün artan borcu, Rus bankacılık sektörünün uyguladığı yüksek faiz oranlarıyla da bağlantılı. Tüm bu zorluklarla karşı karşıya kalan Rus yetkililer, şirketlerin mali sağlığını iyileştirmeye çalışırken aynı zamanda verimliliklerini artırmaları için onları teşvik ederek savunma sanayileri için finansman mekanizmalarını iyileştirmeye çalışıyorlar. Dahası, yıllarca süren bekleyişin ardından, Rostec'in 2021 başlarında açıklanan askeri uçak üreticileri Sukhoi ve MiG'in birleşmesiyle gösterildiği gibi, daha iddialı bir yeniden yapılandırma politikasına giriştiği görülüyor.

Dahası, Kremlin, ABD'de olduğu gibi, teknolojik başarılarının bir kısmını sivil sektöre dönüştürmeyi hedefleyerek savunma sanayinin çeşitlendirilmesi ihtiyacını yeniden gündeme getirdi. Bu aynı zamanda savunma sanayinin devlet sözleşmelerine olan bağımlılığını azaltmayı da içeriyor. Nitekim, silahlı kuvvetlerin modernizasyon ve geliştirme çabalarının bir parçası olarak 2010'larda yaşanan keskin artışın ardından, Kremlin savunma harcamalarını azaltmayı taahhüt ettiği ve savunma sanayi şirketlerini yıllardır sivil ve çift kullanımlı üretimlerini artırmaya teşvik ettiği için bu sözleşmeler azaldı. Sergey Chemezov, Rus yetkililerinin çeşitlendirme arzusundan yararlanarak Rostec'i savunma sanayinin çok ötesinde tüm sektörlerde faaliyet gösteren bir sanayi imparatorluğuna dönüştürdü: sivil havacılık, otomotiv üretimi (Kamaz, AvtoVAZ), elektronik, atık yakma tesisleri, 5G teknoloji projeleri ve daha fazlası. Çizgileri bulanıklaştırma riskine rağmen, Rostec'in bu genişlemesi, savunma ve sivil sanayiler arasında daha yakın bağlar kurarak bir sanayi ve teknoloji merkezi oluşturmanın bir yolu olarak sunuluyor. Ancak, teorik olarak 1990'lara kıyasla daha elverişli bir ekonomik ortama rağmen, Sanayi ve Ticaret Kümesi'ndeki (CMI) şirketlerin %70'i, yatırım kapasitesi ve ürünlerini pazarlama konusunda uzmanlık eksikliği nedeniyle sivil sektöre çeşitlenemiyor. Bununla birlikte, CMI'nin sivil üretimdeki payının 2016'da % [17'den] 2020'de toplamın yaklaşık %25'ine yükseldiği ve Rus yetkililerinin bu oranı 2025'te %30'a ve 2030'da %50'ye çıkarmayı hedeflediği belirtiliyor .

Ancak (kısmen Sovyet döneminden miras kalan) iç zorluklara ek olarak, Rusya Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'nın Rus sanayi sektörüne uyguladığı yaptırımlar da yaptırım altındaki şirketlerin sivil üretim ihracatını engelliyor.

Batı yaptırımlarının etkisi

2014 yılından bu yana, Avrupa Birliği ve Amerika Birleşik Devletleri tarafından Rus savunma sanayisine çok sayıda yaptırım uygulandı. Bu yaptırımlar özellikle Rusya'ya silah ihracatını ve Rus savunma sanayindeki şirketler için bileşen ihracatını yasaklıyor. Özellikle ithal bileşenlere dayanan gelişmiş silahlar göz önüne alındığında, bu son önlem sektör için oldukça hassas bir durum oluşturuyor. Dahası, bu durum Ukrayna ile işbirliğinin bozulmasının üzerine geliyor ve Rus sanayisi için özellikle zarar verici.

> “Ukrayna'nın uyguladığı moratoryum ve Batı yaptırımları, silah programlarını ve silah ihracatını en az on yıl, belki de daha uzun süre olumsuz etkileyecektir. Yaklaşık 400 Rus savunma şirketi, helikopter, uçak ve **gemi** motorları da dahil olmak üzere 200'den fazla farklı silah sistemi için 3.000'den fazla parça, bileşen ve nihai ürün tedarikinde Ukrayna'ya bağımlıydı.”

Ukrayna ile bağların kopması, özellikle su üstü gemilerinin tahrik sistemleri konusunda Ukraynalı komşusuna en çok bağımlı olan Rus gemi inşa sektörü için zorlu sonuçlar doğuracaktır.

2018'de ABD yasama organı daha da ileri gitti: CAATSA (*Amerika'nın Düşmanlarına Yaptırımlar Yoluyla Karşı Koyma Yasası*), Rus silahlarını satın alan kuruluşlara ve işlemleri kolaylaştıran bankalara yaptırımlar uyguluyor. Buna karşı koymak için, Rus savunma sanayisi artık, diğer Rus bankalarının yaptırımlar kapsamına girmesini önlemek amacıyla CMI'nin kredilerinin büyük çoğunluğunu devralan özel bir banka olan Sviazprombank'a sahip. Aralık 2020'de ABD Ticaret Bakanlığı, hassas teknolojilerin ihracatının yasaklandığı Rus kuruluşlarının listesini daha da genişletti. Resmi amaç, sivil mallar üreten Rus şirketlerinin CMI'nin ihtiyaç duyduğu teknolojileri ithal etmek için aracı olarak hareket etmesini önlemektir. Washington'ın amacı, bu son derece stratejik sektördeki ana rakibini ortadan kaldırmak ve Rusya'nın ihracat kapasitesine sahip olduğu

az sayıdaki yüksek teknoloji alanından birini hedef almaktır. Ancak ABD yaptırımlarının istikrarlı bir şekilde genişlemesi, neredeyse tüm Rus sanayi sektörü için teknoloji ve bileşen ihracatının yasaklanmasına yol açmaktadır. Bu koşullar altında, Rostec endüstriyel ve ileri teknolojiler için ithal ikame politikasında kilit bir oyuncu haline gelmiştir. Bu durum, Rus yetkililerini araştırmaya yatırım yapmaya ve yüksek teknoloji üretimiyle uğraşan sanayicileri desteklemeye teşvik etme avantajına sahiptir. Ancak Rus sanayisinin izolasyonu, inovasyon açısından olumsuz sonuçlara yol açabileceği gibi, daha basit bir ifadeyle, özellikle elektronik alanında hassas bileşenlerin tedarikinde zorluklara da neden olabilir.

Gerçekten de, ABD yaptırımları tehdidi nedeniyle bir dizi ihracat sözleşmesi tehlikeye girdi (Endonezya'ya Su-35 bombardıman uçaklarının satışı) veya sonuçlandırılamadı (Filipinler ve Kuveyt ile). Her durumda, bunlar ABD ile önemli bağları olan ve ortaklıklarını çeşitlendirmek veya daha rekabetçi fiyatlarla yüksek performanslı silahlar edinmek isteyen ülkelerdir. Bu, Rusya'nın ihracatını geleneksel müşterilerinin daha sınırlı çevresinin ötesine genişletme yeteneğine önemli bir darbe vurmaktadır. Bu son müşteriler için, ABD yaptırımlarının etkisi daha az gibi görünmektedir, çünkü bunlar Amerikan tehditlerini göz ardı edebilecek kadar bağımsız güçlerdir ve Rusya ile yeterince güçlü bağlara sahiptirler. Bu açıdan Moskova, Rus savunma sanayisinin ana müşterisi olan Hindistan'ın, Batı ülkelerinin yararına tedarikçilerini çeşitlendirmeye çalıştığı (Fransız Rafale savaş uçakları, Amerikan helikopterleri vb.) birkaç yıllık bir aradan sonra Rus silahlarının büyük ölçekli alım politikasına yeniden başlama kararıyla oldukça elverişli bir zamanlamadan yararlandı. 2018 yılının sonlarında, CAATSA yasasının kabulünden birkaç ay sonra, Yeni Delhi ve Moskova, beş alaylık S-400 uzun menzilli hava savunma sisteminin teslimatı için yaklaşık 5,4 milyar dolarlık bir sözleşme imzaladı. Hindistan daha sonra, çok çeşitli silahların (dört fırkateyn, taşınabilir hava savunma sistemleri, T-90MS ana muharebe tankları ve bir nükleer denizaltının kiralanması) ortak tedariki veya üretimi için bir dizi sözleşme ve anlaşma duyurdu. [5] Toplamda, Hindistan'dan gelen yeni siparişler 13,5 milyar dolara ulaşarak Rusya'nın yıllık toplam ihracatına neredeyse eşdeğer bir rakama ulaştı. Bu ivme, Çin ile yaşanan sınır olayının gölgesinde 2020 yılında da devam etti ve 21 adet MiG-29SMT savaş uçağı ve 12 adet Su-30MKI [6] savaş uçağı siparişi verildi. Hindistan ile yapılan bu sözleşmeler Rusya için büyük önem

taşıyor çünkü potansiyel Moskova müşterilerine çeşitli mesajlar gönderiyor: Birincisi, Hindistan Amerikan baskısına meydan okudu ve Moskova ile askeri-teknik işbirliğinin devamı yaptırımlarla karşılanmadı. İkincisi, Batı güçlerine (Fransa, İsrail ve Amerika Birleşik Devletleri) karşı "sadakatsizliğinden" sonra Hindistan Moskova'ya geri döndü ve Rus silahlarının rekabet avantajlarını teyit etti. Son olarak, söz konusu silahların önemli miktarı ve geniş yelpazesi, Rus üreticilerinin Rusya'nın ortaklarının tercih ettiği birkaç mükemmellik sektörünün ötesinde de sipariş almasını mümkün kılıyor.

Dünyanın en büyük ikinci silah ihracatçısı

Rusya, Amerika Birleşik Devletleri ile birlikte, silahlarının neredeyse tamamını bağımsız olarak üreten dünyadaki sayılı ülkelerden biridir. Dahası, Rus ordusu uluslararası alanda tanınan yüksek kaliteli silah sistemleri üretmeye devam etmektedir. Bu durum, savaş uçakları (Su-35, MiG-29), hava ve füze savunma sistemleri (S-400, Tor), nakliye helikopterleri (Mi-8) ve saldırı helikopterleri (Mi-24 ve Ka-52), tanklar (T-90) ve çok katmanlı koruma sistemlerine sahip zırhlı araçlar ile nükleer enerjili denizaltılar alanlarında geçerlidir. İnsansız hava araçları alanında ise Rusya önemli ölçüde geride kalmış ve bu durum başlangıçta İsrail teknolojisine (lisanslı üretim) bağımlı kalmasına neden olmuştur. Hükümetin desteğiyle Rus savunma sanayi şirketleri, Moskova'nın doğrudan veya dolaylı olarak dahil olduğu çatışmalarda (Suriye, Libya, Dağlık Karabağ) artan önemini gösteren bu alanda rekabet avantajlarını yeniden kazanmayı amaçlayan çok sayıda program başlatmaktadır. Gerçekten de, Rusya Sovyet döneminden miras kalan silah sistemlerini modernize etme konusunda ustalaşmış olsa da (ki bu genellikle kanıtlanmış ekipman için uygun maliyet-etkinlik oranı avantajı sunmaktadır), Rus savunma sanayisi belirli sektörlerde tamamen yeni silahlar geliştirmekte ve prototip geliştirmeden seri üretime geçişte daha fazla zorluk çekmektedir. Bununla birlikte, Rusya, Su-57 çok amaçlı savaş uçağı, S-500 uzun menzilli füze savunma sistemi ve T-14 Armata tankı gibi yeni nesil sistemler geliştirmektedir. Ülke ayrıca elektronik savaş alanında da gelişmiş yeteneklere sahiptir. Dahası, Rusya, silahlı kuvvetlerini seyir füzeleriyle (Kalibr) donatabilen az sayıdaki ülkeden biridir ve hipersonik füzelerin

(Avangard stratejik füzesi, Tsirkon gemisavar füzesi) geliştirilmesinde önemli ölçüde önde görünmektedir. Bu nedenle Rusya, hem üretim çeşitliliği hem de bazı ileri teknolojilerin mükemmelliği açısından önde gelen bir silah üreticisi olmaya devam etmekte ve bu alanda Amerika Birleşik Devletleri'nin ana rakibi konumunda kalmaktadır.

Rusya'nın silah ihracatının değeri 1999 ile 2013 yılları arasında istikrarlı bir şekilde artarak "3,4 milyar dolardan rekor seviye olan [15,7] milyar dolara" yükseldi. Ancak 2014'ten beri [15] milyar dolar civarında seyrediyor. Rus silah satışlarındaki bu durgunluk, Rusya'nın uluslararası silah pazarındaki konumunun zayıflamasını yansıtıyor: SIPRI'ye göre, Rusya'nın küresel ihracattaki payı 2011-2015 döneminde %26'dan 2016-2020 döneminde %20'ye (2000'li yılların seviyesine eşdeğer) düşerken, aynı [dönemde] ABD'nin payı %32'den %37'ye yükseldi. Bu eğilim, özellikle Suudi Arabistan'a yapılan ABD ihracatındaki keskin artıştan kaynaklanıyor; Suudi Arabistan tek başına ABD ihracatının dörtte birini oluşturuyor. Daha genel olarak, özellikle Fransa ve Almanya'dan yapılan Batı ihracatı da, Arap monarşilerinden yapılan alımlar nedeniyle arttı.

Rus ihracatının coğrafyası da değişti: 2000'li yıllarda Rus ihracatının üçte ikisinden fazlasını Hint-Pasifik (Hindistan, Çin, Vietnam, Myanmar vb.) oluştururken, bu pay 2010'lu yıllarda toplamın yaklaşık yarısına düştü. Daha büyük bir pay artık Orta Doğu ve Kuzey Afrika'ya yöneliyor (bu da bu bölgenin küresel silah ticaretindeki orantısız önemini gösteriyor). Cezayir, Rus silahlarının en büyük alıcılarından biri olmaya devam ederken, Rusya, Batılı tedarikçilerle rekabet ettiği iki eski Sovyet müşterisi olan Mısır ve Irak ile ilişkilerini yeniden kurdu. Dahası, İran nihayet 2016'da dört adet S-300 uzun menzilli füze savunma sistemi aldı. Ancak her şeyden önemlisi, NATO üyesi Türkiye, 2019'da teslimatları başlayan dört adet S-400 tümeni satın aldı; bu da Rusya için çok yönlü olumlu sonuçlar doğuran bir "darbe" oldu.

Ayrıca Rusya, Sahra Altı Afrika'da önemli bir geri dönüş yaparak, ithalatın %30'unu karşılayarak kıtanın önde gelen tedarikçisi oldu ve Çin (%20), Fransa (%9,5) ve Amerika Birleşik Devletleri'nin (%5,4) önüne geçti. [10] Rusya ayrıca Latin Amerika ülkelerini de cezbetmeye çalışarak, bazı Latin Amerikalı elitler arasında Washington'dan daha fazla bağımsızlık arzusundan yararlanmaya çalışıyor. Hugo Chávez'in Venezuela'sında Moskova önemli bir müşteri buldu ve 2005 ile 2013 yılları arasında toplam

11,5 milyar dolarlık yaklaşık otuz sözleşme imzaladı; bu da Rus ihracatının Moskova'nın geleneksel müşterileri arasında olmayan bir ülkeye çeşitlenmesine katkıda bulundu. [11] Ancak, ABD yaptırımları ve Venezuela'nın 2010'larda yaşadığı sosyo-ekonomik felaket, Caracas'tan gelen siparişleri ciddi şekilde azalttı. Rusya-Venezuela askeri-teknik işbirliği, ABD yaptırımlarını aşmaya ve Rusya'nın Venezuela rejimini güçlendirmesine yönelik yardımına odaklanan ikili ilişkiler çerçevesinde devam etmektedir.

SIPRI'ye göre, 2016 ile 2020 yılları arasında Hindistan, Rus silah ihracatının %23'ünü oluşturarak (2011-2015'e kıyasla %53 düşüşle) Moskova'nın en büyük müşterisi olmaya devam etti. Ancak Hindistan, Moskova ile iş birliğini yeniden canlandırmaya karar vermiş olsa da, bu *durum eski haline dönüş anlamına gelmiyor;* zira Yeni Delhi, rekabeti teşvik ederek nüfuzunu artırmak ve daha fazla teknoloji transferi sağlamakla ilgileniyor. Satışlarda %49'luk bir artışla Çin, Rus ihracatının %18'ini (Su-35 savaş uçakları, S-400 füze savunma sistemleri, helikopterler, uçak motorları vb.) oluşturarak Rusya'nın ikinci büyük müşterisi konumunu sağlamlaştırdı ve Çin savunma sanayisinin yükselişine rağmen Rus silahlarının gücünü teyit etti. Cezayir, toplam ihracatın %15'ini oluşturan Rus silahlarının üçüncü büyük ithalatçısıdır. [12] Hindistan, Çin ve Cezayir birlikte toplam satışların %56'sını oluşturarak Rus ihracatının coğrafi çeşitlendirilmesinin sınırlarını göstermektedir.

Yapısal açıdan bakıldığında, askeri havacılık, Rusya'nın uluslararası silah satışlarının yaklaşık yarısını oluşturarak, açık ara en umut vadeden sektör olmaya devam ediyor. Bunu, son on yılda payı artan ve bazen ihracatın dörtte birine kadar ulaşan füze ve hava savunma sistemleri takip ediyor. Ancak, bu büyüme Rusya'nın bu alandaki mükemmelliğinin tanınmasını yansıtırken, aynı zamanda diğer sektörlerin uluslararası arenada rekabetçi kalmakta karşılaştığı zorlukları da dolaylı olarak gösteriyor. Bu sektörlerin bazılarında, Rus sanayisi uluslararası rakiplerinin gerisinde kalıyor. Örneğin, konvansiyonel olarak çalışan denizaltıların inşasında, Sovyetler Birliği hava bağımsız tahrik (AIP) konusunda öncü araştırmalar yaparken, Rusya, nükleer tahrikin konumunu tehdit edecek kadar gizlilik yeteneklerini önemli ölçüde geliştirmesine rağmen, kendi konvansiyonel denizaltılarını bu teknolojiyle donatmayı henüz başaramadı.

2010'lu yıllardaki askeri yeniden yapılanma ve yeniden silahlanma çabaları, Rusya'ya, sayısız zorluğa rağmen ülkenin stratejik özerkliğini koruyabilecek bir sanayi tabanı sağladı. Savunma sanayisi, Rus gücünün merkezinde yer almaya devam ediyor ve uluslararası arenada yeniden kendini göstermesi için önemli bir varlık teşkil ediyor. Nitekim Rusya, Fransa, Almanya ve Çin'in çok önünde, dünyanın en büyük ikinci ihracatçısı konumunu koruyor. Dahası, Rus yetkililer, 2010'ların ortalarına kıyasla artış gösteren ve özellikle Hindistan'ın alımlarındaki yeni artışla birlikte önümüzdeki yıllarda teslimatlarda artışa yol açabilecek 55 milyar doları aşan bir sipariş defterine sahip. Buna karşılık, ABD ihracatının neredeyse yarısını oluşturan Körfez monarşilerinin, son yıllardaki kadar yüksek seviyelerde alımlarına devam etmesi şüphelidir. Bu nedenle Rusya, yaptırımlara, bazı sektörlerdeki Rus tekliflerindeki sınırlamalara ve bazı yükselen güçlerden gelen artan rekabete rağmen, bu stratejik alanda Washington'un ana rakibi olmaya devam etmelidir. Rus askeri sanayisi için riskler yüksek, zira önümüzdeki on yıla ait silah programı, 2010'lu yıllara kıyasla Rus ordusunun siparişlerinde göreceli bir azalmaya karşılık geliyor.

Rus havacılık ve uzay sanayisi: Sovyet mirasının geriye kalanı nedir?

Sovyet sivil sanayisinin üretim açısından birkaç başarı öyküsünden biri olan Rus havacılık endüstrisi, SSCB'nin çöküşünden ciddi şekilde etkilendi. Yeni, yüksek performanslı modellerin eksikliği ve devletin ilgisizliği, Rus havayolu şirketlerini Airbus ve Boeing'e yönelmeye itti. Ancak son on yıldır Rus devleti, uzmanlığı korumak ve Rusya'yı dünyanın elitleri arasında yeniden yerini alma hedefiyle bu sektöre yeniden yatırım yapıyor. Bu arada, Sovyet sanayi ve biliminin amiral gemisi olan uzay sektörü, uzun süre Rusya'nın en başarılı endüstrilerinden biri olarak kaldı (Soyuz fırlatma aracı, Uluslararası Uzay İstasyonu, vb.). Bununla birlikte, sınırlı mali kaynaklarla faaliyet gösterirken yeni uzay güçlerinin (başta Çin) ve yeni özel oyuncuların (SpaceX, vb.) gelişiyle karşı karşıya kalıyor. Rus uzay sektörü, prestijli mirası, gerileme korkusu ve ön saflarda kalma hırsı arasında bir yol ayrımında bulunuyor.

Sivil havacılık: Yenilenmenin zorlu arayışı

Sovyetler Birliği 1980'lerin sonlarında yılda ortalama 150 yolcu uçağı üretirken, Rusya'nın üretimi 1990'ların sonuna doğru 10'dan az birime düştü. Rusya içindeki siparişlerdeki keskin düşüşe ek olarak, bu düşüş aynı zamanda Ukrayna gibi bağımsızlığını kazanmış komşu cumhuriyetlerdeki çok sayıda fabrikanın varlığıyla da bağlantılıydı; bu fabrikalar Sovyet havacılık kapasitesinin önemli bir bölümünü yoğunlaştırmıştı. 2006 yılında Rus yetkililer, sivil ve askeri uçak üreticilerindeki (Sukhoi, MiG, Tupolev, Antonov, Ilyushin, vb.) tüm devlet hisselerini birleştiren "Birleşik Uçak Şirketi" holding şirketini kurarak sektörü yeniden yapılandırdı. Ancak aynı zamanda, Rus üretimi 2000'li yıllarda durgunlaştı ve tüm modellerde yılda ortalama sadece on uçak üretildi. Bu uçakların büyük çoğunluğu devlet şirketleri ve Rus yetkililerinin (başkanlık heyeti) taşınması için tasarlanmıştır.

Kamu alımları bu nedenle *asgari düzeyde* becerilerin korunmasına olanak tanır ancak üretimin yeniden başlamasına yol açmaz: sektördeki genel durum kötüleşmeye devam etmektedir. Aslında, sivil havacılık Rus yetkilileri için bir öncelik değildir; sadece göstermelik olarak desteklerler ve *fiilen* filolarını ithal modellerle yenilemek isteyen Aeroflot ve diğer Rus havayolu şirketlerinin argümanlarının yanında yer alırlar.

Uluslararası işbirliğinin sınırları

Aynı zamanda, Rus sanayisi Batılı üreticilerle daha yakın bağlar kurmaya çalışıyordu. 2005 yılında EADS, o dönemde Airbus'ın A320 uçakları için parça üretmekle görevli olan Rus üretici Irkut'un %10 hissesini satın aldı. 2006 yılında, Rus devlet bankası Vnechtorgbank, EADS'nin %5 hissesini satın aldığını duyurdu. Başlangıçta, Airbus'ın Rus ortaklarından aldığı siparişleri artırmasıyla endüstriyel işbirliği iyi gidiyor gibi görünüyordu. Ancak, havacılık sektöründeki Rus-Avrupa yakınlaşması hızla sorgulanmaya başlandı. 2008 yılında, devlet holding şirketi Birleşik Havacılık Şirketi'nin kurulması, EADS'nin Irkut'taki hissesini satmasına yol açtı. Ardından, 2013 yılında Rusya, Avrupa savunma sanayisinin kalbindeki bir grupta Rus hissedarın varlığını Avrupalı hissedarların kabul etmediğini fark ederek EADS'deki hissesini sattı. 2014'ten itibaren Batı'nın uyguladığı yaptırımlar, iki taraf arasındaki yabancılaşma eğilimini daha da güçlendirmektedir.

Ancak iş birliği çeşitli düzeylerde devam ediyor: Airbus, 2003 yılından beri Moskova'da yaklaşık 200 mühendisin çalıştığı ve Avrupa üreticisinin yeni modellerinin (A320, A330, A350) tasarımına katılan bir mühendislik merkezi işletiyor. Rus-Avrupa ortak girişimi statüsündeki bu merkez, Rusya'ya dünya standartlarında uzmanlığı kendi sınırları içinde tutma avantajı sağlıyor.

Ayrıca, Rusya havacılık sektöründe iş birliğini geliştirmek için başka bir avantaja daha sahip: Rus şirketi VSMPO-Avisma, dünyanın önde gelen titanyum üreticisidir. Başlangıçta askeri uçaklarda kullanılan bu metal, günümüzde sivil uçak modellerinin ağırlığının %20'sine kadarını oluşturmaktadır. VSMPO, küresel üretimin %30'unu temsil etmekte ve Boeing'in ihtiyaçlarının %40'ını ve Airbus'ın ihtiyaçlarının %50'sini karşılamaktadır. Rus üretici ayrıca Embraer, Rolls-Royce, Safran ve diğerlerine de titanyum parçaları tedarik etmektedir. Bununla birlikte, havacılık için titanyum parçalarının üretimi gerçek bir teknolojik uzmanlık gerektirirken, Rusya yine de Batı havacılık endüstrisi için taşeron olarak hareket etmektedir.

Sektörü yeniden canlandırmanın zorlukları

Rusya, sivil havacılık endüstrisini canlandırmak için uluslararası iş birliği yoluyla da girişimlerde bulundu. 2000'li yılların başlarında, askeri uçak üreticisi Sukhoi, Amerikan ve Avrupalı şirketlerle ortaklaşa tasarlanıp üretilen yaklaşık yüz koltuklu bölgesel bir jet uçağı piyasaya sürerek faaliyetlerini çeşitlendirmeye karar verdi. Aslında, Superjet-100 adı verilen yeni uçağın neredeyse üçte ikisi, Batılı ekipman üreticileri tarafından sağlanan bileşenlerden oluşurken, motoru Rusya'da Fransız şirketi Snecma ve Rus şirketi Saturn'ün ortak girişimi tarafından üretildi. İlk uçaklar 2010 yılında teslim edildi, ancak on yıl sonra, Sukhoi'nin yılda 50'den fazla uçak üretmeyi hedeflemesine rağmen, 200'den az uçak üretilmişti.

Gerçekte, proje ticari bir başarısızlık olarak sonuçlandı ve teknik sorunlar ile eleştirileri biriktirdi. Bir yandan ihracat pazarlarını hedef almasına rağmen, uluslararası alanda neredeyse hiç uçak satılmadı. Diğer yandan, sürekli artan devlet sübvansiyonlarına rağmen, Rus şirketleri motorla ilgili işletme sorunlarından ve yedek parça eksikliğinden şikayetçiydi. Son olarak, projenin karşıtları, Rus kamu fonlarının büyük ölçüde yurt dışında üretilen bir uçağı desteklediğine dikkat çekti. Ayrıca, uçağın %10'undan fazlasının Amerikan bileşenlerinden oluşması, uçağın İran'a ihracatını

engelledi. Bununla birlikte, Rus yetkililerinin tüm bu sorunları yeni bir projeyi başlatmada nispeten normal zorluklar olarak gördüğü anlaşılıyor. Buna rağmen, uçağın yeni bir versiyonunu oluşturma ve "Ruslaştırma" kararı alındı, böylece uçağın büyük çoğunluğu Rusya'da üretilecekti. Bir bakıma, Sukhoi, Airbus tarafından sembolize edilen Avrupa endüstriyel işbirliğinin başarısından ilham alan orijinal Superjet projesinin adımlarını yeniden izliyor. Bu deneyimin en azından Rus endüstrisinin Batılı üreticilerden uzmanlık edinmesine olanak sağlayıp sağlamayacağı henüz belli değil.

Yenilenmiş hedefler

Rus yetkililerinin büyük umut bağladığı ikinci proje ise A320'ye rakip olarak tasarlanan orta menzilli MC-21 uçağıdır. Yeni uçak, özellikle kompozit malzemelerin önemli ölçüde kullanılması sayesinde, Batılı rakiplerine göre teknolojik olarak daha gelişmiş olarak sunuluyor; bu da uçağın %15 daha düşük ağırlığa ve daha iyi yakıt verimliliğine sahip olmasını sağlıyor. Ancak, uçağın seri üretimine 2019'da başlanmaya hazır olduğu sırada, ABD yetkilileri aniden üretiminde kullanılan kompozit malzemelerin ihracatını yasakladı. Bu karar, Rus yetkilileri tarafından Amerikan havacılık endüstrisindeki potansiyel bir rakibe karşı Washington'dan gelen alçakça bir darbe olarak algılandı. Rus endüstrisi bu bileşenleri kendisi geliştirmek zorunda kaldı, bu da ilk teslimatları geciktirdi ve teslimatlar şimdi 2022'ye ertelendi. Aynı zamanda Rusya, Superjet ve MC-21'e güç verecek yeni nesil uçak motorları üretmeyi başardı ve böylece bu sektörde Batı yaptırımlarının olası genişlemesine hazırlık yaptı. Bu nedenle, bu yaptırımlar Rus projelerini geciktirirken, aynı zamanda Rusya'nın sivil havacılık için motor üretebilen az sayıdaki ülke arasında kalmasını sağlayan bir teşvik görevi de gördü.

MC-21'in seri üretiminin 2027 yılına kadar yılda 72 adede kademeli olarak çıkarılması bekleniyor. Moskova, yeni Rus orta menzilli jetinin Aralık 2023'te EASA sertifikasını almasını umuyor. Daha geniş anlamda, Sanayi Bakanlığı 2021 yılında 2030 yılına kadar 735 yolcu uçağı üretmeyi hedefleyen iddialı bir plan sundu. Bu plan, MC-21'i (%70'i açıklanan hacim), 60 koltuklu orta menzilli bir uçak olan Ilyushin Il-114'ü ve Superjet Il-100'ü içeriyor. Bunu başarmak için Rus hükümeti, 10 yıl içinde 2,5 trilyon ruble (yaklaşık 30 milyar avro) yatırım yapmayı planlıyor; bunun %60'ı Ulusal Refah Fonu'ndan karşılanacak. Rus yetkililer ayrıca, özellikle

Sibirya ve Uzak Kuzey'in ücra bölgelerinde bölgesel hava taşımacılığı için 70 yılı aşkın süredir hizmet veren efsanevi An-2'nin yerini alacak 300 adet Baikal tek motorlu pervaneli çift kanatlı uçak sipariş etmeyi planlıyor. Son olarak, Rus hükümeti, Sovyetler Birliği döneminde geliştirilen Antonov An-124 Ruslan'ın yerini alacak yeni, büyük kapasiteli bir nakliye uçağı geliştirmeye karar verdi. Ruslan, büyük kapasiteli kargo taşımacılığında dünya lideri olan Rus Volga-Dnieper şirketinin filosunun çekirdeğini oluşturuyor. Hem ticari kargo taşımacılığında hem de Rus ve Batı ordularının ihtiyaçları için kullanılıyor.

Uzay: Yarışta kalmak

Rus uzay sektörü, Sovyet uzay programının prestijini miras aldı: yörüngeye yerleştirilen ilk uydu, uzaya çıkan ilk insan, ilk yörünge uzay istasyonu… Tüm Rus endüstrisinin ortak zorluklarına rağmen, sektör, özellikle Uluslararası Uzay İstasyonu'nun fırlatılmasıyla sembolize edilen uluslararası işbirliği sayesinde rekabetçi kalmayı başardı. Rusya ayrıca, Soyuz fırlatma araçlarının güvenilirliği sayesinde ticari uydu fırlatma pazarında lider bir konum elde etmeyi başardı. Başarılı bir Rus-Avrupa işbirliğinin nadir bir örneği olan Soyuz, 2010 yılından beri Fransız Guyanası'ndaki bir fırlatma sahasından da yararlanıyor ve bu sahadan on yılda 25 fırlatma gerçekleştirildi. Rusya ayrıca, ABD'den (GPS) sonra GLONASS adı verilen bir uydu navigasyon sistemi geliştiren ikinci ülkedir.

Endişe verici trendler

Ancak, Rus uzay sektörü, günümüzde stratejik sektörleri etkileyen çelişkili eğilimleri mükemmel bir şekilde göstermektedir: Bir yandan, “Rusya, uluslararası uzay sahnesinde tartışmasız benzersiz bir konuma sahiptir. Hem **sivil** hem de askeri görevlerin tüm yelpazesine hakim olduğu için bu çok özel kulübün önde gelen güçlerinden biridir.” Ancak aynı zamanda, uzay bütçesindeki artışa rağmen, sektör bir dizi aksilik yaşadı. 2010'ların başlarında, Proton ağır yük fırlatma aracının tekrarlanan başarısızlıkları, çevresel açıdan da (son derece zehirli bir yakıt kullanılması nedeniyle) arzu edilen bir durum olan terk edilmesine yol açtı. Dahası, dikkat çekici başarı oranına rağmen Soyuz fırlatma aracı da sorunlar yaşamaya başladı. Son olarak, Rusya'nın bu alandaki hırslarının geri dönüşünü simgelemesi

beklenen Mars sondasının başarısızlığı, sektörün düzensizliğini göstermektedir. Finansman sorunlarının yanı sıra, Rus uzay sektörünü etkileyen sorunlar, Roscosmos Uzay Ajansı içindeki kötü yönetim ve tekrarlayan yolsuzluk skandallarıyla da bağlantılıdır. Bir süre kararsızlık yaşadıktan sonra, hükümet ajansı aynı adı taşıyan ve tüm Rus uzay şirketlerini kapsayan devlete ait bir holding şirketiyle değiştirmeye karar verdi. 2018'de eski Başbakan Yardımcısı Dmitry Rogozin, sektör üzerindeki devlet kontrolünü sıkılaştırmak ve reformları derinleştirmek misyonuyla Roscosmos'un başına geçti.

Rus uzay endüstrisi de, Rusya'ya çift kullanımlı teknolojilerin ihracatını yasaklayan Batı yaptırımlarından etkileniyor. Uzay, uydu navigasyon sistemlerinde (GPS, GLONASS, vb.) olduğu gibi, askeri ve sivil uygulamaların birbirinden ayrılmasının zor olduğu bir alanın en önemli örneğidir. 2014'ten beri yürürlükte olan bu yaptırımlar, Washington tarafından 2021'in başlarında Rusya'ya uzay sektörü için elektronik bileşenlerin ihracatını yasaklayarak daha da sıkılaştırıldı. Avrupa şirketi Airbus, Roscosmos'a teslimatlarını durdurarak tepki gösterdi ve bu da Angola'ya bir uydunun teslimatını tehlikeye attı. Bu, Rusya'nın ithalata en çok bağımlı olduğu alanlardan biridir: Rus uyduları %40 ila %80 oranında yabancı bileşenlerden oluşmaktadır. [15] Yaptırımlar, GLONASS için yeni uyduların üretimini ve fırlatılmasını geciktirdi. Bu yeni zorlukla karşı karşıya kalan Rus endüstrisi iki yönde hareket ediyor: özellikle Batı yaptırımlarını uygulamayan Asya ülkelerinden ithal edilen bileşenlerin stoklarını oluşturmak ve ithalatı kademeli olarak ikame etmek. Rusya, 2025 yılına kadar uydu üretiminde ithal elektronik bileşenlere olan bağımlılığını ortadan kaldırma gibi iddialı bir hedef belirledi. Elektronik bileşen üretimi, Rusya'nın çok geride kaldığı alanlardan biri. Rus yetkililer bu alanda bir miktar öz yeterliliği yeniden kazanmak için iddialı bir yatırım programı başlatmış olsa da, arayı kapatmak son derece zor olacak.

Uluslararası Uzay İstasyonu: Başarılı bir Amerikan-Rus işbirliği

Uluslararası Uzay İstasyonu (ISS), stratejik bir alanda başarılı Rus-Amerikan işbirliğinin en önemli örneklerinden biridir. Proje, iki ülke arasında 1990'lardan itibaren yapılan anlaşmalardan faydalanmıştır. Amerika Birleşik Devletleri'nin amacı, dünyanın ilk uzay istasyonu olan Mir uzay istasyonu (1986'da fırlatıldı) ile elde edilen Rus deneyiminden

yararlanmak, Rusya'nın ise bu sektördeki uzmanlığını sürdürmek için Amerikan fonlarını güvence altına almaktı. İstasyonun montajı, 1998 yılında Rus Proton roketiyle Zarya modülünün fırlatılmasıyla başladı.

İstasyon, Temmuz 2000'de Zvezda modülünün fırlatılmasından bu yana sürekli olarak kozmonotlar tarafından kullanılıyor. Rus uzay araçları, istasyonun işletiminde çok önemli bir rol oynuyor; sadece kozmonotları (Soyuz) ve malzemeleri (Progress) taşımakla kalmıyor, aynı zamanda kenetlendikten sonra kaçış kapsülleri olarak da hizmet veriyorlar. Uzay Mekiği Columbia'nın yaşadığı sorunlar (2003'teki ölümcül kaza) nedeniyle, hizmeti 2011'de sona erdi ve Soyuz, 10 yıldan fazla bir süre boyunca mürettebatı istasyona taşıyabilen tek uzay aracı oldu. Bu, Rus teknolojisinin bu alandaki mükemmelliğini gösterdi (belki de Amerikalıların Ruslara bağımlı olduğu tek alan). Ayrıca Rus uzay programı için önemli bir gelir kaynağıydı. Ancak, SpaceX'in Dragon v2'sinin 2020'deki başarılı fırlatılması bu Rus tekelini sona erdirdi. SpaceX'in başarıları ve kurucusu Elon Musk'ın büyük hedefleri, bunun yerine Amerika Birleşik Devletleri'nin bu alanda yenilik yapma kapasitesinin yeniden canlandığını ve dolaylı olarak Rus uzay ajansının Sovyet döneminden miras kalan teknolojik kazanımların muhafazakâr yönetim biçiminden uzaklaşmada yaşadığı zorlukları göstermiştir.

Bununla birlikte, Rusya'nın Temmuz 2021'de ISS'ye kenetlenen Nauka modülünü fırlatması, Rusya'nın uzmanlığını teyit etmesini sağladı. Ancak, modülün yapımında yaşanan ve bazı Sovyet teknolojilerinin kaybından kaynaklanan sorunlar (bazı bileşenler iflas eden Ukrayna fabrikalarında üretilmişti) nedeniyle fırlatılmasında yaşanan büyük gecikme (yaklaşık 15 yıl), Rusya'nın kısıtlı bütçe bağlamında Sovyet mirasından yararlanmada yaşadığı zorlukları da göstermektedir. Rus insanlı uzay uçuşları büyük ölçüde, doğrudan veya dolaylı olarak, Amerika Birleşik Devletleri tarafından finanse edildi (ISS için %70'e kadar), bu da ABD'nin Rus tarafı tarafından kozmonotlarının taşınması için yüksek bir bedel ödemesine yol açtı. SpaceX'in başarıları bu beklenmedik kazancı sona erdirme tehdidi oluşturuyor: NASA'nın Roscosmos'a mürettebatlı uçuşlar için ödediği meblağlar, 2011'de yıllık 500 milyon doların üzerindeyken **2021'de** 50 milyon doların altına düşerek on kat azaltıldı. Dahası, Amerika Birleşik Devletleri, işletme maliyetleri ve ekipmanının eskimesi nedeniyle 2024 yılında uzay istasyonundan resmi olarak çekilmeyi planlıyor. Her halükarda, Nauka'nın

fırlatılması, Rusya'nın mürettebatlı uzay uçuşlarına katılımına devam etme kararlılığını teyit ediyor; Rusya bu alanda en uzun geçmişe ve tartışılmaz bir uzmanlığa sahip.

Artan rekabet karşısında sınırlı kaynaklar

Roscosmos, Amerikalıları ISS'nin 2030 yılına kadar işletilmesine devam etmeleri konusunda ikna etmeye çalışıyor; bu da diğer programlara geçişe olanak sağlayacak. Eğer Amerikan tarafı buna karşı çıkarsa, Ruslar ISS'nin Rus bölümünü ayırarak bağımsız olarak işletmeye devam etmeyi düşünüyorlar. Ayrıca ROSS adı verilen yeni, bağımsız bir Rus istasyonunun kurulmasını da görüşüyorlar.

Rusya da ay programını yeniden canlandırmaya çalışırken, Amerika Birleşik Devletleri on yıl içinde aya geri dönmeyi hedefliyor. Roscosmos'un 1970'lerden bu yana ilk kez 2022'de Dünya'nın doğal uydusuna Luna-25 adlı bir sonda fırlatması bekleniyor. Ayrıca, Mart 2021'de Rusya ve Çin, Amerika'nın aya geri dönme planlarına bir yanıt olarak uluslararası bir ay istasyonu kurulması için ön anlaşma imzaladı. Ancak, bu planlar varsayımsal kalıyor, çünkü açıklamalar ile Roscosmos'un hedeflerini gerçekleştirmek için sahip olduğu gerçek teknik ve mali kaynaklar arasında ayrım yapmak zor. 2010'ların başlarında önemli bir büyüme döneminden sonra, Rusya'nın uzay bütçesi birkaç yıldır durgunlaştı. Yılda üç milyar avrodan az bir bütçeyle Rusya, yalnızca Amerika Birleşik Devletleri'nin değil, aynı zamanda Avrupa Birliği'nin ve özellikle uzay bütçesini önemli ölçüde artıran Çin'in de çok gerisinde kalıyor. Çin örneği, uluslararası sahnede yeni oyuncuların yükselişini ve artan rekabeti göstermektedir.

Bu durum, Rusya'nın yalnızca Amerika Birleşik Devletleri'nin yeniden yükselişiyle değil, aynı zamanda giderek artan sayıda ülkenin kendi ulusal uydularını yörüngeye fırlatma konusundaki artan özerkliğiyle de mücadele etmek zorunda kaldığı ticari fırlatmalar alanında da geçerlidir. Bu durum, Çin'in Beidou sistemi ve Avrupa'nın Galileo sisteminin uygulanmasıyla uydu navigasyonu alanında da kendini göstermektedir.

Aslında, abartıların ötesinde, mevcut yatırımlarla Rusya, ABD ve Çin ile yeni bir uzay yarışına girebilecek gibi görünmüyor; bunun yerine, tüm görevlerde otonom yeteneklerini koruyarak önemli bir uzay gücü olarak konumunu muhafaza etmeyi amaçlıyor. Bu nedenle Moskova, Sibirya'da sonunda Baykonur'un (Kazakistan'da bulunan) yerini alabilecek Vostoçni

Uzay Üssü'nün inşasına devam ediyor, Proton roketlerinin yerini alması amaçlanan Angara roketinin yeni bir versiyonunu geliştiriyor ve GLONASS sisteminin sivil uygulamalarını genişletiyor. Son olarak, SpaceX'in başarıları etrafındaki yaygın tanıtıma rağmen, ABD uzay sektöründe Rusya'ya olan bağımlılığını tamamen ortadan kaldırmadı. Bu nedenle, 2021 yılında Roscosmos'un Atlas roketleri (ABD askeri uydularını fırlatan) ve Antares roketleri (Uluslararası Uzay İstasyonuna ikmal sağlayan) için on adet RD-180 ve RD-181 roket motoru teslim etmesi planlanıyor. Dolayısıyla Rusya önemli avantajlarını koruyor ve uzay sektöründeki son rolünü henüz oynamadı.

Rosatom: Rus nükleer enerjisinin başarılı uluslararasılaşması

1990'larda, Rus nükleer sektörü, Rus sanayisinin geri kalanı gibi, ekonomik krizden ve Rus devletinin düzensizliğinden muzdarip oldu. Soruna ek olarak, korkunç Çernobil kazasıyla itibarı ciddi şekilde zedelendi. Aynı zamanda, yayılma risklerini ve sektörün küresel imajına zarar verebilecek kazaları sınırlamaya çalışan Batılı ülkelerin yoğun incelemesinin odağıydı. Güvenlik prosedürlerini iyileştirmek ve nükleer silahsızlanmayı desteklemek için yardım programları kuruldu. Dahası, Rus nükleer sanayisi, Amerikan nükleer santrallerine tedarik sağlamak üzere askeri sınıf bölünebilir malzeme (uranyum ve plütonyum) işleme yeteneğinden yararlandı. Bununla birlikte, bu dönem Ruslar için mutlaka olumlu anılar bırakmadı; Batılı aktivizmi, sektörü kendi kontrolleri altına alma ve bu stratejik alanda Sovyet uzmanlığını kullanma girişimi olarak algılamış olabilirler. Dahası, nükleer yakıt teslimat anlaşmaları ticari açıdan elverişsizdi ve döviz sağlasalar bile, Rus sanayisinin ve ordusunun ihtiyaçları için kullanılacak stratejik bir stokun baltalanması olarak algılanabilirlerdi.

Rus nükleer gücünün beklenmedik dönüşü

Vladimir Putin'in iktidara geldiği andan itibaren bu sektörü önceliklendirmesine yol açan da tam olarak bu stratejik boyuttur. 2004

yılında Rus nükleer sanayisi, 2007 yılında devlet holding şirketine dönüştürülen federal kuruluş Rosatom'da birleştirildi. Yeni kuruluşun özgünlüğü ve gücü, uranyum madenciliğinden enerji santrallerinin inşasına ve işletmesine, zenginleştirme ve yakıt üretimine kadar tüm nükleer zinciri birleştirmesinde yatmaktadır. Ayrıca Rosatom, nükleer savaş başlıklarının üretimi ve nükleer enerjili denizaltılar için reaktörlerin inşası da dahil olmak üzere askeri nükleer faaliyetlerden de sorumludur. 2005 yılında Vladimir Putin, sektörün endüstriyel ve bilimsel güçlü yönlerini korurken reformları uygulamak amacıyla holding şirketinin başına (Boris Yeltsin döneminde kısa bir süre Başbakanlık yapmış olan) Sergey Kiriyenko'yu atadı. Sergei Kirienko'nun eylemleri başarılı oldu; Rosatom on yılda nükleer endüstrisinde dünya lideri konumuna geldi ve Fransız şirketi EDF/Areva veya Japon şirketi Toshiba-Westinghouse'un çok önüne geçti: 2021'de, yurtdışında (Çin, Hindistan, Türkiye, Macaristan vb.) yapım aşamasında olan 35 reaktörle nükleer enerji santrallerinin önde gelen ihracatçısıydı.

Uluslararası genişlemesini sağlamak için Rosatom, inşaat maliyetlerinin büyük çoğunluğunu karşılayan krediler sağlayan Rus yetkililerinin diplomatik ve mali desteğine güvenebilir. Dahası, Rosatom'un yapısı, nükleer santrallerin işletimiyle ilgili tüm hizmetleri sağlayan anahtar teslim projeler sunmasına olanak tanır. Aslında, Rosatom aynı zamanda dünyanın ikinci büyük uranyum üreticisidir (özellikle 2013 yılında Kanada şirketi Uranium One'ı satın alması sayesinde). Zenginleştirme hizmetlerinin üçte birinden fazlasını ve küresel yakıt pazarının %17'sini oluşturmaktadır.

> "Bu başarının nedenleri, teknolojik bir aksaklık olmaksızın başarılı ve etkili bir modelin varlığı, inşaat maliyetlerinin ve sürelerinin kontrolü ve Rus Devleti tarafından sunulan mali yardımla açıklanabilir : "

Rosatom böylece, özellikle yatırım eksikliği, uzmanlık kaybı ve sektörün parçalanmasından muzdarip olan Fransız nükleer sektörü başta olmak üzere, Batı nükleer endüstrisi için güçlü bir rakip olarak kendini kanıtlamıştır. Bu gelişme, on yıldan fazla süren gecikmeler ve maliyet aşımlarının acı sonuçlarını yaşadıktan sonra, yeni bir nükleer santralin inşasını Rosatom'a emanet etmeye karar veren Finlandiya'nın kararıyla örneklendirilmiştir. Fransız nükleer endüstrisinin Avrupa'daki aksaklıkları, Çin'de inşa edilen EPR reaktörlerinin başarısıyla kısmen telafi edilmiş gibi görünüyordu. Ancak, Haziran 2021'de Çin'deki bir EPR reaktöründe

yaşanan bir olay, endüstriyel sorunlara ek olarak, Fransız rakiplerinin Rosatom'a kıyasla başka bir dezavantaja daha sahip olduğunu göstermiştir: Nitekim, bu olayın haberini Amerikan basını duyurmuş ve EDF tarafından inşa edilen nükleer santrallerde meydana gelen tüm olayların, Amerika Birleşik Devletleri'nde bulunan bir yan kuruluş tarafından kaydedilmesinden yararlanmıştır. Bu kadar hassas bilgilerin, Çin ile gerginliğin arttığı bir dönemde Amerikan yetkilileri tarafından kullanılabileceği gerçeği, Pekin'i derinden rahatsız edebilir ve Fransa'nın Çin'deki nükleer emellerini tehlikeye atma riskini taşır. Çinli yetkililer bunu, nükleer programları üzerinde tam kontrole sahip olan ve bu alanda Washington'ın iyi niyetine bağımlı olmayan Ruslarla işbirliğini güçlendirmek için daha fazla gerekçe olarak görebilirler. Ayrıca, Vladimir Putin ve Xi Jinping'in Mayıs 2021'de Çin'de Rus tasarımı dört yeni reaktörün inşasına başlaması da dikkat çekicidir.

İnovasyon ve çeşitlendirme arasında

Rosatom'un uluslararası başarısı, Rusya'da nükleer santrallerin yeniden inşa edilmesinden de faydalanıyor; bu da şirketin endüstriyel uzmanlığını korumasına ve geliştirmesine olanak tanıyor. Sovyetler Birliği döneminde inşaatına başlanan ancak daha sonra kesintiye uğrayan birkaç reaktör 2000'li yıllarda devreye alındı, 2010'lu yıllarda ise yaklaşık on yeni reaktör inşa edildi ve üç reaktör daha şu anda yapım aşamasında. Böylece, Rusya'da toplam elektrik üretimindeki artışın da etkisiyle, nükleer enerjiden üretilen elektriğin payı 2005'teki %15'ten 2020'de %20'nin üzerine çıktı. Rus yetkililer bu nedenle, ülkenin enerji karışımında nükleer enerjinin payını artırmayı açıkça tercih ettiler; bu, Batı Avrupa ile uyumsuz, hatta ona karşıt bir tercih olsa da, hammadde kıtlığı ve sera gazlarıyla mücadele döneminde avantajlı olabilir. Rosatom da bu düşünceyle yeni nükleer teknolojiler projeleri yürütüyor. Böylece, Haziran 2021'de Rus devi, Batı Sibirya'da uranyumun enerji verimini önemli ölçüde artırması beklenen ve bu nedenle endüstri için geleceğin çözümü olarak kabul edilen, kapalı yakıt çevrimine sahip yeni nesil hızlı nötron reaktörünün inşasına başladı.

Benzer şekilde, Rus devi, nükleer buz kırıcılarında kullanılan reaktörlere dayalı olarak geliştirdiği mini enerji santrallerinin inşasında da öncüdür. Bu mini santrallerin ilki olan 70 MW'lık Akademik Lomonosov, Rusya'nın

Uzak Doğusu'ndaki Çukotka kıyılarının açıklarında, uzak kuzeyde konumlandırılmış bir mavna üzerine kuruldu. 2020 yılının başlarında devreye alınması, dünyada bir ilk oldu. Ağustos 2021'in başlarında Rosatom, bu yolda devam ederek, bu kez doğrudan kıtaya, Sibirya'ya kurulacak ve 2028'de devreye alınması planlanan başka bir "modüler reaktör" inşa etme niyetini açıkladı. Bu küçük reaktörlerin avantajı, sınırlı enerji ihtiyacı olan ve gelişmiş bir elektrik şebekesi bulunmayan izole bölgelere kurulmadan önce "önceden üretilebilmeleri"dir. Rosatom tarafından küresel ısınmayla mücadele için nükleer enerjinin yeni bir varlığı olarak sunulan bu teknoloji, bu alanda Rusya'yı yakalamaya çalışan nükleer endüstrisindeki tüm büyük oyuncuların ilgisini çekiyor.

Rosatom'un başarıları, Rus yetkililerinin şirkete yeni görevler vermesine yol açtı. 2018 yılında holding şirketine Kuzey Deniz Yolu'nun yönetimi sorumluluğu verildi. İlk bakışta şaşırtıcı görünebilecek bu karar, nükleer enerjili buz kırıcıların bu stratejik su yolunun geliştirilmesindeki rolüyle bağlantılıdır. Nitekim, dünyanın en büyük nükleer buz kırıcı filosuna sahip Rusya'nın filosu da 2008'den beri Rosatom'un bir yan kuruluşu tarafından yönetiliyor. Şu anda, Rus yetkilileri için öncelikli olan Kuzey Kutbu'nda seyrüseferin geliştirilmesini desteklemek amacıyla önümüzdeki on yılda altı yeni nükleer buz kırıcı inşa edilmesi planlanarak modernize ediliyor. Bu bağlamda, Rosatom ayrıca konvansiyonel enerjili buz kırıcılar sipariş ediyor ve Yamal Yarımadası'ndaki Novatek tarafından üretimi sağlanan sıvılaştırılmış doğal gaz (LNG) ile çalışan yeni nesil Arktik sınıfı konteyner gemileri geliştirmeyi amaçlıyor.

*

* *

SSCB'den miras kalan stratejik sanayi sektörlerinin evrimi, son yirmi yılda Rus gücünün evriminin karmaşıklığını göstermektedir. Bir yandan, 2000'li yıllarda ekonomik büyümenin geri dönüşü ve Rus devletinin konsolidasyonunun ötesinde, gerçek bir sanayi politikası ancak 2010'lu yıllarda şekillenmiştir. Öte yandan, Rus yetkililerinin stratejisi önemli ölçüde değişmiştir: başlangıçta, ekonominin modernizasyonunu teşvik etmek için Batı teknolojilerinin ithalatına öncelik verilmiştir. Hükümet, ancak 2014'ten itibaren, Batı yaptırımlarının artmasıyla birlikte, sanayi

sektöründe yapılandırılmış bir ithal ikame politikası uygulamaya koymuştur. Bu koşullar altında, yirmi yılı aşkın süredir devam eden yetersiz yatırım ve bekle-gör yaklaşımı, son on yılda yapılan çabalara rağmen, Rus sanayi ve teknoloji performansını uzun süre olumsuz etkilemeye devam edecektir. Rusya, önemli bir sanayi gücü olmaya devam ediyor: Dünyanın önde gelen nükleer enerji santrali ihracatçısı ve ikinci büyük silah ihracatçısı olmasının yanı sıra, seçkin uzay güçleri kulübünün bir üyesi ve havacılık alanındaki lider uzmanlığını da koruyor.

Tüm zorluklara rağmen, Rusya bu nedenle bağımsız bir sanayi ve teknoloji gücü olarak kalmaya devam ediyor; bu da egemen güç projesi için temel bir koşuldur.

6

Rusya-Avrasya'nın Dönüşü

Birkaç yıldır Avrasya , Rus dış politikasının merkezinde yer alıyor. Nitekim Moskova, Rusya'nın dünyadaki yeri konusunda Avrupa merkezli bir bakış açısını terk etmiş gibi görünüyor. Bu evrim, hem Rus-Batı gerilimlerini, hem Rus gücünün doğasında var olan dönüşümleri, hem de küresel jeopolitiğin ağırlık merkezinin Asya'ya doğru kaymasını yansıtıyor. Bu, Ukrayna krizinin sonuçlarının tetiklediği nispeten yeni bir durum. Bu kriz, bir yandan Avrupa-Atlantik yapılarının Avrupa'da bölgesel entegrasyonda tekel iddiası ile diğer yandan Moskova'nın Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) içinde gerçek entegrasyonu derinleştirme arzusu arasındaki çatışmadan kaynaklandı.

Rus dış politika doktrininin öncelikli hedeflerinden biri olan bu amaca ulaşmak için Moskova, Avrupa Birliği (AB) ve NATO'nun Avrasya eşdeğerleri olarak tasarlanan Avrasya Ekonomik Birliği (EAEU) ve Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü'ne (CSTO) güvenmektedir. Özellikle ekonomik ve demografik açıdan SSCB'nin çöküşünün çok yönlü sonuçlarıyla zayıflayan Rusya için amaç, Sovyet sonrası alandaki komşularıyla birlikte, ABD, Avrupa ve Çin gibi ekonomik ve demografik devlere karşı etki gösterebilmesini sağlayacak kritik bir kitleye ulaşmaktır. Her şey eşit olduğunda, Rusya, tıpkı Fransa'nın Avrupa Birliği'ne bakış açısı gibi, Avrasya entegrasyonunu bir "güç çarpanı" olarak teşvik etmektedir. Moskova ayrıca, özellikle Şanghay İşbirliği Örgütü (SCO) aracılığıyla, Batı ile güç dengesini sağlamak ve her iki gücün de arzuladığı çok kutuplu dünyayı inşa etmek için Pekin ile ortak çıkarlara güvenmektedir.

Moskova şimdi Avrasya Birliği'ni, "Büyük Avrasya"nın kilit gücü olarak kalmasını sağlayacak ittifaklar ve ortaklıklar ağının merkezine yerleştirmeyi hedefliyor.

Rusya-Batı: Yeni bir Soğuk Savaş mı?

Rus liberalleri ve Batı: Hayal kırıklıkları

Boris Yeltsin'in iktidara gelmesiyle Rusya, muhtemelen tarihindeki en Batı yanlısı hükümete kavuştu. Batı değerleriyle uyumlu Rus liberalleri, Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle Batı'nın onları açık kollarla karşılayacağına ve yeni Rusya'yı "uygar dünya" olarak adlandırdıkları şeye entegre edeceğine inanıyorlardı. Rus dış politikası bu nedenle Batı ile uyumlu bir çizgide şekillendi; bu uyum, ABD'ye sistematik olarak boyun eğmesi nedeniyle "Bay Da" lakabıyla anılan Rus Dışişleri Bakanı Andrei Kozyrev tarafından somutlaştırıldı. Ancak, 1990'ların başlarında Rus liberallerinin izlediği politikanın ideolojik ve son derece idealist doğası tek faktör değildi: Büyük ölçüde zayıflaması nedeniyle Rusya, birincil hedefi SSCB'nin tek varisi olarak tanınmak (BM Güvenlik Konseyi'nde yer almak, nükleer güçlerin geri verilmesi vb.) olduğu bir dönemde Batı ile eşitsiz bir diyaloğa girmekten başka çaresi kalmamıştı.

Bu dönemde, ABD'li ekonomi danışmanlarının önerdiği ve IMF tarafından dayatılan liberal ve parasalcı politikalar Rus hükümeti tarafından harfiyen uygulandı. "Şok terapisi" formülünü izleyen acımasız ve kaotik ekonomi liberalleşmesi, ekonomik çöküşe ve sosyal felakete yol açtı. IMF'nin dayattığı politikaların tamamlayıcı yönleri vardı: güçlü, yapay olarak aşırı değerli ruble, düşük gümrük vergileriyle birleşince, Batı'dan büyük miktarda mamul mal ithalatına neden oldu ve bu da zaten Sovyet sonrası geçiş döneminden dolayı zayıflamış olan Rus sanayisini ve tarımını boğdu. IMF'nin Rusya'ya dayattığı ekonomik politikaların felaket niteliğindeki ve uzun süreli doğası ve Moskova'nın 1990'ların sonunda bu politikaları terk etmesinin güçlü bir ekonomik büyümeyle birlikte gerçekleşmesi, kurumun temel motivasyonları hakkında soruları gündeme getirdi. Ekonomist Gérard Wild şu gözlemde bulunuyor:

> “Şartlılık mantığının Uluslararası Para Fonu'nu ekonomik politikaların yürütülmesine ve yapısal reformların uygulanmasına giderek artan bir müdahaleye ittiğini bildiğimizde […], “Batı” modelinin bu kadar temsilcisi olan kurumun neden birçok vesileyle ve birçok yerde karalandığını anlayabiliriz. IMF'nin Doğu'ya sağladığı yardımın yarısından fazlasını (50 milyar doların yaklaşık 30 milyar dolarını) alan Rusya'da, IMF'nin **ülkenin** gücünü kasıtlı olarak baltalamada Amerika Birleşik Devletleri'nin ajanı olduğu suçlaması yöneltilmiştir.”

Aynı zamanda yeni bir sınıf ortaya çıktı: oligarklar. Batı tarafından desteklenen, hasta ve son derece sevilmeyen Boris Yeltsin'in 1996'da yeniden seçilmesine, ekonominin tüm sektörlerinin şeffaf olmayan bir şekilde özelleştirilmesi karşılığında yardımcı oldular. Sovyetler Birliği döneminde geliştirilen muazzam zenginliğin (petrol, doğalgaz, metaller vb.) ele geçirilmesi, ölçeğinin eşi benzeri görülmemiş olması nedeniyle " 21. yüzyılın soygunu" olarak nitelendirildi. Oligarklar yeni varlıklarını hızla Batı yargı yetki alanlarında tescil ettirdiler ve büyük ölçekli bir sermaye kaçışı düzenleyerek her yıl on milyarlarca doları vergi cennetlerine aktardılar ve ardından bunları Avrupa ve Amerika Birleşik Devletleri'ne yeniden yatırdılar.

1999'un dönüm noktası: NATO'nun genişlemesi ve Sırbistan'a karşı savaş

NATO'nun genişlemesi ve 1999 başlarında Sırbistan'ın bombalanması, Rusya'yı 1980'lerin sonlarından beri izlediği Batı yanlısı politikadan vazgeçmeye zorladı. Rus liderler, Mihail Gorbaçov tarafından başlatılan uzlaşma politikasına dair son umutlarının da yok olduğunu gördüler. Moskova'nın muhalefetine rağmen Sırbistan'a karşı savaş yürütüldü; çünkü Washington ve müttefikleri uluslararası hukuku ihlal ederek BM Güvenlik Konseyi'ndeki veto yetkisini hiçe saymaya karar verdikleri için, elinde kalan son güç araçlarından birini kullanamadı. Aynı zamanda, NATO, Almanya'nın yeniden birleşmesinden sonraki ilk genişlemesini gerçekleştirerek Rusya'nın sınırlarına yaklaşıyordu; oysa "1990-1991 yıllarında Rus liderliğiyle görüşen tüm Batılı yetkililer - Helmut Kohl, John Major, François Mitterrand, James Baker, Hans-Dietrich Genscher, Douglas Hurd - onlara İttifak'ın asla **doğuya doğru** genişlemeyeceğine dair güvence vermişlerdi."

İttifak sadece genişlemekle kalmıyor, genişlemeden sonraki ilk büyük kararı da Sırbistan'a karşı savaşa girmek oluyor ve NATO'yu savunma bloğundan saldırı ittifakına dönüştürüyor. Bölge ülkeleri için mesaj açık: Batı'nın iradesine boyun eğmeyen her devletin en ciddi sonuçlarla karşılaşması muhtemel. Bu koşullar altında, NATO üyeliği, Batı tarafından dışlanmaya karşı önleyici bir önlem olmanın yanı sıra, Rus etkisinden

korunmanın bir aracı haline geldi. 1999'da, Sırbistan ile olan çatışmanın ortasında düzenlenen ellinci yıl dönümü zirvesi, Amerika Birleşik Devletleri'nin NATO'yu dokuz yeni üyeye genişletmeye devam etme niyetini teyit etmekle kalmıyor, aynı zamanda genişlemeyi Rusya sınırlarına kadar uzatmayı planladığını da gösteriyor. Rusya'ya verilen mesaj daha açık olamazdı: Son Sovyet liderinin savunduğu "ortak Avrupa evi" fikri, Avrupa'daki Amerikan egemenliğine aykırı olduğu için tamamen ölmüştür. Amerika Birleşik Devletleri, Sovyet tehdidi ortadan kalkmışken, Avrupa kıtasındaki varlığını haklı çıkarmak için kıtanın bölünmüşlüğünü sürdürmek ve Rusya'nın hâlâ bir tehdit olduğu fikrini beslemek için her şeyi yapıyor.

Sovyetler Birliği'nin çöküşüne bizzat neden olan Yeltsin Rusyası, komünist sistemin sona ermesine yaptığı katkıdan dolayı ödüllendirilecek bir ortak olarak değil, Soğuk Savaş'ın büyük kaybedeni ve özellikle jeopolitik açıdan ağır bir bedel ödemek zorunda kalan ülke olarak kendini görüyordu. Gérard Chaliand ve Jean-Pierre Rageau, *Milenyum Atlası'nda* şu gözlemi yapıyorlar:

> "Her şey, zayıflamış bir Rusya'nın düşmanca olmayan bir güçten ziyade bir av gibi davrandığı şeklinde gerçekleşiyor: NATO'nun genişlemesi, Ukrayna, Azerbaycan ve Özbek milliyetçiliklerinin teşvik edilmesi ve petrol tankerleri sayesinde Orta Asya'yı açma projesi. Açıkça adlandırılmasa da, Foster Dulles'ın umduğu *geri çekilmeye* tanık oluyoruz ve **çevreleme** politikasıyla yetinmek zorunda kalıyoruz."

Amerika Birleşik Devletleri'nde bile Moskova'ya karşı izlenen politikayı eleştiren sesler yükseliyor. SSCB'yi çevreleme politikasının mimarı olarak kabul edilen George Kennan, bu kararı 1997 gibi erken bir tarihte kınayarak mantıksal sonuçlarını şöyle açıklamıştı: "NATO genişlemesi, Soğuk Savaş'ın sona ermesinden bu yana Amerikan politikasındaki en ölümcül hata olacaktır. Bu kararın Rus kamuoyunda milliyetçi, Batı karşıtı ve militarist eğilimleri alevlendireceği; Doğu-Batı ilişkilerinde Soğuk Savaş atmosferini yeniden canlandıracağı; ve Rus dış politikasını isteklerimize gerçekten uymayan bir yöne doğru yönlendireceği beklenebilir. [”] "Aynı yıl, Johns Hopkins Üniversitesi *Amerikan Dış Politikası Programı* direktörü Michael Mandelbaum, *NATO Genişlemesi: 19. Yüzyıla Bir Köprü başlıklı makalesinde, genişlemenin büyük güç rekabetinin geri dönüşüne, değişen ittifaklara ve düzensiz bir askeri dengeye yol açacağı konusunda uyardı. […] gelecek, neredeyse unutulmuş uzak bir geçmişin bir versiyonu olacaktır.* [”]

Genişlemeye karşı çıkanların, yirmi yıl sonra Avrupa'da tanık olduğumuz olayları madde madde tahmin etmeleri, bu argümanların farkında olan destekçilerinin motivasyonlarını sorgulatıyor: Rusya'nın geri dönüşü olmayan bir düşüş içinde olduğu algısı bahanesiyle mi reddettiler? Yoksa Moskova ile gerilimleri yeniden alevlendirmenin Avrupa'daki Amerikan hegemonyasını sürdürmenin en iyi yolu olduğunu varsayarak mı kasten görmezden geldiler? Muhtemelen ikisinin de birazı, çünkü zayıflamış bir rakiple yüzleşmek, çok daha büyük kabul edilen jeopolitik kazanımlar için nispeten düşük bir maliyet anlamına geliyor. G. Kennan ve M. Mandelbaum'un ilk NATO genişlemesini eleştirmek için öne sürdüğü argümanların, daha sonra doğuya doğru genişlemeyi savunanlar tarafından *geriye dönük olarak* kullanılması ilginçtir: Rus militarizmi ve Kremlin'in anakronik etki alanı iddiaları, genişlemenin Rusya sınırlarına daha da yaklaşma ihtiyacını haklı çıkaracaktı.

2000'ler: Pragmatizmden Anlaşılmazlığa

Vladimir Putin'in iktidara yükselişi, Moskova ile Batı arasındaki ilişkilerde bir istikrar dönemine denk geldi. NATO'nun 2003'teki genişlemesi seçiminden önce tamamlanmıştı ve NATO-Rusya Konseyi'nin kurulmasına yol açan NATO-Rusya Kurucu Anlaşması'nın (1997'de imzalandı) uygulanması, Rus-Batı diyaloğunu kolaylaştırdı. Dahası, 11 Eylül 2001 saldırıları, Washington'ın dış politika önceliklerini önemli ölçüde etkiledi ve pragmatik bir yakınlaşmanın yolunu açtı. Moskova bu fırsatı, Çeçenya'daki savaşı Amerika Birleşik Devletleri tarafından başlatılan "terörle savaş"ın bir parçası olarak göstermek için kullandı; bunun karşılığında Kremlin, Afganistan'daki savaşın bir parçası olarak Orta Asya'da geçici Amerikan üslerinin kurulmasına izin verdi. Ayrıca Vladimir Putin, Rusya'nın artık uluslararası sahnede Amerika Birleşik Devletleri ile rekabet edecek imkanlara veya hırsa sahip olmadığını göstermek için çeşitli adımlar atıyor: Küba ve Vietnam'daki Sovyet dönemi üslerini kapatıyor ve Rus birliklerini Kosova'dan çekiyor. Moskova, Afganistan'daki NATO birliklerine gönderilecek malzemelerin Rus toprakları üzerinden transit geçiş noktası olarak kullanılmasına izin vererek daha da ileri gidiyor.

Tüm bu unsurlar, Kremlin'in Batı ile yapıcı bir ilişki kurmaya çalıştığını gösteriyor, ancak karşılığında Rus çıkarlarının dikkate alınmasını beklediği

de açık. Moskova için esas nokta, 1990'ların başından beri Rusya'nın "yakın çevresi" olarak tanımlanan eski Sovyet cumhuriyetleriyle işbirliği alanını korumaktır. Rusya'nın buradaki çıkarları çok yönlüdür: 20 milyondan fazla kişiden oluşan büyük bir Rus topluluğunun varlığı, Sovyet döneminden miras kalan sanayi ortaklıkları, komşularıyla paylaşılan ve Rus ekonomisinin sorunsuz işleyişi için hayati önem taşıyan ulaşım altyapısı ve ülkenin güvenliğini sağlayan Rus askeri tesislerinin varlığı. Rusya, iktidardaki hükümetten bağımsız olarak, katılmadığı ve dahası kendisine düşman olan yapıların ilerlemesiyle bu alandan dışlanmayı göze alamaz. Dolayısıyla, Kremlin'in Batı'ya yönelik iyi niyet jestleri, karşılığında Sovyet sonrası Avrasya'da Rus liderliğinin kabulünü sağlamayı amaçlıyordu. Ancak, bu jestlerin Washington'da diyalog davetinden ziyade bir zayıflık işareti olarak algılandığı görülüyor.

Gerçekten de, Rusya-Avrupa ilişkileri genel olarak iyi olsa da, özellikle Jacques Chirac'ın Fransa'sı ve Gerhard Schröder'in Almanya'sı ile, Amerika Birleşik Devletleri ile yanlış anlamalar birikmiştir. 2003 yılında, hayali kitle imha silahları bahanesiyle ve BM onayı olmadan Amerikan birliklerinin Irak'ı işgal etmesi, uluslararası hukukun bir başka ihlali olmuş ve Paris, Berlin ve Moskova tarafından ortaklaşa kınanmıştır. Avrupa kıtasının üç ana gücünden gelen bu ortak muhalefet, Washington'un Rusya-Avrupa yakınlaşmasının Amerikan hegemonyasına oluşturacağı riskler hakkındaki korkularını doğrulamıştır.

Washington, Paris ve Berlin'in özerklik özlemlerine karşı koymak için "yeni Avrupa" olarak adlandırılan Orta ve Doğu Avrupa ülkelerine bel bağlarken, aynı zamanda Almanya ve Rusya arasında bir tampon bölge oluşturma politikasını da yeniden canlandırıyor. Amerika Birleşik Devletleri, füze savunma sisteminin unsurlarını Doğu Avrupa'ya konuşlandırma niyetini açıkladı; bu, yalnızca Rusya'nın caydırıcılık kapasitesini tehdit etmekle kalmıyor, aynı zamanda Batı güçlerinin Doğu'da, özellikle stratejik silahlar alanında yeni kalıcı askeri altyapı kurmaması gerektiğini öngören NATO-Rusya kuruluş anlaşmasının ruhuna da aykırı. Dahası, Sovyet sonrası coğrafyadaki renkli devrimler (2003'te Gürcistan'daki Gül Devrimi ve 2004'te Ukrayna'daki Turuncu Devrim), Moskova'da Batı yanlısı rejimleri kurmak ve bunların Euro-Atlantik yapılarına entegrasyonunun yolunu açmak için tasarlanmış değişiklikler olarak algılanıyor. Aslında, Nisan 2008'de Washington, Ukraynalıların büyük çoğunluğunun böyle bir olasılığa karşı olmasına rağmen, Gürcistan

ve Ukrayna'nın NATO'ya katılma çağrısını desteklemeleri için Avrupalı müttefiklerine yoğun baskı uyguladı.

Rusya ile Batı arasındaki kopuş

İşte bu bağlamda, Ağustos 2008'deki Rusya-Gürcü çatışması yaşandı ve bu da Rusya-Batı ilişkilerinde bir paradigma değişimine yol açtı. Nitekim, Moskova, Güney Osetya ve Abhazya'nın ayrılıkçı cumhuriyetlerini tanıyarak, Gürcistan'ın toprak bütünlüğüne meydan okuyarak uluslararası hukuku ihlal etti. Kremlin'in bu tutumu iki nedene dayanıyordu: Birincisi, Moskova, yasal olarak Sırp eyaleti olmasına rağmen bağımsızlığını desteklediği Kosova örneğinde Batı'nın aynı ilkeyi ihlal etmesini kabul etmemişti. Vladimir Putin, bu yeni ihlalin sonuçsuz kalmayacağını hemen açıkladı. İkincisi, diplomatik kanallar aracılığıyla ifade ettiği muhalefetin etkisiz kaldığını fark eden Moskova, gücünü göstererek NATO'nun genişlemesini durdurmaya çalıştı. Nitekim, Rusya-Gürcü çatışmasının, Ukrayna ve Gürcistan için NATO'ya katılım planının uygulanmasına karşı çıkan ve bunun Avrupa kıtasını istikrarsızlaştırma riski taşıdığını savunan Paris ve Berlin gibi ülkelerin pozisyonlarını güçlendirdiği genel olarak kabul edilmektedir. Ancak, Abhazya ve Güney Osetya'nın bağımsızlığının tanınmasının, büyük Avrupa başkentlerinin genişleme planlarının uygulanmasına karşı çıkmasında belirleyici bir faktör olup olmadığı sorusu hâlâ ortada duruyor. Sonuçta, Gürcistan'daki ayrılıkçı çatışmaların varlığı ve Rus birliklerinin sahada bulunması, prensipte NATO üyeliğini engellemek için yeterli gerekçelerdir. Her halükarda, Moskova'nın Abhazya ve Osetya'nın bağımsızlığını tanımasının, Gürcistan ile ilişkilerini kalıcı olarak zehirlediği ve devletlerin egemenliğine koşulsuz saygı söyleminin güvenilirliğini zayıflattığı gözlemlenebilir.

Her halükarda, Batı'nın bu Rus eylemine verdiği tepki ılımlı olsa da, Euro-Atlantik yapılarının doğuya doğru genişletilmesi mantığı durdurulmadı. Aksine, Mayıs 2009'da Avrupa Birliği, eski SSCB'nin altı ülkesini (Doğu Avrupa'da Belarus, Ukrayna ve Moldova; Kafkasya'da Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan) içeren Doğu Ortaklığı'nı başlattı. AB'nin Doğu Avrupa'ya yönelik komşuluk politikasının önemli bir aracı olarak sunulan Ortaklık, bölgedeki diğer tüm ülkeleri (örneğin Aleksandr Lukaşenko yönetimindeki Belarus) siyasi rejimlerine veya jeopolitik

yönelimlerine bakılmaksızın içermesine rağmen, Birliğin en önemli doğu komşusu olan Rusya'yı dışlamasıyla benzersizdir. Özellikle Polonya ve İsveç tarafından AB içinde desteklenen Doğu Ortaklığı, *fiilen* Rus gücünü yakın çevresinde *sınırlama* politikasının yeni bir aracıdır. Rusya merkezli Sovyet sonrası entegrasyon yapılarıyla doğrudan rekabet eden ortaklık anlaşmalarının imzalanması için bir çerçeve görevi görmektedir. Milan Czerny, "AB-Rusya: Buraya nasıl geldik?" başlıklı makalesinde şu gözlemde bulunuyor:

> “Avrupa Birliği, Moskova'nın komşularını da kapsayan kurumsal çerçeveler oluştururken Rusya'nın rolünü ve yerini büyük ölçüde göz ardı etti. Bu nedenle, Rusya'nın çıkarlarının **dikkate** alınmasını sağlayacak üçlü 'köprüler' kurma girişiminde bulunmadı.”

Aslında, Brüksel ve Moskova arasındaki jeopolitik rekabet, hem Rusya hem de Avrupa ile yakın ilişkilerini sürdürmelerine olanak tanıyan bir çerçeveden en çok fayda sağlayacak olan ortak komşu ülkeler için son derece elverişsizdir.

2014 Ukrayna krizi, tam olarak Ukrayna elitleri arasında AB ile ortaklık anlaşması ve Moskova'nın önerdiği gümrük birliği arasında seçim yapma konusundaki görüş ayrılığından ve Rusya'nın Batı'nın Ukrayna'yı Rusya'dan ayırma arzusuna dair algısından kaynaklanmıştır. Her halükarda, Ukrayna krizi ve gelişmeleri, Rus-Batı ilişkilerinde geri dönüşü olmayan bir noktayı oluşturmuştur. Krizin sorumluluğuna ilişkin algı tamamen zıttır. Rusya'da, özellikle ABD'den gelen Batı desteği, 2010'daki genel oy hakkıyla yapılan seçimi demokratik standartlara uygun olarak kabul edilen Cumhurbaşkanı Yanukoviç'i deviren milliyetçi ve Batı yanlısı grupları kınamaktadır. Bununla birlikte, Ukrayna'da bir başka iktidar değişikliğine yönelik Batı desteği, Avrupa Birliği ile ortaklık anlaşması gibi son derece jeopolitik bir meseleye odaklanmıştır. Kremlin, Rusya'nın Ukrayna'ya müdahalesini, Kiev'deki Batı yanlısı darbeye bir yanıt olarak sundu; Moskova'nın bakış açısına göre bu darbenin amacı, Yanukoviç döneminde şekillenmekte olan Rus-Ukrayna yakınlaşmasını engellemekti. Kremlin için Kırım'ın ilhakı, yarımadadaki Rus çoğunluğunun anavatana yeniden katılma arzusunun demokratik bir ifadesiydi ve Rusça konuşan ayrılıkçılara verilen destek, milliyetçi bir rejim tarafından tehdit edilen Rus ve Rusça konuşan nüfusları koruma isteğini yansıtıyordu. Batı başkentleri ise Viktor Yanukoviç'in devrilmesini, Ukrayna rejiminin yolsuzluğundan bıkmış bir halk hareketinin sonucu olarak yorumladı. Kırım'ın ilhakını Soğuk Savaş'ın sona ermesinden

bu yana uluslararası hukukun eşi benzeri görülmemiş bir ihlali olarak kınadılar ve Rusça konuşan ayrılıkçılara verilen desteği de egemen bir devletin egemenliğinin bir başka açık ihlali olarak değerlendirdiler. Sorun şu ki, bu farklı yorumlar sadece Kremlin'i Batı'ya karşı karşıya getirmekle kalmıyor, aynı zamanda Rus kamuoyunu da yansıtıyor. Bu durum özellikle Kırım için geçerli; Kırım'ın ilhakı, tarihsel bir haksızlığın giderilmesi olarak gören Ruslar tarafından büyük ölçüde desteklenmişti.

Avrupa Birliği ve Amerika Birleşik Devletleri tarafından uygulanan ilk yaptırımlar, krizin büyüklüğü göz önüne alındığında, yine oldukça ılımlı bir yanıt niteliğindeydi. Ancak, Donbas'taki devam eden çatışma, Batı güçlerini yaptırımları sıkılaştırmaya yöneltmiş ve diğer çatışmalarda bilinen kısır bir döngü riskini ortaya çıkarmıştır. Nitekim, Batı elitleri yaptırım politikalarının gerçek sonuçlarının tamamen farkındadır: 50 yıldır ABD ambargosu altında olan Küba örneği veya daha yakın zamanda İran ve Venezuela örnekleri, her durumda yaptırımların iktidardaki rejimlerin sertleşmesine yol açtığını, oysa SSCB ile yumuşama ve diyalog politikasının (Helsinki Anlaşmaları) tam tersine komünist rejimlerin çöküşüne yol açtığını açıkça göstermektedir. Bu nedenle, Batı liderlerinin Moskova'ya karşı yaptırım politikası izlemelerinin altında yatan motivasyonları, Rusya'da tanık olduğumuz öngörülebilir sonuçlarla birlikte, meşru bir şekilde sorgulanabilir.

Rusya'nın Avrupa merkezciliğinin sonuna doğru mu?

Rusya ile Batı arasındaki yanlış anlama sadece elitleri ilgilendiren bir mesele değil; jeopolitik ve Rus toplumunun tarihsel algılarını da etkiliyor. Dolayısıyla, Rusya'da "Büyük Vatanseverlik Savaşı" ulusal anlatının dönüm noktası olarak görülürken ve Nazizm üzerindeki zafer gerçek ulusal bayram, Rus toplumunun tüm kesimlerini birleştiren bir olay olarak kabul edilirken, Avrupa'da gelişen Nazizm ve Komünizm'i eşitleme girişimleri ve Amerika Birleşik Devletleri'nin Nazizm üzerindeki zaferi sahiplenme çabası, Alman savaş çabalarının en ağır yükünü taşıyan, dehşet ve muazzam insan kayıplarıyla boğuşan bir ülkede son derece tepkiyle karşılanmaktadır. Myriam Désert şöyle gözlemliyor:

> "Batılı savaş filmlerinde Amerikan başarılarının öne çıkarılması, Rusya'da zaferin gasp edildiği acı duygusunun yayılmasına katkıda bulundu; bu da, Sovyetler Birliği'nin Müttefikler **olmadan da** Nazi Almanyası'nı yenebileceği fikrini akla getiriyor."

Aslında, Rusya ile Avrupa arasındaki artan mesafe, yalnızca Vladimir Putin rejimine odaklanan analizlerin öne sürdüğünden çok daha derin bir hareket olabilir. Rusların kimlik duyguları hakkında düzenli olarak anket yapan Levada Merkezi'nden elde edilen veriler, Rus toplumunun Avrupa'dan oldukça şaşırtıcı bir şekilde uzaklaştığını ortaya koyuyor. 2008'de Rusların %52'si Rusya'yı bir Avrupa ülkesi olarak görürken, 2021'de bu oran sadece %29'a düştü. Daha da şaşırtıcı olanı, ülkenin Avrupa kimliğine olan bağlılığın ankete katılanların yaşıyla orantılı olmasıdır; başka bir deyişle, daha yaşlı nesiller Rusya'yı daha sık Avrupa ile ilişkilendirirken, genç nesiller Rus toplumunda en az "Avrupalı" olanlardır: 18-24 yaş arası gençlerin sadece %23'ü kendilerini **Avrupalı** hissediyor. Bu rakamlar, Rus gençliğinin büyük ölçüde Kremlin'in jeopolitik yönelimlerine karşı olduğu yönündeki Batı algısıyla örtüşmüyor. Bununla birlikte, bu eğilimler mutlaka Avrupa'ya karşı düşmanlığı değil, daha ziyade Avrupa kökenli Amerikalıların Eski Kıta ile olan ilişkisine benzer şekilde Rus kimliğinin güçlenmesini gösteriyor. Bu uzaklaşma, çağdaş küresel gelişmeler bağlamında anlaşılmalıdır: Genç Ruslar, Avrupa ve Batı'nın artık modernlik, zenginlik veya çekicilik konusunda tekel sahibi olmadığı bir dünyada yaşıyorlar. Ve seyahat ettiklerinde, büyük çoğunlukla Avrupa dışı destinasyonları (Türkiye, Mısır, Güneydoğu Asya, Orta Doğu) tercih ediyorlar; bunun nedeni kısmen AB'nin hala Rus vatandaşlarına vizesiz seyahat hakkı tanımayı reddetmesidir. Ancak, bu mesafelenme teyit edilirse, paradoksal olarak Rusya-Avrupa ilişkilerini her iki tarafta da gerçekçi olmayan beklentilerden arınmış, pragmatik bir ilişki yönünde kolaylaştırabilir.

Brüksel ve Moskova arasındaki ilişkideki temel sorun, Avrupa Birliği'nin Doğu Avrupa'da Atlantik İttifakı'nın siyasi ve ekonomik karşılığı olarak görülmesidir: Bölge devletleri, "eski Avrupa" devletlerinin birçoğu NATO üyesi olmasa bile, NATO ile benzer bir süreç olmadan AB üyeliğini düşünemezler. Ancak Avrupa Birliği bu algıyı ortadan kaldırmak için hiçbir şey yapmaz; aksine, bölge devletleriyle yakınlaşma süreci sistematik olarak Euro-Atlantik topluluğuna entegrasyon olarak sunulmaktadır. Dahası, Moskova, Brüksel tarafından teşvik edilen standartların Rus çıkarlarına

zarar verecek şekilde tutarsız bir şekilde uygulandığını gözlemlemiştir. Bu durum, Rusya ve Avrupa arasında açıkça tamamlayıcı alanlardan biri olan ancak Gazprom'un yürüttüğü doğalgaz boru hattı projelerini engellemek için açıkça tasarlanmış Avrupa direktiflerine tabi olan enerji sektöründe de geçerlidir. Bu durum azınlık hakları alanında da geçerlidir: Estonya ve Letonya'da, 30 yıldır vatandaşlıktan ve dolayısıyla medeni haklarından mahrum bırakılan yüz binlerce Rusça konuşan kişi, demokratik normlardan açık bir sapmayı temsil etmektedir; Avrupa kurumları bu duruma sessizce göz yumarken, Rusya'da bu durum fark edilmeden kalmamaktadır.

Gerçekten de, Batılı güçler, bölgedeki çıkarlarını ilerletmek için Doğu Avrupa ulusal elitlerinin Rus karşıtı duygularını istismar ediyor; Moskova ise buna Batı Avrupa'daki popülist ve Avrupa şüphecisi partilerle daha yakın bağlar kurarak karşılık veriyor. Rusya'nın amacı sadece düşman olarak görülen Avrupa Birliği'ni zayıflatmak değil, aynı zamanda Soğuk Savaş'a kadar uzanan bir hedef olan Avrupa'yı Amerika Birleşik Devletleri'nden ayırmaya çalışmaktır. Gerçekte, Moskova, Çin'in yükselişi karşısında Avrasya'daki güç dengesini korumada değerli bir ortak olacak özerk ve istikrarlı bir bloğun ortaya çıkmasına olanak sağlayacağı ölçüde, Avrupa entegrasyonuna temelde karşı değildir. Rus elitlerinin Avrupa Birliği'ni eleştirdiği nokta, Amerika Birleşik Devletleri'nin stratejik hedefleriyle çok fazla uyumlu olmasıdır.

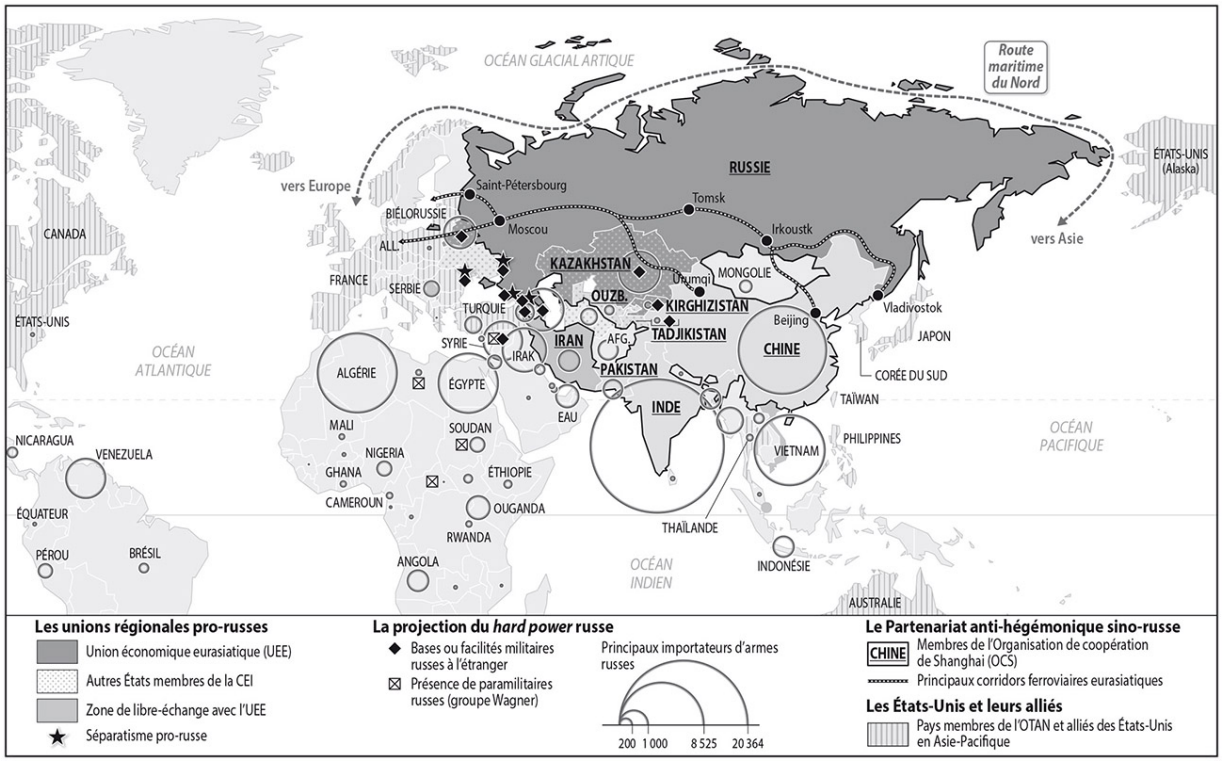
Amerika Birleşik Devletleri ile ilişkiler özellikle zorlu olmaya devam ediyor, çünkü iki gücün Avrupa'daki jeopolitik çıkarları tamamen zıt: Soğuk Savaş'ın sona ermesinden bu yana Moskova, yakın çevresi olarak tanımladığı Sovyet sonrası alanın kendi etki alanı içinde olduğunu Batı'ya ikna etmeye çalıştı. Rus elitleri bunu iki nedenden dolayı *asgari* bir program olarak görüyor: Birincisi, özellikle yeni bağımsız devletler, tarihi Rusya'nın sosyalist somutlaşmış hali olarak algılanan SSCB'nin ayrılmaz bir parçası olduğundan, Sovyet dönemine kıyasla özellikle küçük bir etki alanını temsil ediyor. İkincisi, Rusya, yüzyıllardır Batı'dan gelen istilalarla tehdit edilen güvenliğini sağlamak için müttefik veya en azından tarafsız ülkelerden oluşan bir tür tampon bölgeye güvenebilmek istiyor.

Öte yandan, Amerika Birleşik Devletleri, özellikle Asya'ya yönelme politikasının Asya'daki Amerikan etkisini güçlendirme beklentisinden ziyade Çin'in yayılmasını dizginleme arzusundan kaynaklandığı göz önüne alındığında, dünyanın önde gelen ekonomik gücü olan Avrupa'daki

üstünlüğünü korumayı arzulamaktadır. Başka bir deyişle, küresel ölçekte Washington savunmadadır ve Avrupa'daki en önemli jeopolitik varlığını kaybetme niyeti kesinlikle yoktur. Bununla birlikte, Avrupa kıtasında Amerikan liderliğine meydan okuyacak iradeye ve kaynaklara sahip tek güç, özellikle Almanya ile bir anlaşmaya varmayı başarırsa, Rusya'dan başkası değildir.

Bu koşullar altında, NATO aracılığıyla Rus tehdidini kullanarak Avrupa kıtasının bölünmüşlüğünü sürdürmek, Avrupa'nın özgürleşmesini engellemenin en iyi yoludur; bu da zorunlu olarak Moskova ile bir yakınlaşmayı gerektirecektir. Aynı zamanda, Çin'in dünya işlerindeki etkisi sürekli genişlerken, Washington, uluslararası sahnede aşırı Rus-Çin dayanışmasından kaçınmak için Moskova ile sınırlı bir yakınlaşmaya yönelebilir. Kremlin, Henry Kissinger'ın savunduğu ve 1970'lerde ABD'nin Çin'e açılmasını yöneten denge mantığına göre, Washington'un bu yakınlaşmayı başlatmasını yıllardır bekliyor.

Rusya küresel jeopolitiğin merkezinde

Kaynaklar: SIPRI; OCS; UEE; RZD.

Asıl sorun şu ki, Washington, tıpkı Çin'in Tayvan örneğinde olduğu gibi, Rusya'yı kontrol etmesini sağlayacak jeopolitik bir pazarlık kozunu elinde tutmak istiyor ve bu koz da Ukrayna. Ve her şey, Kremlin'in Ukrayna'yı kendi etki alanına geri getirme fikrinden vazgeçmediğini gösteriyor.

Gördüğümüz gibi, Joe Biden ve Vladimir Putin tarafından başlatılan ilk yumuşama işaretlerine rağmen, Rusya-Batı ilişkileri istikrara kavuşmaktan hala çok uzak.

Avrasya Birliği'nden Büyük Avrasya'ya

Rusya'nın Avrasya'ya Yönelişi

Moskova tarafından başlatılan Avrasya projesi, Rus elitlerinin jeopolitik ve kültürel algılarında önemli bir değişimi yansıtıyor. Batı eğilimli liberaller tarafından açıkça ifade edilsin ya da iktidardaki elitler tarafından daha örtük bir şekilde dile getirilsin, Rusya'nın Avrupa uygarlığına ait olduğu, dinamik ancak azınlıkta kalan neo-Avrasyacı hareket hariç, yakın zamana kadar yaygın olarak kabul görüyordu. Ukrayna krizi, "Doğuya yönelme" ilanı ve Kremlin'in "geleneksel değerleri" savunmasıyla birlikte, Rus elitleri artık Batı Avrupa'dan bir tür ayrışmayı vurguluyor. Rus gücünün doğu boyutunu destekleyen bu yeniden dengeleme politikası, küresel güç dengesinin Asya'ya doğru kayması genel eğilimine oldukça mantıklı bir şekilde uyuyor, ancak aynı zamanda Batı Avrupa ile daha yakın bağlar kurma girişimlerinin başarısızlığından da kaynaklanıyor. Birçok Rus analist bunu Batı politikasına bağlıyor; örneğin Sergei Karaganov şöyle diyor:

> “Rus elitinin çoğunluğu arasında Avrupa yanlısı duyguların zayıflaması, öncelikle Rusya'nın güvenliği için hayati önem taşıdığını düşündüğü ve Rus İmparatorluğu ile SSCB halklarının milyonlarca canını feda ettiği topraklar pahasına Batı yapılarının genişletilmesine yönelik açgözlü ve pervasız politikanın bir sonucudur. Bu politika, kalıcı bir Avrupa güvenlik sistemi, ortak bir Avrupa yurdu, bir **Avrupa** Birliği yaratma projesinin başarısızlığına yol açmıştır.”

Aslında, Rus elitlerinin Avrasya seçeneğini tercih etmesi, Rusya'nın yakın ve Avrupalı komşularıyla ilişkileri açısından oldukça karmaşık bir varsayılan tercihtir. Sovyet sonrası alanda, Batı dünyasına katılmaya hevesli

Boris Yeltsin'in Rusyası değil, belirli Avrasyacı kavramları benimseyen Nursultan Nazarbayev'in Kazakistanı Avrasya entegrasyon projesini başlattı. Kazakistan cumhurbaşkanı, 1994 gibi erken bir tarihte, " BDT'nin eylemleriyle koordineli olarak ek bir entegrasyon yapısı - Avrasya Birliği - oluşturmayı" önerdi. Ancak başlangıçta, Moskova'nın Bağımsız Devletler Topluluğu içinde bir çekirdek grup oluşturma ilgisi, Minsk ile Rusya ve Belarus Birliği kurma arzusundan kaynaklanıyordu. Gerçekte, Bağımsız Devletler Topluluğu'nun (Rusya, Belarus ve Ukrayna cumhurbaşkanlarının tek taraflı kararıyla) kurulmasından bu yana ve 1990'lar boyunca, Kazakistan cumhurbaşkanı, ülkesini marjinalleştirebilecek veya hatta parçalanmasına yol açabilecek bir Slav cumhuriyetleri birliğinin ortaya çıkmasından korkarak, Avrasya gündemini isteksiz Rus liderliğine fiilen dayattı. Onun bu aktivizmi, 2001 yılında Avrasya Ekonomik Topluluğu'nun kurulmasına yol açtı.

Vladimir Putin iktidara geldiğinde bu projelere pek heves göstermedi ve projeler büyük ölçüde söylemsel kaldı. Rusya Devlet Başkanı, hem entegrasyon yöntemleri hem de katılımcı ülkeler açısından farklı bir formatı teşvik etmek istedi. 2003 yılında, dört ana Sovyet sonrası ekonomiyi tek bir yapıda bir araya getirmek için Belarus, Kazakistan ve Ukrayna ile Tek Ekonomik Alan oluşturulmasını önerdi. Gerçekten de, yaklaşık 215 milyonluk, büyük çoğunluğu Rusça konuşan ve benzer bir gelişmişlik düzeyine sahip olan bu grup, Avrasya'nın kalbinde tutarlı bir ekonomik kutup oluşturabilirdi. Ancak burada da, Kazakistan'ın (büyük Rus azınlığıyla birlikte) eklenmesiyle bir tür Slav Birliği ortaya çıktı. Kremlin, Ukrayna'daki Turuncu Devrim nedeniyle bu projenin başarısızlığından sonra, Tek Ekonomik Alan önerisini Avrasya projesiyle birleştirmeye çalıştı. Aynı zamanda, Rus ve Rusça konuşan nüfuslara yurtdışında özel bir yer vermeyen Avrasya projesini dengelemek istercesine, Vladimir Putin, Sovyetler Birliği'nin çöküşünden sonra Moskova tarafından "terk edilmiş" hisseden "yurtdışındaki yurttaşları" ile Rusya arasındaki bağları güçlendirmeyi amaçlayan özel bir politika oluşturmak için "Rus dünyası" kavramını benimsemiştir. Kremlin, "Rus dünyası" ile Orta Asya veya Kafkasya'yı yeniden bütünleştirmek yerine Rusları ve Doğu Slavlarını Rusya etrafında birleştirmeyi tercih edenlere tavizler vermektedir.

Avrasya projesi, Rus elitleri veya genel halk arasında oybirliğiyle desteklenmekten çok uzaktır: Ulusüstü boyutu, bazılarının Rusya'nın bir kez

daha kimliğini ve kültürünü Sovyetçiliğin yerini alacak bir tür Avrasya enternasyonalizmine feda edeceğinden korkmasına yol açmaktadır. Rus elitleri içindeki diğerleri ise, Türkçe konuşan halklar arasında popüler olan Avrasyacılığı, Rusya'nın "Asyalaşmasına" ve böylece kendisini Avrupa medeniyet alanından koparmasına yönelik bir eğilim olarak görmektedir. Şüphesiz ki, Avrasya entegrasyon projesi başlangıçta Kremlin tarafından pan-Avrupa entegrasyonuna bir katkı olarak sunulmasının nedenlerinden biri de bu korkuları gidermektir. 2011 yılının sonunda, Avrasya Ekonomik Birliği'nin kurulmasını duyururken Vladimir Putin şunları söyledi: "Avrasya Birliği, Büyük Avrupa'nın ayrılmaz bir parçası olarak evrensel entegrasyon ilkelerine göre inşa edilecektir. [''] Birkaç ay sonra, "Avrasya Birliği" başlıklı programatik bir makalede şunları ekledi:

> “Rusya ve Değişen Dünya”: “Rusya, Büyük Avrupa'nın, büyük Avrupa medeniyetinin ayrılmaz, organik bir parçasıdır. Vatandaşlarımız kendilerini Avrupalı hissediyor. […] Bu nedenle Rusya, Atlantik'ten **Pasifik** Okyanusu'na kadar birleşik bir ekonomik ve insani alan yaratma yolunda ilerlemeyi öneriyor.”

Burada da yine, Ukrayna'nın Avrasya Birliği projesine dahil edilmesi umutlarını suya düşüren ve Batı ile ilişkilerde derin bir soğumaya neden olan 2014 Ukrayna krizi, Kremlin'i Büyük Avrupa kavramından vazgeçip "Büyük Avrasya" kavramını benimsemeye yöneltti. Bir bakıma, Zbigniew Brzezinski'nin görüşünün aksine, Ukrayna olmadan Rusya'nın bir imparatorluk olmaktan çıkmadığını, ancak bir anlamda Avrupa olmaktan çıktığını savunabiliriz. Bundan böyle, Kremlin'in yeni yaklaşımını anlamak için, Rus Avrasyacıların vizyonuna göre sınırları az çok eski SSCB'ninkine karşılık gelen ara bir alan olan Avrasya ile Avrupa ve Asya'dan oluşan süper kıtayı kapsayan Büyük Avrasya arasında ayrım yapmak gerekiyor. Moskova, eski grubu Avrasya Birliği'ne entegre etmeyi öneriyor; bu da daha büyük bir Avrasya Ortaklığı'nın temel unsuru haline gelecek ve "entegrasyonların entegrasyonu" mantığına göre, Şanghay İşbirliği Örgütü, ASEAN ve Avrupa Birliği gibi ortak ülkelerin ve bölgesel örgütlerin de katılması bekleniyor. Haziran 2016'da Vladimir Putin şunları söyledi:

> “Ortaklarımızla birlikte, Avrasya Ekonomik Birliği'nin daha geniş bir entegrasyon alanı için eğitim merkezlerinden biri olabileceğine inanıyoruz. **Büyük** Avrasya için bir ortaklık kurulmasını değerlendirmeyi öneriyoruz.”

Gördüğümüz gibi, Rus elitlerinin Avrasya'ya yönelişi kademeli olmuştur. Bu durum, hem Batı ile yakınlaşmanın başarısızlığına ve Ukrayna'nın Moskova'nın egemen olduğu uluslarüstü bir entegrasyon projesine dahil edilmesine, hem de küresel jeopolitiğin ağırlık merkezinin Asya'ya doğru kaymasının giderek daha fazla farkına varılmasına bağlıdır. Rusya, Avrasya projesiyle, Batı'da Euro-Atlantik yapılarının genişlemesi ve Doğu'da Çin gücünün yükselişi nedeniyle oluşabilecek potansiyel marjinalleşmeyi önlemeyi amaçlamaktadır. Kendisini, Büyük Avrasya'nın iki büyük ekonomik kutbunu birbirine bağlayan dengeleyici güç, merkezi unsur olarak konumlandırmayı hedeflemektedir. Böylece Rusya, hem jeopolitik hem de medeniyet açısından merkezi bir konum kazanacaktır. Rus siyasi elitleri tarafından benimsenen bu iddialı proje, Rus toplumunun desteğini almayı ve Rusya tarafından desteklenen bölgesel yapılar içinde gerçek entegrasyonun derinleştirilmesi yoluyla gerçekleştirilmeyi gerektirmektedir.

Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü: Avrasya NATO'su mu?

Ekonomik alanda Avrasya Birliği gibi, Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü (CSTO) de Moskova'nın Sovyet sonrası Avrasya'da istikrarın garantörü olarak kendini gösterme arzusunu somutlaştırıyor. CSTO, Ekim 2002'de altı eski Sovyet cumhuriyeti tarafından kuruldu: Rusya, Belarus, Ermenistan, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan. Amacı, 15 Mayıs 1992'de Taşkent'te imzalanan Kolektif Güvenlik Anlaşması kapsamında kurulan askeri ve güvenlik işbirliğini kurumsallaştırmaktı. Başlangıçta bu anlaşma, Bağımsız Devletler Topluluğu'nun tüm üye devletlerini birleştirmeyi amaçlıyordu. Ancak, bazı ülkeler baştan itibaren katılmayı reddetti (Ukrayna, Moldova, Türkmenistan), diğerleri ise ayrılıkçı çatışmalar ve Batı ile yakınlaşma nedeniyle 1999'da çekildi (Gürcistan ve Azerbaycan). Özbekistan'ın tutumu daha değişkendi: 1999'da Batı yanlısı bir tutuma yönelmesi sırasında Antlaşmadan ayrılan Taşkent, Andican olaylarının ardından ABD ile yaşanan anlaşmazlığın ortasında 2006'da Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü'ne (CSTO) katıldı. Ancak 2012'de Taşkent, entegre bir kolektif savunmayı reddetmesinin mantıklı bir sonucu olarak CSTO'ya katılımını askıya aldığını duyurdu.

Ancak, Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü (CSTO), stratejik yönelimleri kendi bölgesel ortamlarına bağlı olarak farklılık gösteren üye devletler arasındaki uyum eksikliği nedeniyle sıklıkla eleştirilmektedir. Bu sorunu çözmek için Rusya, son yıllarda CSTO'yu yapılandırmak ve savunma, askeri-teknik işbirliği ve uluslararası tehditlerle mücadelede somut işbirliğini güçlendirmek için çalışmalar yürütmüştür. Askeri cephede, CSTO'nun önceliklerinden biri, ulusal birliklere dayalı kolektif silahlı kuvvetlerin kurulmasıdır. Bu, kolektif dayanışma yükümlülüğünü uygulamaya koymayı amaçlamaktadır: Antlaşmanın 4. maddesi (NATO için 5. maddeye eşdeğer), bir üye devlete yapılan saldırının tüm üye devletlere yapılmış bir saldırı olarak kabul edileceğini ve saldırıya uğrayan ülkeye askeri yollarla da dahil olmak üzere yardım sağlamaları gerektiğini belirtmektedir. 2009 yılında üye devletler, CSTO Kolektif Hızlı Müdahale Kuvvetleri'ni kurmaya karar verdiler. Bu nedenle, silahlı kuvvetlerden, özel kuvvetlerden ve üye devletlerin içişleri bakanlıklarından 18.000 kişiden oluşan örgütün kolektif güvenlik aygıtının çekirdeğini oluşturmaktadırlar.

Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü (CSTO), 3.600 personelden oluşan bir barış gücü de oluşturdu. Henüz bir operasyon bölgesine konuşlandırılmamış olsalar da, Moskova'nın artan ilgisiyle karşı karşıyalar ve Moskova, (oldukça isteksiz) ortaklarını BM himayesinde yurt dışına konuşlandırmaları için lobi faaliyetlerinde bulunuyor. Son yıllarda, Rus ordusunun uyguladığı tatbikatlara benzer şekilde, CSTO'nun kolektif silahlı kuvvetlerinin ortak tatbikatlarında keskin bir artış yaşandı. Örneğin, 2019'da CSTO beş tatbikat gerçekleştirdi. Kolektif Hızlı Tepki Kuvvetlerinin yıllık tatbikatı " *Vzaimodestvie* -2019" ("Etkileşim-2019") Rusya Federasyonu topraklarında; " *Neruchimoe Bratstvo* -2019" ("Yıkılmaz Kardeşlik-2019") barış gücü tatbikatı ise Tacikistan'da, Afganistan sınırına 20 kilometre mesafede gerçekleştirildi. Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü (CSTO) özel kuvvetleri, Belarus'ta " *Poisk* -2019" ("Arama-2019") tatbikatını ve Kırgızistan'da " *Grom* -2019" ("Fırtına-2019") terörle mücadele tatbikatını gerçekleştirdi. İlk kez, "Echelon-2019" adı verilen manevralarda, Kolektif Kuvvetlere lojistik destek sağlamak üzere mühendislik birlikleri seferber edildi.

Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü (CSTO) bünyesindeki gerçek entegrasyon, bölgesel düzeyde de gerçekleşmekte ve Örgütün belirli stratejik bağlamları dikkate almasına olanak sağlamaktadır. Bu nedenle CSTO, kolektif güvenlik için üç bölgesel alt bölge tanımlamaktadır: "Doğu

Avrupa" bölgesi (Rusya-Belarus), "Kafkasya" bölgesi (Rusya-Ermenistan) ve "Orta Asya" bölgesi (Rusya, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan). Bu bölgelerin her birinde, üye devletler birleşik hava savunma sistemleri ve entegre kuvvet grupları oluşturmayı taahhüt etmişlerdir. Ayrıca, Rusya, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan, Taliban tehdidine karşı koymak için 2001 yılı gibi erken bir tarihte Orta Asya bölgesi için Kolektif Hızlı Konuşlandırma Kuvvetleri (CRDF/CSTO) kurmuştur. Bu kuvvetler yaklaşık 5.000 kişiden oluşmakta olup, Tacikistan'daki Rus askeri konuşlandırmasını (201 e ordu üssü), Kırgızistan'daki Kant'taki Rus hava üssünü ve üç Orta Asya cumhuriyetinin her birinden birer taburu içermektedir.

Son olarak, son yıllarda Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü (CSTO) uluslararası tehditlerle mücadeleye odaklanmıştır. Örgüt, 2003 yılında uyuşturucu kaçakçılığıyla mücadele programı olan Kanal Operasyonu'nu başlatmış ve bu program 2008 yılından beri sürekli olarak yürütülmektedir. CSTO ayrıca, 2008 yılında kurulan Nelegal Operasyonu aracılığıyla yasadışı göçle mücadeleye de katılmaktadır. CSTO'ya göre, Nelegal-2019 operasyonu sonucunda 159.000 göç mevzuatı ihlali tespit edilmiş, 1.342 kişi uluslararası tutuklama emriyle tutuklanmış ve toplam 7,5 milyon dolar para cezası uygulanmıştır. [15]

Ukrayna krizinin Rusya ile komşuları arasındaki ilişkilerde yarattığı zorluklar, dolayısıyla Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü (CSTO) çerçevesindeki entegrasyonun devamını engellemedi. Elbette, Kazakistan ve Belarus hükümetleri, egemenliklerini koruma açısından çok riskli görülen bazı Rus girişimlerini dizginlemeye çalıştılar. Ancak krizin zirvesi geçtikten sonra, CSTO çerçevesindeki işbirliği üzerindeki gerçek etki nispeten sınırlı kaldı. Bu durum birkaç faktörle açıklanabilir: Birincisi, Rus askeri müdahalesine maruz kalan iki eski Sovyet devleti (Gürcistan ve Ukrayna), Rusya'nın egemen olduğu entegrasyon yapılarına katılmayı reddeden ve NATO'ya katılma arzusunu dile getiren ülkelerdir. İkincisi, birçok eski Sovyet devletinin liderleri, Rusça konuşan nüfusları koruma bahanesiyle Rus müdahalesinin risklerinden endişe duyarken, aynı zamanda bazı Batı ülkelerinin rejim değişikliğini destekleme eğiliminden de endişe duyuyorlar.

Moskova, bu yönü Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü (CSTO) içindeki siyasi işbirliğini güçlendirmek için kullandı: Örgütün Parlamento Meclisi

(2006'da kuruldu), ulusal parlamentolara sunulmak üzere tasarılar hazırlayarak üye devletlerin güvenlik mevzuatını uyumlu hale getirmek için çalışıyor. CSTO Dışişleri Bakanları Konseyi, üye devletlerin dış politikasını koordine ediyor. 2011'den beri CSTO, BM ve AGİT de dahil olmak üzere uluslararası kuruluşlardaki üye devlet temsilcilerine toplu talimatlar verme mekanizmasını uygulamaya koydu.

Ayrıca, Afganistan'daki uluslararası müdahalenin başarısızlığı, ABD ve NATO'nun bölgedeki imajını olumsuz etkiledi. Buna karşılık, Rusya'nın Suriye'ye müdahalesi, güvenilir bir stratejik aktör olarak imajını önemli ölçüde güçlendirdi. Rusya'nın CSTO ortakları arasındaki prestiji, özellikle Moskova'nın Suriye rejimini "meşru" bir şekilde savunmasının kendi endişeleriyle örtüşmesi nedeniyle arttı. Bu bağlamda, Kasım 2019'da Ortadoğu ve Kuzey Afrika'ya adanmış CSTO Dışişleri Bakanları Konseyi Ortak Bildirisi, Rusya Federasyonu'nun bu bölgedeki önceliklerini yansıtmaktadır: üye devletler, Suriye'nin uluslararası alanda tanınmış sınırları içindeki tam egemenliğini, Astana sürecini, Rusya ve Ermenistan'ın Suriye'de yürüttüğü insani yardım faaliyetlerini ve Moskova tarafından önerilen Basra Körfezi için Kolektif Güvenlik Konseptini desteklemektedir.

Rusya, artık kendi pozisyonlarının gücüne ve Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü'nün (CSTO) iç uyumuna yeterince güven duyarak ortaklarını daha büyük bir rol oynamaya teşvik ediyor gibi görünüyor. Bu anlayışla, örgütün kuruluşundan beri Genel Sekreteri olan Nikolai Bordyuzh, Nisan 2017'de Ermeni General Yuri Khachaturov ile değiştirildi. 2015 yılında kurulan ülkeler arası rotasyon ilkesine göre, Belaruslu General Stanislav Zas Ocak 2020'de onun yerini aldı.

Avrasya Ekonomik Birliği: SSCB-2 mi?

Avrasya Birliği projesi, Rusya, Kazakistan ve Belarus'un Gümrük Birliği'ni kurduğu 2010 yılında gerçekten başladı. Aynı yıl Viktor Yanukoviç'in Ukrayna cumhurbaşkanlığına seçilmesiyle Moskova, Kiev'i projeye yeniden katılmaya ikna etmeyi umuyordu; bu proje artık Avrupa Birliği'nin Ukrayna ile ortaklık anlaşması önerisiyle rekabet halindeydi. Ukrayna'nın iki ana ortağı arasında kalan Yanukoviç, 2013 sonlarında ortaklık anlaşmasını imzalamayı reddetmeden önce tereddüt etti ve bu durum, Brüksel ve

Washington tarafından desteklenen milliyetçi ve Batı yanlısı muhalefet tarafından devrilmesine yol açan ciddi bir siyasi krize neden oldu. Moskova, Kırım'ı ilhak ederek ve Doğu Ukrayna'daki Rusça konuşan ayrılıkçıları destekleyerek karşılık verdi ve böylece Ukrayna ile kurumsal yakınlaşma girişimlerinin başarısızlığını teyit etti.

Avrasya Ekonomik Birliği: Gerilimler ve Yakınlaşmalar Arasında

2015 yılının başlarında Moskova, Minsk ve Astana, Avrasya Ekonomik Birliği'ni (EAEU) resmen kurarak entegrasyonu derinleştirme yolunda bir adım daha attılar. Yeni Birlik, 185 milyonluk bir ortak pazar oluşturuyor ve Kırgızistan ile Ermenistan'ın eş zamanlı katılımı, Ukrayna'nın yokluğunu kısmen telafi ediyor. Bununla birlikte, EAEU'nun ilk yılları, büyük ölçüde Ukrayna çatışmasının geniş kapsamlı sonuçlarıyla bağlantılı bir dizi iç gerilimle damgasını vurdu. Ayrıca, Rusya ve komşularını etkileyen ekonomik kriz, korumacı tepkilere yol açtı ve bu durum, Belarus'un Rus ambargosu altında Avrupa tarım ürünlerini yeniden ihraç etmesi sorunuyla daha da kötüleşti. Bununla birlikte, Moskova ve ortaklarının kendi işlem mantığına göre bu farklılıkların üstesinden kademeli olarak gelmeyi başardıkları kabul edilmelidir.

Gerçekten de, üye ülkelerin elitlerinin, Avrupa entegrasyonunu anımsatan bir mantıkla uluslararası rekabetle daha iyi başa çıkmalarını sağlayan kurumsallaşmış bölgesel entegrasyonun avantajlarının farkına vardıkları görülüyor. Bununla birlikte, üye devletleri yeni bloğa katılmaya iten nedenler çeşitlidir: Belarus için Rusya, açık ara en önemli ekonomik ortaktır. Kazakistan ve Kırgızistan için Avrasya Birliği, Avrupa'ya doğru engelleri yıkmanın ve Orta Asya'da Çin'in ekonomik gücüne karşı bir denge oluşturmanın bir yolunu temsil etmektedir. Hem ekonomik hem de stratejik olarak Rusya'ya büyük ölçüde bağımlı olan Ermenistan için ise, Rus müttefikinin Türkiye ve Azerbaycan'a karşı korumasından yararlanmaya devam etme meselesidir. Son olarak, tüm bu ülkeler için, özellikle de Rusya'daki göçmen işçilerden gelen havalelere büyük ölçüde bağımlı olan Kırgızistan ve Ermenistan için, Avrasya Ekonomik Birliği üyeliği, işçilerin serbest dolaşımından yararlanmalarına ve böylece Rusya'nın göç politikasının sıkılaştırılmasından kaçınmalarına olanak tanır. Moskova için en büyük avantaj, ihracatını çeşitlendirme olasılığında yatmaktadır; zira imalat ürünleri ve teknoloji, yakın gelecekteki ihracatın uzak pazarlara göre çok daha büyük bir payını oluşturmaktadır. Dolayısıyla, Avrasya Ekonomik

Birliği (EAEU), Moskova'nın ekonomik etki alanını korumasına ve ekonomisinin çeşitlenmesine katkıda bulunmaktadır. Tüm bu faktörler, Sovyet döneminin ekonomik, sosyo-kültürel ve dilsel (Rusça konuşan) mirasıyla birleşerek, Avrasya projesi içinde sıklıkla hafife alınan bir bütünleşmeyi sağlamaktadır.

Avrasya'da kalkınma: gerçek ilerleme

Avrasya Ekonomik Birliği'nin (EAEU) en önemli başarısı, yakın zamanda kurulmuş olmasına rağmen nispeten yüksek bir entegrasyon derecesine ulaşmasını sağlayan, uluslarüstü bir boyuta sahip kurumsal mekanizmalara dayanmasıdır. Büyük ölçüde Avrupa'daki benzerlerinden esinlenerek oluşturulan Avrasya kurumları arasında Devlet ve Hükümet Başkanları Konseyi, Moskova merkezli Avrasya Ekonomik Komisyonu ve Minsk'te bulunan Avrasya Birliği Adalet Divanı yer almaktadır. Sistemin kalbinde yer alan Avrasya Komisyonu, antlaşmaların ve düzenlemelerin uygulanmasını sağlamaktan, Birliğin faaliyetlerini denetlemekten, ekonomik entegrasyon önerileri geliştirmekten ve üçüncü ülkelerle ticaret anlaşmaları müzakere etmekten sorumlu daimi uluslarüstü organdır. Başlıca yetki alanları gümrük politikası yönetimi ve ticaret standartlarının belirlenmesidir. Öneminin bir göstergesi olarak, Komisyona eski Belarus Başbakanı Mihail Miyasnikoviç (eski Ermenistan Başbakanı Tigran Sarkissian'ın yerine geçmiştir) başkanlık etmekte ve eski bakanlar ve üst düzey yetkililerden oluşmaktadır. Sovyetler Birliği'nin sona ermesinden bu yana ilk kez, Avrasya Ekonomik Birliği, üye devletler arasında bütçe transferlerini içeriyor; bu devletler, her bir devletin ekonomik ve ticari ağırlığını dikkate alan dikkatlice dengelenmiş bir sisteme göre üçüncü ülkelerle yapılan ticaretten elde edilen gümrük gelirlerini paylaşıyor.

Ocak 2018'de yeni Avrasya Ekonomik Birliği Gümrük Kodunun yürürlüğe girmesi, Avrasya Birliği'nin gümrük politikasını derinleştirme ve birleştirme yolunda önemli bir adım oldu. Komisyon, son birkaç yıldır metinleri uyumlu hale getirmek ve düzenlemeleri hizalamak için uluslararası ve Avrupa standartlarından büyük ölçüde yararlanarak önemli teknik çalışmalar yürütmüştür. Mart 2017'de Avrasya Komisyonu, üye devletlerin kendi pazarlarını korumak için uygulamaya devam ettiği tarife dışı engeller hakkında bir Beyaz Kitap yayınladı. 2021 yılının başında Komisyon, üye devletlerin 2016 ile 2020 yılları arasında toplamın %80'ini temsil eden 58 tarife dışı engeli ortadan kaldırdığını açıkladı. Ayrıca,

Avrasya Komisyonu, özellikle 2018 yılında Avrasya Kalkınma Bankası (Rusya ve Kazakistan tarafından kontrol edilen) ile imzalanan bir ortaklık aracılığıyla ortak bir sanayi ve yatırım politikası oluşturmak için çalışmaktadır. Sosyal alanda ise, Avrasya Ekonomik Birliği (EAEU) içindeki emeklilik sistemi konusunda Ocak 2021'de yürürlüğe giren anlaşma, üye devletlerden gelen göçmen işçilerin haklarını güçlendirerek, Birlik genelindeki katkı paylarının emeklilik haklarının hesaplanmasında dikkate alınmasını sağlamaktadır. Üye devletler ayrıca, 2025 yılına kadar finans ve enerji sektörlerinde birleşik pazarlar oluşturarak ekonomik entegrasyonu daha da derinleştirmeyi planlamaktadır. Ancak bu iki stratejik sektörde entegrasyon, söz konusu risklerin önemi göz önüne alındığında, güçlü bir siyasi irade gerektirecektir: Moskova, enerji tarifelerinin uyumlaştırılması ve petrol ve doğalgaz ihracatının kendi topraklarından geçişine ilişkin kurallar konusunda tavizler vermek zorunda kalacak; bu iki boyut, bugüne kadar komşularıyla olan ticari ilişkilerinde önemli kaldıraçlar olmuştur.

Kurumsal entegrasyonun etkisi, üye devletlerin dış ticaret rakamlarına yansımaktadır. Örneğin, 2000'li yılların başından beri Kazakistan'ın dış ticaretindeki Rusya'nın payı Çin lehine istikrarlı bir şekilde azalırken, Pekin 2010 yılında ülkenin önde gelen ticaret ortağı olarak kendini kanıtlamış (ticaretin %17'sinden fazlasını oluşturmuştur), Avrasya Ekonomik Birliği'nin kurulmasından bu yana bu eğilim tersine dönmüştür. 2019 yılında Rusya, Kazakistan'ın önde gelen ticaret ortağı konumunu sağlamlaştırmış (ülkenin dış ticaretinin %20'sinden fazlasını oluşturmuştur), Çin'in payı ise Kazakistan'ın dış ticaretinde %15'e düşmüştür. Bu durum, Kazakistan'ın Rusya'dan yaptığı ithalatta özellikle belirgindir; Rusya'dan yapılan ithalat toplamın %37'sini oluştururken (Çin'in payı %17'dir), Rusya'da üretilen tüketim mallarının (otomotiv, gıda işleme vb.) rekabet gücünün arttığını göstermektedir. Rusya-Belarus ekonomik ilişkileri daha da yakın: Belarus'un dış ticaretinin yarısını (2019'da %51) tek başına Rusya oluşturuyor ve bu oran Avrupa Birliği'nin (%21) çok önünde. Belarus ise ekonomisinin büyüklüğü göz önüne alındığında orantısız bir şekilde, büyük komşusunun dördüncü büyük ticaret ortağı konumunda. İki ülke arasındaki ekonomik alışverişin yoğunluğu, Avrasya entegrasyonunun çekirdeğini oluşturan Rusya-Belarus Ekonomik Birliği çerçevesindeki ikili anlaşmalarla da bağlantılı. Aynı zamanda, Avrasya Ekonomik Birliği'nin yükselişi, iki ülke arasındaki entegrasyonun belirli bir normalleşmesini ima ediyor ve bu

da Belarus Cumhurbaşkanı Aleksandr Lukaşenko'nun müzakere gücünü sınırlıyor. Moskova, esasen Avrasya Birliği'ni Rusya-Belarus Birliği'ne karşı kışkırtarak, daha önce (jeo)politik nedenlerle verilen ekonomik avantajların korunması karşılığında Minsk'ten giderek daha derin ikili entegrasyon talep ediyor. Belarus'un uydu devlet haline gelme eğilimi, 2020 siyasi krizi sırasında muhalefetin bastırılmasına karşılık olarak uygulanan Batı yaptırımlarıyla önemli ölçüde güçleniyor.

"Büyük Avrasya"nın yapılandırılması: başarılar ve sınırlamalar

Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT): Avrasya Birliği'nin "dış kabuğu"

Avrasya Ekonomik Birliği (EAEU) ve Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü'nün (CSTO) yükselişi, görünüşte CIS'i eskimeye mahkum etmişken, aslında CIS'in yeniden canlanmasına yol açıyor; CIS, çok hızlı entegrasyon mantığına göre Avrasya Birliği'nin dış kabuğu gibi hareket ediyor: Eylül 2012'den beri yürürlükte olan CIS Serbest Ticaret Bölgesi (STA), imzacılarına (EAEU üye devletlerine ek olarak Moldova, Ukrayna, Özbekistan ve Tacikistan) Avrasya Ekonomik Birliği tarafından oluşturulan tek pazara ayrıcalıklı erişim imkanı sağlıyor. 2014'ten beri Bağımsız Devletler Topluluğu organlarındaki katılımını donduran Ukrayna, CIS STA'sının bir parçası olmaya devam ediyor; bu da Belarus ile ticareti kolaylaştırıyor ve Belarus, 2014'ten beri uygulanan karşılıklı yaptırımların bazılarını gizlice aşmak için Rus ve Ukraynalı komşuları arasında aracı görevi görüyor.

Ayrıca, daha önce düşük katılım oranlarıyla veya hatta örgütü boykot etmeleriyle bilinen diğer BDT üyeleri de yeniden katılmış ve artık örgüt organlarında aktif olarak yer almaktadır. Bunlar arasında Türkmenistan, Özbekistan, Moldova ve Azerbaycan'ın yanı sıra Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü (CSTO) üyesi olup Avrasya Birliği üyesi olmayan Tacikistan da bulunmaktadır. Türkmenistan, 2019 yılında ilk kez BDT'nin dönem başkanlığını üstlenmiştir. Türkmenistan'ın başkanlığı, o yılın Ekim ayında Aşkabat'ta düzenlenen devlet başkanları zirvesiyle sona ermiş ve bu zirvede üye devletler terörle mücadele işbirliği, ekonomik işbirliği ve ithal ikame politikaları konusunda anlaşmalar imzalamıştır. Cumhurbaşkanı

Gurbanguly Berdimuhamedov yönetimindeki Türkmenistan'ın BDT organlarındaki bu katılımı, 1990'ların başından beri ülkeyi karakterize eden uzlaşmaz izolasyonculukla keskin bir tezat oluşturmaktadır. Benzer şekilde, 2020 yılında Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) başkanlığını yürüten Şavkat Mirziyoyev yönetimindeki Özbekistan da Rusya ve diğer eski Sovyet cumhuriyetleriyle ekonomik bağları canlandırmaya büyük ilgi gösteriyor.

Bu yeniden canlanmayı açıklayabilecek birkaç faktör bulunmaktadır. Özellikle, Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü (CSTO) ve Avrasya Ekonomik Birliği (EAEU) içindeki entegrasyonun derinleşmesi dalgalanma etkisi yaratmıştır: Diğer CIS devletleri, henüz bu yapılara katılmaya hazır olmasalar da, marjinalleşmek istememekte ve bu nedenle Topluluğun işleyişiyle ilgilenmektedirler. Bu bağlamda, Sovyet dönemi liderlerinin yerini alan yeni Orta Asya liderlerinin, paradoksal olarak, Sovyetler Birliği döneminde iktidara geldiklerini unutturmak için sık sık milliyetçi söylemlere başvuran seleflerine kıyasla Moskova ile işbirliğine daha açık olduklarını belirtmekte fayda var. AB (ki kendisiyle serbest ticaret anlaşması imzalamıştır) ve Rusya arasında kalan Moldova için CIS, Rus ve Sovyet sonrası pazarlara ayrıcalıklı erişimden yararlanmaya devam etmesini sağlamaktadır.

Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT), Avrasya Ekonomik Birliği'ne (AEB) olası gelecekteki katılımlar için de bir basamak görevi görüyor. Örneğin Moldova ve Özbekistan, Avrasya Ekonomik Birliği'nde gözlemci statüsü elde etti. Üyeliği değerlendiren Taşkent, Avrasya Komisyonu ile mevzuatının AEB hukukuyla kademeli olarak uyumlaştırılmasını öngören bir işbirliği muhtırası imzaladı. Dağlık Karabağ'daki zaferinin ardından Azerbaycan da potansiyel üyeliğe ilgi duyduğunu ifade etti; ancak bu, Ermenistan ile ilişkilerin normalleşmesine bağlı. Tacikistan ise, özellikle Çin ile olan yakın ekonomik bağlarına etkisine ilişkin endişeler nedeniyle Birliğe katılmak konusunda tereddütlü.

Bağımsız Devletler Topluluğu'na (BDT) olan ilginin yeniden canlanması güvenlik alanında da kendini gösteriyor: BDT organları, üye devletlerin tüm "güç yapıları" için koordinasyon konseylerini içeriyor: güvenlik konseyleri, savunma konseyleri, içişleri konseyleri, sınır muhafızları, savcılar, acil müdahale konseyleri, yolsuzlukla mücadele konseyleri, göç konseyleri, vergi kaçakçılığıyla mücadele konseyleri vb. Bu nedenle, üye ülkelerin

yapıları arasında yüksek bir etkileşim yoğunluğu var; bu da özellikle bilgi paylaşımı ve ortak tatbikatlar şeklinde kendini gösteriyor, örneğin BDT Terörle Mücadele Merkezi ve " *Boevoe sodruzhestvo* " ("Savaş Topluluğu") hava savunma sistemlerinin yıllık tatbikatları gibi. Dolayısıyla, BDT, bazı örtüşmelere rağmen, güvenlik ve savunma işbirliğine katılan devletlerin sayısını ve işbirliği alanlarını genişleterek Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü'nü (CSTO) tamamlayıcı nitelikte olduğunu kanıtlıyor. BDT ile CSTO arasındaki bağların sürdürülmesi, Moskova'nın CSTO'nun sorumluluk alanının sınırları konusunda belirli bir belirsizlikten yararlanmasına da olanak tanıyor; Moskova, bu alanın Sovyet sonrası Avrasya'nın tamamını kapsamasını istiyor.

Son olarak, Rusya, özellikle 2020'de Nazizme karşı zaferin 75. yıldönümü kutlamalarının ortaklaşa düzenlenmesi veya 2021'de Kazan'da ilk Bağımsız Devletler Topluluğu Oyunlarının düzenlenmesi gibi girişimlerle, bütüne belirli bir kültürel ve ideolojik bütünlük kazandırmayı taahhüt etmiştir.

Ortaklıklar ağı kurmak

Avrasya Ekonomik Birliği (EAEU), ittifaklarını Sovyet sonrası alanın ötesine genişletme politikası izliyor: Vietnam (Ekim 2016) ve İran (Ekim 2019) ile serbest ticaret bölgeleri kuruldu ve Ekim 2019'da Singapur ile de benzer bir anlaşma imzalandı. Güneydoğu Asya ülkeleriyle bu yakınlaşma, Kasım 2018'de EAEU ve ASEAN arasında imzalanan bir mutabakat zaptı ile resmileştirildi; bu, Güneydoğu Asya'ya yönelik potansiyel bir "entegrasyonların entegrasyonu"na doğru atılan ilk adımdı. Birlik ayrıca İsrail, Mısır, Moğolistan ve Endonezya ile serbest ticaret anlaşmaları müzakere ederken, Hindistan ve Güney Kore de ilgi gösterdi. Bu tür anlaşmaların sonuçlandırılması, Çin'in komşularının Çin ekonomisine olan bağımlılıklarını azaltmak için ortaklıklarını çeşitlendirme arzusundan kaynaklanmaktadır.

Bu nedenle, Asya güçleriyle ticaret anlaşmaları da dahil olmak üzere ortaklıkların kurulması, Avrasya Birliği etrafında Büyük Avrasya'yı yapılandırma projesine somut bir biçim kazandırıyor. Ancak Asya'daki bu gelişmeler, Avrupa'daki durumla keskin bir tezat oluşturuyor. Avrasya Ekonomik Birliği (EAEU), Ekim 2019'da Sırbistan ile serbest ticaret anlaşması imzalayarak Moskova, Pekin ve Brüksel arasında dengeyi koruma politikasını sürdürse de, asıl zorluk, EAEU'nun birincil ticaret

ortağı olmaya devam eden Avrupa Birliği ile ilişkilerde yatıyor. Bununla birlikte, 2015'ten beri Avrasya Komisyonu'nun Avrupa Komisyonu ile doğrudan temas kurma isteği, Brüksel'den kesin bir ret cevabıyla karşılandı; Brüksel, EAEU ile eşit şartlarda diyaloga girmeyi reddediyor. Avrasya entegrasyonundaki rolü nedeniyle EAEU'nun fahri başkanı olan eski Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev, 2019 sonlarında şunları söyledi:

> "AB ile Avrasya Ekonomik Birliği arasında hâlâ gerçek bir diyalog olmamasını kesinlikle kabul edilemez buluyorum. […] Avrupa Komisyonu ve Avrasya Komisyonu liderleri arasında yıllık zirveleri de içeren bir AB-Avrasya Ekonomik Birliği diyalog ve ortaklık mekanizması kurulmasını öneriyorum."

Rusya, aynı bakış açısıyla NATO ve Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü (CSTO) arasında doğrudan ilişkilerin kurulmasını teşvik etmektedir; bu da iki askeri ittifak arasında sorumluluk alanlarının paylaşılmasına olanak tanıyacaktır. Mayıs 2019'da Bişkek'te toplanan CSTO Dışişleri Bakanları Konseyi, NATO dışişleri bakanlarına iki örgütün sekreterlikleri arasında doğrudan temas kurulması ve CSTO Daimi Konseyi ile Kuzey Atlantik Konseyi arasında diyalog kurulması yönünde açık bir çağrı taslağı hazırladı. Bu, özellikle "askeri olayların önlenmesi için mekanizmaların kurulmasını", NATO ve CSTO askeri tatbikatlarına gözlemcilerin gönderilmesini ve uyuşturucu kaçakçılığıyla mücadelede işbirliğini içerecektir. [16] NATO ve CSTO arasında doğrudan temas fikri, Rusya tarafından 2000'li yıllardan beri önerilmektedir, ancak Avrupa'da ekonomik ve güvenlik entegrasyonunda Euro-Atlantik yapılarının tekelini sorgulamayı reddeden Amerika Birleşik Devletleri'nden dirençle karşılanmıştır. Bu nedenle, NATO'nun iç sorunları ve Fransa'nın özellikle güvenlik konularında Moskova ile diyaloğu yeniden kurma arzusu Avrupalıları geçmişe kıyasla daha açık fikirli olmaya teşvik etse de, Brüksel'de bu diyalog çağrısına kulak verilmesi olası görünmüyor.

Rusya-Çin: İnce ayrıntılara sahip hegemonya karşıtı bir ortaklık

Sovyetler Birliği'nin sona ermesi, Pekin ve Moskova arasında kalıcı bir yakınlaşmaya yol açtı: Mihail Gorbaçov döneminde başlayan bu

yakınlaşma, ardı ardına gelen Rus başkanları ve Çinli mevkidaşları tarafından sürdürüldü ve güçlendirildi. İki ülke ilk olarak toprak anlaşmazlıklarının çözümü için müzakerelerde bulundu ve bu da 2001 yılında İyi Komşuluk, Dostluk ve İşbirliği Anlaşması'nı imzalamalarına olanak sağladı. Bu anlaşma, Haziran 2021'de Xi Jinping ve Vladimir Putin tarafından beş yıllık bir süre için resmen uzatıldı. 2001 yılı ayrıca Çin, Rusya ve Orta Asya cumhuriyetlerinin katılımıyla Şanghay İşbirliği Örgütü'nün (ŞİÖ) kurulmasına da tanık oldu. Başlıca amacı terörizm, aşırıcılık ve ayrılıkçılıkla mücadele ederek bölgesel istikrarı sağlamak olan ŞİÖ, Batı'yı dengeleyebilecek bir Çin-Rus ittifakının somutlaşmış hali olarak hızla algılandı.

Gerçekten de, Pekin ve Moskova, Amerika Birleşik Devletleri'nin egemen olduğu tek kutuplu bir dünyayı reddetme konusunda hemfikirdir ve her ikisi de yakın çevrelerinde Batı baskısıyla karşı karşıyadır: NATO'nun genişlemesi ve Rusya'nın "yakın çevresinde" bile Euro-Atlantik yapılarının etkinleştirilmesi; kötüleşen Çin-Japon ilişkileri, Japonya'nın Kuril Adaları üzerindeki iddialarının yeniden teyit edilmesi, her iki ülkenin sınırlarında Amerikan askeri aktivizmi ve ABD'nin Tayvan ve Ukrayna'ya verdiği desteğin artması. İki gücün çevrelerindeki bu Batı baskısı, daha önce neredeyse tamamen dışlandığı bir bölge olan Orta Asya'da daha da acil hale gelmiştir. Rusya ve Çin bu aktivizmi kendilerini marjinalleştirme, hatta kuşatma girişimi olarak algılıyor ve Batı etkisini kontrol altına almak veya hatta dengelemek için birbirlerine daha da yakınlaşmaktan başka seçenekleri kalmamıştır.

Ancak, küresel dengeler konusunda ortak bir algının ötesinde, Pekin ve Moskova arasındaki ilişki, Sovyetler Birliği'nin sona ermesinden bu yana iki gücün izlediği farklı yollarla da şekillenmiştir. 2000'li yıllardaki yeniden yükselişe rağmen, Rusya'nın konumu genel olarak iki ana nedenden dolayı kötüleşmiştir: Birincisi, Çin ve Rusya arasındaki ekonomik güç farkı, Rusya'nın aleyhine olacak şekilde sürekli olarak genişlemiştir. İkincisi, Pekin ABD ve Avrupa ile pragmatik ilişkiler sürdürmeyi başarırken, Moskova Batı ile bozulan ilişkilerin olumsuz sonuçlarıyla mücadele etmek zorunda kalmıştır. Aslında, Batı ülkeleri, Çin'in müthiş ekonomik dinamizminden yararlanmaya devam etmek için, Rusya'nınkinden önemli ölçüde daha otoriter ve kapalı bir siyasi rejimin gerçeklerine uzun süre göz yummayı tercih etmiştir. Bu stratejik durum, Rusya'yı inkar edilemez bir

şekilde Pekin'e bağımlı bir konuma getirmiştir, ancak bunun boyutu abartılmamalıdır.

Ancak son yıllarda, Rusya-Çin-Batı üçgenindeki güç dengesi, Moskova için daha elverişli bir duruma doğru kademeli olarak kayıyor gibi görünüyor. Nitekim, Çin'in beklenenden daha hızlı yükselişinden endişe duyan Amerikan elitleri, Çin yanlısı pragmatizmden giderek daha çatışmacı bir söyleme geçtiler. Rusya-Batı ilişkileri normalleşmekten çok uzak olsa da, Çin'in hegemonik emelleri olarak algılanan şeye karşı artan muhalefet göz önüne alındığında, Pekin'in önümüzdeki yıllarda Moskova'ya ihtiyacı olacak. Rusya'nın Çin ile bağlarını koparması ihtimali (Batı'daki bazı çevrelerce öngörülen ancak Rusya'nın çıkarına olmayacağı için oldukça düşük bir olasılık) dışında, Moskova, özellikle ortak Avrasya bölgesinde, Pekin ile ortaklığını yeniden dengeleyebilmelidir.

Avrasya Birliği ve Yeni İpek Yolları

Çin, Büyük Avrasya'nın yapılandırılmasında Moskova'nın kilit ortağı olarak görünüyor. Resmi olarak, Moskova ve Pekin, Avrasya için entegrasyon projelerinin tamamlayıcılığını vurguluyor. Ancak, Pekin'in Eylül 2013 başlarında başlattığı devasa Kuşak ve Yol Girişimi, Moskova'da ciddi soruları gündeme getirmiş olabilir. Nitekim, başlangıçta Çin resmi haber ajansı Xinhua tarafından sunulan yeni kara yollarının ana güzergahı, büyük ölçüde Rusya'yı Orta Asya ve Türkiye üzerinden güneyden bypass etmeyi amaçlayan Batı projelerini yansıtıyordu. Bununla birlikte, Temmuz 2016'da "Kuşak ve Yol Girişimi" haline gelen Çin projesi, katılmak isteyen tüm ülkelere açık olmayı amaçlıyor. Bu nedenle Rusya, Avrasya bağlantıları konusunda kendi çıkarlarına uygun bir yöne doğru yönlendirmeye çalışarak projeye dahil oldu. Ancak Rusya için denklem özellikle karmaşık; çünkü özellikle "yakın çevresinde" yer almadığı bir dinamik tarafından marjinalleştirilmek istemiyor, ancak aynı zamanda kendi topraklarında, özellikle Sibirya ve Uzak Doğu'da aşırı Çin ekonomik etkisinden de endişe duyuyor. Rus yetkililer, söz konusu risklerin farkında olmakla birlikte, Çin projelerinde bir dizi potansiyel avantajı da kabul ediyorlar: Kıtasal ulaşım koridorlarının kurulması, Avrasya bölgelerini canlandırmaya yardımcı olabilir ve bu da Rusya için güvenlik tehdidi kaynağı olan, genellikle yoksul ve istikrarsız ülkeleri gerçek ekonomik ortaklara dönüştürebilir.

Daha genel olarak, Batı güçlerinin kontrolünden kurtulan kıtasal Avrasya'nın ekonomik rolünün güçlenmesi,Bu durum, Moskova ve Pekin'in arzuladığı çok kutuplu bir dünyanın ortaya çıkmasına katkıda bulunuyor.

Ancak Rusya, her şeyden önce Çin ve Avrupa arasında kıtasal bağlantılar kurarak gücünü sürdürmektedir. Nitekim, ilk Çin projelerinin aksine, önemli bir gelişme gösteren Avrasya demiryolu koridoru Rusya topraklarından geçmektedir. Bu, Kazakistan-Rusya-Belarus bağlantısı olup birçok avantaj sunmaktadır: Çin'i Kuzeybatı Avrupa'nın sanayileşmiş bölgelerine bağlayan en kısa güzergah olması, Kuzey Kazakistan ve Avrupa Rusya'sının nispeten yoğun ve gelişmiş demiryolu ağından faydalanması bu avantajlar arasındadır.

Daha geniş bir perspektiften bakıldığında, 2013'ten bu yana çoğalan ve yoğunlaşan Çin-Avrupa Birliği bağlantılarının neredeyse tamamı, Kazakistan, Moğolistan veya doğrudan Rusya'nın Uzak Doğusu ve Sibirya'sı (Trans-Sibirya Demiryolu) üzerinden Rusya topraklarından geçmektedir. Rusya'nın Avrasya koridorlarının kurulmasında vazgeçilmez hale gelmesinin birkaç nedeni vardır: Birincisi, Rusya hem Çin hem de Avrupa Birliği ile sınır paylaşan tek ülkedir. Ayrıca, diğer potansiyel güzergâhların aksine, faal ve gelişmiş bir demiryolu altyapısına sahiptir. Son olarak, Moskova, Avrasya Ekonomik Birliği sayesinde konumunu güçlendirmiştir: EAEU tarafından oluşturulan tek gümrük birliği, Avrasya kıtasının iki ana ekonomik merkezi olan Avrupa Birliği ve Çin arasında mal geçişini önemli ölçüde kolaylaştırmaktadır. Ayrıca, Rusya, demiryolu taşımacılığı alanında uzmanlaşmış ortak girişimler aracılığıyla Avrasya ortaklarıyla yakın işbirliği yapmaktadır. 2014 yılında Rus Demiryolları (RZD), Çin ile Avrupa Birliği arasındaki demiryolu transit kapasitesini artırmak amacıyla Belarus ve Kazakistanlı ortaklarıyla "Avrasya Demiryolu İttifakı" adında bir ortak girişim kurdu. Avrasya Demiryolu İttifakı tarafından gerçekleştirilen yük taşımacılığı, 2016'da 100.000 TEU'dan 2020'de 550.000 TEU'ya ulaşarak neredeyse katlanarak büyüdü. Sonuç olarak, İttifak, Çin ile Avrupa Birliği arasındaki karayolu konteyner trafiğinin büyük çoğunluğunu karşılıyor.

Dolayısıyla, Pekin için Avrasya entegrasyonunun iki çelişkili etkisi vardır: Bir yandan, Rusya ile Orta Asya komşuları arasındaki ekonomik bağların güçlenmesi, özellikle Avrasya Ekonomik Birliği'nin üçüncü ülkelere uyguladığı gümrük vergilerindeki artış nedeniyle kısmen Çin'in

aleyhine olmaktadır. Öte yandan, Avrasya Ekonomik Birliği tarafından oluşturulan tek gümrük bölgesi, özellikle Kuşak ve Yol Girişimi çerçevesinde, Avrupa Birliği ile Çin arasındaki ticareti kolaylaştırmaktadır. ABD ile kötüleşen ekonomik (ticaret savaşı) ve siyasi-stratejik (Tayvan, Hong Kong ve Güney Çin Denizi üzerindeki gerilimler) ilişkilerle de karşı karşıya olan Pekin, Moskova ile stratejik ortaklığını sürdürmeyi öncelik haline getirmiştir. Bu durum, Avrasya Ekonomik Birliği'nin yarattığı yeni gerçekliği resmen tanıma konusunda pragmatik bir seçim yapmasına yol açmıştır: Mayıs 2015'te Pekin ve Moskova, Çin'in Kuşak ve Yol Girişimi'ni Avrasya Ekonomik Birliği ile ilişkilendirmeyi amaçlayan ortak bir bildiri imzalamıştır. Bu durum, Mayıs 2018'de Avrasya Ekonomik Birliği ile Çin arasında ekonomik ve ticari işbirliği anlaşmasının imzalanmasıyla sonuçlandı; bu anlaşma özellikle sektörel ekonomik işbirliğini güçlendirmekle görevli bir Çin-Avrasya Ekonomik Birliği Ortak Komisyonu'nun kurulmasını öngörüyor. Bu anlaşmanın imzalanması, Pekin'in Rusya'nın hakimiyetindeki bu yapının gerçekliğini kabul etmesi anlamına geliyor ve Moskova'ya üye devletler ile Çin komşuları arasındaki ekonomik ve ticari ilişkiler üzerinde bir tür gözetim olanağı sağlıyor.

Çin-Avrasya Ekonomik Birliği-Avrupa Birliği ulaşım koridorunun artan önemi, her iki tarafı da Haziran 2019'da Avrasya Ekonomik Birliği ile Çin arasında mal transitine ilişkin bilgi alışverişine yönelik yeni bir anlaşma imzalamaya sevk etti ve böylece Avrasya Ekonomik Birliği'nin Çin ve Avrupa arasındaki Kuşak ve Yol Girişimi'nin uygulanmasındaki merkezi rolünü teyit etti. Çin ve Avrasya Ekonomik Birliği arasındaki bu iki anlaşma açıkça "Avrasya Ekonomik Birliği ile Kuşak ve Yol Girişimi arasındaki koordinasyona" atıfta bulunmaktadır.

Şanghay İşbirliği Örgütü'nün belirsizlikleri

Pekin'in Avrasya Ekonomik Birliği'ni tanıması, aynı zamanda Çin'in Şanghay İşbirliği Örgütü'nü serbest ticaret bölgesine dönüştürme girişimlerine direnen Moskova için önemli bir zafer teşkil ediyor. Pekin'in 2006 gibi erken bir tarihte önerdiği bu proje, Rus ve Avrasya yetkililerinin açıkça karşı çıktığı bir proje olarak öne sürülüyor: Avrasya Komisyonu Dış Ticaretten Sorumlu Bakanı Veronika Nikichina, Haziran 2019'da şunları söyledi:

> “Ülkelerimiz Çin ile serbest ticaret bölgesi kurmaya hazır değil. Başlıca risk, Çin'in ekonomik gücünün, [AEAEU üye ülkelerine kıyasla] **daha** düşük gümrük vergilerinden çok daha fazla faydalanmasına olanak sağlayacak olmasıdır.”

Rus diplomasisi, Şanghay İşbirliği Örgütü'nü (ŞİÖ) diğer ortakları da içerecek şekilde genişletme çabalarıyla farklı bir yöne doğru yönlendirmeyi başardı. Nitekim, Hindistan ve Pakistan'ın 2017'de ŞİÖ'ye katılması, örgüt içindeki Çin etkisini "seyreltmeye" yardımcı oldu ve ŞİÖ'yü, Moskova'nın hedefleriyle mükemmel bir şekilde örtüşen, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı'nın (AGİT) Avrasya eşdeğeri bir örgütüne dönüştürdü: küresel ölçekte, ŞİÖ'nün Hint alt kıtasına genişlemesi, Rusya'nın Batı dışı işbirliği yapılarının etkisini genişletme ve "Büyük Avrasya" içinde istikrar ve bir tür bütünleşme sağlama arzusunu yansıtıyor.

Aynı zamanda, Hindistan ve Pakistan'ı da kapsayacak şekilde genişleme, Orta Asya'da bir tür Çin egemenliğini kurumsallaştırabilecek derin ekonomik ve askeri entegrasyon olasılıklarını azaltmaktadır. Bu gelişme, Rusya'nın, entegrasyonunu ve uluslararası otoritesini güçlendirmeyi amaçladığı Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) ile Avrasya yapıları (EAEU ve Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü) arasındaki potansiyel rekabeti azaltmasına olanak tanır. Moskova ve Pekin böylece Orta Asya'da rekabet ve işbirliğini birleştiren incelikli bir oyun oynamaktadır. Çin'in sanayi gücünden ve finansal kaynaklarından yoksun olan Rusya, Pekin'in ulusötesi entegrasyon mantığına, uluslarüstü kurumsal entegrasyon mantığıyla karşılık vermektedir. Bu, Moskova'nın komşuları için, özellikle Orta Asya devletlerinin artık potansiyel Çin hegemonyasına karşı koymak için Rusya ile olan bağlarına güvendikleri göz önüne alındığında, ekonomik olarak da önemli bir ortak olarak kalmasını sağlar.

Çin'in egemenliğine dair korkuya çeşitli faktörler katkıda bulunuyor: Çin'in göç baskısı, Sincan'daki Uygur nüfusuna yönelik baskı ve Pekin'in Kuşak ve Yol Girişimi çerçevesinde önerdiği ekonomik ortaklığın ilk olumsuz etkileri. Nitekim, Kırgızistan ve Tacikistan'ın Pekin'e olan borçları son yıllarda hızla arttı; bu durum Güneydoğu Asya'da da gözlemleniyor ve Çin'in önerdiği tek yönlü "kalkınma" modelinin geçerliliğini sorgulamaya yol açıyor. Bu bağlamda, Batı ülkelerinin bölgeye olan göreceli ilgisizliği, Orta Asya elitlerini Moskova ile ilişkilerini geliştirmeye teşvik ediyor.

Rus elitlerinin Avrasya projesini sahiplenmesi kademeli olmuştur ve büyük ölçüde alternatiflerin yokluğundan kaynaklanmaktadır: Büyük

Avrupa'ya entegre bir Slav birliği projeleri gerçekleşmeyince, Moskova şimdi Büyük Avrasya içinde Avrasya Ekonomik Birliği'ni (EAEU) kurmaktadır. EAEU gerçeğe dönüşmüş, kendi ivmesini yaratmaya başlamış ve sadece birkaç yıl içinde nispeten yüksek bir ekonomik entegrasyon seviyesine ulaşmıştır. Aynı zamanda, üye devletlerin korumacılık gerilimlerinin ve ekonomik modelleri ile kalkınma seviyelerindeki önemli farklılıkların üstesinden gelmek için önemli çabalar sarf etmeleri gerekecektir. İki büyük ekonomik ortak olan Avrupa Birliği ve Çin ile ilişkiler, yaklaşım açısından önemli farklılıklar göstermektedir, ancak EAEU, Kuşak ve Yol Girişimi çerçevesinde demiryolu koridorlarının somut olarak uygulanmasında faydasını zaten göstermiştir. Dolayısıyla, Avrasya Ekonomik Birliği (EAEU), yalnızca Çin ile Orta Asya veya AB ile Belarus arasındaki doğrudan ilişkilere potansiyel bir engel olarak değil, aynı zamanda Çin ile Avrupa Birliği arasında bir Avrasya "köprüsü" olarak da ortaya çıkmaktadır. Pekin, Avrasya Ekonomik Birliği ile iki ekonomik işbirliği anlaşması imzalayarak bu rolü tanımaya karar verdi. Bu anlaşmalar, Vietnam, İran ve Sırbistan ile kurulan serbest ticaret bölgelerine ek olarak, Avrasya Ekonomik Birliği'nin uluslararası konumunu önemli ölçüde güçlendiriyor ve Büyük Avrasya'nın yapılandırılmasına yönelik çabalara katkıda bulunuyor.

Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü (CSTO), Rusya'nın Sovyet sonrası coğrafyanın üç büyük bölgesinde askeri varlığını kolektif bir yapı kılıfı altında sürdürmesine olanak tanıyor. Moskova, Avrasya'da stratejik liderlik üstlenme amacını meşrulaştırmak için bu örgüte güveniyor. Bu durum özellikle Orta Asya'da geçerli; burada Rusya, Afganistan'dan kaynaklanan istikrarsızlık risklerine karşı bölgedeki tüm ülkelerin güvenliğinin garantörü olarak hareket ediyor. Rusya'nın bu stratejik liderliği şu anda Çin tarafından sorgulanmıyor gibi görünüyor. Pekin, özellikle ABD, Hindistan, Avustralya ve Japonya'yı bir araya getiren ve Çin basınının "Amerikan hegemonyacı emellerine hizmet eden bir Asya NATO'su" olarak nitelendirdiği Dörtlü Güvenlik Diyaloğu (Quad) ile karşı karşıya olduğu Asya-Pasifik bölgesinde çabalarını yoğunlaştırmayı tercih ediyor. Bu durum, Rusya'nın Avrupa'daki durumuyla olan paralelliği daha da güçlendiriyor ve Pekin'i Rusya ile ortaklığını pekiştirmeye itiyor. Aslında Çinli liderler, özellikle Şanghay İşbirliği Örgütü aracılığıyla Rusya ile tamamlayıcılık kartını oynuyorlar; bu örgütün Hindistan ve Pakistan'ı da kapsayacak şekilde genişlemesi,

Rusya'nın Şanghay İşbirliği Örgütü'ne yönelik öncelikleriyle örtüşüyor gibi görünüyor.

Batı ülkeleriyle ilişkiler ise tamamen farklı bir konu. Bu ülkeler, Ukrayna krizi sonrasında Rusya'nın "revizyonist bir güç" olarak görülmesi nedeniyle, Moskova'nın Sovyet sonrası Avrasya'daki lider rolünü tanımakta daha da isteksiz davranıyorlar. Bununla birlikte, Euro-Atlantik yapılarının Avrasya örgütleriyle diyaloğa girmeyi reddetmesi, öncelikle "Rus yanlısı" yapıların güçlenmesini önlemeyi amaçlarken, bölgesel entegrasyonu destekleyenlerin aleyhine Rus elitleri arasında tek taraflılığı savunanları kayırma sonucunu doğuruyor. Yine de, Moskova'nın Avrasya Ekonomik Birliği (EAEU) ve Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü (CSTO) içinde uyumu koruma ihtiyacının, tüm komşularıyla ilişkilerinde istikrarlı bir rol oynadığı savunulabilir. Bu nedenle Moskova, Belarus'un Ukrayna ile ve Kazakistan'ın Azerbaycan ve Türkiye ile sürdürdüğü özel bağları dikkate almalıdır. Ayrıca, Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü (CSTO) ve Avrasya Ekonomik Birliği genellikle Rus gücünün "etki alanı"ndaki çıkarlarının bir uzantısı olarak algılansa da, bunlar aynı zamanda Rusya'yı bir tür çok taraflılık içinde tutan ve Avrasya'nın istikrarı lehine taviz vermeye zorlayan araçlar olarak da görülebilir.

7

Uluslararası arenaya dönüş yolunda *sert güç*

Yeniden yapılandırılmış Rus ordusunun yeniden gözde haline gelmesi

"Rusya'nın yalnızca iki müttefiki var: ordusu ve donanması."

III. Alexander'a atfedilen ve Vladimir Putin tarafından Nisan 2015'te kullanılan söz.

Rus ordusunun gerilemesi, Birinci Çeçen Savaşı (1994-1996) sırasında en belirgin şekilde ortaya çıktı. Bu durum, Rus toplumunda orduya karşı derin bir güvensizlik ve siyasi otoritelerin ilgisizliğiyle birlikte yaşandı. 2000'li yıllarda, Rus devletinin yenilenen mali kaynakları sayesinde Rus ordusunun durumu istikrar kazandı. Ancak, hükümetin orduyu modernize etme ve reform etme konusunda önemli kaynaklar ayırması 2010'lu yıllara kadar gerçekleşmedi.

Sonuçlar genel olarak oldukça etkileyici: Ordu, Rusların yeniden en çok güvendiği kurumlardan biri olmakla kalmadı, aynı zamanda Rus silahlı kuvvetleri çok daha verimli ve hareketli hale geldi. Çeşitli muharebe deneyimlerine sahipler ve Sovyet sonrası alanın dışındaki bölgelere güç yansıtma yeteneklerini gösterdiler. Bunu yaparak, Rus dış politikasında merkezi bir yer kazanıyorlar ki bu, hem imaj açısından hem de yeni bir silahlanma yarışı potansiyeli açısından risksiz değil.

1990'lar: Aşağılanmış ve çöküşte olan bir ordu

Ordu, belki de diğer tüm Rus kurumlarından daha fazla, 1990'ların başlarında barış zamanındaki faaliyet alanında benzeri görülmemiş bir daralma yaşadı: Sadece eski **Varşova** Paktı ülkelerindeki tüm üslerini kaybetmekle kalmadı, aynı zamanda Sovyet ordusunun mirasını bağımsız hale gelen eski SSCB'nin komşu cumhuriyetleriyle paylaşarak kendini yeniden inşa etmek zorunda kaldı. Ancak Sovyet sisteminde, en iyi kuvvetlerin çoğu çevre cumhuriyetlerde konuşlanmıştı; bu da Rusya için ek bir dezavantaj oluşturdu ve Rus ordusu ile yeni ulusal ordular, özellikle de Ukrayna arasında (Karadeniz Filosu'nun paylaşımı, Sivastopol'un kontrolü) sadakat sorunlarına yol açtı. Kremlin ayrıca uluslararası toplumu ve komşularını Rusya'nın SSCB'nin yasal halefi olduğuna ikna etmek zorunda kaldı; bu da sadece Güvenlik Konseyi'ndeki daimi koltuğu yeniden kazanmayı değil, aynı zamanda Sovyet nükleer silahlarının münhasır kontrolünü de gerektiriyordu. Ancak burada da, bu silahların Rus topraklarına iadesi, komşu Ukrayna ile sürtüşmelere yol açıyor; Ukrayna, nükleer silahsızlanmayı ancak siyasi, ekonomik ve diplomatik tavizler karşılığında kabul ediyor (1994'te imzalanan Budapeşte Mutabakatı). Özellikle son derece zayıf ve düzensiz siyasi güç ve son derece sınırlı mali kaynaklar göz önüne alındığında, görevin boyutu muazzam. Dahası, silahlı kuvvetler Sovyet rejimi altında çok değer verilen bir kurumken, yeni rejim tarafından muhafazakâr ve Sovyetler Birliği'ne özlem duyan bir kurum olarak şüpheyle karşılanıyor.

Sonuç olarak, Rus ordusu ciddi zorluklarla karşı karşıya kaldı: yeni silah teslimatlarının neredeyse tamamen durması, bakım eksikliği nedeniyle mevcut teçhizatın hızla bozulması, eğitim programlarının ortadan kalkması, asker maaşlarının aylarca gecikmesi, askerlik hizmetini son derece sevilmeyen bir hale getiren şiddet içeren *"diedovşçina"* (acımasızca yapılan taciz) uygulamaları, subaylar için konut eksikliği (yurtdışında konuşlanmış birliklerin geri gönderilmesi sorunuyla birlikte) ve çoğu zaman yolsuzluğa varan hayatta kalma stratejileri. 1990'ların sonuna gelindiğinde, Rus ordusunun resmi olarak hala yaklaşık 1,5 milyon kişiden oluşmasına rağmen (bu rakam on yılda yarıya inmişti), pratikte savaşa hazır hiçbir gücü kalmamıştı.

Aynı zamanda Boris Yeltsin, 1993'te Rus Parlamentosu'na top atışı yaptırarak orduyu araçsallaştırdı ve yeterli hazırlık veya kaynak olmadan iç güvenlik operasyonu başlatarak Çeçenya'daki aşağılanmasına katkıda bulundu.

Yavaş yavaş yeniden itibar kazanmak

Vladimir Putin iktidara geldiğinde, Rus ordusunu ileri derecede harap durumda ve siyasi otoritelere karşı derin bir güvensizlik besleyen bir halde buldu. Isabelle Facon'un da belirttiği gibi, yeni başkanın silahlı kuvvetlere gösterdiği artan ilginin ötesinde, devlet reformu programı özellikle ordu tarafından olumlu karşılandı:

> "Vladimir Putin, ilk seçiminden önce bile, ordunun gözünde Yeltsin tarafından 'unutulmuş' olduğunu düşündükleri bazı değerleri temsil ediyordu: devlet anlayışı, Rusya'nın 'büyük gücünün' çıkarlarının savunulması… Devleti 'onarmak', bölgeler ve tüm **egemen** aktörler üzerindeki kontrolünü güçlendirmek istiyor."

Dahası, NATO'nun Sırbistan'a karşı savaşı ortamında iktidarın son basamaklarını tırmanan Vladimir Putin, silahlı kuvvetlerin yalnızca ülkenin toprak bütünlüğünün değil, aynı zamanda egemenliğinin ve uluslararası alandaki çıkarlarının daha geniş kapsamlı savunmasının da merkezi bir aracı olduğuna inanmaktadır.

Ancak, ekonomik büyümenin geri dönüşü ve petrol gelirlerinin akışı, 2000'li yıllarda askeri bütçede önemli bir artışa yol açmadı; zira Rus hükümeti borç azaltmaya ve halkın yaşam standardını yükseltmeye öncelik verdi. Dahası, 2000'li yılların başlarında Vladimir Putin, elitler içindeki konumunu sağlamlaştırmaya ve merkezi hükümetin bölgeler üzerinde daha fazla kontrol sağlamasına olanak tanıyan "güç dikeyini" kurmaya odaklandı. Bu dönem, Rus ordusu için bir istikrar dönemi ve yeni liderliğin reformlara hazırlık dönemi olarak kabul edilebilir; yeni liderlik de kurum üzerindeki kontrolü sağlamlaştırmakla ilgileniyordu. Reformlar ancak 2008'deki Gürcistan savaşı sonrasında gerçek anlamda başladı; bu savaş, Rus ordusunun hem organizasyon hem de teçhizat açısından eksikliklerini ortaya koydu.

Reformlar ve iyileştirmeler

Siyasi yetkililer, sivil ve eski vergi idaresi başkanı olan Savunma Bakanı Anatoly Serdyukov tarafından uygulanan reformların kapsamını ve çoğu zaman radikal doğasını haklı çıkarmak için çatışmanın derslerinden yararlandılar. Bu reformlar, anormal derecede yüksek seviyelere ulaşmış olan subay-subay oranını düşürmeyi ve operasyonel birimlerin (daha kompakt, daha iyi donanımlı ve daha hareketli) oranını artırmak için toplam birim sayısını azaltmayı içeriyordu. Ayrıca, Rus ordusunun profesyonelleştirilmesi hızlandırıldı ve üçte iki sözleşmeli asker ile üçte bir zorunlu asker oranı hedeflendi. Bununla birlikte, tereddüt etmeden de olsa, Rusya zorunlu askerliği sürdürmeyi tercih etti. Bu, hem profesyonel askerlerin alt kademe görevlerini yerine getirmelerini desteklemek, hem büyük bir çatışma durumunda seferber edilebilecek bir yedek kuvvet oluşturmak, hem de silahlı kuvvetler etrafında ulusal ve "vatansever" birliği korumak amacıyla yapıldı. Rus ordusunun bu yeniden yapılanması, asker ve subayların maaşlarında artış ve yaşam koşullarında (konut vb.) iyileşme ile birlikte gerçekleşti.

Ancak, aceleyle ve istişare yapılmadan uygulanan bu reformlar, çalışma koşullarındaki iyileşmelere rağmen, orduda önemli bir hoşnutsuzluğa yol açtı. Anatoly Serdyukov, özellikle Rus askeri geleneklerini anlamaması ve stratejik vizyon eksikliği nedeniyle eleştirildi. Sonunda bir yolsuzluk skandalı nedeniyle istifa etmek zorunda kaldı. Bu, paradoksların en küçüğü değil, çünkü görevlerinden biri de tam olarak artan savunma bütçesinin verimli kullanımını sağlamak için ordudaki bu olgunun kapsamını sınırlamaktı. Reformlarının özü, halefi Sergei Shoigu tarafından onaylandı; Shoigu, bazı aşırılıkları düzeltirken, askeri kurum içinde kabul görmeyi hedefleyerek normlarını benimsedi.

Bu reformlar bağlamında, 2011 yılında iddialı bir yeniden silahlanma planı aracılığıyla Rus ordusunu modernize etmeye yönelik gerçek bir çaba başlatıldı. 2011-2020 dönemi için yeni silahlara 705 milyar dolar harcanacağı ve eski teçhizatın %70'inin "modern" silahlarla değiştirilmesinin hedeflendiği açıklandı. Rus askeri bütçesi, hem mutlak anlamda hem de GSYİH'nin yüzdesi olarak 2010 ile 2015 yılları arasında keskin bir şekilde arttı: Rus GSYİH'sindeki askeri harcama payı 2010'da %3,8'den **2015'te** %4,1'e yükseldi. Rusya, 2010 yılında silah harcamaları

açısından (Fransa ve Birleşik Krallık'ın gerisinde) mütevazı bir beşinci sırada yer alırken, ABD ve Çin'in ardından üçüncü sıraya yükseldi. Küresel sıralamalardaki bu yükseliş, Avrupa ve Rusya arasındaki zıt gidişatları yansıtıyor: Ekonomik kriz ve yüksek borç seviyelerinden etkilenen Avrupa ülkeleri savunma bütçelerinde kesintiler yaparken, Rusya 1990'larda alınanlardan daha da sert önlemlere son veriyor. Aslında, Moskova tarafından açıklanan rakamlar ne kadar etkileyici olursa olsun, bu büyük bir yeniden silahlanma programından ziyade bir modernizasyon çabasıdır. Örneğin, 10 yıl içinde 500 yeni savaş uçağı satın alma programı, öncelikle **yaşlanan** filoyu yenilemeye hizmet etti. Son olarak, Rusya askeri harcamalarını istikrara kavuşturmaya başladı ve 2019'da GSYİH'nin %3,9'una düşürdü. SIPRI'ye göre, Rusya 2019'da fiili askeri harcamalarda ABD, Çin ve Hindistan'ın gerisinde kalarak dördüncü sıraya geriledi. 2021'de Rusya federal hükümetinin tüm sektörlerdeki toplam bütçe harcamasının 290 milyar dolara ulaşması beklenirken, ABD'de sadece Pentagon'un bütçesi 700 milyar doları aşıyor... Bu rakamlar ışığında, NATO'nun öne sürdüğü "Rus tehdidi" pek de inandırıcı görünmüyor.

Ancak, ABD ve Rusya arasındaki dengesizliğin ham rakamların gösterdiğinden daha az önemli olduğunu öne süren birkaç argüman olduğu doğrudur. Birincisi, Rus silahlarının ve özellikle askerlerinin (maaşlar, konut vb.) maliyeti, Amerikan muadillerine göre önemli ölçüde daha düşüktür. İkincisi, nispeten sınırlı bütçe kaynakları ve Rus ordusunun önemli ihtiyaçları, Rus yetkililerini harcamalar üzerinde sıkı kontrol uygulamaya zorlamaktadır; bu da, tartışmalı etkinliğe sahip çok sayıda maliyetli projeyle karakterize edilen Amerikan askeri harcamalarına kıyasla bir ölçüde daha verimli ve önceliklidir. Son olarak, Amerikan güçlerinin dünya çapında konuşlandırılması Amerikan gücünü kesinlikle gösterirken, aynı zamanda yüksek maliyetler ve bir dereceye kadar dağılım da yaratmaktadır; oysa Rusya savunma çabalarını ulusal topraklarına ve yakın dış sınırlarına yoğunlaştırmaktadır. Afganistan'daki devasa ABD askeri harcamaları ve bilinen felaket sonuçları bu görüşü destekler niteliktedir.

Ancak, askeri harcamaların azaltılması ve düşük üretim maliyetlerinin sağladığı faydalar, özellikle Rusya'nın yirmi yıllık yetersiz yatırımı tersine çevirmesi gerektiği göz önüne alındığında, bunu tamamen telafi edemez. Rus donanmasının evrimi, Moskova'nın yeniden silahlanma çabalarının sınırlılıklarını göstermektedir.

Rus donanması savunma pozisyonunda.

Rus donanması, Sovyetler Birliği'nin çöküşünden en çok etkilenen Rus silahlı kuvvetlerinin bileşenidir. Finansmandaki düşüşe ek olarak, önemli liman tesislerini (Ukrayna, Gürcistan ve Baltık ülkelerinde) ve en önemlisi Ukrayna tersanelerini ve ilgili endüstrilerini kaybetti. Dahası, Rusya, ABD ile dengeyi korumak için stratejik güçlerini finanse etmeye ve Avrasya'daki sayısız güvenlik tehdidine karşı kara kuvvetlerine yeniden yatırım yapmaya devam ederken, donanma (özellikle açık deniz bileşeni) ülkenin savunması için daha az öncelikli görünmektedir. 20 yılda filo adeta bir kan kaybı yaşadı: en eski gemilerin hizmet dışı bırakılması, Sovyet mirasının bir kısmının yabancı devletlere satılması (Çin ve Hindistan'a uçak gemileri satıldı) ve modernizasyon eksikliği nedeniyle kalan filonun hızlandırılmış yaşlanması. Bozulma o kadar önemliydi ki, nükleer caydırıcılık için öncelikli olması gereken nükleer enerjili balistik füze denizaltıları (SSBN) filosu bile, SSCB'nin sonundaki 52 adetten 2010 yılının **başında** sadece 9 adete düştü.

Bu son derece endişe verici durum, 2011-2020 silahlanma planının neden donanmayı öncelikli hale getirdiğini ve toplam 570 milyar avroluk bütçenin yaklaşık dörtte birini ayırdığını açıklıyor. Bu dönemde Rus Donanması'nın yeni Bulava kıtalararası balistik füzesiyle donatılmış sekiz adet dördüncü nesil Borei sınıfı nükleer denizaltı alması gerekiyordu, ancak Severodvinsk'te bulunan Sevmash tersanelerindeki gecikmeler nedeniyle sadece yarısı teslim edildi ve geri kalanının 2020'li yıllarda teslim edilmesi bekleniyor. Nükleer enerjili seyir füzesi denizaltıları inşa programına gelince, bu program daha da fazla gecikme yaşadı ve aynı dönemde planlanan yedi gemiden sadece biri teslim edildi (bu tipteki ikinci denizaltı 2021'in başlarında teslim edildi).

Yüzey filosu da önemli teslimat gecikmeleri yaşadı. Denizcilik üretiminin yeniden başlatılmasındaki endüstriyel zorluklar, 2014'ten itibaren Ukrayna Ortak Sanayi Merkezi (JIC) ile bağların kopmasıyla daha da kötüleşti. Ukrayna, büyük Rus savaş gemilerinin tahrikinde kullanılan gaz türbinlerinin üretiminde neredeyse tekel konumundaydı. Sonuç olarak, başlangıçta planlanan on iki fırkateynden sadece ikisi teslim edildi; Rus yapımı türbinlerin geliştirilmesi bekleniyor ve bu türbinlerin üretimine 2020'lerin başlarında başlandı. Rusya'nın hâlâ sahip olduğu SSCB'den miras

kalan tek uçak gemisi olan Amiral Kuznetsov'a gelince, 2017'de Suriye kıyılarında konuşlandırılması sırasında yaşanan sorunlar, Rusya'nın bu alandaki sınırlılıklarını daha da ortaya koydu. Bu nedenle, Kuznetsov'un büyük bir modernizasyonuna karar verildi ve geminin 2023 yılında önemli ölçüde geliştirilmiş yeteneklerle hizmete dönmesi bekleniyor. Deniz gücünün en önemli sembolü olan uçak gemileri, maliyet, üretim kapasitesi eksikliği (Sovyet uçak gemileri Ukrayna'da inşa edilmişti) ve Rusya'nın çıkarları (Rusya'nın doktrini, erişimi engelleme/alanı kontrol etme ve kıyı şeridini koruma üzerine odaklanmıştır) nedeniyle Rusya'da tartışma konusu olmaya devam etmektedir. Bu arada Moskova, 2020 yılında Kerç tersanelerinde (Kırım) iki helikopter gemisinin inşasıyla bir uzlaşma yoluna gitmiş ve bu da yeteneklerini artırma stratejisi olarak görülebilir. Bu iki gemi, **Ukrayna** çatışması sırasında François Hollande tarafından teslimat sözleşmesi iptal edilen Fransız Mistral sınıfı fırkateynlerin yerini alacaktır.

2018-2027 silahlanma programı için deniz kuvvetlerine orantılı olarak daha küçük bir yatırım yapılması tercihi, Rusya'nın sınırlı denizcilik hedeflerini yansıtıyor ve kıtasal bir güç olarak geleneksel statüsünü teyit ediyor gibi görünüyor. Genel olarak, Rus filosunun okyanus aşırı yetenekleri, daha kısa menzilli daha küçük gemiler lehine azaltılıyor. Igor Delanoë'ye göre:

> "Eski Sovyet açık deniz platformlarının yaşlanmasının ve fonlardaki azalmanın yol açtığı etkilerin, yaptırımların yarattığı teknolojik zorluklarla birleşmesi, Rus filosunda **kıyılaşma** olgusuna yol açacaktır."

Sınırlamalarına rağmen, Rus donanması deniz cephelerinin savunmasında ve ordunun güç projeksiyon yeteneğinde önemli bir rol oynamaktadır: özellikle, Suriye'deki Rus ordusuna ve müttefiklerine lojistik ve malzeme desteği sağlamada temel bir unsur olmuştur.

Hipersonik füzeler: yeni ve ölümcül bir silah mı?

Rusya'nın sınırlı kaynakları donanmasını küçültmeye zorlarken, aynı zamanda Rus savunma yetkililerini silahlı kuvvetlerin teçhizatlandırılmasına yönelik yaklaşımlarını sadeleştirmeye de zorluyor. Bu durum, Rus gemilerinin ve silah sistemlerinin daha çok yönlü hale

gelmesine yol açtı; bunun en iyi örneği, çeşitli sınıflardaki su üstü gemilerini, saldırı denizaltılarını ve uçakları donatan ve bazı kaynaklara göre karada konuşlu bir versiyonu bile bulunan Kalibr seyir füzesidir. Rusya, NATO'ya kıyasla konvansiyonel kuvvetlerinin sayısal azlığını ve filosunun sınırlı güç projeksiyon yeteneklerini telafi etmek için silahlı kuvvetlerini yüksek performanslı füzelerle donatmaya büyük ölçüde güveniyor.

Ayrıca Rusya, ABD ile taktiksel güç dengesini yeniden sağlamak için gemisavar silahlarını artırıyor ve çeşitlendiriyor: 1.000 kilometre menzile ve Mach 4.4 hıza sahip X-32 havadan denize gemisavar seyir füzesi 2016 yılında hizmete girdi. 2018'de Başkan Putin, özellikle hipersonik füzeler olmak üzere Rusya'nın geliştirdiği birkaç yeni stratejik silahı tanıttı. Bunlar arasında 2.000 kilometre menzile ve Mach 10 (yaklaşık 12.000 km/sa) hıza sahip Kinzhal havadan karaya füzesi de bulunuyor. MiG-31K savaş uçağına yüklenen ve nükleer veya konvansiyonel savaş başlığı taşıyabilen Kinzhal, Pasifik'te konuşlanmış Amerikan filosuna önemli bir tehdit oluşturacaktır. Hassasiyeti, hızı ve taktik hedeflere karşı kullanılabilme yeteneği onu bir "gemi katili" yapacaktır: Sadece kinetik enerjisi bile, ABD'nin dünya sahnesindeki askeri hegemonyasının temel aracı olan Amerikan filosunun en büyük gemilerini yok edebilecek kapasitededir. Dahası, Rus filosunun 2022'den itibaren 1.000 kilometre menzile sahip ve Mach 8 ila 9 hızlarına ulaşabilen Tsirkon hipersonik seyir füzeleriyle donatılması bekleniyor. Bu füzeler hem su üstü gemilerini hem de saldırı denizaltılarını donatabilecek. NATO Genel Sekreteri Iens Stoltenberg'in Rusya, Çin ve ABD'ye hipersonik silah kontrol rejimi kurma çağrısı, Moskova'da Rusya'nın bu alandaki liderliğinin Batı'da kabul edildiğinin bir işareti olarak algılandı; bu nedenle, alışılmadık bir şekilde, NATO'nun müzakere masasına oturmaya istekli olduğu bildiriliyor.

Uluslararası gerilimlerin artmasıyla karşı karşıya kalan, savaş tecrübesi kazanmış bir ordu.

İyi donanımlı ve eğitimli askerlerle, prestijini yeniden kazanmış bir ordu kurma hedefi gerçekleştirildi: İçişleri Bakanlığı ve FSB (gizli servis) güçleri lehine iç güvenlik operasyonlarından (özellikle Kuzey Kafkasya'da) muaf tutulan ordu, bir kez daha Rus topraklarının dış tehditlere karşı güvenliğinin

garantörü haline geldi ve öncelikle yakın çevrede ve Akdeniz'de sınırlarının ötesinde güç projeksiyon yeteneklerini yeniden kazanmaya çalışıyor. Bu bağlamda, Rus ordusu çeşitli harekat alanlarındaki çeşitli savaş deneyimlerinden de yararlanabilir. Özellikle Suriye'ye müdahale, silahlarını gerçek dünya koşullarında test etmesine olanak sağladı ve hem Askeri Bilgi Merkezi (CMI) hem de Rus komutanlığının yoğun birlik rotasyonu yoluyla Suriye sahasına mümkün olduğunca çok konuşlandırmaya kararlı olduğu asker ve subaylar için değerli dersler verdi. Vladimir Putin, bu deneyimin müdahale sırasında gözlemlenen hataları ve aksaklıkları düzeltmek için kullanılması gerektiğini hızla belirtti. Aslında Rus ordusu sadece Suriye'de etkinliğini kanıtlamakla kalmadı, aynı zamanda Çeçenya, Doğu Ukrayna (Rus yanlısı ayrılıkçılar aracılığıyla) ve Suriye gibi birbirinden farklı bölgelerde gerçek savaş koşullarında deneyime sahip dünyadaki az sayıdaki ordudan biri haline geldi; Afrika'daki çeşitli çatışmalarda (Libya, Orta Afrika Cumhuriyeti) Wagner paralı askerlerinin kullanımından bahsetmeye bile gerek yok.

> “Son yirmi yılda Ruslar, şehir savaşlarında önemli bir deneyim biriktirdiler ve Suriye'de doktrinlerini ve taktiklerini her geçen gün geliştiriyorlar. […] İsraillilerle birlikte, **karmaşık** ortamlarda en güçlü kara muharebesi kombinasyonuna sahip oldukları söylenebilir.”

Bununla birlikte, Rusya'nın askeri çabaları önemli ve sahadaki sonuçları ikna edici olsa da, Rusya'nın GSYİH'sine göre makul seviyelerde kaldığı görülmektedir; bu da özellikle denizcilik alanında bu çabaya ilişkin bazı sınırlamaları ima etmektedir. Silahlı kuvvetlere yapılan bu yenilenmiş yatırım, öncelikle Batı tehdidi olarak algılanan şeye karşı koymayı amaçlasa da, uluslararası istikrarsızlık ve konvansiyonel kuvvetlerine büyük yatırımlar yapan ve yakın tarihte ilk kez nükleer cephaneliğini hızla artırmaya niyetli görünen Çin'in yükselişi ışığında da değerlendirilmelidir.

Rus dış politikasının silahlı kanadı

2000'li yıllar, Moskova'nın büyük güç statüsünü yeniden kazanma arzusuyla damgasını vurdu. Bu amaçla öncelikle tercih ettiği alana, yani enerjiye odaklandı. Bu, bazen komşu transit devletlerle "enerji savaşları" yoluyla çatışmacı bir hal alan bir tür ekonomik diplomasiydi. Ancak, özellikle 2000'li yılların sonlarında düşmeye başlayan petrol fiyatlarındaki önemli

dalgalanmalar göz önüne alındığında, enerjinin tek başına bir silah olarak kullanılmasının bir güç politikası oluşturamayacağı hızla anlaşıldı. Rusya ayrıca, "ona prestij, güç ve etki kazandıran" BM Güvenlik Konseyi'nin daimi üyesi olma statüsünü de ustaca kullandı. "[...] Bu, uluslararası sistemdeki yerinin, önemli dünya meselelerinde danışılma hakkının ve kendisini Amerika Birleşik Devletleri'ne eşit olarak gösterme yeteneğinin bir göstergesidir." Ancak Anne de Tinguy'un da belirttiği gibi, Kremlin bu konumun sınırlamalarıyla da defalarca karşılaştı. Bu nedenle, Rusya, Amerika Birleşik Devletleri ve müttefiklerinin Sırbistan'a (1999) ve Irak'a (2003) yönelik saldırılarını engelleyemedi. Bu saldırılar Güvenlik Konseyi'nin onayı olmadan gerçekleştirildi.

Sonuç olarak, Kremlin diplomatik çabaları güvenilir askeri yeteneklerle desteklemenin gerekli olduğunu gördü. Dahası, Euro-Atlantik yapılarının Rusya sınırlarına doğru genişlemesi, ülkenin batı kanadına yönelik askeri tehdit sorununu yeniden gündeme getirdi. NATO'nun genişlemesini engellemeye yönelik diplomatik çabaların başarısız olmasıyla birlikte, Kremlin 2008'de Gürcistan'da bir saldırı başlatarak kasten güç kullanmaya başvurdu. Jeopolitik hedeflerine "başka yollarla" ulaştığına inanan Kremlin, dış politika hedeflerine ulaşmak için askeri gücü daha sistematik bir şekilde kullanmaya başlamış gibi görünüyor. Ancak, Kremlin politikasının bu yeni boyutu ölçeği bakımından şaşırtıcıysa, bu şüphesiz öncelikle Batı güçlerinin uluslararası ilişkilerde güç kullanımında bir tür tekelciliğe alıştığı önceki yıllardaki Rusya'nın göreceli sessizliğiyle olan tezattan kaynaklanmaktadır.

Yakındaki yabancı ülkelere öncelik verilir.

Rusya'nın stratejik önceliklerinin coğrafyası, Mackinder'in teorilerine benzer bir mantıkla, şematik olarak üç eş merkezli daireye ayrılabilir: öncelik yakın çevrede (Sovyet sonrası alan) kalmaktadır. İkinci olarak Avrasya kıtasının geri kalanı (Avrupa, Orta Doğu, Güneydoğu Asya) ve son olarak da dünyanın geri kalanı (Sahra altı Afrika, Amerika kıtası, Okyanusya) gelmektedir. Amerika Birleşik Devletleri ile stratejik eşitlik sorunu ilk bakışta bu çerçeveye uymuyor gibi görünse de, Avrasya kıtası bu perspektiften bakıldığında hayati önem taşımaktadır (Amerikan nükleer silahlarının konuşlandırılması, füze savunma sistemi vb.).

Rusya'nın yurtdışında konuşlandırdığı güçlerin büyük çoğunluğu, Sovyet sonrası coğrafyaya komşu ülkelerde bulunmaktadır. Rusya, Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü (CSTO) müttefiklerinin tümünün topraklarında askeri tesisler bulundurmaktadır. En büyük üsleri örgütün güney kanadında yer almakta olup, Tacikistan'da 5.500, Ermenistan'da 3.300 ve Kırgızistan'da 500 asker bulunmaktadır. Daha geniş anlamda, Rus güçleri, en azından uluslararası kabul görmüş sınırlara göre, yakın çevredeki çoğu ülkenin topraklarında mevcuttur. Moldova'da Rusya, ayrılıkçı Transdinyester Cumhuriyeti topraklarında 1.500 asker bulundurmaktadır. Moskova bunları "barış koruma" misyonu olarak değerlendirirken, Moldovalı yetkililer bunların ayrılmasını istemektedir. Kremlin ayrıca Güney Osetya ve Abhazya'da 7.000 askerden oluşan askeri üsler kurmuştur; bu durum Gürcistan yetkilileri tarafından şiddetle kınanmakta ve işgalci güçler olarak nitelendirilmektedir. Yine Kafkasya'da, Rusya 2020'nin sonlarında Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki çatışmayı sona erdirmek için Dağlık Karabağ'a bir barış gücü konuşlandırarak askeri varlığını genişletti. Suriye'deki yaklaşık 5.000 askerden oluşan Rus birliğini de eklersek, yurtdışındaki toplam Rus askeri sayısı 25.000'den azdır. Buna karşılık, yalnızca Almanya'daki Amerikan birliği yaklaşık 35.000 askerden oluşurken, toplamda yaklaşık 200.000 Amerikan askeri yurtdışında konuşlandırılmıştır.

Ancak Rusya'nın yurtdışındaki kuvvetleri sayıca nispeten sınırlı olsa da, yakın çevresinde yoğunlaşmış durumdalar ve "askeri bölgelerine bağlılıkları *yoluyla* yapısına organik olarak entegre olmuşlardır". **Bu** durum, Rusya'ya bu bölgede müdahale kabiliyeti açısından karşılaştırmalı bir avantaj sağlamaktadır. Rusya'nın komşu ülkelerde müdahale etmek için hızla kuvvet seferber edebilme yeteneği, konvansiyonel kuvvetleri genellikle NATO'nunkinden önemli ölçüde daha küçük olsa bile, bu bölgede önemli bir etki yaratmasını sağlayan belirleyici bir faktördür. Dahası, Rusya bu bölgede arazi bilgisine ve dilsel ve kültürel yakınlığa sahip olmasından da faydalanmaktadır.

Ukrayna krizi, Rusya'nın on binlerce askerden oluşan birlikleri hızla yoğunlaştırma ve aynı anda propaganda aygıtını (yeni Ukrayna hükümetini gayrimeşrulaştırma ve Rusça konuşan azınlıkları savunma) harekete geçirme yeteneğini göstermiştir. Bu iki faktör, Kırım'ın ilhakında ve Doğu Ukrayna'daki ayrılıkçı zaferlerde önemli rol oynamıştır. Ancak, bu

eylemlerin Ukrayna'daki sonuçları oldukça zıt ve kısmen çelişkilidir. Donbas'taki savaş kanlı, çözümsüz bir çatışmaya dönüşmüştür. Ukrayna'nın NATO'ya katılımının engellenmesi hedefi şüphesiz ki başarılmış olsa da, bu durum Rus-Ukrayna ilişkilerinde eşi görülmemiş bir bozulmaya yol açmıştır. Ukrayna rejimi şimdi Rusya ile bağlarını koparmaya yönelik radikal bir politika izlemektedir. Bu durum özellikle Rusça konuşanların aleyhine otoriter bir "Ukraynalılaştırma" ve iki halk arasında yakınlaşma arzusunun sistematik olarak damgalanmasıyla kendini göstermektedir. Her şeyden önemlisi, Ukrayna'nın NATO'ya resmi olarak katılması henüz mümkün olmasa da, Ukrayna ile Batı arasındaki siyasi ve askeri yakınlaşma, Washington'un **2014'ten** bu yana verdiği 2,5 milyar dolarlık askeri yardımla da kanıtlandığı üzere, oldukça ilerlemiş durumda.11 Kremlin tarafından kabul edilemez olarak değerlendirilen bu gelişmeler, çatışmanın yeniden alevlenmesi korkusunu artıran bir çıkmaza yol açıyor gibi görünüyor.

Öte yandan, Kırım'ın ilhakı, taktiksel olarak başarılı bir operasyon gibi görünüyor. Bu, Rusya'nın özel kuvvetlerini seferber etme ve tek bir kurşun bile atmadan Bretonya büyüklüğünde bir bölgeyi ele geçirme yeteneğini gösterdi. Rusya, yarımadadaki Rus çoğunluğunun desteğinden ve 2014 yılında 15.000'den fazla personeliyle Rusya'nın en büyük denizaşırı askeri üssü olan Sivastopol üssünün varlığından faydalandı. Uluslararası toplum Kırım'ı Rusya'nın bir parçası olarak tanımamış olsa da, "yeniden birleşmesi" oldubitti gibi görünüyor ve pratikte nasıl sorgulanabileceğini görmek zor.

Kırım'ın ilhakından bu yana Moskova'nın Kırım'daki asker sayısını 25.000'in üzerine çıkardığı bildiriliyor. Gerçekten de, Balkanlar'daki Amerikan tesisleriyle karşı karşıya kalan Rusya, yarımadadaki askeri varlığını önemli ölçüde güçlendirerek, burayı hem bir "kale" (savunma balonu) hem de bir "uçak gemisi"ne dönüştürdü; bu da Karadeniz'in kontrolünü ve Rus güçlerinin Akdeniz'e yayılmasını sağladı. Bu bağlamda, Rusya'nın Kırım'a sahip olması ile Orta Doğu'daki müdahalesi arasındaki ilginç tarihi bağlantıya dikkat çekmekte fayda var: Çarlık İmparatorluğu, 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, Osmanlı İmparatorluğu'ndan Kırım'ın fethiyle aynı zamana denk gelen bir dönemde Levant'taki varlığını artırdı. Kırım Savaşı (1853-1856), Kutsal Yerler üzerindeki Fransız-Rus anlaşmazlığından kaynaklandı. Son olarak, Kırım'ın 2014'teki "yeniden birleşmesi", Rusya'nın Suriye'ye müdahalesinden kısa bir süre önce gerçekleşti.

Rusya'nın Orta Doğu'ya dönüşü

Batı başkentleri gibi Rusya da Arap Baharı'na hazırlıksız yakalandı. Ancak, rejim değişikliklerine başından beri şüpheyle yaklaştı ve bunları Sovyet sonrası alandaki " **renkli** devrimleri" güçlü bir şekilde anımsattığını düşündü. Dahası, Muammer Kaddafi'nin linç edilmesine ve Libya devletinin yıkılmasına yol açan Batı'nın Libya'daki askeri operasyonu Moskova'da özellikle büyük bir tepkiye neden oldu. Kremlin, Batı'nın BM yetkisini aştığına inanarak kendini aldatılmış hissetti ve böyle bir senaryonun tekrar yaşanmasını önlemek için mümkün olan her şeyi yapmaya kararlı görünüyor. Bu, hedefleri bunun çok ötesine uzansa bile, Suriye'ye müdahalesinin temel nedenlerinden biridir. Moskova için bu aynı zamanda Ortadoğu'daki tüm aktörlere müttefiklerine yardım etme hırsına ve araçlarına sahip olduğunu göstermekle de ilgilidir. Ve seferber edilen kaynaklar nispeten sınırlı olsa da, Moskova, Sovyet sonrası alanın dışında yer alan bir savaş alanında güç dengesini değiştirmeyi başardı; bu da Rusya'nın Ortadoğu'ya ve daha geniş anlamda uluslararası sahneye dönüşünü açıkça göstermektedir. Birkaç yıl içinde, bazı çevrelerin bölgeden dışlandığını düşündüğü Rusya, Ortadoğu'da merkezi bir oyuncu olarak kendini kabul ettirdi: Igor Delanoë'ye göre, Ortadoğu, "yakın çevresi dışında, Rusya'nın stratejik gündemi şekillendirdiği ve **dikte** ettirilmediği tek bölge"dir.

Rusya'nın bu başarıları çeşitli şekillerde açıklanabilir. Bir yandan, Amerika Birleşik Devletleri'nin kısmi çekilmesi, Rusya'nın bölgede yeniden güçlenmesi için kullandığı bir boşluk yarattı ve bu süreç, 1990'ların başlarında yaşananların tam tersi oldu. Öte yandan, devlet egemenliğini desteklemekten oluşan Moskova'nın siyasi çizgisi, Batı politikasından daha tutarlı ve şüphesiz bölgesel elitlerin görüşleriyle daha uyumlu görünüyor. Batı politikası ise, düşman olarak görülen rejimleri (Libya, Suriye) demokratikleştirmeyi amaçlayan müdahale ile diğer aşırı baskıcı ancak müttefik rejimlerle (Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri vb.) işbirliği arasında gidip geliyor. Rusya'nın Suriye meselesindeki tutumuna gelince, bu tutum, Alevilerin egemen olduğu bir rejimden kurtulmak isteyen Sünni güçlerin acil çıkarlarına aykırı olsa da, müttefik bir ülkeye duyulan sadakatin bir biçimi olarak da görülebilir. Her şeyden önemlisi, Rusya, bölgedeki rakiplerinin aksine, tüm aktörlerle (Şiiler ve Sünniler, İsrail ve

Filistinliler, Birleşik Arap Emirlikleri ve Katar, Suudi Arabistan ve İran, Türkiye ve Kürtler vb.) yapıcı ilişkiler sürdürmüştür. Bu başarı, Moskova'nın Suriye rejimiyle birlikte müdahale ederek, diğer tüm aktörlerin (İsrail, Türkiye, Sünni güçler ve Batı) neredeyse tamamı tarafından karşı çıkılan İran yanlısı Şii ekseninin en azından geçici olarak güçlenmesini sağlamış olması göz önüne alındığında daha da dikkat çekicidir. Ancak Kremlin, Suriye'de hem sahada hem de diplomatik alanda, Suriye topraklarının yeniden ele geçirilmesi için İran ve Şii milislerle koordinasyon kurma ve İsrail'e güvenliği konusunda güvence verme arasında ince bir denge kurarken, aynı zamanda Sünni monarşilere Suriye'de İran'a karşı bir denge unsuru olarak kendini sunmaktadır.Bu başarının nedenlerinden biri, Rus-Sovyet oryantalist okulunun uzun yıllara dayanan uzmanlığı ve bölgeye büyük yatırımlar yapmış olan SSCB'den miras kalan saha deneyimidir.

Rusya'nın Orta Doğu'daki askeri yatırımları, bölgeyle olan bağlarını güçlendirme çabalarının bir parçasıdır. Rusya'nın dış ticaretinin mütevazı bir payını temsil etse de, Rusya ile Körfez ülkeleri arasındaki ticaret 25 yılda iki katından fazla artmıştır ve bu artışta Türkiye (Mısır, İsrail ve İran'ın önünde) baskın bir rol oynamaktadır. Bölge, Rusya'nın tahıl, silah ve sivil nükleer enerji ihracatı için önemli bir pazardır. Moskova ayrıca OPEC+ formatının oluşturulması yoluyla Körfez monarşileriyle bağlarını güçlendirmiştir. Son olarak, Rus yetkililer Körfez devlet varlık fonlarından yatırım çekmeye çalışmaktadır. Katar'ın Rus petrol devi Rosneft'te hisse satın alması bunun bir örneğidir.

Bölgesel kazanımların ötesinde, Suriye çatışması, Mayıs 2017'de Moskova, Ankara ve Tahran arasında Suriye'de ateşkes bölgeleri oluşturmak için imzalanan üçlü anlaşmayla başlayan Astana süreci gibi yeni müzakere formatlarının kurulmasına yol açmıştır. Moskova'nın merkezi bir rol oynadığı bu format, Kremlin'in öngördüğü çok kutuplu dünyanın, Batı güçlerinin artık çatışma çözümünde tekel sahibi olmadığı bir dünyanın somutlaşmış hali gibi görünmektedir. Rus tarzı çok taraflılık, hem liderler arasındaki güven ilişkisine hem de güç dengesine dayanmaktadır. Bununla birlikte, Astana formatının, 2016 yılının sonunda Suriye'de ateşkes sağlamak için yapılan Rus-Amerikan görüşmelerinin başarısızlıkla sonuçlanmasının ardından Rusya tarafından başlatıldığını belirtmek gerekir. Bu, Suriye örneğinde olduğu gibi diğerlerinde de Moskova'nın Batı ile diyaloğu *önceden* dışlamaya istekli olmadığını göstermektedir. Aynı

zamanda bu başarısızlık, sahadaki duruma ilişkin tamamen zıt yorumları da yansıtıyor: Batı başkentleri Suriye rejiminin suçlarını kınarken ve Rusya'yı suç ortaklığıyla itham ederken, Moskova ise tehdidi ülke ve bölgenin çok ötesine uzanan terörist grupların saldırılarına karşı Suriye devletini desteklediğini savunuyor.

Ancak Rusya Suriye'deki savaşı kazanmış olsa da, barışı sağlamak çok daha zor görünüyor. Bir yandan, Suriye rejimi, Rus koruyucusuna bağımlı olmasına rağmen, özellikle siyasi sistemi reforme etme konusunda zor bir ortak olmaya devam ediyor. Öte yandan, Rusya ülkenin yeniden yapılanmasını sağlayamıyor ve bu amaçla Arap monarşilerinin ve Avrupalıların katılımına güveniyor. Bununla birlikte, her ikisi de *özellikle* Amerikan yaptırımları tehdidi göz önüne alındığında, Şam ile yeniden ilişki kurmak konusunda oldukça isteksiz davranıyor. Sonuç olarak, ülke komşusu Irak gibi kontrollü bir istikrarsızlık durumunda kalma riskiyle karşı karşıya. Bu durum, Rus müdahalesini normalleştirme ve sonuçlarını bölgedeki Batı müdahalelerine benzetme dezavantajına sahip olacaktır; oysa Moskova kendisini "Batı emperyalizmine" doğrudan karşı çıkan bir yaklaşıma sahip yeni bir aktör olarak sunmaktadır.

Rusya Akdeniz ve Afrika'da: dengeleyici bir güç mü?

Rusya, Esad rejimine verdiği destek karşılığında Suriye'de iki askeri üs kurma imtiyazı elde etti ve Moskova bu üslerin kapasitesini genişletmeyi taahhüt etti. Tartus'taki deniz üssü, Akdeniz'de kalıcı bir filo bulundurmasına olanak tanırken, Hmeimim hava üssü artık stratejik bombardıman uçaklarını barındırabiliyor. Bu üsler, onları koruyan hava savunmaları ve Suriye'nin diğer bazı bölgelerindeki asker varlığıyla birlikte, Rusya'nın Doğu Akdeniz'deki askeri varlığının önemli ölçüde artmasına katkıda bulunuyor. Rus savaş gemileri ayrıca, Batı ülkeleri tarafından tek taraflı olarak uygulanan ambargolara rağmen Suriye'ye giden İran petrol tankerlerine eşlik ederek Suriye'nin tedarik güvenliğini sağlamada da rol oynuyor. Moskova ayrıca, Rus Wagner Grubu'ndan paralı askerlerin Mareşal Halife Haftar'ın Libya Ulusal Ordusu birliklerini desteklediği Libya'daki askeri varlığından da faydalanıyor. Aynı zamanda Kremlin, askeri ve teknik işbirliğinin önemli ölçüde yoğunlaştığı Mareşal Sisi'nin Mısır'ı ile bağlarını güçlendirdi. Son olarak, Moskova, Sovyetler Birliği'nin

FLN'yi desteklediği dönemde başlayan ve Cezayir'in NATO'ya karşı düşmanlığı nedeniyle devam eden Cezayir ile olan yakın ilişkisine güvenebilir.

Rusya'nın Akdeniz'deki aktifliği iki önemli gelişmeden faydalanıyor: Bazı kaynakların Asya-Pasifik bölgesine aktarılması nedeniyle Amerikan varlığının azalması ve Türkiye'nin artan özerkliği, bu da NATO içinde, özellikle Fransa ile gerilimlere yol açıyor. Bu nedenle Akdeniz, Rusya'nın askeri varlığını gerçekten artırdığı tek "dış" deniz alanıdır. Bununla birlikte, bu Akdeniz aktifliği, bölgedeki güç dengesi dinamiklerinin bir parçasıdır ve Rusya'nın her halükarda elde edecek imkanlara sahip olmadığı hegemonik bir hırs değildir.

Akdeniz'de olduğu gibi, Rusya Afrika'da da Batı'nın bir miktar geri çekilmesinden faydalanıyor; bu durum, Sahel'de konuşlandırılmış Fransız birliklerinin kısmen geri çekilmesiyle örneklendiriliyor. Moskova ayrıca, bazı Afrikalıların Avrupa güçlerinin algılanan neo-kolonyal tavrına duyduğu kızgınlığı da istismar ediyor. Rusya'nın Afrika'ya "dönüşü" Çin'in yükselişiyle nispeten tamamlayıcı nitelikte: Nitekim Çin öncelikle ekonomik alana ve altyapıya yatırım yaparken, Rusya Afrika'da esas olarak güvenlik işbirliği yoluyla ilerliyor. Dahası, Çin yatırımları ağırlıklı olarak Güney ve Sahra Altı Afrika'ya yönelirken, Moskova Kuzey Afrika'dan çıkarlarını ilerletiyor. Son olarak, Pekin'in kıtadaki artan gücü karşısında, Afrika başkentleri ortaklıklarını çeşitlendirmekle ilgileniyor; bu da Rusya'nın Çin ve Batı arasında dengeleyici bir rol oynamasına olanak sağlayabilir. Rusya'nın Afrika'ya dönüşü, Ekim 2019'da Soçi'de düzenlenen ilk Rusya-Afrika Zirvesi ile vurgulandı.

Sahada, Rusya'nın Orta Afrika Cumhuriyeti ile güvenlik işbirliği, en çok yorumu ve Fransa'nın açık düşmanlığını tetikleyen konu oldu; Fransa bunu kendi etki alanına bir müdahale olarak görüyor. Bu endişeler, orada konuşlandırılan Rus askeri personelinin statüsü ve kesin sayısı ile sahadaki kesin rolleri konusundaki belirsizliklerden kaynaklanıyor. Moskova için bunlar, (resmi olarak 1200 kişi olarak belirtilen) Orta Afrika güçlerini eğitmek ve kaynayan bir iç savaş bağlamında Bangui'nin egemenliğini yeniden tesis etmelerine yardımcı olmakla görevli eğitmenlerdir. Ayrıca Orta Afrika cumhurbaşkanının güvenliğini sağlamaktan da sorumludurlar. Ancak Fransız basını onları, doğrudan çatışmalara karışmak ve yolsuz iş anlaşmalarına katılmakla suçlanan Wagner paramiliter grubunun üyeleri

olarak tasvir ediyor. Orta Afrika Cumhuriyeti'nde ise, Paris ile eşi benzeri görülmemiş derecede gergin ilişkilerin yaşandığı bir ortamda, isyanı desteklemekle suçlanan taraf Fransız çıkarlarıdır. Dolayısıyla, Rusya'nın Libya'daki varlığı, Türk etkisine karşı bir denge unsuru arayan Paris tarafından oldukça hoşgörüyle karşılanırken, Rusya'nın Orta Afrika Cumhuriyeti'ndeki askeri varlığının artması, Paris ve Moskova arasında ek bir sürtüşme kaynağı oluşturmuş ve iki başkent de birbirini kendi etki alanındaki düşman güçleri desteklemekle suçlamıştır.

Ancak Rusya'nın Afrika'daki en iddialı askeri projesi, Sudan'da bir deniz üssü kurmaktır. Hartum ile imzalanan bir anlaşma, Rus savaş gemilerinin 25 yıl süreyle Port Sudan'da konuşlandırılmasını öngörüyor. Kızıldeniz'in ortasında kurulacak bu üs, Rusya'nın stratejik bir bölgedeki varlığını güçlendirmesine olanak sağlarken, diğer güçler (Fransa, Amerika Birleşik Devletleri, Çin ve Japonya) Cibuti'de ilginç bir birliktelik içinde bulunuyor. Ancak ABD ile yakınlaşmaya başlayan yeni Sudan yetkilileri, anlaşmanın şartlarını yeniden müzakere etmek için Batı baskısı altında görünüyor. Bu Rus üs projesinin, ABD'nin mümkün olduğunca uzun süre mutlak hegemonyasını korumak istediği uluslararası denizcilik yollarının kontrolüyle ilgili olduğunu belirtmek gerekir.

Stratejik eşitliğin zorunluluğu

Rusya'nın uluslararası arenadaki aktifliğini açıklayan önemli bir faktör, Rus çıkarlarının dikkate alınmasını sağlayacak bir güç dengesi yaratma arzusudur. Bu yaklaşım özellikle stratejik istikrar alanında yaygındır. Amerika Birleşik Devletleri ile yapılan silah azaltma anlaşmaları, Rusya'yı Amerikan gücüyle eşit konuma getirme ve silahlanma yarışının risklerini sınırlama gibi ikili bir avantaja sahiptir; Moskova'nın amacı ise konvansiyonel güçlerine yatırım yaparken caydırıcılık yeteneğini korumaktır. Ancak 2000'li yılların başlarından itibaren Washington, manevra alanını sınırlayan nükleer silahsızlanma anlaşmalarına meydan okuyarak küresel hegemonyasını pekiştirmeye çalıştı; bu nedenle Amerika Birleşik Devletleri Aralık 2001'de ABM [15] (*Savunma Füzesi*) anlaşmasından çekildi. Washington'ın amacı, rakiplerinin herhangi bir karşılık verme yeteneği olmadan ilk saldırıyı yapmasına olanak sağlayacak

küresel bir füze kalkanı oluşturmaktı; bu da Rusya'nın caydırıcılık yeteneğini işlevsiz hale getirme riskini taşıyordu.

Ulusal güvenliğe yönelik bu tehditle karşı karşıya kalan Kremlin, Rusya ile Amerika Birleşik Devletleri arasındaki stratejik dengesizlik sürecine karşı koymak veya Rusya'ya belirli alanlarda (örneğin hipersonik füzeler gibi) avantaj sağlamak amacıyla yeni silahların geliştirilmesini yeniden canlandırdı. Ancak NATO, Rus nükleer silah sistemlerinin modernizasyonunu Kremlin'in saldırganlığının kanıtı olarak görüyor ve bu da ittifakın Amerikan silahsızlanma anlaşmalarını feshetme politikasını haklı çıkarmasına olanak tanıyor. Rus yetkililerin, Rusya konusunda iki partili bir konsensüsün bulunduğu Amerika Birleşik Devletleri'nde düşman olarak kabul edilen muhataplarla ve hatta kıtanın güvenliği için en şüpheli Amerikan girişimlerine koşulsuz olarak destek vermeye devam eden Avrupa'da muhataplarının yokluğuyla karşı karşıya kaldığı söylenmelidir. İşte bu nedenle, Moskova'nın Avrupa'dan çekinceler beklediği Şubat 2019'da ABD'nin Orta Menzilli Nükleer Kuvvetler (INF) Anlaşması'ndan çekilmesi, aksine, olağan çekincelere rağmen, Paris de dahil olmak üzere NATO tarafından kolayca onaylandı.

Isabelle Facon'a göre Rusya, "Avrupa ülkelerinin ABD'den stratejik özerklik konusunda geri dönülmez bir şekilde yetersiz olduğuna ve kötüleşen stratejik ve uluslararası durumun sorumluluğunu üstlenmeyi reddettiklerine, belirgin bir rahatsızlıkla, sürekli olarak inanmaktadır." [16] Washington, Mayıs 2020'de imza sahibi devletlerin toprakları üzerinde gözetleme uçuşlarına izin veren Açık Gökyüzü Anlaşması'ndan çekilerek bu çizgiyi sürdürdü.

Ancak, Joe Biden'ın iktidara gelmesi, ABD ve Rusya arasında stratejik konularda yenilenen bir diyaloğa denk geliyor ki bu da Moskova için bir ilk zafer sayılabilir. Eğer her iki tarafın pozisyonları örtüşürse, bu durum Rusya için çok hızlı bir şekilde mali bir yük haline gelebilecek bir silahlanma yarışının başlangıcını durdurmaya yardımcı olabilir. Moskova'nın talebi üzerine Yeni START Anlaşması'nın uygulanmasını [beş] yıl süreyle ön koşulsuz olarak uzatan yeni ABD yönetimi, Rusya ile stratejik konularda istişarelere başladı ve ilk çalışma oturumları 2021 yazında başladı. Ancak Washington ile stratejik diyaloğun yeniden başlaması, Çin'in yükselişi zemininde, önceki on yıllardan çok farklı bir bağlamda gerçekleşiyor. Bu koşullar altında, ikili diyalog en azından Rus-Amerikan gerilimini azaltma

ve Moskova'nın gözünde Washington ile stratejik eşitliği teyit etme erdemine sahip olsa da, Pekin'in katılımı olmadan hızla sınırlarına ulaşma riski taşıyor... ki Pekin şu an için bağlayıcı bir taahhütte bulunmayı reddederek katılmak istemiyor. Bu, Washington için olduğu kadar Moskova için de bir meydan okuma.

Büyük Oyun: Afganistan Epilog'u

Rus-Amerikan stratejik diyaloğunun yeniden başlaması, Amerika'nın Afganistan'dan çekilmesi bağlamında gerçekleşiyor. 19. YÜZYILIN SONLARINDAN BERİ ANGLO-SAKSON GÜÇLERİNİ RUSYA'YA KARŞI KARŞIYA GETİREN BÜYÜK OYUN'DA, BU SON OLAY, AFGANİSTAN'I ETKİ ALANLARININ DIŞINDA BİR TAMPON DEVLET HALİNE GETİREN *ESKİ DURUMA* DÖNÜŞ GİBİ GÖRÜNEBİLİR. GERÇEKTE, AMERİKAN ÇEKİLMESİ AFGANİSTAN İLE SINIRLI DEĞİL VE ORADA BAŞLAMADI: 2001'DEN İTİBAREN KURULAN ORTA ASYA'DAKİ AMERİKAN ÜSLERİ, MOSKOVA VE PEKİN'İN ORTAK BASKISIYLA KADEMELİ OLARAK KAPATILDI. VE KREMLİN, AFGANİSTAN'DAN ÇEKİLMENİN, PENTAGON'UN TERCİH ETTİĞİ BİR SENARYO OLAN AMERİKAN BİRLİKLERİNİN ORTA ASYA'YA GERİ DÖNÜŞÜNE DÖNÜŞMEMESİNİ SAĞLADI. BU BAĞLAMDA, AĞUSTOS 2021'DE RUSYA, ÖZBEKİSTAN VE TACİKİSTAN TARAFINDAN AFGANİSTAN SINIRINDA ORTAKLAŞA DÜZENLENEN BÜYÜK ÖLÇEKLİ ASKERİ TATBİKATLAR SADECE TALİBAN'A BİR MESAJ DEĞİLDİ; RUSYA'NIN WASHİNGTON KARŞISINDA BÖLGEDEKİ LİDERLİĞİNİ YENİDEN TESİS ETME ARZUSUNU GÖSTERDİ. VLADİMİR PUTİN'İN JOE BİDEN İLE GÖRÜŞMESİNDE ORTA ASYA'DAKİ AMERİKAN BİRLİKLERİNİN VARLIĞINA KARŞI OLDUĞUNU İFADE ETTİĞİ BİLDİRİLDİ.

Her halükarda, Kabil'deki Amerikan yanlısı rejimin çöküşüyle birlikte, Orta Asya ülkelerinin güvenliklerini Amerikan birliklerine emanet etmeye istekli olup olmadıkları kesin değil. Ancak bu durum Rusya'nın Orta Asya'ya dönüşünü hızlandırmasına olanak sağlarken, Moskova'nın tek başına üstlenmeye hazır olmayabileceği bir bedeli de beraberinde getirebilir; özellikle de Ukrayna çevresindeki Batı yapılarıyla mücadele Kremlin için öncelikli bir konu olmaya devam ederken. Bununla birlikte, Moskova'nın, özellikle Taliban olmak üzere, çatışmadaki çeşitli aktörlerle temaslarını artırarak Amerikan çekilmesine yıllardır hazırlandığı görülüyor. Rusya ayrıca, Afganistan'dan kaynaklanan istikrarsızlık riskleri konusunda Moskova kadar endişeli olan Çin'in dayanışmasına da güvenebilir. Bu arada, kaotik bir Amerikan çekilmesinin ardından Afgan rejiminin çöküşü, Batı birliklerinin Afgan nüfusunun büyük bir kesimi tarafından işgalci güçler olarak algılandığını vurgulamanın yanı sıra, Rusya'nın diplomatik konumunu da önemli ölçüde güçlendiriyor. Moskova bu konuda kilit bir

oyuncu olarak yeniden ortaya çıkmakla kalmadı, aynı zamanda Kremlin, uluslararası ilişkiler vizyonunu tanıtmak için Batı'nın başarısızlığından da yararlanıyor. Bu nedenle Moskova, Batı'ya müdahaleciliğin ve Batı kurumsal modelinin ithalinin başarısızlığı konusunda ders vermekten çekinmiyor. Kremlin'e göre, Afganistan örneği, Batılıların diğer uluslara ders verme, kendi modellerini onlara dayatma veya iç işlerine karışma yetkisine sahip olmadığını gösteriyor.

Son olarak, ABD'nin çekilmesi, Rusya'nın Batı yanlısı rejimleri (özellikle Gürcistan ve Ukrayna'dakiler) için endişe verici bir sinyaldir; bu tema, Rus medyası tarafından da ele alınmış ve Amerika'nın onları her an terk edebileceği iddia edilmektedir. Bu iddialar karşısında Kiev ve Tiflis, Joe Biden'ın da belirttiği gibi, Afganistan yükünden kurtulan Washington'un diğer öncelikli konulara daha fazla kaynak ayırabileceği gerçeğine güvenerek kendilerini rahatlatmaya çalışıyorlar. Ukrayna ve Gürcistan'ın " *Önce Amerika* "nın Demokrat versiyonunun öncelikleri arasında olup olmayacağı veya Amerika'nın Avrasya'dan çekilme mantığının devam edip etmeyeceği henüz belli değil.

*

* *

Rus ordusunun yenilenmesi, şüphesiz Kremlin'in güç politikasının en dikkat çekici yönlerinden biridir. Silahlı kuvvetler lehine yapılan bütçe çalışmaları, yapı ve operasyonel yöntemlerinde kapsamlı bir reformla birlikte gerçekleşmiştir. Siyasi liderlik, Sovyet döneminden kalma ataleti aşmayı ve Yeltsin dönemindeki yetersiz yatırımın sonuçlarını kısmen ortadan kaldırmayı başarmıştır. Kremlin, bundan yararlanarak yakın çevrede Rus liderliğini pekiştirmek, Suriye'ye müdahale yoluyla Orta Doğu'da bir atılım yapmak ve Afrika'daki çıkarlarını ilerletmek istemektedir. Moskova için bu aynı zamanda, Çin'in yükselişi karşısında bir silahlanma yarışına sürüklenme riskiyle birlikte, Amerika Birleşik Devletleri ile stratejik dengeyi koruma meselesidir. Gerçekten de, *sert gücün* artan kullanımı, ters etki yaratma riskleri taşımaktadır ve *yumuşak güç* araçlarıyla hassas bir denge gerektirmektedir.

8

Yumuşak güç : güç ve etki oluşturmanın zorluğu

Yumuşak güç kavramı , Rus elitleri tarafından olumsuz olarak değerlendirilmiştir; onlar bunu öncelikle toplumları hükümetlerine karşı kışkırtmayı amaçlayan bir Amerikan etki politikası olarak görmüşlerdir. Kremlin için renkli devrimler, jeopolitik amaçlar için kullanılan Batı *yumuşak gücünün* en belirgin örneğidir. Dahası, Rus elitleri bazen *yumuşak güç* teorisini, kültürel etkinin kendi başına yeterli olduğunu öne sürerek Amerika'nın rakiplerini "silahsızlandırma" girişimi olarak görmüşlerdir. Ancak, küresel askeri harcamaların %40'ını tek başına karşılayan Amerika Birleşik Devletleri bunun tam tersini göstermektedir. Dolayısıyla, askeri gücün sözde eskimişliği hakkındaki yanılsamalara uzun zamandır kapılan Avrupalı elitlerin aksine, Kremlin *yumuşak gücü sert gücün* tamamlayıcısı, hatta onun bir uzantısı olarak görmektedir.

Bu bağlamda, Rus yetkililerinin yaklaşımının hem savunma hem de saldırı boyutu vardır: Öncelikle, Kremlin, Batı etkisinin ülkenin egemenliğine tehdit olarak algılandığı alanlarda bu etkiyi sınırlamaya çalışır. İkinci olarak ise Rusya, Batı'da geliştirilen yöntem ve araçları benimsemeye çalışarak yurtdışında bir etki diplomasisi yürütür.

Rus siber gücü: dijital egemenlik ve etki stratejisi arasında

Yeni bilgi teknolojileri (NBT) alanında Rusya, özellikle Rus matematik alanındaki mükemmelliği sayesinde, en iyi programlama okullarından birine sahip. Rus programcılar düzenli olarak uluslararası yarışmaları kazanıyor ve Tetris (tarihin en çok indirilen oyunu) veya Telegram

mesajlaşma uygulaması gibi bazı başarıları dünya çapında biliniyor. Daha az bilinen, ancak aynı derecede önemli olan bir diğer nokta ise, Android uygulamaları için ana programlama dilinin Rus geliştiricileri tarafından Saint Petersburg kıyılarındaki Kronstadt kalesinin bulunduğu adanın adından esinlenerek Kotlin olarak adlandırılmasıdır. Ancak bu alandaki Rus uzmanlığının uluslararası manşetlere en sık çıkan başka bir yönü daha var: Büyük ölçekli siber saldırılar düzenli olarak, siber suç veya istihbarat servisleriyle bağlantılı olduğuna inanılan Rus bilgisayar korsanlarına atfediliyor.

Bununla birlikte, Rusya'nın bilgi teknolojisi sektöründeki en büyük gücü, Rus ekonomisinin modernizasyonuna katkıda bulunan ve iç pazarda Amerikan devleriyle rekabet edebilen dinamik ulusal şirketlerin yaratılmasında yatmaktadır; bu da Rusya'yı bu stratejik alanda gerçek özerkliğini koruyabilen az sayıdaki güçten biri yapmaktadır. Rus yetkililer, dijital teknolojiyi hem ekonomik modernizasyon için bir öncelik hem de ülkenin egemenliğine yönelik büyük bir meydan okuma olarak görmektedir. Nitekim, küresel internet ağı, hem yönetim (alan adı tahsisi vb.) hem de altyapı ve büyük sosyal ağların kontrolü açısından büyük ölçüde Amerika Birleşik Devletleri'nin kontrolündedir. Rus stratejisinin anahtar kelimeleri egemenlik ve etkidir. Yetkililer, Rus interneti üzerinde egemenlik sağlamak için yorulmadan çalışırken aynı zamanda uluslararası bir etki stratejisi geliştirmektedirler.

Kremlin'in genel müdürü: les « GAFAM russes »

Rusya, Çin ile birlikte, iç pazarda GAFAM ile rekabet edebilecek bağımsız ve verimli dijital çözümlere sahip tek ülkedir.

Birçok alanda (arama motorları, mesajlaşma, sosyal ağlar, e-ticaret vb.) Rus platformları Rusya'da hakimiyet kurmayı ve Rusça konuşulan dünyada da etki yaratmayı başarıyor.

Birkaç büyük bilgi teknolojisi grubu ortaya çıktı ve dijital ekosistemler kurdu: Rusya'nın önde gelen e-posta hizmeti Mail.ru'nun adını taşıyan platform, çok sayıda başka hizmet (veri depolama, entegre arama motoru vb.) sunuyor ve 100 milyon hesaba ve 46 milyon aktif kullanıcıya sahip. E-posta hizmetlerinde dünya çapında beşinci sırada yer aldığını iddia ediyor.

Grup ayrıca iki büyük Rus sosyal ağını da kontrol ediyor: Odnoklassniki (kelimenin tam anlamıyla "sınıf arkadaşları"), 70 milyondan fazla kişiye ulaşıyor. Çevrimiçi video yayıncılığında uzmanlaşan platform, özellikle Rusça konuşulan dünyada popüler çünkü kullanıcıların eski Sovyetler Birliği ve ötesinde dağılmış eski sınıf arkadaşlarıyla yeniden bağlantı kurmasına olanak tanıyor. Genellikle Rus Facebook'u olarak anılan VKontakte, Mail.ru tarafından satın alınmadan önce Pavel Durov tarafından kuruldu; bu satın alma, Kremlin'e yakın bir şirket tarafından devralınma olarak algılandı. Rusça konuşulan dünyada en popüler ağdır: 97 milyon aylık kullanıcıya sahip ve çok sayıda hizmet sunuyor (elektronik ödemeler, müzik indirmeleri, çevrimiçi konser organizasyonu vb.). Grup, muhtemelen en uluslararasılaşmış çevrimiçi oyun hizmeti olan ve dünya çapında 740 milyon oyuncuya sahip olduğu bildirilen My.game'i kontrol ediyor.

Rus internetinin ikinci büyük oyuncusu, Rusça internette en yaygın kullanılan arama motorunun adını taşıyan Yandex Grubu'dur (Runet'teki aramaların yaklaşık % 60'ını oluşturmaktadır[1]). Aslında, Rus siber alanının en dinamik oyuncusu ve 2021 yılında 23 milyar dolarlık piyasa değeriyle sektörün en büyük şirketidir; bu rakam beş yılda üç katına çıkmıştır. Yandex Grubu'nun başarısı şüphesiz, arama motoru aracılığıyla erişilebilen, sürekli genişleyen hizmetlerinin dikkat çekici tutarlılığından kaynaklanmaktadır. Grubun son üç yılda 1,5 milyar dolar yatırım yaptığı çevrimiçi aramanın ötesinde, ana faaliyetleri e-ticaret (Yandex.Market) ve 18 ülkede faaliyet gösteren Yandex.Taxi'dir (Uber'in Rusya'daki muadili). Grup ayrıca, sağlık krizi nedeniyle güçlü bir büyüme gösteren evlere teslimat hizmetleri de geliştirmektedir. Şirket, 2017'den beri Rusya, Amerika Birleşik Devletleri ve İsrail'de test ettiği otonom araçlar geliştirmektedir.

Rusya'nın en büyük bankası olan, devlet kontrolündeki ve eski Ekonomi Bakanı German Gref'in başkanlığını yaptığı Sberbank da dijital bir ekosistem kurarak faaliyetlerini çeşitlendirmeye karar verdi. Sberbank, çevrimiçi bankacılık avantajlarından yararlanarak dijital platformlarında sunduğu diğer hizmetleri (e-ticaret, çevrimiçi tıp, eve teslimat, isteğe bağlı video ve veri depolama) geliştiriyor. Ancak, bu çevrimiçi faaliyetlerden elde edilen gelir katlanarak artmasına rağmen, Rusya'nın son derece rekabetçi ortamında henüz karlı değiller. Bu, belki de Rusya'nın Batı'dan daha yüksek bir rekabet seviyesine sahip olduğu tek sektör; burada Amerikan devlerinin tekelci eğilimleri yeni oyuncuların ortaya çıkmasını engelliyor. Bu, Rus

tüketicileri ve bu alandaki inovasyon için önemli bir avantaj olsa da, Rus şirketlerinin uluslararası genişleme için yeterli kaynak edinme yeteneğini sınırlayabilir. Rusya Merkez Bankası da Rus bankalarının dijital ekosistemler kurma iştahından endişe duyuyor; bu durum bankaların ana bankacılık işlevlerini gözden kaçırmalarına ve önemli finansal risklere yol açabilir, bu nedenle bu sektörde mobilize edilen varlıklarının oranını sınırlamak istiyor.

Rus oyuncularının dijital ekonomideki gücü, hem Rus pazarının çoğu dijital sektöründeki hakimiyetleriyle hem de uluslararası oyuncuların aynı pazardaki varlıklarını sürdürmek için Rus şirketleriyle ortaklık kurma ihtiyacıyla gösterilmektedir. Bu nedenle, 2014 yılında Rusya'da faaliyet göstermeye başlayan Amerikan şirketi Uber, Batı ülkelerindeki hakim konumundan çok farklı bir durumla karşılaştı: Rusya'daki rekabet o kadar şiddetliydi ki, Amerikan şirketi, BDT genelindeki operasyonlarını Rus rakibi Yandex.Taxi ile birleştirmeyi tercih etti; Yandex.Taxi, ortak girişimin yaklaşık %60'ını satın aldı ve Amerikan ortağının hisselerini kademeli olarak geri satın alma politikası uyguluyor.

Çinli dev Alibaba da, son derece rekabetçi Rus e-ticaret pazarında kalıcı bir varlık oluşturmak için Rus şirketleriyle ortaklık kurmaya karar verdi: AliExpress Rusya, %55'i Çinli grup tarafından kontrol edilen, geri kalanı ise Megafon (telekomünikasyon), Mail.ru Grubu ve Rusya Doğrudan Yatırım Fonu'na ait bir Çin-Rus ortak girişimidir. Gerçekten de Alibaba, Rusya'da iki köklü Rus e-ticaret oyuncusuyla karşı karşıya: 1998'de kurulan ve uzun zamandır Amazon'un Rusya'daki muadili olarak kabul edilen Ozon Grubu ve daha yeni ancak hızla büyüyen çevrimiçi perakendeci Wildberries.

Wildberries'in başarı öyküsü, Amerikan bir *başarı öyküsünü* andırıyor ve Rusya'nın bu sektördeki dinamizmini gösteriyor: Şirket, 2004 yılında, posta yoluyla ürün satarak gelirini artırmak isteyen eski bir İngilizce öğretmeni olan Tatiana Bakaltchuk tarafından kuruldu. Bakaltchuk şu anda Rusya'nın en zengin ikinci kadını. Wildberries ise Rusya ve komşu ülkelerde hızlı bir başarı yakalayarak 2020 yılında 6 milyar dolarlık gelire ulaştı; bu da bir önceki yıla göre %96'lık bir **artış** anlamına geliyor. Ozon faaliyetlerini Rusya pazarına yoğunlaştırırken, Wildberries Batı pazarlarına (Avrupa, Amerika Birleşik Devletleri) doğru genişlemeye başladı. Rusça konuşulan dünyanın ötesine uzanan bu genişleme, antivirüs yazılım şirketleri

(Kaspersky, Doktorweb) hariç, küresel pazarı fethetmenin ötesine nadiren geçen Rus internet oyuncularının gelişimi için yeni bir aşamayı işaret ediyor.

Büyük Rus internet şirketlerinin başarısı, yetkililerle genel olarak yapıcı bir ilişkiye de bağlıdır. Bu şirketler, bu alandaki mevzuatı etkilemelerine olanak tanıyan danışma organları aracılığıyla politika oluşturmada önemli bir rol oynamaktadır. Kremlin'in dijital endüstriye verdiği öncelik, 2020 yılında Vladimir Putin tarafından teyit edildi; Putin, elektronik ve bilgi teknolojisi sektörüne önemli vergi indirimleri sağlamaya karar verdi: işveren katkı paylarının %14'ten %7,6'ya ve en önemlisi, kurumlar vergisi oranının %20'den %3'e düşürülmesi. Bununla birlikte, Kremlin'in dijital endüstriye sağladığı avantajlar, yabancı rakiplere karşı bir tür korumacılık da dahil olmak üzere, bir kontrol arzusunu da beraberinde getiriyor. Bu durum ilk olarak 2010'ların başlarında, Kremlin'e yakın büyük grupların birkaç bağımsız oyuncuyu satın almasıyla ortaya çıktı. Bu da daha sonra Rus interneti üzerinde giderek daha yakın bir kontrol kurmayı amaçlayan yasal ve düzenleyici aktivizme yol açtı.

La inşaat "İnternet hediyelik eşyası"

Sovyet döneminden beri Rus yetkililer, özellikle Batı menşeli ve Rus sistemlerine sızmak için potansiyel yollar olan "arka kapılar" içerebilen yabancı bilgisayar donanımı ve yazılımlarının ithalatının yarattığı casusluk risklerine karşı hassastır. Rusya'nın sığınma hakkı vererek korumasını garanti altına aldığı Edward Snowden'ın ifşaatları, Kremlin'in egemenliğine yönelik tehdidin büyüklüğüne dair inancını daha da güçlendirdi. Daha genel olarak:

> “Moskova, internetin yönetiminde Amerikan üstünlüğünü eleştiriyor: *Silikon Vadisi'ndeki* büyük şirketlerin Amerikan yetkilileri tarafından talep edildiğinde kullanıcıları hakkında bilgi vermeleri zorunlu olmakla kalmıyor, aynı zamanda *bulutun* ana sunucuları ve .com, .org vb. tüm alan adları Amerikan topraklarında bulunuyor [-] ”

Rus yetkililer, hem "Facebook devrimleri" tehdidinden kendilerini korumayı hem de yerli dijital endüstrinin sunduğu çözümleri tercih ederek dış güçlerin Rus ağları hakkında veri toplama yeteneğini kısıtlamayı amaçlamaktadır. Daha geniş anlamda Rus bilgi alanının kontrolünü

ilgilendiren bu hedef, 2011-2020 dönemi için "Bilgi Toplumu" adlı devlet programı ile resmileştirilmiştir.

Bağımsız bir Runet'in (Rus İnterneti) inşası, "tüm yapısı boyunca (ağ donanım katmanından uygulama katmanına kadar) küresel İnternet'ten tamamen bağımsız bir ağ kurmayı" amaçlamaktadır. Bu nedenle, Rusya'ya tüm bilgi ve telekomünikasyon ağ alanında bağımsız yetenekler kazandırabilecek Rus uygulamalarının (işletim sistemleri, yazılımlar, sosyal ağlar vb.) geliştirilmesini de içeren daha geniş bir dijital egemenlik stratejisinin parçasıdır. Bu, ülkenin "siber egemenliğini" sağlamak amacıyla stratejik kabul edilen sektörlerde (devlet kurumları, savunma sanayii, büyük devlet şirketleri vb.) kullanılan tüm uygulamaların Ruslaştırılmasını içerir. Bu nedenle, güvenlik servisleri (FSB, Savunma ve İçişleri Bakanlıkları) ve bazı devlet kurumları artık Linux tabanlı Rus işletim sistemlerini kullanmaktadır.

Rus yetkililer o zamandan beri, hem içerik üzerindeki devlet kontrolünü güçlendirmek hem de sektördeki Rus şirketlerini Amerikan devlerinden korumak amacıyla Rus internetini düzenlemeyi hedefleyen bir dizi yasa çıkardı. 2014'ten beri Rus yasaları, platformların Rusların kişisel verilerini Rusya'da bulunan sunuculardaki saklamasını zorunlu kılıyor ve bu da ülke içinde veri merkezlerinin gelişmesine yol açtı. 2016'da kabul edilen ikinci bir yasa ise operatörlerin tüm telefon görüşmelerini, internet trafiğini ve sosyal medya içeriğini belirli bir süre boyunca saklamasını ve aynı zamanda Rusya Federal Güvenlik Servisi'ne (FSB) talep üzerine tüm bu verilere erişim izni vermesini gerektiriyor. Potansiyel gizlilik riskleri nedeniyle oldukça tartışmalı olan bu yasanın uygulanması, özellikle Rus yetkililer ile Telegram mesajlaşma servisinin şifreleme anahtarlarını vermeyi reddeden Pavel Durov arasında bir çatışmaya yol açtı. Son olarak, Haziran 2021'de kabul edilen yeni bir yasa, günlük 500.000'den fazla Rus kullanıcıya sahip yabancı internet şirketlerinin, Rus mevzuatının herhangi bir ihlali durumunda hesap verebilecek bir tüzel kişilik açmasını zorunlu kılıyor: Bu durum, sosyal ağlar için Facebook, Instagram, Twitter veya TikTok; video barındırma için YouTube ve Twitch; anlık mesajlaşma için WhatsApp ve Telegram; çevrimiçi dağıtım siteleri (Amazon, Ikea…) için geçerli. Yasaya uyulmaması durumunda, hizmetlerin yavaşlatılmasından Rus kullanıcılara yönelik reklam içeriklerinin yasaklanmasına kadar çeşitli yaptırımlar öngörülüyor. Rus yetkililer, Amerikan teknoloji devlerini bazı Rus web

sitelerini sansürlerken uyuşturucu veya intiharı yücelten içeriklerin yayılmasına izin vermekle suçluyor. Amerikan internet devlerinin kötü niyetle hareket ettiğine ve Rus mevzuatına saygı duymadığına inanan yetkililer, Twitter'a (platformun işleyişini yavaşlatarak) yaptırımlar uyguladı ve Google'a çok sayıda para cezası kesti. Rus hükümetinin muhalifleri ise bu önlemleri, yetkililer ve siyasi muhalefet arasındaki gerginliğin arttığı bir ortamda ifade özgürlüğünü kısıtlamayı amaçlayan önlemler olarak kınıyor.

Gerçekte, Rusya'nın internet düzenlemesi, birçok alanda olduğu gibi, Avrupa'da alınan önlemler ile Çin'in benimsediği önlemler arasında bir yerde yer almaktadır. Rusya, Avrupa ile birlikte, Runet'te (özellikle YouTube'da) önemli bir kitleye sahip Amerikan internet devlerinin varlığını paylaşıyor. Rus yetkililer, değişen derecelerde başarıyla, Rus yasalarını onlara karşı uygulamaya ve hegemonik ve tekelci eğilimlerini dizginlemeye çalışıyorlar. Ancak bu alanda büyük ölçüde güçsüz olan Avrupa'nın aksine, Rusya, internetin tüm segmentlerinde mevcut olan ulusal şampiyonların özerk kalmasına ve Rus internet kullanıcılarına alternatif çözümler sunmasına güvenebilir. Yetkililerin potansiyel olarak kapalı bir sistem olarak işleyebilecek egemen bir internet kurma arzusunu Çin ile paylaşıyor, ancak Çin'den farklı olarak, Batı çözümlerine büyük ölçüde açık kalıyor. Aslında, Rusya belki de GAFAM şirketleri ile yerel muadilleri arasında gerçek bir rekabetin olduğu tek güçtür.

Altyapıların sorunu

Altyapı alanında Rusya'nın en büyük varlığı Transit Avrupa-Asya (TEA) ağıdır. Bu kablo ağı, Avrupa'yı Asya'ya Rus toprakları üzerinden bağlar ve büyük ölçüde Amerikan şirketlerinin kontrolünde olan deniz kablo ağlarına tek kıtasal alternatiftir. TEA, Avrupa ve Asya başkentleri arasında alternatif okyanus yollarına göre daha hızlı iletişim sağlar. Dahası, Çin, Japonya ve özellikle Yakın Çevre Cumhuriyetleri (ikincisinin genellikle alternatifi yoktur) Rus topraklarından bu ağa bağlı olduğundan, Rusya'ya bir dereceye kadar merkezilik kazandırır. Son olarak, bu ağ Sibirya da dahil olmak üzere çok sayıda Rus bölgesine çok yüksek kaliteli bağlantı sunar. Ve elbette, üzerinden geçen büyük miktardaki bilgi, Rus istihbarat servisleri için büyük ilgi uyandırabilir. Bu uluslararası ağın Rus topraklarında varlığı, örneğin Çin internetine kıyasla Rus internetinin nispeten açık yapısını açıklayan

faktörlerden biri olabilir. Bununla birlikte, Rus yetkililer, Rus ağının uluslararası bağlantılarını yeniden düzenlemek ve nihayetinde Runet'in izole bir şekilde çalışmasına izin vermek için birkaç yıldır çalışmaktadır. Resmi olarak Kremlin, bunun ekonominin işleyişi için hayati önem taşıyan bir ağın, büyük ölçekli siber saldırılara yol açacak bir çatışma veya hatta ülkenin tamamen kapanması durumunda bile çalışmaya devam edebilmesini sağlamak için yapıldığını belirtiyor. Egemen internet erişimine ilişkin 2019 tarihli bir yasayla resmileştirilen bu politika, muhalifleri tarafından Rus internetinin içeriğini kontrol etmeye yönelik bir başka girişim olarak kınanıyor.

Rus yetkililer bu nedenle, otonom olarak çalışabilecek kadar güçlü ve yapılandırılmış bir ağa sahip olmak amacıyla fiziksel altyapıya yatırım yapmaya devam ediyor. Örneğin, Şubat 2021'de Rostelecom, Rus topraklarını Kaliningrad yerleşim bölgesine bağlayan denizaltı fiber optik kablosunun döşenmesini tamamlayarak, Rus yerleşim bölgesine bağlantılar için Baltık ve Polonya komşularına olan bağımlılığı azalttı. Ağustos 2021'de Rusya, çok daha iddialı bir projeye başladı ve 2026 yılına kadar Murmansk'ı Vladivostok'a bağlayacak, Arktik kıyı boyunca uzanan 12.600 kilometrelik bir denizaltı kablosunun döşenmesine başladı. Bu bağlantı, Arktik bölgelerinin (şehirler, petrol tesisleri vb.) ve Kuzey Deniz Yolu üzerindeki limanların ve diğer stratejik tesislerin bağlantısına katkıda bulunacaktır. Ayrıca, Haziran 2021'de Rus Demiryolları (RZD), Moskova ve Saint Petersburg arasında ilk yüksek hızlı demiryolu hattını hizmete açtı. Bu, Çin'in önemli bir altyapı avantajına sahip olduğu, hızlı ve ultra güvenli iletişimi sağlayan yeni bir teknolojidir. Çin modelini takip eden Rusya, 2024 yılına kadar 7.000 kilometreyi aşan bir kuantum bağlantı ağı kurmayı planlıyor.

Ancak, yeni teknolojiler alanında Rusya'nın en büyük zayıflığı, büyük ölçüde ithal edilen elektronik bileşenlerin üretim kapasitesinde yatmaktadır. 2000'li yılların başından beri Rus yetkililer, çeşitli çok yıllık programlar aracılığıyla elektronik sektörünü desteklemeyi taahhüt etmişlerdir. Moskova, Elbrus işlemcisinin geliştirilmesiyle örneklendiği gibi, bu alandaki uzmanlığını korumaya çalışmaktadır. 2020 yılında hükümet, Rus elektronik şirketlerine yönelik mali desteği on kat artıracağını da duyurdu.

Siber saldırı gücü mü?

Uluslararası alanda Rusya, sıklıkla agresif siber casusluk operasyonları yürütmekle suçlanmaktadır. ABD tarafından Rus istihbarat servislerine atfedilen birçok önemli saldırı bulunmaktadır: 2020 yılında, bilgisayar korsanları, Amerikan şirketi SolarWinds'in yazılımına bir arka kapı yerleştirerek büyük Amerikan şirketlerinin ve devlet kurumlarının (ABD Hazine Bakanlığı, İç Güvenlik Bakanlığı ve Pentagon dahil) bilgisayar ağlarına başarılı bir şekilde sızmıştır. Microsoft tarafından "son **elli** yılın en uzun ve en gelişmiş sızmalarından biri" olarak tanımlanan bu saldırı, bilgisayar korsanlarının yaklaşık bir yıl boyunca binlerce kuruluşu gözetlemesine olanak sağlamıştır. Bununla birlikte, bilgisayar korsanlarının izlerini gizleme yetenekleri göz önüne alındığında siber saldırıların faillerini belirlemek özellikle karmaşık olsa da, Beyaz Saray bu saldırının faili olarak resmi olarak Rus Dış İstihbarat Servisi'ni (SVR) belirlemiştir. Bu olay, Joe Biden'ın Nisan 2021'de on Rus diplomatın sınır dışı edilmesini, Rus borçlarına karşı yaptırımları ve altı Rus teknoloji şirketine karşı yaptırımları açıkladığı sırada öne sürdüğü argümanlar arasındaydı. Bu, stratejik öneme sahip bu sektörde Rus rakipleri ortadan kaldırmanın bir yoluydu.

Siber uzaydaki durumun benzersiz yönü, devletlerin genellikle siber saldırıları resmi olarak sorumlu tutmaktan kaçınmaları ve bu alandaki anlaşmazlıkları çözmek için daha gizli bir yaklaşımı tercih etmeleridir. Rusya'nın düzenli olarak Amerika Birleşik Devletleri tarafından suçlanması, iki ülke arasındaki gerilimi artırmaktadır. Bunun, Rus aktörlerin Amerika Birleşik Devletleri'ne karşı özellikle yoğun bir aktivizm yürütmesinden mi kaynaklandığı ve ABD'yi bu saldırıları kamuoyuna duyurmaya mı zorladığı, yoksa kötüleşen ikili ilişkiler bağlamında Rusya'yı hedef alma arzusunu mu yansıttığı belirlemek zordur.

Ancak Rusya'nın siber güç statüsü, Temmuz 2021'de birkaç devlet tarafından yapılan telefon dinlemelerini içeren Pegasus casus yazılım skandalı sırasında dolaylı olarak teyit edildi. İsrail şirketi NSO Group'un, müşterilerinin dört büyük ülkede (Amerika Birleşik Devletleri, Çin, Rusya ve Birleşik Krallık) akıllı telefon numaralarında Pegasus casus yazılımını kullanmasını yasakladığı bildirildi. Bu yasak, Rusya'yı bu alanda güçlü ve caydırıcı bir yanıt verebilecek önde gelen siber istihbarat güçleri arasına

yerleştiriyor; bu önlemden yararlanamayan Fransa gibi Avrupa Birliği üye devletlerinin aksine.

Her halükarda, Joe Biden ve Vladimir Putin arasında Haziran 2021'de Cenevre'de düzenlenen ilk zirvede siber güvenliğin öncelikler arasında yer alması, Beyaz Saray'ın Rusya'nın bu alandaki yetenekleri konusunda gerçekten endişeli olduğunu ve *en azından* bazı temel kurallar belirlemek istediğini gösteriyor gibi görünüyor. O zamandan beri, Rus-Amerikan temasları devam etti ve Rus hacker gruplarının "kaybolmasıyla" sonuç vermiş gibi görünüyor. Gerçekten de, coğrafi kökeni belirlemenin yanı sıra, zorluk, kendi adına hareket eden ancak istihbarat servisleri adına da saldırılar düzenleyebilen ve böylece izi daha da bulanıklaştıran önemli uluslararası siber suçların varlığında yatmaktadır. Rusça konuşan siber suçların özellikle aktif ve yaratıcı olduğu görüldüğünden, Rusya sıklıkla hedef alınmaktadır. Bununla birlikte, Rusça konuşan hackerların eylemleri Batı ülkeleri tarafından bir tehdit olarak görülürken, siber suç Rus ekonomisi için de büyüyen bir sorundur ve bu durum Moskova'yı bu alanda Batı ile daha fazla işbirliğine itebilir. Ayrıca, Amerika Birleşik Devletleri genel olarak siber casusluk alanında Moskova'dan önemli ölçüde daha fazla kaynağa sahip olup, bu durum Rus yetkililerini Washington ile bir *uzlaşma yolu* bulmaya teşvik edebilir.

ABD ve Rusya siber güvenlik alanında iş birliğine başlamaya hazırlanırken, Washington ve müttefiklerinin ilk kez Çin'in siber casusluk faaliyetlerini (Microsoft'un Exchange e-posta hizmetinin hacklenmesi) kınama kararı alması dikkat çekicidir. Bu, Rusya ile Batı arasında bir yumuşama işareti olabilirken, Washington'ın Rus saldırılarında olduğu gibi Pekin'e yaptırım uygulamaktan kaçınması da Çin ile Batı arasındaki ilişkilerin sertleşmesine işaret edebilir.

İster e-posta (Mail.Ru), arama motorları (Yandex), sosyal ağlar (VKontakte) veya e-ticaret (Wildeberries, Ozon) olsun, Rus çözümleri Batılı rakiplerinin aleyhine Rus internetine hakim durumda. Çinli internet devlerinin gücüne ve aynı derecede korumacılığa sahip olmasalar da, Rus dijital şirketleri Moskova'nın bu stratejik sektörde özerkliğini korumasına olanak tanıyor. Rusça internet aracılığıyla Rusya, topraklarını bütünleştirmek için güçlü bir araca, ülkeyi küreselleşmiş diasporasına bağlayan bir ağa ve çoğunlukla kullanan yakın çevredeki nüfusları etkileme konusunda önemli bir kapasiteye sahip. Ancak uluslararası alanda Rusya,

öncelikle siber suç ve casusluk sorunlarıyla tanınıyor ve bu da Batı için bir güvenliksizlik kaynağı imajını pekiştiriyor. Bu, uluslararası alanda genişlemeyi hedefleyen Rus şirketleri için önemli bir engel teşkil ediyor, çünkü yaptırımlar (Ukrayna, Amerika Birleşik Devletleri) şeklinde olabilecek korumacı önlemlerle karşı karşıya kalıyorlar. Ancak, ABD ile siber güvenlik konularında başlatılan diyalog, Kremlin'in yeni dijital güçler hiyerarşisinde vazgeçilmez bir ortak olarak kendini konumlandırmasına olanak sağlayabilir.

Etki politikası: Avrasya, "Rus dünyası" ve uzak yabancı ülkeler arasında

"Şunu açıkça belirtelim: kamuoyunu etkileme alanında [...] Avrupa bizden çok daha güçlü ve aktif."

Nikolaï Danilevsky, *La Russie ve Avrupa* , 1869.

Rus elitleri, yüzyıllardır bu alanda hakem rolünü üstlenen Batı dünyasıyla eşit şartlarda etki yürütmenin zorluklarının uzun zamandır farkındaydı. Sonuç olarak, Rusya'nın cazibesi, Batı'da geliştirilen araçları benimseyen devletçi bir etki politikası izlerken ülkeyi dış etkilere kapatmak oldu. Ancak SSCB'nin çöküşünün ardından, yeni Rusya'nın ihraç edecek bir ideolojisi olmadığı gibi, imajı da hızla kötüleşti. Rusya, geri dönüşü olmayan bir düşüş içinde olan, istikrarsızlık ve yolsuzluk kaynağı bir güç olarak algılandı. Üstelik, Çeçenya'daki "kirli savaş" ile Batı'yı ve Arap-Müslüman dünyasını yabancılaştırdı ve Sovyet sonrası komşularının gözünde itibarını kaybetti.

Vladimir Putin iktidara geldiğinde, önceki döneme göre tam tersi bir yaklaşım benimseyerek bu eğilimi tersine çevirmeye çalıştı: Çeçen ayrılıkçılığını zorla sona erdirmek, ardından Ramzan Kadirov'un Çeçenyasını Müslüman dünyasıyla ilişkilerinde aracı olarak kullanmak; Avrasya'da Rus liderliğini yeniden teyit etmek ve Rusya'yı ortaya çıkan çok kutuplu bir dünyada kendi değer sistemine sahip bir güç olarak konumlandırmak. Bunu başarmak için Kremlin, Sovyetler Birliği'nden miras kalan ve geleneksel değerlerle yumuşatılmış bir anti-emperyalizm biçimini yeniden canlandırdı: Jean de Gliniasty'ye göre, "Rusya, Batılıların

silahlı veya başka türlü değerlerini dayatma girişimi olarak algıladıkları şeye karşı yükselen veya gelişmekte olan devletler arasında genel bir öfke dalgasını kullanıyor. Birçok ülkede yeterince anlaşılmayan, Batı bireyciliğine karşı gelenekçi ve muhafazakar bir ideoloji geliştiriyor. " O zamandan beri, bir tür ideolojik araç kutusuna (egemenlikçilik, kültürel özelliklere saygı, Batı evrenselciliğinin reddi vb.) sahip olan Rusya'nın etki politikası, üç ana yönde farklı şekillerde ifade ediliyor: Avrasya, Rus dünyası ve uzak yabancı dünya.

Kremlin: "geleneksel değerlerin" habercisi mi?

Kremlin'in muhafazakâr kayması, çoğunlukla Batı ile ilişkileri merceğinden yorumlanmaktadır. Bu konumlanma, Kremlin'in Avrupa Birliği'ni zayıflatma veya en azından Rus çıkarlarıyla daha uyumlu bir konuma yeniden yönlendirme amacını yansıtarak, Avrupa şüphecisi ve muhafazakâr popülist hareketlerle daha yakın bir şekilde hizalanmasına olanak tanır. Maxime Audinet'e göre, "bu söylem, ihraç edilebilir bir ideolojik modelden ziyade, toplumlarının yaşadığı siyasi dönüşümlerden ve krizlerden yararlanarak Rusya'yı 'liberal Batı'ya yapısal bir muhalefet içinde kurmayı amaçlayan normatif bir temeli temsil etmektedir." Bununla birlikte, Kremlin'in muhafazakâr inancı, yalnızca Rus-Batı muhalefetine ideolojik bir boyut kazandıran alternatif bir söylem geliştirme amacına indirgenemez. Geleneksel değerlerin savunulması ve Avrasya kimliğinin teşvik edilmesi, Rus toplumunun ana etno-dini bileşenlerini (Slav ve Türkçe konuşan halklar, Ortodokslar ve Müslümanlar) birleştirmeyi de amaçlamaktadır. Amaç, Rusya Federasyonu'nun bütünlüğünü tehdit eden ve birbirini güçlendiren iki eğilim olan radikal İslamcılığa ve Rus etnik milliyetçiliğine karşı koyabilecek ortak bir payda önermektir. Dolayısıyla, Kremlin'in muhafazakâr yönelimi, ikili, tamamlayıcı, içsel ve dışsal bir amaca hizmet etmektedir: Batı postmodernliğine karşı geleneksel değerleri savunarak Rusya'nın kimlik temelli, ideolojik ve toplumsal bütünlüğünü sağlamak. Bunu başarmak için Kremlin, Batı'nın "ahlaki göreceliliğine" karşı çıkan Hristiyan ahlakını savunan Ortodoksluğu çoğunluk dini olarak benimserken, aynı zamanda Rusya'nın hızla büyüyen Müslüman topluluğuna (Kuzey Kafkas halklarının demografik dinamizmi ve Orta Asya'dan gelen göçün etkisiyle) güvence vermeye çalışmaktadır. Bu

nedenle, 2015 yılında Moskova'da 10.000'e kadar ibadet edeni ağırlayabilen "Avrupa'nın en büyük camisinin" açılışı, Rusya'nın Müslüman cumhuriyetlerinin din adamları ve liderlerinin yanı sıra Başkan Putin ve Erdoğan ile çok sayıda yabancı temsilcinin katılımıyla gerçekleşti.Bu, Kremlin'in Arap-Müslüman dünyasıyla daha yakın ilişkiler kurma arzusunu sergilemesinin yollarından biridir.

İçeride, Kremlin'in yeni muhafazakâr politikası 2013 yılında reşit olmayanlara eşcinselliğin teşvikini yasaklayan bir yasanın kabul edilmesiyle yansıtıldı. Bu durum, 2020 yılında yeni Rus anayasasına Tanrı inancının, geleneksel aile değerlerinin savunulmasının ve evliliğin bir erkek ve bir kadın arasındaki birliktelik olarak tanımlanmasının eklenmesiyle daha da güçlendirildi. Bununla birlikte, hem Kremlin destekçileri hem de yurtdışındaki eleştirmenler tarafından sıklıkla vurgulansa da, Vladimir Putin'in politikalarının muhafazakâr boyutu pratik tezahürlerinde sıklıkla abartılıyor: Rus toplumu büyük ölçüde sekülerleşmiş durumda, dünyanın en yüksek boşanma ve kürtaj oranlarından bazılarına sahip ve 25 yılı aşkın süredir yasal olan taşıyıcı annelik yaygın olarak uygulanıyor. Bu nedenle, muhafazakârlık açısından Vladimir Putin'in Rusya'sı, Moskova'nın da kötü ilişkiler sürdürdüğü Avrupa Birliği üyesi ülke Jaroslaw Kaczyński'nin Polonya'sının çok açık bir şekilde gerisinde kalıyor; bu da muhafazakâr dönüşün Avrupa'daki etki açısından sınırlarını gösteriyor.

Avrasya'dan Rus dünyasına

Rusya'nın yakın çevresi, gerçekte, önemli bir etkiye sahip olduğu tek alandır. Bu etkiyi sürdürmek için Moskova öncelikle bölgesel entegrasyon yapılarına (BDT, Avrasya Birliği) güvenmektedir. Ekonomik ve politik yönlerin ötesinde, Avrasya entegrasyonu Rusya'nın normlarını ihraç etmesine ve bütünleşik bir kültürel ve dilsel alan oluşturmasına olanak tanır. Kurumsal entegrasyonun ötesinde, artan göçle sürdürülen yakın insan bağlarının (örneğin, eski SSCB topraklarına dağılmış aileler) varlığı, bağımsızlık sonrası uygulanan Ruslaştırma karşıtı politikalara rağmen, Rusya ile yakın çevresi arasında ortak bir kültürel ve dilsel alanın korunmasında güçlü bir faktördür. Nitekim, Rusya'nın komşularının BDT ve Avrasya Birliği'ne katılımının nedenlerinden biri de üye devletler arasında kurulan vizesiz rejimdir. Daha geniş anlamda, Moskova, Rus

medya ve *eğlence endüstrisinin* gücü sayesinde yakın çevresi üzerinde önemli bir kültürel etkiye sahiptir. Paradoksal olarak, Rusya Batı kültürü ile komşularının kültürü arasında aracı rolünü sürdürmektedir. Rus rap müziği, hip-hop ve blog yazarları, Sovyet sonrası gençliğin büyük bir kesimi için işte böyle bir yol gösterici oldu.

Ancak Kremlin, Avrasya entegrasyonunun komşu devletlerle güçlü bağlar kurmasını sağlarken, dünyanın en büyük diasporalarından birini oluşturan yurtdışındaki Ruslara ve Rusça konuşanlara özel bir yer tanımadığının farkına vardı. Nitekim, Beyaz Rus göçüne ek olarak, eski Sovyet cumhuriyetleri bağımsızlıklarını ilan ettiğinde yaklaşık 25 milyon Rus yurtdışında kalmıştı. Rusya ile "yurtdışındaki yurttaşları" arasındaki bağları güçlendirmeyi amaçlayan bir politikayı kavramsallaştırmak ve yapılandırmak için Vladimir Putin, her şeyi kapsayan "Rus dünyası" (*russky mir*) kavramını benimsedi. Bu kavram, 1990'ların sonlarında çeşitli Rus akademisyenler ve ideologlar (başta Piotr Chedrovitsky olmak üzere) tarafından, SSCB'nin çöküşü veya farklı göç dalgaları (1917 devriminden sonraki Beyaz Rus göçü, Sovyet muhalifleri, Sovyet sonrası ekonomik göç) nedeniyle Rusya sınırları dışında yaşayan tüm Rus kültürü ve dil topluluklarını tanımlamak için popüler hale getirilmişti.

"Rus dünyası", çekirdeği olan Rusya etrafında, kısmen örtüşen birkaç eş merkezli çember şeklinde gelişir. Coğrafi olarak, ilk çember, Rusların ve Rusça konuşanların çoğunluğunun yoğunlaştığı yakın çevreyi (eski Sovyet cumhuriyetleri) kapsar; ikinci çember Avrupa ve Akdeniz bölgesini içerir: özellikle Fransa'daki "Beyaz Rusların" torunları, Almanya'daki önemli Rusça konuşan topluluklar (Sovyet sonrası göç), İsrail'deki (bir milyondan fazla kişi) ve Kıbrıs'taki topluluklar. Üçüncü çember ise dünyanın geri kalanını (Amerika Birleşik Devletleri, Güney Amerika ve Avustralya'daki daha farklı topluluklar) kapsar. Birkaç etnokültürel çember de ayırt edilebilir: Rus dünyasının kalbi "etnik" Ruslardan oluşur, bunlara ağırlıklı olarak Ortodoks ve Rusça konuşan Doğu Slavlar (Belaruslular, Ukraynalılar) ve ardından Rus dilini ve kültürünü çeşitli derecelerde paylaşan Sovyet sonrası nüfuslar eklenir.

"Rus dünyasının" kalbindeki Ortodoksluk

Rus Ortodoks Kilisesi, Moskova Patrikhanesi'nin kanonik topraklarının eski Sovyet cumhuriyetlerinin çoğunu kapsaması ve Ortodoks Kilisesi'nin sosyalleşme alanı ve diasporik bir boyuta sahip kimlik referans noktası olarak hizmet ettiği Rus göçmen toplulukları arasında varlığını güçlendirmeye çalışması nedeniyle "Rus dünyasının" kalbinde yer almaktadır. Moskova Patrikhanesi bu konuda önemli ilerleme kaydetmiştir: Nitekim, SSCB'nin çöküşünün ardından, "diaspora"daki cemaatlerin çoğu, Beyaz Rusların Sovyet iktidarına bağlı olarak algılanan Moskova Patrikhanesi'ne duyduğu derin güvensizlik nedeniyle Konstantinopolis Patrikhanesi'ne veya Rusya Dışındaki Rus Ortodoks Kilisesi'ne (bağımsız bir yapı) bağlıydı. Ancak 2007'de Rusya Dışındaki Rus Ortodoks Kilisesi, özerk bir yapı olarak Moskova Patrikhanesi'nin çatısı altına geri getirildi. Eski bir KGB subayı olan Vladimir Putin'in bu uzlaşmanın sağlanmasında kolaylaştırıcı rol oynaması, paradoksların en önemlisidir ve Beyaz Rus göçmen topluluğunun bir kesimi ile Kremlin arasındaki yakınlaşmayı göstermektedir. Rus Ortodoksluğunun yeniden birleşmesi hareketi, 2019 yılında, Konstantinopolis Patrikhanesi'ne bağlı Rus geleneğine ait kiliselerin Moskova Patrikhanesi'ne katılmasıyla fiilen tamamlandı; bu, çağdaş Rus Kilisesi'ne karşı genel olarak eleştirel tutumları göz önüne alındığında oldukça beklenmedik bir olaydı. Moskova'da bu, bir asır önce İç Savaş sırasında parçalanmış olan Rus dünyasının farklı bileşenleri arasında bir uzlaşmanın sembolü olarak görüldü. Rus Ortodoksluğunu pekiştirme yönündeki bu hareket, Kremlin'in Rus kimliğinin yurt dışında korunmasında merkezi bir rol oynadığına dair inancını güçlendirmiştir; bu nedenle Rus kültürel etki stratejisine entegre edilmiştir: Bu yaklaşımın en çarpıcı sembollerinden biri, 2016'da açılan ve Quai Branly'de bu vesileyle büyük masraflarla inşa edilen Kutsal Üçlü Katedrali'nin altın kubbelerinin hakim olduğu Paris'teki yeni Rus Kültür Merkezi'dir.Eyfel Kulesi'ne çok uzak değil.

Dolayısıyla “Rus dünyası” ve Avrasya entegrasyonu, Rusya'nın etki politikasının nispeten birbirini tamamlayan iki yönüdür. İlki, Moskova ile diasporası arasındaki ilişkiler için kavramsal bir çerçeve sağlarken, ikincisi daha kurumsal bir boyuta sahiptir ve Moskova'nın bazı komşularını etki alanı içinde tutmasına olanak tanır. Ancak Ukrayna krizi bu politikanın sınırlılıklarını ortaya koymuştur. Nitekim, Rusya'nın bazı komşuları artık

Moskova'nın Rusça konuşan toplulukları müdahale politikasını haklı çıkarmak için kullanmak istediğinden şüphelenmektedir. SSCB'nin sona ermesinden beri var olan Rusya'nın komşu ülkelerindeki ulusal elitlere duyulan güvensizlik, Kırım'ın ilhakı ve Rusya'nın Ukrayna çatışmasına müdahalesiyle önemli ölçüde daha da güçlenmiştir.

Bu güvensizlik, yalnızca Rusça konuşanların dil haklarına getirilen kısıtlamalarda değil, aynı zamanda dini alanda da kendini göstermektedir. Örneğin, eski Ukrayna Cumhurbaşkanı Petro Poroşenko, Rus Ortodoks Kilisesi'nden ayrılan yeni bir Ukrayna Kilisesi kurmak için çalıştı. Bu amaçla, Konstantinopolis Patrikhanesi'ni Ukrayna Kilisesi'nin "otosefalisini" desteklemeye ikna etmeyi başardı. Ancak, bu yeni yapının sonuçları Ukrayna hükümetinin beklentilerinin altında kaldı: Moskova Patrikhanesi'ne bağlı Ukrayna Ortodoks Kilisesi'nin din adamları, yetkililerin yoğun baskısına (rahiplerin tutuklanması, ibadet yerlerine baskınlar vb.) rağmen, yeni Kilise'ye katılmayı büyük ölçüde reddetti. Böylece yeni Kilise, zaten Moskova ile anlaşmazlık içinde olan ve Konstantinopolis'ten tanınma yoluyla "yasallaştırılan" önceden var olan yapıları bir araya getirirken, Ukrayna Ortodoks Kilisesi büyük ölçüde Moskova Patrikhanesi'ne sadık kaldı. Ukrayna Cumhurbaşkanı Poroşenko'nun girişimi, ülke içindeki bölünmeleri daha da derinleştirdi ve "Rus dünyasıyla" bağları koparma politikasının ülkesinde ne kadar oy birliğinden uzak olduğunu gösterdi. Bununla birlikte, Konstantinopolis'in kararı Rus Ortodoks Kilisesi tarafından kendi kanonik yetki alanı içindeki meselelere haksız bir müdahale olarak algılandığı için, Moskova Patrikhanesi Konstantinopolis ile ilişkilerini kesti.

Ortodoksluğun iki büyük merkezi arasındaki bu kriz, Kremlin'in kendisini tüm Ortodoks dünyasının koruyucusu olarak konumlandırma hırsını baltalıyor. Bu durum, Ukrayna meselesinin Rusya'nın uluslararası konumu için ne kadar merkezi bir öneme sahip olduğunu bir kez daha gösteriyor ve Rusya'nın Slav ve Avrasya kimliğini savunan muhafazakâr Rus çevrelerinin konumunu güçlendiriyor. Dolayısıyla, "Rus dünyasının" diasporik boyutunda yapılanması nispeten başarılı olsa da, Rusya'nın Ortodoks dünyasının lideri olarak konumlanması hayal kırıklığı yaratmaya devam ediyor. Bu durum, Kremlin'i nüfuz diplomasisini uygulamak için ek araçlara başvurmaya teşvik edebilir.

Etki diplomasisi: kültür, spor ve medya

Rus hükümeti, kültürel diplomasisini yürütmek için Sovyetler Birliği'nden miras kalan Bilim ve Kültür Merkezleri ağına güvenmektedir. Bu merkezler, Dışişleri Bakanlığı'na bağlı Federal Ajans Rossotrudnichestvo tarafından yönetilmektedir. Tam adı olan Bağımsız Devletler Topluluğu, Yurtdışında Yaşayan Vatandaşlar ve Uluslararası Kültürel İşbirliği Federal Ajansı, Rusya'nın etki politikasının önceliklerini mükemmel bir şekilde göstermektedir. Ajansın faaliyetleri, Batı modeline göre kurulan vakıfların faaliyetleriyle tamamlanmaktadır; bu vakıflar ya özel sektör (oligarklar) ya da Rus yetkililer tarafından kurulmuştur. Bunların en önemlisi, Vladimir Putin'in girişimiyle 2007 yılında kurulan *Russky mir* Vakfı'dır ("Rus Dünyası"), temel görevi yurtdışında Rus dili ve kültürünün öğretilmesidir. Bu amaçla Vakıf, Konfüçyüs Enstitüleri modeline göre kurulmuş, yabancı üniversitelerde ve kültür kurumlarında bulunan Rus merkezlerinden oluşan bir ağa güvenmektedir.

Rus kültür diplomasisi, klasik kültürün tüm alanlarında 19. yüzyıl Rus kültürünün altın çağına büyük ölçüde dayanmaktadır: Edebiyatta Tolstoy, Dostoyevski ve Turgenyev; tiyatroda Çehov; opera ve balede ise Çaykovski, Rusya'nın yurt dışındaki en iyi tanıtım kartı olarak hizmet eden çok sayıda Rus yazar, besteci ve sanatçı arasında sadece birkaç büyük isimdir. Rus yetkililer, etki politikalarında bu karşılaştırmalı avantajdan yararlanmaya çalışmaktadır: "Rus Edebiyatının Yüz Temel Kitabı" adlı bir program başlattılar. Bu program, her ülkedeki yayınevlerini 150 kitaptan oluşan bir listeden 100 kitap seçmeye davet ediyor ve Rusya bunların çevirisi ve yayın masraflarını tamamen karşılıyor. Program Amerika Birleşik Devletleri, Çin ve Büyük Britanya'da başladı ve o zamandan beri Fransa'ya da yayıldı. Rus eserlerinin çevirisi için programın finansmanı, Mihail Prokhorov veya Roman Abramovich gibi oligarkların desteğinden faydalanmaktadır: Bu, özel girişimleri yetkililerin eylemiyle ilişkilendirmeye çalışan Rus *yumuşak güç* stratejisinde önemli bir eğilimdir.

Ancak sınırlı ve eğitimli bir kitlenin tekelinde kalan klasik kültürün ötesinde, Rusya'nın kitlesel kültür ürünlerini Rusça konuşulan dünyanın dışına ihraç etmesi çok daha zordur. 20. yüzyılda Moskova, komünist ideolojiyi dünya çapında yeniden ihraç etmeyi başarmış olsa da, bu büyük ölçüde Rus kültürünün pahasına olmuştur. Bu durum, Batı izleyicileri tarafından büyük ölçüde bilinmeyen Rus ve Sovyet sineması için de geçerlidir. Fransa'da, 2015 yılında başlatılan Paris Rus Film Festivali, tam olarak Rus ve Sovyet sinemasını tanıtmayı amaçlamaktadır; bu sinema hala az bilinir ve

genellikle karanlık bir gerçeklik fonunda geçen birkaç kara filmle ilişkilendirilir. Ancak bu festival, Rus ve Sovyet filmlerinin büyük çeşitliliğini ve zenginliğini keşfeden Parisli izleyiciler arasında başarılı olsa da, Batı'nın çağdaş Rus kültürüne, küçük bir seçkinler çevresi dışında, ne kadar kapalı kaldığını da dolaylı olarak göstermektedir. Şüphesiz ki, Rus sineması Batı'da Hollywood'un neredeyse tekelindedir ve bu durumu yaşayan tek ülke değildir. Ancak sorun, Batı'da olumsuz bir imaja sahip olan Rusya söz konusu olduğunda şüphesiz daha derindir. Festivalin kurucusu Marc Ruscart şu gözlemde bulunuyor: "En dipteydik ve bir ölçüde hala öyleyiz, çünkü birçok insan Rusya'dan nefret ediyor ve siyaseti sanat ve kültürle karıştırıyor." Bununla birlikte ' Rusya'nın kitle kültürünün küresel pazarında yerini bulma potansiyeline sahip olduğu açıktır; bunun en iyi örneği, sadece birkaç yıl içinde gerçek bir küresel fenomen haline gelen animasyon dizisi *Masha ve Ayı'dır* . Ancak bu başarı, İngiliz gazetesi *The Times'tan* olumsuz yorumlar almaktan da geri kalmadı; gazete, küçük Sibiryalı kızın yaptıklarında Kremlin propagandasının unsurlarını ortaya çıkarmayı başardı.

Kremlin, Rusların başarılı olduğu bir dizi spor dalına ve 2012 Soçi Kış Olimpiyatları ve 2018 FIFA Dünya Kupası gibi büyük uluslararası müsabakaların organizasyonuna dayanarak gerçek bir spor diplomasisi de geliştirmiştir. Amaç, dünyaya (ve Rus kamuoyuna) modernlik ve uluslararası başarı imajı yansıtmak ve böylece gergin Rus-Batı ilişkilerinin olumsuz etkisini dengelemektir. Ayrıca, sporun ulusal refahın önemli bir unsuru olarak algılanması nedeniyle, Rus yetkililer için halk arasında spor faaliyetlerini teşvik etmek de bir meseledir. Soçi Oyunları ve FIFA Dünya Kupası gerçekten de başarılı etkinlikler olmuş ve Rusya'nın organizasyon yeteneklerini göstermiştir. Bununla birlikte, ABD'ye kaçan bir firarinin tetiklediği Rus sporundaki büyük doping skandalı, Rus sporcuların birçok uluslararası müsabakadan yaygın bir şekilde dışlanmasına yol açmış ve Kremlin'in spor diplomasisine ciddi bir darbe vurmuştur. Ancak bu kriz atlatıldıktan sonra, "Rusya podyumun zirvesindeki yerini yeniden kazanacak ve sporu 'yumuşak gücünün' unsurlarından biri olarak kullanmaya devam edecektir " "

Sporun yanı sıra, uluslararası medya da Kremlin'in büyük yatırımlar yaptığı bir diğer sektördür. Rusya'nın BBC International veya France 24'e eşdeğeri olmayı hedefleyen Russia Today (RT) televizyon kanalı, Rusya'nın medya etki politikasının en bilinen sembolüdür. Başlangıçta sadece İngilizce olarak, Rusya'nın olumlu bir imajını yaymak gibi sınırlı bir amaçla (bu nedenle orijinal adı) kurulan kanal, 2000'li yılların sonlarından itibaren genel ilgi alanına yönelik uluslararası bir haber kanalına dönüştü. Nitekim,

2008 Rus-Gürcü Savaşı, Batı medyasının ağırlıklı olarak Gürcü bakış açılarını aktardığı bir dönemde, Rusya'nın kendi bakış açısını yayma yeteneğinin sınırlı olduğunu gösterdi. 2013 yılında Kremlin, Rusça içerikli Ria Novosti haber ajansı ve hem haber ajansı hem de uluslararası radyo istasyonu olan Sputnik ajansını içeren Rossiya Segodnya ajansını kurdu. Bu, yeni internet platformlarının (YouTube, sosyal ağlar) alanını işgal ederek yeni bilgi uygulamalarına uyum sağlamayı da içeriyor. RT ve Sputnik, Batı'da Kremlin'in dış politikasına hizmet eden propaganda olarak kınanan, agresif bir Rus etki politikasının sembolleri haline geldi. Bu bağlamda, yeni seçilen ve Vladimir Putin'i Versay'da ağırlayan Emmanuel Macron'un ortak basın toplantısında yaptığı şu açıklamayı hatırlıyoruz: "Russia Today ve **Sputnik** , haber kuruluşları ve gazeteciler gibi değil, etki, propaganda ve dezenformasyon araçları gibi davrandılar, ne daha fazla ne de daha az." Batılı analistler, RT'nin yaklaşımını "olumsuz" olmakla eleştiriyor ve öncelikle Batı toplumlarının eksikliklerini vurgulamaya odaklandığını belirtiyorlar. Bu yaklaşımın Kremlin'in olumlu bir model sunmakta zorlanmasından kaynaklandığı düşünülüyor, ancak aynı zamanda büyük Batı medya kuruluşlarının Rusya'yı sürekli olarak olumsuz bir şekilde tasvir etmesine bir yanıt olarak da yorumlanabilir.

Gerçekten de, Margarita Simonyan'ın yönettiği kanal, kuruluşundan bu yana, alternatif bir bakış açısı sunma amacıyla Batı *ana akım* medyasına meydan okumayı kendine görev edinmiştir. Ancak siyasi güdülerin ötesinde, büyük Batı medya kuruluşlarının hakim olduğu görsel-işitsel bir pazarda, RT'nin benimsediği bu yayın politikası, şüphesiz ki Rusya'ya özel bir yakınlığı olmayanlar arasında önemli kitleleri çekebilecek tek strateji olan bir tür farklılaşma pazarlama stratejisinden kaynaklanmaktadır. Arapça, İspanyolca ve Fransızca versiyonlarını geliştiren RT'nin, özellikle çevrimiçi olarak nispeten yüksek izleyici reytinglerine sahip olması dikkat çekicidir; bu, yeni Rusya'nın uluslararası sahnede etkisini göstermede yaşadığı tekrarlayan zorluklar göz önüne alındığında beklenmedik bir sonuçtur. RT ve Sputnik'in Rusya'nın hedef ülkelerinin elitleri arasında etkisini ne ölçüde artırmasına izin vereceği henüz belli değil. Batı elitlerinin düşmanca tepkilerine ve RT'nin 2017'de Amerika Birleşik Devletleri'nde "yabancı ajan" olarak sınıflandırılmasına bakılırsa, bu hedefe en azından Batı'da ulaşılmaktan çok uzak olduğu söylenebilir.

Sputnik V: Küresel etkinin geri dönüşü mü?

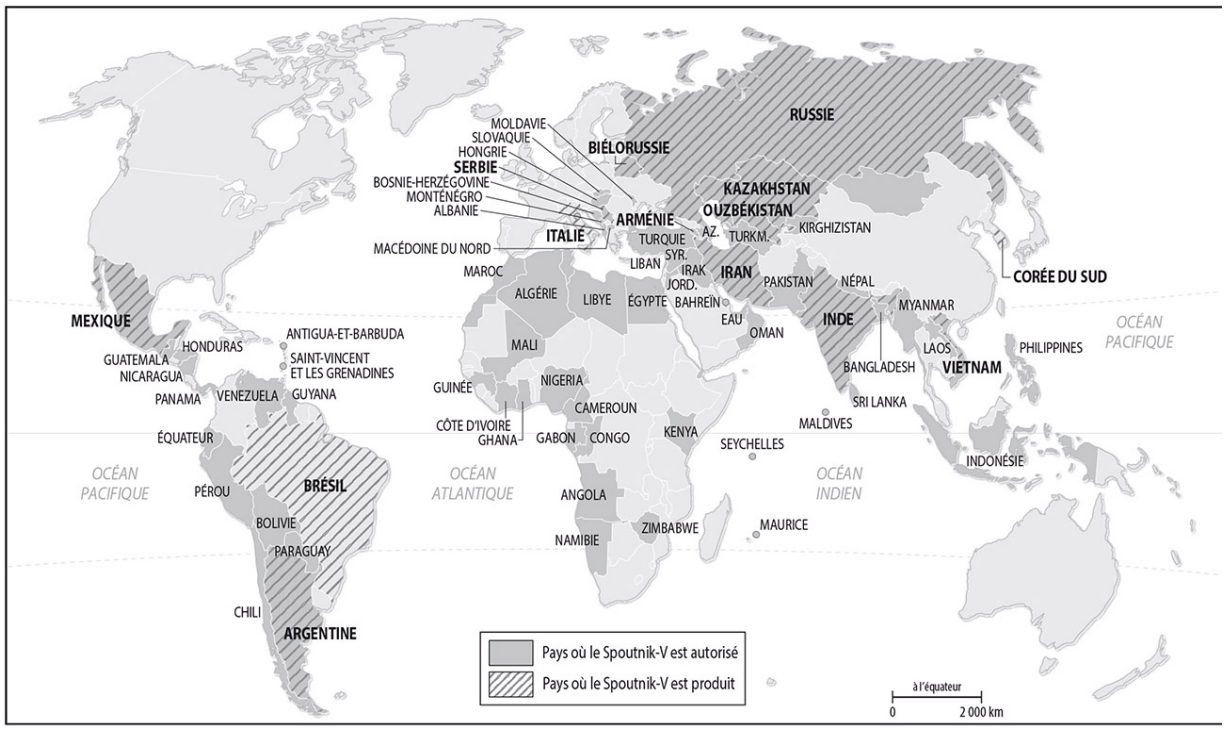
Sputnik V aşısı, Rusya'nın *yumuşak gücüne yeni bir boyut kazandırarak*, Kremlin'in etki politikasında elindeki diğer araçların çoğundan farklı olarak modernliği, yeniliği ve küresel etkiyi bir araya getirmesini sağladı. Vladimir Putin, "koronavirüse karşı ilk aşı"nın tescilini bizzat duyurarak belirli bir risk aldı, ancak Batı'daki tartışmalara rağmen, Sputnik V'yi çevreleyen halkla ilişkiler kampanyası genel olarak başarılı oldu.

Batılı " *büyük ilaç* şirketlerinin" tartışmasız hakimiyeti göz önüne alındığında, bu durum Rusya'nın beklenmedik bir şekilde dünyanın önde gelen aşı güçlerinden biri olarak kendini kanıtlamasına olanak sağlamıştır. Moskova böylece küresel ölçekte gerçek bir aşı diplomasisi yürütebilmiştir. Sputnik V'nin 70'ten fazla ülkede kullanımının onaylanmasının yanı sıra, Rus laboratuvarları koronavirüse karşı birkaç başka aşı geliştirmeyi de başarmıştır. Sputnik V'nin başarısı, Rusya'nın (aşı alanında uzun ve zengin bir geçmişe sahip olmasına rağmen) yenilik finansmanı için yeni araçların uygulanması sayesinde, mükemmel olması beklenmeyen bir alanda yenilik yapmaya devam etme yeteneğini göstermektedir. Nitekim, Gamaleya Araştırma Enstitüsü tarafından Sputnik V'nin yaratılmasına yol açan araştırma fonu, Rusya Doğrudan Yatırım Fonu tarafından sağlanmış olup, bu fon aynı zamanda aşının tanıtımını, ticari takibini ve ihracat lojistiğini de üstlenmiştir. Fonun yararlandığı bilgi birikimi ve siyasi ve ekonomik bağlantılar, aşı alanında tanınmış olmasına rağmen uluslararası pazarlama kapasitesine veya becerisine sahip olmayan Gamaleia laboratuvarı için çok önemli bir varlık olmuştur.

Temmuz 2021 itibarıyla Sputnik V aşısı 46 ülkeye ihraç edilmişti. En çok doz alan üç ülke Arjantin (6,5 milyon), Meksika (2,4 milyon) ve Macaristan (2 milyon) oldu. Sputnik V, Rusya'nın büyük aşı ihracatçıları arasında oldukça seçkin bir kulübe girmesini sağladı: Rus aşı ihracatı, Nisan-Mayıs 2020'de 10 milyon dolardan az iken, 2021'in ilk beş ayında 303 milyon doları aştı. Bu rakam, aşı ihracatında önemli artışlar kaydeden Avrupa Birliği, Çin, Amerika Birleşik Devletleri ve Hindistan'dan sonra Rusya'yı beşinci sıraya yerleştiriyor. Sputnik V için toplam siparişler yaklaşık 900 milyon doza ulaştı; bunların [60] milyonu İran, 50 milyonu Türkiye ve 25 milyonu [Mısır] içindi. Ancak, Temmuz 2021 itibarıyla yetersiz üretim kapasitesi nedeniyle sadece 17 milyon doz teslim edilmişti; bu durum

Guatemala ve Arjantin gibi ülkelerle gerilimlere yol açtı. Rusya'nın bu alandaki sorunu, yenilik yapma kapasitesinden ziyade üretim kapasitesidir.

Spoutnik-V : mondiale'i etkileyen bir şey var mı?

Kaynaklar: Ria Novosti; Tass.

Görünüşe göre Rusya, yetersiz üretim kapasitesine rağmen, aşıyı talep eden Avrupa ülkelerine (Macaristan, Slovakya) yönelik agresif bir ihracat politikası izledi. Batı'daki en yaygın yorum, bunun Avrupa ülkelerini aşı politikası konusunda bölmeyi amaçlayan diplomatik bir strateji olduğudur. Bununla birlikte, Avrupa ülkeleri tarafından Sputnik V'nin onaylanması ve kullanılması, aşının imajı üzerinde olumlu bir etki yaratabilir ve uluslararası alanda şansını artırabilirdi; bu nedenle, Rus yetkililerinin aşıyla ilgili Batı bilimsel dergilerindeki (*Nature*The Lancet *ve*) yayınları öne çıkarmasının nedeni de buydu. Bu bilimsel onay, özellikle Batı medyasının büyük ölçüde olumsuz haberlerine karşı, Rus aşısına güvenilirlik kazandırmanın güçlü bir aracıydı. Bu bağlamda, Batılı yetkililerin şüpheci, hatta açıkça düşmanca açıklamaları ile Batı bilimsel yayınlarının aşının etkinliğini doğrulaması arasındaki tutarsızlık, Kremlin'in Batı elitlerinin Rus düşmanlığı olarak kınanan Rus karşıtı duyguları yaydığı iddiasını güçlendiriyor gibi görünmektedir. Ancak bu durumda, milyarlarca dolarlık bir pazarı

ilgilendirdiği için ekonomik riskler de söz konusu ve Batılı ilaç şirketleri yeni bir rakibin ortaya çıkmasını pek istemiyor.

Yerli üretim kapasitesinin yetersizliği, Rusya'yı gerekli uzmanlığa sahip ortak ülkelere Sputnik V aşısını lisans altında üretme fırsatı sunmaya yöneltti. Arjantin, Ağustos 2021'de üretime başladı. Çoğu ülkede amaç iç pazarı karşılamaktır, ancak Hindistan gibi önemli üretim kapasitesine sahip diğer ülkelerin Rus aşısına yönelik küresel talebi karşılamaya katkıda bulunması beklenmektedir. Üretimin yeniden konumlandırılması, Rusya'nın ortak ülkelere doğrudan ithalattan daha dengeli bir işbirliği biçimi sunmasına olanak tanır; bu da Sputnik V için bazı Batı aşılarına kıyasla bir avantaj olabilir. Eylül 2021 itibarıyla, başta Asya, Latin Amerika ve Yakın Doğu olmak üzere 14 ülke Rus aşısının üretimine başlamıştı. Sputnik V kullanan ülkelerin haritası, Rusya'nın Latin Amerika'dan Asya'ya uzanan ve Afrika ile Orta Doğu'yu da kapsayan küresel etkisini göstermektedir. Ayrıca Rusya'nın uluslararası sahneye dönüşünü de ortaya koymaktadır.

*
* *

Rusya'nın etki politikası öncelikle savunma boyutuna sahiptir. Ülkenin bilgi egemenliğini yeni bilgi teknolojilerine hakimiyet yoluyla korumayı amaçlamaktadır. Bu açıdan bakıldığında, Rusya, iç pazarda GAFAM şirketleriyle rekabet edebilecek ulusal şampiyonlara sahip olma gibi nadir bir ayrıcalığa sahiptir. Kremlin bu uzmanlığı siber alanda saldırgan bir politika izlemek için kullanmaktadır; ancak bu, bir etki stratejisinden ziyade güç dengesi arayışıyla ilgilidir. Avrasya ve Rus dünyasına öncelik veren etki stratejisi ise daha geleneksel olarak spor ve uluslararası medyaya önem veren kültürel diplomasi yoluyla ifade edilmektedir. Nitekim, RT televizyon ağı, Batı'da Rusya'nın *yumuşak gücünün* en bilinen, ancak aynı zamanda en tartışmalı araçlarından biridir. Batı elitleriyle bir diğer tartışma konusu ise "geleneksel değerlerin" savunulmasının, uluslararası bir konumlandırma stratejisinden ziyade iç politika meselesi olmasıdır; üstelik bu konumlandırma, gelişmekte olan ülkelerde de olumlu karşılanmaktadır. Sonuç olarak, Rusya'nın inovasyon kapasitesini yeniden kazanma yeteneği, Sputnik V'in başarısında da görüldüğü gibi, küresel etkisini genişletmenin en iyi yolu olacaktır.

ÇÖZÜM

Rus gücünün geri dönüşü, hem kilit güç faktörlerinin içsel iyileşmesinde hem de Rusya'nın uluslararası sahnede konumunu savunma yeteneğinde kendini göstermektedir. Mihail Gorbaçov döneminde Sovyet imparatorluğunun kaybedilmesinin ardından Boris Yeltsin döneminde yaşanan ciddi iç karışıklık döneminden sonra, Rusya son yirmi yılda göreceli bir istikrar dönemi geçirmiş ve bu da temel güç özelliklerini yeniden inşa etmesine olanak sağlamıştır. Nitekim, Vladimir Putin'in iktidara geldiğinden beri izlediği proje şu şekilde açıkça ifade edilebilir: Rusya'ya egemenliğini geri kazanarak büyük uluslar arasında yerini yeniden kazanma ve aynı zamanda dünya işlerinde çıkarlarını savunma imkanı vermek. Güç arayışlarında, Rus elitleri, aynı anda hem Slav-Ortodoks "Üçüncü Roma" hem de çok etnikli ve çok dinli Rusya-Avrasya, " **Bozkır** İmparatorluğu"nun varisi olan eşsiz bir gücün tarihine dayanan jeopolitik kavramları harekete geçiriyorlar. Nitekim, 1990'ların başlarında Rus Batıcılarının zaferinin ardından "ortak Avrupa yuvasına" karışmaya mahkum gibi görünen Rusya'ya özgü kimlik, liberal deneyimin başarısızlığı, Batı ile çatışmanın yeniden başlaması ve Asya'nın yükselişi nedeniyle güçlenme eğiliminde olmuştur. Batı artık modernite üzerinde tekel sahibi değildir; bu da Rus elitlerinin Avrupa'dan bağımsızlığını kolaylaştırmakta ve Rusya'nın Avrasya'ya yönelmesinin savunucularını güçlendirmektedir.

Avrupa Birliği ve Çin gibi iki büyük ekonomik ve demografik kutup arasında yer alan Rusya, dünya işlerinde bir dereceye kadar merkeziliğini yeniden kazanmak için Büyük Avrasya'nın kalbinde dengeleyici bir güç olarak konumlanmaya çalışıyor. Bu amaçla, Rus yetkililer, kıtasal bir ülke olmanın muazzam potansiyeline güveniyor; bu potansiyelin geliştirilmesi, topraklarının ve nüfusunun çeşitliliğine hakim olmayı ve kıtasallığının,

geniş mesafelerinin ve düşük nüfus yoğunluğunun zorluklarının üstesinden gelmeyi gerektiriyor. Yeraltı kaynaklarının, özellikle hidrokarbonların, kullanımı hem elde edilen gelir hem de sağladığı etki açısından önemli bir güç kaynağıdır. Kremlin, Rusya'nın büyük bir enerji gücü olarak statüsünü pekiştirmek için önemli çabalar sarf ediyor: kaynakları ve ulaşım altyapısını kontrol ediyor, ihracat yollarını, pazarları ve gelir akışlarını çeşitlendiriyor. Bu çabalar büyük ölçüde başarılı oldu; dünyanın önde gelen hidrokarbon ihracatçısı olan Rusya, Avrupa Birliği'ne önde gelen tedarikçi konumunu pekiştirirken, ihracatını kademeli olarak Asya-Pasifik'e yönlendirdi.

Aynı zamanda, mali disiplin ve çeşitlendirme politikası, Rus hükümetinin petrol gelirlerine olan bağımlılığını azaltmasına olanak sağlamıştır: Covid-19 kriziyle bağlantılı petrol fiyatlarındaki düşüş, 2020 yılında döviz rezervlerindeki artışı engellememiştir. Daha geniş anlamda, Rus yetkililerinin ekonomi politikası, Rusya'nın stratejik özerkliğini yeniden tesis etmeyi amaçlamaktadır. Bu, Batı yaptırımlarının etkisini nötralize ederken aynı zamanda en ileri teknolojiler üzerindeki kontrolü de sürdürmeyi içerir. Dünyanın en düşük borç seviyelerinden birine ve rekor düzeydeki döviz rezervlerine (2021'de 600 milyar doların üzerinde) dayanan ekonomik ve finansal dayanıklılık, proaktif bir politika sayesinde önemli ölçüde iyileşmiştir: ulusal bir ödeme sisteminin kurulması, döviz rezervlerinin altın, euro ve yuan lehine çeşitlendirilmesi, doların Rusya'nın egemen varlık fonundan çıkarılması ve dış ticarette ulusal para birimlerinin kullanılması. İthal ikame politikaları, dinamik yeni sektörlerin (tarım, yeni bilgi teknolojileri) ortaya çıkmasını teşvik ederken, Kremlin daha geleneksel sektörlere (askeri-sanayi kompleksi, nükleer enerji, havacılık ve uzay vb.) yeniden yatırım yapıyor. Aslında, Rusya'nın ekonomik gücü alışılmadık bir durum arz ediyor: nominal GSYİH'si birçok orta ölçekli gücünkinden düşük olmasına rağmen, Rusya Federasyonu aynı anda dünyanın önde gelen nükleer enerji santrali ihracatçısı, ikinci büyük silah ihracatçısı ve ilk üç uzay gücünden biri konumunda. Gıda öz yeterliliğine ulaşan Rusya, tahıl sektöründe de önemli bir güç olarak eski statüsünü yeniden kazanarak dünyanın önde gelen buğday ihracatçısı oldu. Ülke ayrıca, Çin ile birlikte, iç pazarda GAFAM şirketleriyle rekabet edebilecek dijital çözümlere sahip olan sadece iki ülkeden biri. Moskova, bu stratejik avantajı Rus internetinin konsolidasyonu yoluyla güçlendirmek için çalışıyor.

Aynı zamanda Kremlin, orduda kapsamlı bir reform gerçekleştirdi. İyi donanımlı ve savaş tecrübesi kazanmış Rus silahlı kuvvetleri, bir kez daha Rus güç politikasının temel direklerinden biri haline geldi. Moskova, hem ABD ile stratejik dengeyi korumak için modernize edilmiş stratejik güçlere, hem de NATO'nun genişleyen altyapısına karşı koymak için geliştirilmiş konvansiyonel güçlere güvenebilirken, aynı zamanda yakın çevresinde ve Orta Doğu'da çıkarlarını da tesis edebiliyor. Moskova'nın bu stratejik bölgeye dönüşü, uluslararası sahnede Rus gücünün yeniden yükselişinin belki de en çarpıcı ve etkileyici örneğidir. Arap Baharı'nın ardından bazıları Rusya'nın bölgeden kovulacağını tahmin ederken, tam tersi oldu: Suriye'ye müdahale, Moskova'nın sahadaki durumu tersine çevirmesine ve İran ile yakınlaşma, İsrail ile ayrıcalıklı ilişki, Erdoğan'ın Türkiye'siyle güçlü diyalog ve Körfez monarşileriyle ortak zemin arayışı arasında bir denge kurma çabasına varan karmaşık bir diplomatik oyun yoluyla Orta Doğu'da yeni kilit güç olarak kendini kurmasına olanak sağladı. Rusya şimdiden daha ileriye bakıyor ve Afrika ile bağlarını güçlendiriyor; burada istikrarlı bir güç olarak konumlanmayı ve kıta ülkelerinin Çin-Batı ikileminden kurtulmasını sağlamayı umuyor.

Avrasya'da Moskova, Avrasya Ekonomik Birliği (EAEU) ve Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü (CSTO) öncülüğünde etkili bölgesel entegrasyonu yapılandırarak yakın çevresindeki liderliğini yeniden teyit etti. Doğu Avrupa'da, Belarus'taki siyasi kriz Lukaşenko rejiminin özerklik özlemlerine son verirken, Dağlık Karabağ savaşı Moskova'nın Güney Kafkasya'daki askeri üstünlüğünü güçlendirmesine ve Ermenistan'ın Rusya'ya bağımlılığını daha da artırmasına olanak sağladı. Orta Asya'da, ABD'nin Afganistan'dan felaketle sonuçlanan çekilmesi, Moskova'nın birkaç yıldır süregelen geri dönüşünü hızlandırmasına ve bölgesel güvenliğin garantörü statüsünü pekiştirmesine olanak tanıdı. Böylece Kremlin, son yirmi yıldır Avrasya'da eşi benzeri görülmemiş bir manevra alanı kazandı ve bu Amerikan çekilmesinin henüz başlangıç aşamasında olduğu umudunu besliyor. Her şeyden önce, Rus yetkililer bunu uluslararası ilişkilerdeki egemenlikçi ve "anti-emperyalist" duruşlarının doğrulanması olarak görüyor; bu yorum, Washington tarafından ilan edilen " *ulus inşası* " kavramının terk edilmesiyle de teyit edilmiş gibi görünüyor. Her halükarda, Moskova bu konuda Pekin ile yakın bir görüş birliğine güvenebilir, zira Çin

ile ilişkiler son yıllarda önemli ölçüde yoğunlaştı ve her iki gücün de çevrelerindeki Batı baskısı karşısında neredeyse bir ittifak görünümü alıyor. Bu bağlamda, Kremlin, Washington'un Çin ile olan çatışmasına odaklanmak için Rusya üzerindeki baskıyı hafifletmek istiyor gibi görünmesinden de memnuniyet duyabilir. Moskova ve Washington arasında stratejik konular ve siber güvenlik üzerine diyaloğun yeniden başlaması, ayrıca Almanya-Amerika'nın Nord Stream 2 doğalgaz boru hattı konusunda uzlaşması, daha yapıcı bir ilişkinin başlangıcı olabilir. Her halükarda, Nord Stream konusundaki çıkmaz, Avrupa'daki büyük dengelerin üç büyük başkent olan Washington, Berlin ve Moskova arasındaki ilişkilere ne kadar bağlı olduğunu göstermektedir. Almanya'yı artık büyük bir güç olarak nitelendiren Vladimir Putin, Doğu Avrupa'da iki ülke arasındaki egemenlik rekabetine rağmen Berlin ile ortaklığı güçlendirmeye çalışıyor. Kremlin, zamanında Nikolai Danilevsky tarafından ortaya atılan, Alman hegemonyasının Avrupa'daki merkezkaç güçlerini artıracağı varsayımıyla hareket ediyor. Brexit'in yanı sıra Avrupa Komisyonu ile bazı Orta Avrupa ülkeleri (Polonya,Macaristan gibi ülkeler onun tutumunu kısmen destekliyor gibi görünüyor.

Bununla birlikte, Avrupa'daki bölünmeler Rusya'nın ikili ilişkilerinde manevra alanını artırabilse de, şu anda Avrupa-Rusya diyaloğunun yeniden kurulmasının önünde bir engel teşkil etmektedir. Nitekim, Avrupa-Atlantik yapılarıyla ilişkiler en düşük seviyesindedir: Avrupa Birliği, Batı ile ilişkilerde askeri tehdit birincil zorluk olmaya devam etse bile, Rusya'nın çıkarlarına en az NATO kadar düşman olarak algılanmaktadır. Aslında, diyaloğun yeniden başlatılmasının önünde çok sayıda engel bulunmaktadır: Birikmiş kırgınlıklara ek olarak, hem Rusya'da hem de Batı'da birçok kişi, her iki tarafta da diğerinin kaçınılmaz düşüşüne dair yaygın algı nedeniyle zamanın kendi lehlerine olduğunu düşünmektedir. Bu algı her iki durumda da haklı olsa da, pratikte karşılıklı nötrleşmeye dönüşmekte ve bu da yalnızca Çin'in yükselişini desteklemektedir. Bununla birlikte, normalleşmeye yönelik ilk adımları atmak özellikle karmaşıktır, çünkü ilgili çıkarlar son derece farklı olarak algılanmaktadır. Moskova, Batı güçlerinin Doğu'da çok ileri gittiğine inanmakta ve Batı'nın Ukrayna rejimine verdiği desteği kesmesini istemektedir. Ancak Washington, Rusya'yı Amerikan şartlarına göre Batı ile ittifak kurmaya zorlamak için Ukrayna'yı bir "piyon" olarak kullanmak istiyor gibi görünüyor.

Donbass'taki çatışmanın trajik çıkmazı sorunu daha da kötüleştiriyor ve Ukrayna hükümetinin milliyetçi yönelimini körüklüyor; bu durum, Rusya ile uzlaşma arayışından çok uzak, Moskova'da Ruslara ve Rusça konuşanlara karşı ayrımcı olarak algılanan önlemleri artırıyor.

Ukrayna çatışmasının evrimi, haklı olarak Rus dış politikasının başlıca başarısızlığı olarak nitelendirilebilir. Şüphesiz ki Kremlin, ilişkilerin olası normalleşmesine güçlü bir konumdan yaklaşabilmek için Ukrayna'nın konumunu zayıflatma politikasını inatla sürdürmektedir. Ancak Rus baskısı karşısında Ukrayna rejimi, Moskova'da başlangıçta şüphesiz hafife alınan bir direnç göstermiştir. Bu nedenle Ukrayna çatışması önemli bir istikrarsızlık kaynağı olmaya devam etmekte ve Avrupa ile barışçıl ilişkilerin yeniden kurulmasının önünde büyük bir engel olarak görünmektedir. Belarus'un uydu devlet haline gelmesi ise, sevilmeyen ve izole edilmiş Lukaşenko rejimi tarafından yürütülen kitlesel baskı ortamında gerçekleşmektedir: Belarus'un Avrupa'ya açılan penceresi kapanmıştır. Batı ile ilişkilerdeki zorluklar, Rusya'nın uluslararası sahnede dengeli bir politika izleme yeteneğiyle keskin bir tezat oluşturmaktadır; bu yetenek, Rusya'nın çok sayıda güçle -çoğu zaman düşmanca olanlarla- iyi ilişkiler sürdürmesine ve yükselen ülkelerle ortaklıklar geliştirmesine olanak tanımaktadır. Bir bakıma, hareketin bir parçası olmasa da, Rusya kendisini Çin ile Batı arasındaki tırmanan çatışmaya katılmak istemeyen tarafsız ülkeler grubunun gayri resmi lideri olarak konumlandırıyor. Ancak bu politikanın başarısı, Rusya'nın Sputnik V sayesinde mümkün kılınan aşı diplomasisinin başarılarında da görüldüğü gibi, güvenilir ve çekici bir ortak olarak kendini kanıtlayabilme yeteneğine bağlı olacaktır.

Rusya, dünya işlerinin yönetiminde dikkate alınması gereken bir güç olacak ve şüphesiz ki birkaç yıl önce kimsenin hayal edebileceğinden çok daha fazla önem taşıyacak. Rusya, gerçek stratejik özerkliğini korumayı başarmış büyük bir güç olmaya devam ediyor. Aynı zamanda, Rusya'nın uluslararası sahneye sürekli dönüşü, her şeyden önce ülkenin çok sayıda iç zorluğun üstesinden gelme yeteneğine bağlıdır. Bu bağlamda, demografik kriz, ülkenin dinamizmi üzerindeki çok yönlü etkileri göz önüne alındığında, şüphesiz ki bunların en önemlisidir. Doğum oranlarındaki ve yaşam beklentisindeki iyileşmeler, devlet harcamalarının (eğitim, emeklilik, sağlık hizmetleri vb.) artmasını gerektirirken, çalışma çağındaki nüfus azalmakta, bu da işgücü piyasasında gerilimlere (işgücü kıtlığı, enflasyon

baskıları vb.) yol açmakta ve göçmenliğe daha fazla bağımlılığı gerektirmektedir. Bu nedenle Rusya, dünyanın başlıca göçmen ülkelerinden biri olmaya devam edecek ve bu da özellikle Orta Asya'dan gelen nüfusların entegrasyonundaki zorluklar nedeniyle sosyal ve bölgesel uyumda önemli sorunlar yaratacaktır.

Ekonomik olarak, temel iç kısıtlamalar, fiyat istikrarsızlığı ve Avrupa'nın karbonsuzlaştırma çabaları bağlamında enerji rantlarına bağımlılıktan kaynaklanmaktadır. Bu kısıtlamalar, önemli sermaye kaçışına, yüksek yolsuzluk seviyelerine, belirgin sosyo-mekânsal eşitsizliklere ve "Hollanda hastalığı" riskine yol açmaktadır. Tüm bu kısıtlamalar, kırılması zor bir kısır döngü oluşturmaktadır. Dolayısıyla, sermaye kaçışı hem ekonomik çeşitliliğin eksikliğinin bir sonucu hem de katkıda bulunan bir faktördür (yatırım eksikliği). Bu zorluklarla karşı karşıya kalan ve oligarkları ülke ekonomisine yeterince yatırım yapmaya zorlayamayan Rus hükümeti, denetimi altındaki büyük holdingleri kayırarak devlet kontrolünü daha da artırmaya meyilli görünmektedir. Bu, bir tür devlet kapitalizmini temsil etmektedir ve Rus yetkililerinin talep ettiği modernleşmeyi uygulayıp uygulayamayacağını tahmin etmek zordur.

Daha geniş anlamda, modernleşme teması, orta vadede güvence altına alınmaktan çok uzak olan Rus siyasi sisteminin istikrarıyla da ilgilidir. Nitekim, Rus siyasi rejimi, melez yapısı nedeniyle engellenmektedir: çok partili siyaset, parlamenter muhalefetin varlığı, bu muhalefetin bölgeleri yönetme olasılığı ve idam cezasının kaldırılması, Rusya'nın demokratik sisteme bağlılığını ilan eden Rus anayasasından kaynaklanmaktadır. Bununla birlikte, son 30 yıldır siyasi değişimin olmaması, devlet ile başkanlık partisi Birleşik Rusya arasındaki yakın ilişki ve kendisini yeniden seçen bir başkanın elinde aşırı güç yoğunlaşması, Putin'in Rusya'sını Xi Jinping'in komünist Çin'ine yaklaştırmaktadır. Bu nedenle yeni Rusya, yalnızca coğrafi olarak değil, siyasi sistemiyle de Avrasya'ya benzemektedir. Vladimir Putin'in "egemen demokrasisi", Jean-Robert Raviot tarafından "seçmeli monarşi" olarak tanımlanmakta ve bu da rejimin melez doğasını açıkça vurgulamaktadır. Ancak, en büyük iç zayıflığı, kurumsallaşmış bir halefiyet mekanizmasının olmamasıdır. Bu durum, Alexis de Tocqueville'in ifadesiyle "toplumun tüm gücünü tek bir adamda toplamaya" devam eden bir ülkenin istikrarı için büyük bir tehdit oluşturmaktadır. Bu siyasi rejimi meşrulaştırmak için Kremlin, muhafazakâr

sosyal söyleme, kamu hizmetinin gençleştirilmesine ve vatansever ideallerin önceden benimsenmesine güvenmektedir. Yıllarca süren kemer sıkma politikaları ve popüler olmayan reformlardan sonra, Mihail Mişustin liderliğindeki yeni hükümet, artan sosyal harcamalar ve altyapı yatırımlarıyla karakterize edilen neo-Keynesyen bir politikayı somutlaştırıyor gibi görünmektedir.

Bununla birlikte, Putin sonrası dönem sorunu giderek gündemin ön saflarına yükseliyor ve bu da elitler arasında siyasi sistem üzerindeki kontrollerini pekiştirme arzusunun artmasına dönüşüyor gibi görünüyor. Nitekim, Kremlin tarafından Washington ajanı olmakla suçlanan Alexei Navalny'nin hapsedilmesi ve ardından "aşırıcılık" hareketinin dağıtılması, rejimin "sistem dışı" muhalefete karşı tutumunun açıkça sertleştiğini gösteriyor. Bu baskının artması, Rus interneti üzerindeki kontrolün artması bağlamında, çeşitli çevrimiçi medya kuruluşlarının yabancı ajan olarak sınıflandırılmasında da kendini gösteriyor. Bazıları, Rus toplumunun siyasi konularda nispeten pasif kalması ve Vladimir Putin'in iktidarda geçirdiği zamana rağmen rahat bir popülariteye sahip olması nedeniyle Kremlin'in kendi sorununu yarattığına inanıyor. Çoğu analist bunu, iktidar çevrelerinde Putin sonrası döneme geçişin çözülmemiş sorunuyla ilgili endişenin bir işareti olarak görüyor. Bazıları ise elitlerin tek tip bir yapıya sahip olmaması, sistemik muhafazakarlar ve liberaller, güvenlik *güçleri* mensupları ve teknokratlar, oligarklar ve devlet şirketlerinin patronları gibi farklı kesimlerden oluşması nedeniyle bir klan savaşı riskini öngörüyor… 2020 yılında anayasada yapılan değişiklikler bu endişelere belirsiz bir yanıt veriyor: Vladimir Putin'in iki ek dönem daha görev yapmasına izin verirken, aynı zamanda başkanlıktan ayrıldıktan sonra da iktidarın merkezinde kendine bir yer ayırma arzusunu yansıtıyor gibi görünüyor. Aslında Kremlin lideri, mirasının heba edilmesinden duyduğu korku, iktidarı bırakmanın bilinen zorluğu ve başkanlığını güçlü bir konumda bitirme arzusu arasında gidip gelerek, halefiyet meselesini sürekli ertelemek istercesine niyetleri konusunda belirsizliği sürdürmeye devam ediyor.

Her halükarda, bu kurumsal değişiklikler, Rusya'nın hem Rus toplumu hem de elitleri tarafından kabul gören bir iktidar geçişi sağlama konusundaki tarihsel zorluğunu göstermektedir. Bu, Rusya için hem iç kalkınması hem de uluslararası güvenilirliği açısından büyük bir sorundur. Bu zorluğun çözülmesi, Rusya'nın uluslararası sahnedeki yeniden yükselişinin kapsamını ve sürdürülebilirliğini büyük ölçüde belirleyecektir.

NOTLAR

GİRİİŞ

1. *L'Express*, "Obama'ya göre Rusya bölgesel bir güç olarak etkisini kaybediyor", *lexpress.fr* , 26/03/2014.

BÖLÜM 1

1. Ortodokslukta, patrikhane, kilise hiyerarşisinde en yüksek unvan olan patriğin yetkisine tabi, özerk bir kilisedir. 1700 yılında I. Petro, Rus Ortodoks Kilisesi'ni devletin kontrolü altına almak için yeni bir patrik seçilmesini yasakladı.

2 . Vladimir Putin , " Vladimir Putin'in " Rusların ve Ukraynalıların tarihi birliği üzerine" makalesi " (P OUTINE V., " Vladimir Poutine'in Makalesi "Sur l'unité historique des Russes et des Ukrainiens" "), *kremlin.ru* , 12/07/2021.

3. " Putin: Cezasızlık Nazileri kör etti, ancak SSCB'yi boyunduruk altına alamadılar ", *RIA Novosti* ("Putin: Cezasızlık Nazileri kör etti, ancak SSCB'yi boyunduruk altına alamadılar", *Ria Novosti*), *ria.ru* , 09/05/2019.

4. T. CHAADAÏEV PJ, *Eserleri ve yazışmaları* , Moskova, ed. M. Gerchenson, 1913, s. 224-225, BOURMEYSTER A., *Rus entelektüellerinin gözünde Avrupa* , Toulouse, Privat, 2001, s. 53'te alıntılanmıştır .

5. B REAULT Y., J OLICŒUR P. ve L ÉVESQUE J., *Rusya ve eski imparatorluğu* , Paris, Presses de Sciences Po, 2003, s. 26-27.

6 . Vladimir Putin (P OUTINE V.), *a.g.e. cit* ., 2021.

7. MONGRENIER J.-S., "Putin ve deniz. "Avrasya" kalesi ve küresel okyanus stratejisi", *Hérodote* , 2016/4, s. 61-85.

8. T OCQUEVILLE A., *Amerika'da Demokrasi* , Paris, Librairie Philosophique J. Vrin, 1990, s. 313-314.

9. *Aynı eser* , 1990, s. 310.

10 . Николай Данилевский , *Европа и Россия* (D ANILEVSKY NY, *Rusya ve Avrupa*), DeLibri, 1869, s. 609.

11. 19. YÜZYILDA BÜYÜK OYUN, RUS VE İNGİLİZ İMPARATORLUKLARI ARASINDAKİ AVRASYA'DAKİ DİPLOMATİK VE JEOSTRATEJİK REKABETİ İFADE EDİYORDU.

12 . Alexey Nikolaevich Leontiev , *K. A. Gubastov'a Mektup* (L EONTIV AN, *K. A. Gubastov'a Mektup*), 17/08/1889.

13. Bkz. M ACKINDER HJ, "Tarihin Coğrafi Merkezi", *Coğrafya Dergisi* , 170(4): 298-321.

14. H AUSHOFER K., *Der Ost-Eurasiatische Zukunftsblock* , ZfG, 1925, sayı º 2, s. 81-87, *alıntı:* K ORINMAN M., *Quand l'Allemagne pensé le monde* , Paris, Fayard, 1990, s. 230.

15. Peter Savitsky , Avrasyacılığın coğrafi ve jeopolitik temelleri , (S AVITSKI P., Les fondements géographiques et géopolitiques *de* l'eurasisme), 1933.

16. Nikolai Sergeyeviç Trubetskoy , *Rus tarihine Batıdan değil, Doğudan bir bakış , Jeopolitiğin Klasikleri* , XX. Yüzyıl, Ast Yayınevi, Moskova, 2003 , s. 212.

17. *Aynı eser* .

18. B. RZEZINSKI Z., *Büyük Satranç Tahtası: Amerika ve dünyanın geri kalanı* , Paris, Hachette Pluriel, 1997, s. 262.

19. *Aynı eser* .

20. MARCHAND P., *Rusya'nın Jeopolitiği* , Paris, PUF, 2014, s. 17.

BÖLÜM 2

1. Maxim Yarygin , " Putin bölgeleri büyük ailelere ' hassas ve derhal' yardım etmeye çağırıyor", *RBC* (Y ARYGINE M., "Poutine a exhorté les régions à aider "de manière réactive et Rapide" les familles nombreuses", *RBC*), *rbc.ru* , 01/06/2021.

2. V. ERCUEIL J., “2018'de Rus ekonomisi: Karmaşık bir iyileşme, süregelen riskler”, *Rusya 2018. Fransız-Rus Gözlemevi'nden Perspektifler* , 2018, s. 172.

3. RUMER E. ve SOKOLSKY R., “Büyük Yanılsama: Rusya Hakkındaki Yanlış Algıların ABD Politikasına Etkisi”, *Carnegie Uluslararası Barış Vakfı* , 2021: 15.

BÖLÜM 3

1. "Hollanda hastalığı" terimi, bir ülkenin hammadde ihracatında güçlü bir büyüme yaşarken imalat sektöründe bir düşüş yaşaması durumunu ifade eder. 1960'lardaki Hollanda'da olduğu gibi, imalat sektörü, yerli üretim pahasına ithalatı destekleyen para biriminin değer kazanmasından etkilenir (*bkz.* Bölüm 4).

2. BP, “Dünya Enerji İstatistikleri İncelemesi”, *bp.com* , 2021.

3 . “ O “ Газпроме ”” (“Gazprom Hakkında”), *gazprom.ru* , 2021.

4. RAISON M., “Doğalgaz iç pazarına ilişkin ortak kurallar hakkındaki 17 Nisan 2019 tarihli direktifin sunumu”, *Avrupa İşleri Senato Komitesi* , *senat.fr* , 06/06/2019.

5. K ERN C., “Doğalgaz iç pazarına ilişkin ortak kurallar hakkındaki 17 Nisan 2019 tarihli direktifin sunumu”, *Senato Avrupa İşleri Komitesi* , *senat.fr* , 06/06/2019.

6. AVRUPA KOMİSYONU , “Avrupa Doğalgaz Piyasaları Hakkında Üç Aylık Rapor”, *ec.europa.eu* , 14, 2021.

7. EIA, “ABD'de Haftalık Ham Petrol Saha Üretimi”, *eia.gov* , 2021.

8. Fosil yakıtlardan üretimi sırasında açığa çıkan karbondioksit yakalanıp depolandığında hidrojen "mavi" olarak sınıflandırılır. Nükleer enerji kullanılarak üretildiğinde ise "sarı" hidrojen olarak adlandırılır. "Yeşil" hidrojen ise yenilenebilir enerji kullanılarak üretilir.

BÖLÜM 4

1. "Leroy Merlin , mağazalardaki Rus yapımı ürünlerin payını %80'e çıkarmayı planlıyor ", *Tass* ("Leroy Merlin, mağazalardaki Rus yapımı ürünlerin payını %80'e çıkarmayı planlıyor", *Tass*), *tass.ru* , 30/04/2021.

2. Elena Sukhorukova, Evgeniya Kuznetsova, “Ruslar gıda ambargosu konusunda daha kötü hissetmeye başladı”, *RBC* (S UKHOROUKOVA E. ve K UZNETSOVA E., “Les Russes begint à moins à bien Accepter l'embargo alimentaire”, *RBC*), *rbc.ru* , 06/07/2021.

3. *Aynı eser* .

4. Sovyetler Birliği döneminde Gosplan, Komünist Parti ve hükümet tarafından belirlenen ekonomik hedefleri tanımlamak ve planlamakla sorumlu Devlet Planlama Komitesiydi.

5. Tatyana Lomskaya , "İthal ikamesi Rusya'nın krizde çoğu büyük ekonomiden daha iyi hayatta kalmasına nasıl yardımcı oldu" *Forbes* (L OMSKAYA T., "Comment la substitution des importations a aidé la Russie à mieux traverser la crise que la plupart des grandes économies" *Forbes*), *forbes.ru* , 02/04/2021.

6. Minsk anlaşmaları, Ukrayna merkezi hükümeti ile Doğu Ukrayna'daki Rus yanlısı ayrılıkçılar arasındaki çatışmayı sona erdirmek amacıyla Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) himayesinde imzalanmıştır. Son haliyle (Şubat 2015), Ukrayna, Rusya, Fransa ve Almanya liderleri tarafından müzakere edilmiştir.

7. Evgeniya Chernyshova , " Skolkovo uzmanları Mir kartlarının popülerliğini değerlendirdi ", *RBC* (C HERNYSHOVA E., "Les Experts de Skolkovo ont évalué la Popularité des Cartes "Mir", *RBC*), *rbc.ru* , 15/06/2021.

8. Georgy Peremitin , “ Maliye Bakanlığı, doların Ulusal Refah Fonu'ndan çıkarılmasını tamamladı ”, *RBC* (PEREMİTİN G., “Maliye Bakanlığı, doların Ulusal Refah Fonu'ndan çıkarılmasını tamamladı”, *RBC*), *rbc.ru* , 06/07/2021.

9. A. RSLANALP S. ve S. IMPSON - BELL C., “Doların küresel döviz rezervlerindeki payı son 25 yılın en düşük seviyesine ulaştı”, *imf.org* , 05/05/2021.

BÖLÜM 5

1. Sidorkova I. , Kazarnovsky P. , “Borisov, 300 milyar ruble değerindeki savunma borcunun yeniden yapılandırılması planını açıkladı ,” *RBC* , (SIDORKOVA I. ve KAZARNOVSKY P., “Borisov, 300 milyar rublelik savunma borcunun yeniden yapılandırılması planını açıkladı,” *RBC*), *rbc.ru* , 04/12/2019.

2. Konov F. , “ Silahlı olmak korunmaktır ”, *RBC* (K ONOV F., “Être armée Signifie être protégé”, *RBC*), *plus.rbc.ru* , 2020.

3. Ivan Kozlov , " Sivil Savunma ", *RBC* (K OZLOV I., "Défense Civile", *RBC*), *plus.rbc.ru* , 04/06/2021.

4. M. ALMLOF T., “Rusya'nın Silah İhracatı: Başarılar ve Zorluklar”, *Revue Défense nationale* , 802, 2017: 68.

5. M AKIENKO K., “Rusya silah ihracatı (2014-2018)”, *Regards de l'Observatoire franco-russe* , 2019, s. 268.

6. " Hindistan, Rus MiG -29 ve Su - 30MKI savaşçılarının satın alındığını doğruladı ", *Military Review* ("L'Inde onaylayın l'achat de chasseurs russes MiG-29 et Su-30MKI", *Top War*), *topwar.ru* , 18/01/2021.

7 . M AKIENKO K., *a.g.e. cit.*, 2019, s. 270.

8. " Rusya'nın 2020'deki silah ihracatı 15,6 milyar dolardı ", Kommersant ("Les Exportations d'armes russes en 2020 se sont élevées à 15,6 milyar *dolar* " , *Kommersant*), *kommersant.ru* , 23/08/2021.

9. SIPRI, "Uluslararası Silah Transferlerindeki Eğilimler, 2020", *sipri.org* , 03/2021a.

10. SIPRI, "Uluslararası Silah Transferleri Yıllarca Süren Keskin Büyümenin Ardından Dengeye Ulaştı", *sipri.org* , 15/03/2021b.

11. Makienko K. , " Rusya Venezuela'ya 11,5 milyar dolar değerinde silahı nasıl sattı," *Profil* (M AKIENKO K., "Comment la Russie a vendu au Venezuela 11,5 milyar dolar d'armes," *Profil*), *profile.ru* , 13/02/2019.

12 . SIPRI a, *a.g.e. Ayrıca.* , 2020.

13. SOURBÈS - V ERGER I., "Rusya uzay gücünü yeniden ele geçiriyor", *Revue Défense Nationale* , n º 802, yaz 2017, s. 90.

14. BERNARDEAU J.-B., "Rus uzay sektörü, stratosferik fon suistimali nedeniyle baltalanıyor", *lefigaro.fr* , 29/05/2019.

15. Tkachev I. , Solopov M. , " Rusya, GLONASS uydularının seri üretiminden vazgeçiyor ", *RBC* (T KACHEV I. ve S OLOPOV M., "La Russie, GLONASS uydularının seri üretiminden vazgeçti", *RBC*), *rbc.ru* , 25/06/2019.

16. Sidorkova I. , Tkachev I. , " Roskosmos kendi kendini finanse etmeye geçiyor ", *RBC* ("Roskosmos" se Convertit à l'autofinancement, RBC"), *rbc.ru* , 05/10/2020.

17. SOYER B., "Rus sivil nükleer gücü: hayatta kalmaktan dünya birinciliğine", *Regards de l'Observatoire franco-russe* , 2017, s. 254.

BÖLÜM 6

1. WILD G., "GEÇİŞ EKONOMİSİ: ÖRNEK OLAY", COLAS *D. ve diğerleri* , Post-komünist Avrupa , Paris, PUF, 2002, s. 372.

2. ROCHE F., *Yüzyılın soygunu* , Paris, Seuil, 1999.

3. N. İKONOV V., "Rusya ve Batı: yanılsamalardan hayal kırıklığına", *Critique internationale* , cilt 3, sayı 12, 2001, s. 178.

4. CHALIAND G. ve R AGEAU J.-P., *Atlas du millénaire* , Paris, Hachette Littératures, 1998, s. 182.

5. KENNAN GF, "Ölümcül Bir Hata", *New York Times* , 01/05/1997, s. 23.

6. M. ANDELBAUM M., "NATO Genişlemesi: On Dokuzuncu Yüzyıla Bir Köprü", *Araştırma Makalesi* , *Siyasi ve Stratejik Çalışmalar Merkezi* , Haziran 1997.

7. C. ZERNY M., "Birlik ve Rusya: Buraya nasıl geldik?", *legrandcontinent.eu* , 22/04/2021.

8. DESERT M., "2018'de Rus toplumunun portresi", *Regards de l'Observatoire franco-russe* , 2018, s. 133.

9. " Rusya ve Avrupa ", *Levada-Center* ("Russie et Europe", *Levada-Centr*), *levada.ru* , 18.03.2021.

10. K ARAGANOV S. *ve diğerleri* , "Büyük Okyanusa Doğru – 5: Doğuya Dönüşten Büyük Avrasya'ya", *Valdaj Tartışma Kulübü* , Moskova, Eylül 2017.

11 . N.A. Nazarbayev , " Avrasya Devletler Birliği'nin Oluşumu Üzerine ", *Qazaqstan Tarihy* (N. AZARBAÏEV , "Sur la formasyon de l'Union eurasienne des États"), *e-history.kz* , 30/04/2014.

12. Vladimir Putin , “Avrasya için Yeni Bir Entegrasyon Projesi – Bugün Doğan Bir Gelecek” (P OUTINE V., “Un nouveau projet d'integration pour l'Eurasie – l'avenir se dessine aujourd'hui ”, *Izvestiâ*), *echo.msk.ru* , 04/10/2011.

13. Vladimir Putin , “ Rusya ve Değişen Dünya ” (P OUTINE V., “La Russie et le monde en mutasyon”), *mn.ru* , 27/02/2012.

14. Kira Latukhina , “ Büyük Avrasya projesi açık ilan edildi ”, *Rossijskaâ gazeta* (L ATUHINA K., “Le projet “Grande Eurasie” est ouvert”), *rg.ru* , 19/06/2016.

15 . " Bişkek'teki CSTO Kolektif Güvenlik Konseyi, 28 Kasım 2019 tarihli oturumunda , Uluslararası ve Bölgesel Güvenliğin Güçlendirilmesine Yönelik İşbirliğine İlişkin Bildiriyi kabul etti ve BM Küresel Terörle Mücadele Stratejisi Uygulama Planını Onayladı " ("Le Conseil de sécurité kolektif de l'OTSC, lors de sa session du 28 novembre 2019 à Bichkek, a kabulü une declaration sur la coopération pour renforcer la sécurité enternasyonal et régionale et a apprové le plan de mise en œuvre de la Stratégie antiterroriste mondiale des Nations unies"), *odkb-csto.org* , 28/11/2019.

16 . Владимир Попов , “ ОДКБ – НАТО: в расчете на диалог ”, (P OPOV V, “OTSC – NATO: diyaloğa güvenmek”), *odkb-info.org*, 06/10/2019.

17. Ksenia Smirnova , “ AET Bakanı: Ana görev , işletmeleri ticaret serbestleşmesiyle ilgili “ fobilerden ” kurtarmaktır ”, *Tacc* (S MIRNOVA K., “AET Bakanı: Ana görev, işletmeleri ticaret serbestleşmesiyle ilgili “fobilerden” kurtarmaktır”, Tass), *tass.ru* , 06/06/2019.

BÖLÜM 7

1. Doğu Almanya, Bulgaristan, Macaristan, Polonya, Romanya ve Çek Cumhuriyeti, Varşova Paktı kapsamında SSCB'nin müttefikleriydi.

2. FACON I., *Yeni Rus Ordusu* , Paris, L'inventaire, 2021, s. 26.

3. COOPER J., “'Altın Oranı' Bulmak: Rusya'nın Savunmaya Kaynak Ayırması”, *Revue Défense nationale* , sayı º 802, Yaz 2017, s. 104.

4. M. AKIENKO K., “Rus havacılığı yeni belirsizliklerle karşı karşıya”, *Revue Défense nationale* , sayı 802, yaz 2017, s. 121.

5. DELANOE I., “Rus Donanması: Değişen bir aracın güçlü ve zayıf yönleri”, *Fransız-Rus Gözlemevi* , not no º 17, *fr.obsfr.ru* , 01/03/2018.

6. L. AGNEAU L., “Rusya, Fransız gemisi Mistral'den esinlenerek iki amfibi hücum gemisinin inşasına başlayacak”, *Askeri Bölge* , *opex360.com* , 19/07/2020.

7 . D ELANOË I., *a.g.e. cit* ., 2018.

8. C. HASSILLAN M., “Zırhlı araç filosunun yenilenmesi: Rus ordusunu modernize etmeye yönelik bir yatırım”, *Revue Défense nationale* , sayı 802, yaz 2017, s. 127.

9. DETINGUY A. , “Birleşmiş Milletler, Rusya için bir etki çarpanı”, *Revue Défense nationale* , n º 802, Yaz 2017, s. 21.

10. FACON I., “Rus gücünün askeri boyutu”, *Ramses, 2022* , Paris, Dunod, 2021, s. 148.

11. VINCENT F., “Joe Biden, ‘Rus saldırganlığı’ karşısında Ukrayna Devlet Başkanı'nı rahatlatmaya çalışıyor”, *Le Monde* , 03/09/2021, s. 6.

12. Batı destekli protestoların ardından yaşanan iktidar değişiklikleri: 2003'te Gürcistan'da Gül Devrimi, 2004'te Ukrayna'da Turuncu Devrim, 2005'te Kırgızistan'da Lale Devrimi.

13. DELANOE I., “Orta Doğu: Bölgeselleşme sürecinde Rusya politikası”, *Regards de l'Observatoire franco-russe* , 2019, s. 39.

14. B. ENSIMON C. ve V. ITKINE B., “Rusya'nın Orta Afrika Cumhuriyeti'ndeki etkisi Paris'i endişelendiriyor”, *Le Monde* , 26/05/2021.

15. 1972'de Moskova'da imzalanan ABM anlaşması, saldırgan bir silahlanma yarışının risklerini sınırlamak amacıyla, imzacı devletlerin topraklarında füze savunma sistemlerinin konuşlandırılmasının sıkı bir şekilde sınırlandırılmasını öngörmektedir.

16. FACON I., “Rusya ve Batı: Çok merkezli bir uluslararası düzenin kalbinde giderek artan bir yabancılaşma”, *Regards de l'Observatoire franco-russe* , 2019, s. 27.

17. 2010 yılında Prag'da imzalanan Yeni START anlaşması, Amerika Birleşik Devletleri ve Rusya tarafından konuşlandırılan nükleer silah sayısının azaltılmasıyla ilgilidir.

BÖLÜM 8

1 . " Yandex, 2021 yılının ilk çeyreğine ait mali sonuçları açıkladı ", Yandex Press Service ("Yandex annonce ses résultats financiers pour le premier trimestre 2021", Yandex Press Service), *yandex.ru*, 28/04/2021.

2. Morozova T. , “ 2020'de yaban mersini cirosu neredeyse ikiye katlandı ”, *Vedomosti* (M OROZOVA T., “2020'de yaban mersini cirosu neredeyse ikiye katlandı”, *Vedomosti*), *vedomosti.ru* , 15/01/2021.

3. R ADVANYI J. ve L ARUELLE M., *Rusya: Korkular ve Zorluklar Arasında* , Paris, Armand Colin, 2016, s. 210.

4. BERTRAN M.-G., “Rusya'da dijital egemenlik arayışı: bundan kim faydalanıyor?”, *diploweb.com* , 13/06/2021.

5. UNTERSINGER M., “SolarWinds olayı, on yılın en gelişmiş siber casusluk operasyonlarından biri”, *Le Monde* , 27/01/2021.

6. G. LINIASTY J. (DE), *Rusya'nın Jeopolitiği* , Paris, Eyrolles, 2018, s. 89.

7. A UDINET M., “Rekabetçi bir kamu diplomasisi: Rus *yumuşak gücüne* kurumsal yaklaşım”, *Regards de l'Observatoire franco-russe* , 2018, s. 71.

8. S. CHMITZ I., ““Ruslar” Festivali: Çığır Açan Bir Program”, *lefigaro.fr* , 01/07/2021.

9. B RIDGE M., “Eleştirmenler, Çocuk Programının Putin İçin Propaganda Olduğunu Söylüyor”, *thetimes.co.uk* , 17/11/2018.

10. G. LINIASTY J. (DE), *Rusya'nın Jeopolitiği* , Paris, Eyrolles, 2018, s. 89.

11. B ACQUÉ R. ve P IQUARD A., “Bugünkü Rusya Fransa: Rus “ *yumuşak gücünün* ” silahı”, *lemonde.fr* , 06/12/2017.

12. Levinskaya A. , Tkachev I. “ Gümrük yetkilileri Rusya'dan aşı ihracatında keskin bir artış kaydetti ”, *RBC* (L EVINSKAYA A. ve T KACHEV I., “Rus aşılarının ihracatında gümrük yetkilileri tarafından sert bir artış kaydedildi”, *RBC*), *rbc.ru* , 04/08/2021.

13. S. INELCHTCHIKOVA E., “Rusya Sputnik V aşısını kime ve nasıl ulaştırıyor?”, *fr.rbth.com*, 22/07/2021.

ÇÖZÜM

1. G. ROUSSET R., *Bozkırların İmparatorluğu, Attila, Cengiz Han, Timur* , Paris, Payot, 1939.